

**T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**ORTAOKUL 6, 7, 8. SINIFLARDA TÜRKÇE DİL
BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE SÖZCÜKTE YAPI
KONUSUNUN ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ali Ferhat ÖMEROĞLU**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK**

Hatay-2016

**T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**ORTAOKUL 6, 7, 8. SINIFLARDA TÜRKÇE DİL
BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE SÖZCÜKTE YAPI
KONUSUNUN ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ali Ferhat ÖMEROĞLU**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK**

Hatay-2016

ONAY

ALİ FERHAT ÖMEROĞLU tarafından hazırlanan “**ORTAOKUL 6, 7, 8. SINIFLARDA TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE SÖZCÜKTE YAPI KONUSUNUN ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

05/ 08 /2016

Jüri Üyeleri	İmza
Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK (Başkan)	
Doç. Dr. Bilginer ONAN (Üye)	
Doç. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ (Üye)	

Ali Ferhat ÖMEROĞLU tarafından hazırlanan “*Ortaokul 6, 7, 8. Sınıflarda Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Sözcükte Yapı Konusunun Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Prof. Dr. Ali ACARAVCI
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Doğada var olan her varlığa ve kavrama yeni bir ad verebilmek için sözcüğün oluşum biçimlerini bilmek ve dilin kendi kuralları çerçevesinde türetimler yapmak gerekir. Özellikle kişiler arasında iletişim sıkıntısının yaşanmaması için konuşulan dilin yapısal düzeni iyi araştırılmalıdır.

Türkçenin eklemeli dil yapısına sahip olması, bu dildeki sözcüklerin oluşum düzenini önemli kılmaktadır. Diller arasında varsıl bir ek sayısına sahip olan Türkçede sadece bir ekle birçok anlama gelecek yeni kavramlar oluşturabilmek mümkündür. Özellikle çağın getirmiş olduğu teknolojik hareketleri karşılayabilir ve geliştirilen varlıklara yeni adlandırmalar yapabiliriz. Bu noktada dilde var olan eklerin anlamsal işlevine hâkim olmak ve dilde sözcük oluşturabilme durumlarını incelemek gerekir.

Biçim bilgisi (morfoloji), sözcüğün yapısını inceleyen bilim dalıdır. Türkçe gibi eklemeli dillerde ise köklerin eklerle birleşme durumunu, eklerin türetme ve çekim özelliklerini inceleyen dil yapısı anlamına gelir. Eklerin anlam ve biçim açısından köke bağlanma durumunu incelemek, sözcükler hakkında fikir yürütmemizi sağlar. Ad veya eylem kökü olan bir sözcüğün ek alarak tür değişikliğine uğraması ve buna bağlı olarak kullanılması önemlidir.

İlkokulda sezdirilen dilin kuralları, ortaokulda bilgi düzeyinde verilir. Sözcükte yapı konusu da ilkokulda çeşitli etkinliklerle sezdirildikten sonra ortaokulda bilgi olarak verilir. Bu çalışma çerçevesinde, Türkçede sözcük türetme yeteneği, yapım ekleri ve çekim eklerinin görevleri ve eklemeli dil yapısının ana dili öğretimindeki önemi araştırılmıştır.

Ortaokul Türkçe ders kitaplarının (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı) dil bilgisi bölümünde, sözcükte yapı konusunun öğretim tarzını sorgulayan bu çalışmada, ilgili konu başlıkları sınıflandırılmıştır. Yapılan çözümlenmeler sonucunda, sözcükte yapı konusunun alt konu başlıklarının işlenişiyile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Dil bilgisi etkinliklerinde eklerin anlamsal işlevleri, kullanım sıklıkları ve oranları üzerine farklılıkların olduğu görülmüştür. Etkinliklerin ve

açıklamaların sahip olması gereken özellikler, dil bilgisi öğretimi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın başından sonuna kadar, benden desteğini ve yardımını esirgemeyen, bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bilimsel açıdan bakış açımı genişleten değerli hocalarım Doç. Dr. Bilginer ONAN ve Doç. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ'a; çalışmamda görüş ve yorumlarına başvurduğum Yrd. Doç. Dr. Ahmet BALCI ve Yrd. Doç. Dr. Esra Nur Tiryaki'ye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmam süresince beni yalnız bırakmayan ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim aileme çok teşekkür ederim.

Ali Ferhat ÖMEROĞLU

ORTAOKUL 6, 7, 8. SINIFLARDA TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE SÖZCÜKTE YAPI KONUSUNUN ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ali Ferhat ÖMEROĞLU

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016

Danışman: Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK

ÖZET

Bu çalışma, ortaokul 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı) dil bilgisi bölümünde sözcükte yapı konusunun nasıl öğretildiğini ve bu konuda ne tür uygulamalara yer verildiğini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Ders kitaplarında yer alan dil bilgisi bölümü, İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda sözcükte yapı konusunun dil bilgisi kazanımlarına bağlı olarak incelenmiştir. Çalışma altı bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, araştırmanın gerekçelerini ortaya koyan “Problem Durumu”, “Problem Cümlesi”, “Araştırmanın Amacı”, “Araştırmanın Önemi”, “Sınırlılıklar” ve “İlgili Araştırmalar” anlatılmıştır.

İkinci bölümde, Türkçenin dil sınıflamalarındaki yeri ve yapısal özellikleri, eklemeli dil yapısı, Türkçede yeni kavramları karşılama yolları, Türkçede eklerin işlevi ve sözcüğe kazandırdığı anlamlar, eklemeli dil yapısının ana dili öğretimindeki (dinleme/konuşma/okuma/yazma) önemi ve ek öğretimi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın kavramsal çerçevesi, bu bölümde yapılandırılmıştır.

Üçüncü bölümde, yöntemi içeren “Araştırmanın Modeli”, “Evren ve Örneklem”, “Veri Toplama Araçları” ve “Veri Çözümleme Teknikleri” üzerinde durulmuştur. Araştırmanın modeli, nitel değerlendirme tekniklerinin kullanıldığı tarama modelidir. Araştırmanın evrenini ortaokul 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır. Örneklem olarak 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onayı bulunan ortaokul 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitapları arasından ölçüt örnekleme yoluyla seçilen her sınıf düzeyine ait farklı yayınevlerinden olmak üzere en az üçer kitap alınmış ve alınan bu kitaplarda sözcükte yapı konusunu işleyen dil bilgisi etkinlikleri incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak “Etkinlik Dağılım Tabloları” oluşturulmuştur. Verilerin

çözümlemesinde betimsel istatistik tekniklerinden frekans (f) ve yüzde (%) hesaplamaları kullanılmıştır.

Dördüncü bölümde, İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda sözcükte yapı konusu ve akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında eklerin işlevlik derecesi ile anlamsal işlevi hakkında bilgiler ayrıntılı olarak çözümlenmiştir.

Beşinci bölümde, araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Sözcükte yapı konusuna ait dil bilgisi etkinlikleri; sözcükte yapı konusunun alt konu başlıkları, metinle yürütülme durumu, yapım-çekim eklerinin anlamsal işlevi, yapım eklerinin kullanım sıklıkları ve oranları, ders kitaplarında öğretimine yer verilmeyen yapım eklerine göre başlıklar hâlinde sınıflandırılmıştır.

Altıncı bölüm, araştırmanın sonuçlarını ve önerileri içermektedir. Sözcükte yapı konusunun alt konu başlıklarına ait dil bilgisi etkinliklerinde çeşitli uygulama yanlışlarıyla karşılaşılmış ve bu yanlışlar belirtilmiştir. İncelenen 263 etkinlik içinde metinle yürütülen toplam 37 etkinlikle (%14,06) karşılaşılmış ve bu sayının çok az olduğu görülmüştür. Yapım eklerine ait toplam 44 etkinlik içinde eklerin anlamsal işlevine yer veren toplam 15 etkinlikle (%34,09) karşılaşılmıştır. Çekim eklerine ait toplam 147 etkinlik içinde eklerin anlamsal işlevine yer veren toplam 108 etkinlikle (%73,46) karşılaşılmıştır. İncelemeler sonucunda çekim eklerinin anlamsal işlevine yer veren etkinlik sayısının ve oranının yapım ekleri ile kıyaslandığında daha fazla olduğu görülmüştür. Dört çeşit yapım ekinin kullanım sıklığı incelenmiş olup akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında işlevlik derecesi fazla olan yapım ekleriyle Türkçe ders kitaplarında sıklıkları ve oranları yüksek olan yapım eklerinin genel itibariyle uyumlu olduğu görülmüştür. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda ek öğretiminin sınıf düzeylerine yayılmadığı ve aşamalı olarak öğretilmediği tespit edilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Dil Bilgisi Öğretimi, Eklemeli Dil Yapısı, Sözcükte Yapı, Ek Öğretimi, Ortaokul Türkçe Ders Kitapları

**A STUDY ON TEACHING OF WORD STRUCTURE IN TURKISH
GRAMMAR TEACHING AT MIDDLE SCHOOL GRADES 6, 7, AND 8**

Ali Ferhat ÖMEROĞLU

The Department of Turkish Education, Master's Thesis, 2016

Advisor: Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK

ABSTRACT

This study has been carried out in order to determine how the topic 'word structure' is taught in the grammar parts of Turkish textbooks (teacher guidebooks / student workbooks) for middle school 6th, 7th, and 8th grades and what types of practices are included in this topic. The grammar chapters in the textbooks have been examined based on grammar attainments of the topic 'word structure' in Elementary School 2005 Turkish Language Course Curriculum. The study consists of six chapters.

In the first chapter, 'Problem Status', 'Problem Statement', 'Purpose of the Study', 'Importance of the Study', 'Limitations', and 'Related Studies' are described to outline the reasons for the study.

In the second chapter, the place of Turkish in language classifications and its structural features, ways to meet new concepts in Turkish, the function of affixes and the meaning they bring to words in Turkish, agglutinative language structure, the importance of the agglutinative language structure in teaching the native language (listening/speaking/reading/writing) and teaching affixes are discussed. The conceptual framework of the study is structured in this chapter.

In the third chapter, 'Model of the Study', 'Population and Sample', 'Data Collection Tools', and 'Data Analysis Techniques', involving the method, are discussed. The model of the study is the screening model in which qualitative assessment techniques are used. The population of the study is middle school 6th, 7th, and 8th grades Turkish textbooks. At least three books have been selected as samples for each grade level from different publishing houses by criterion sampling out of middle school 6th, 7th, and 8th grades Turkish textbooks with approval by the Ministry of Education in the 2015-2016 academic year, and the grammar activities treating the topic 'word structure' in the books selected have been examined.

‘Activity Distribution Tables’ have been created as the data collection tool. Frequency (f) and percentage (%) calculations, which are among descriptive statistics, have been used in calculating the data.

In the fourth chapter, the topic ‘word structure’ in the Elementary School 2005 Turkish Language Course Curriculum and the information about the activity degree and semantic function of affixes in grammar books at academic level have been analyzed in a comprehensive manner.

In the fifth chapter, the findings of the study are given. Grammar activities of the topic ‘word structure’ have been classified in titles according to subtopic titles of the topic ‘word structure’, its status of execution with the text, the semantic function of derivational affixes and inflection suffixes, the frequency and ratio of use of derivational affixes, and the derivational affixes lacking instruction in the textbooks.

The sixth chapter contains the results and suggestions of the study. Various practical mistakes have been faced in the grammar activities of the subtopic titles of the topic ‘word structure’, and these mistakes have been identified. A total of 37 activities executed with the text have been encountered within 263 activities examined (14.06%), and this number has been considered to be very small. A total of 15 activities including a semantic function of affixes have been encountered within a total of 44 activities of derivational affixes (34.09%). A total of 108 activities including a semantic function of affixes have been encountered within a total of 147 activities of inflection suffixes (73.46%). As a result of analyses, it has been observed that the number and ratio of activities including a semantic function of inflection suffixes is higher than those of derivational affixes. The frequency of use of four types of derivational affixes has been examined and it has been observed that the derivational affixes the activity degrees of which are high in grammar books at academic level are in general compatible with the derivational affixes the frequencies and ratios of which are high in Turkish textbooks. However, as a result of analyses performed, it has been identified that teaching of affixes is not distributed to grade levels and is not carried out gradually.

KEYWORDS

Grammar Teaching, Agglutinative Language Structure, Word Structure, Affix Teaching, Middle School Turkish Textbooks

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER.....	iii
ABSTRACT AND KEYWORDS.....	v
TABLO DİZELGESİ.....	xiii
RESİM DİZELGESİ	xv
KISALTMALAR	xvi

GİRİŞ

1

BİRİNCİ BÖLÜM

2

PROBLEM, ÖNEM VE AMAÇ

1.1. Problem Durumu.....	2
1.2. Problem Cümlesi.....	4
1.2.1. Alt Problemler.....	4
1.3. Araştırmanın Amacı.....	4
1.4. Araştırmanın Önemi.....	5
1.5. Sınırlılıklar.....	5
1.6. İlgili Araştırmalar.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

9

2.1. Türkçenin Dil Sınıflamalarındaki Yeri ve Yapısal Özellikleri.....	9
2.2. Türkçede Yeni Kavramları Karşılama Yolları.....	13
2.3. Türkçede Eklerin İşlevi ve Sözcüğe Kazandırdığı Anlamlar.....	17
2.4. Eklemeli Dil Yapısı ve Türkçe.....	20
2.5. Eklemeli Dil Yapısının Ana Dili Öğretimindeki Önemi.....	25
2.5.1. Eklemeli Dil Yapısının Dinleme Eğitimi Açısından Önemi.....	26
2.5.2. Eklemeli Dil Yapısının Konuşma Eğitimi Açısından Önemi.....	29
2.5.3. Eklemeli Dil Yapısının Okuma Eğitimi Açısından Önemi.....	31
2.5.4. Eklemeli Dil Yapısının Yazma Eğitimi Açısından Önemi.....	33
2.6. Ek Öğretimi.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

43

3.1. Araştırma Modeli.....	43
3.2. Evren ve Örneklem.....	43
3.3. Veri Toplama Araçları.....	44
3.4. Veri Çözümleme Teknikleri.....	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

45

**İLKÖĞRETİM 2005 TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI'NDA
SÖZCÜKTE YAPI KONUSU VE AKADEMİK DÜZEYDEKİ DİL BİLGİSİ
KİTAPLARINDA EKLERİN İŞLEKLİK DERECESESİ İLE ANLAMSAL
İŞLEVİ**

4.1. Sözcükte Yapı Konusunun 6. Sınıflara Ait Alt Konu Başlıkları.....	45
4.1.1. Kök ve Ek Terimleri.....	45
4.1.2. Sözcük Kökünün Türü.....	45
4.1.3. Yapım Eki ve Çekim Eki	45
4.1.4. Gövde Terimi.....	45
4.1.5. Yapım Ekinin Türleri	46
4.1.6. Yapı Bakımından Sözcükler.....	46
4.1.7. İsim Çekim Ekleri.....	46
4.2. İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Sözcükte Yapı Konusunun 6. Sınıflara Ait Dil Bilgisi Kazanımları.....	47
4.3. Sözcükte Yapı Konusunun 7. Sınıflara Ait Alt Konu Başlıkları.....	47
4.3.1. Fiil Çekim Ekleri.....	47
4.3.2. Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi.....	48
4.3.3. Fiillerin Yapı Özellikleri	48
4.3.4. Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması.....	48
4.3.5. Ek Fiil.....	48
4.3.6. Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri.....	49
4.4. İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Sözcükte Yapı Konusunun 7. Sınıflara Ait Dil Bilgisi Kazanımları.....	49
4.5. Sözcükte Yapı Konusunun 8. Sınıflara Ait Alt Konu Başlıkları.....	50
4.5.1. Fiilimsi Ekleri.....	50
4.5.2. Fiilde Çatı Ekleri.....	50

4.6. İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Sözcükte Yapı Konusunun 8. Sınıflara Ait Dil Bilgisi Kazanımları.....	50
4.7. Akademik Düzeydeki Dil Bilgisi Kitaplarında Yapım Eklerinin İşlevlik Derecesi.....	51
4.8. Akademik Düzeydeki Dil Bilgisi Kitaplarında Yapım Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	53
4.8.1. İsimden İsim Yapma Ekleri.....	53
4.8.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri.....	54
4.8.3. Fiilden Fiil Yapma Ekleri.....	54
4.8.4. Fiilden İsim Yapma Ekleri.....	55
4.9. Akademik Düzeydeki Dil Bilgisi Kitaplarında İsim Çekim Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	56
4.9.1. Çokluk Eki.....	56
4.9.2. İyelik Ekleri.....	56
4.9.3. Durum/Hâl Ekleri.....	57
4.10. Akademik Düzeydeki Dil Bilgisi Kitaplarında Fiil Çekim Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	58
4.10.1. Kişi/Şahıs Ekleri.....	58
4.10.2. Bildirme/Haber Kipleri.....	59
4.10.3. Tasarlama (Dilek-Şart) Kipleri.....	60
4.10.4. Soru Eki.....	60

BEŞİNCİ BÖLÜM

61

BULGULAR VE YORUMLAR

5.1. Ortaokul 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının (Öğretmen Kılavuz Kitabı / Öğrenci Çalışma Kitabı) Dil Bilgisi Bölümünde Yer Alan Sözcükte Yapı Konusuna Ait Alt Konu Başlıklarının Yayınevlerine Göre Dağılımı.....	61
5.1.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Kök ve Ek Terimleri.....	61
5.1.2. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Sözcük Kökünün Türü	65
5.1.3. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yapım Eki ve Çekim Eki	68
5.1.4. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Gövde Terimi	73
5.1.5. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yapım Ekinin Türleri	77
5.1.6. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yapı Bakımından Sözcükler.....	82
5.1.7. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında İsim Çekim Ekleri	89
5.1.8. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiil Çekim Ekleri	115
5.1.9. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi.....	138
5.1.10. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiillerin Yapı Özellikleri.....	142
5.1.11. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması.....	154
5.1.12. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Ek Fiil.....	162
5.1.13. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri.....	175
5.1.14. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiilimsi Ekleri	190
5.1.15. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiilde Çatı Ekleri	215
5.2. Ortaokul 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarının Dil Bilgisi Bölümünde Yer Alan Sözcükte Yapı Konusunun Alt Konu Başlıklarında Metinle Yürütülen Etkinlik Sayısının Yayınevlerine Göre Dağılımı.....	226
5.3. Ortaokul 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarının Dil Bilgisi Bölümünde Yer Alan Sözcükte Yapı Konusunun Alt Konu Başlıklarında Yapım ve Çekim Eklerinin Anlamsal İşlevlerine Yer Veren Etkinlik Sayısının Yayınevlerine Göre Dağılımı.....	230

5.3.1. Yapım Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	230
5.3.2. Çekim Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	234
5.4. Ortaokul 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının (Öğretmen Kılavuz Kitabı / Öğrenci Çalışma Kitabı) Dil Bilgisi Bölümünde Yer Alan Sözcükte Yapı Konusuna Ait Etkinliklerde Yapım Eklerinin Kullanım Sıklıkları Ve Oranlarının Yayınevlerine Göre Dağılımı.....	240
5.4.1. İsimden İsim Yapma Ekleri.....	241
5.4.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri.....	242
5.4.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri.....	243
5.4.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri.....	244
5.5. Ortaokul 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının (Öğretmen Kılavuz Kitabı / Öğrenci Çalışma Kitabı) Dil Bilgisi Bölümünde Yer Alan Sözcükte Yapı Konusuna Ait Etkinliklerde Öğretimine Yer Verilmeyen Yapım Eklerinin Dağılımı.....	245

ALTINCI BÖLÜM

247

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç ve Tartışma.....	247
6.1.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma.....	247
6.1.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma.....	257
6.1.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma.....	258
6.1.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma.....	259
6.1.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma.....	261
6.2. Öneriler.....	263
KAYNAKÇA.....	264

TABLO DİZELGESİ

Sayfa

Tablo 1: Temel Dil Becerileri.....	39
Tablo 2: İncelenen Ortaokul (6, 7, 8.) Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitapları....	44
Tablo 3: Sözcükte Yapı Konusunun 6. Sınıf Dil Bilgisi Kazanımları.....	47
Tablo 4: Sözcükte Yapı Konusunun 7. Sınıf Dil Bilgisi Kazanımları.....	49
Tablo 5: Sözcükte Yapı Konusunun 8. Sınıf Dil Bilgisi Kazanımları.....	50
Tablo 6: İsimden İsim Yapma Eklerinden İşleklik Derecesi Yüksek Olan Ekler.....	51
Tablo 7: Fiilden İsim Yapma Eklerinden İşleklik Derecesi Yüksek Olan Ekler.....	51
Tablo 8: İsimden Fiil Yapma Eklerinden İşleklik Derecesi Yüksek Olan Ekler.....	52
Tablo 9: Fiilden Fiil Yapma Eklerinden İşleklik Derecesi Yüksek Olan Ekler.....	52
Tablo 10: İsimden İsim Yapma Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	53
Tablo 11: İsimden Fiil Yapma Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	54
Tablo 12: Fiilden Fiil Yapma Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	54
Tablo 13: Fiilden İsim Yapma Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	55
Tablo 14: Çokluk Ekinin Anlamsal İşlevi.....	56
Tablo 15: İyelik Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	56
Tablo 16: Durum/Hâl Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	57
Tablo 17: Kişi Eklerinin Anlamsal İşlevi.....	58
Tablo 18: Bildirme/Haber Kiplerinin Anlamsal İşlevi.....	59
Tablo 19: Tasarlama (Dilek-Şart) Kiplerinin Anlamsal İşlevi.....	60
Tablo 20: Soru Ekinin Anlamsal İşlevi.....	60
Tablo 21: İncelenen 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Sözcükte Yapı Konusunu İlgilendiren Tüm Etkinlikler.....	226
Tablo 22: İncelenen 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Sözcükte Yapı Konusunun Alt Konu Başlıklarında Metinle Yürütülen Etkinlik Sayısı.....	227
Tablo 23: İncelenen 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Yapım Eklerini İlgilendiren Etkinlik Sayısı.....	230
Tablo 24: İncelenen 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Yapım Eklerinin Anlamsal İşlevine Ait Etkinlik Sayısı	232

Tablo 25: İncelenen 6 ve 7. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Çekim Eklerini İlgilendiren Etkinlik Sayısı.....	234
Tablo 26: İncelenen 6 ve 7. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Çekim Eklerinin Anlamsal İşlevine Ait Etkinlik Sayısı	237
Tablo 27: İsimden İsim Yapma Eklerinin Ders Kitaplarındaki Kullanım Sıklıkları ve Oranları.....	241
Tablo 28: İsimden Fiil Yapma Eklerinin Ders Kitaplarındaki Kullanım Sıklıkları ve Oranları.....	242
Tablo 29: Fiilden İsim Yapma Eklerinin Ders Kitaplarındaki Kullanım Sıklıkları ve Oranları.....	243
Tablo 30: Fiilden Fiil Yapma Eklerinin Ders Kitaplarındaki Kullanım Sıklıkları ve Oranları.....	244
Tablo 31: İncelenen 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Öğretimine Yer Verilmeyen Yapım Eklerinin Dağılımı.....	246

RESİM DİZELGESİ

Sayfa

Resim 1: “Kütüphane” Metni 9. Etkinlik.....	64
Resim 2: “Nilüfer Prens” Metni 12. Etkinlik.....	67
Resim 3: “Canım Kitap” Metni 5. Etkinlik.....	72
Resim 4: “Okul” Metni 6. Etkinlik.....	74
Resim 5: “Soylu Bilgi Ağacı” Metni 9. Etkinlik.....	81
Resim 6: “Dostluğun Değeri” Metni 11. Etkinlik.....	86
Resim 7: “Soylu Bilgi Ağacı” Metni 9. Etkinlik.....	87
Resim 8: “Ah Şu Gençler” Metni 8. Etkinlik.....	103
Resim 9: “Gelecek Senin Çocuğum” Metni 12. Etkinlik.....	106
Resim 10: “Bayram Yeri” Metni 10. Etkinlik.....	112
Resim 11: “Gül Kokardı Babaannem” Metni 7. Etkinlik.....	117
Resim 12: “Unutulmayan Hafta” Metni 8. Etkinlik.....	137
Resim 13: “Görme, Anlama Merakı” Metni 7. Etkinlik.....	139
Resim 14: “Dost Acı Söylemeli” Metni 6. Etkinlik.....	145
Resim 15: “Sözlükle Arkadaşlık” Metni 8. Etkinlik.....	158
Resim 16: “Postal ve Ben” Metni 7. Etkinlik.....	170
Resim 17: “Yukarıda Ne Var, Ne Yok” Metni 7. Etkinlik.....	179
Resim 18: “Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir” Metni 9. Etkinlik.....	187
Resim 19: “Yardım Ederken...” Metni 12. Etkinlik.....	192
Resim 20: “Biz Savaşı Sevmedik” Metni 14. Etkinlik.....	206
Resim 21: “Türk Nineleri” Metni 4. Etkinlik.....	216
Resim 22: “Hedeflerine Koş” Metni 6. Etkinlik.....	217

KISALTMALAR

Genel Kısaltmalar

A	a/e ünlü değişimini gösterir.
Akt.	Aktaran
Bkz.	Bakınız
C	c/ç ünsüz değişimini gösterir.
Çev.	Çeviren
D	d/t ünsüz değişimini gösterir.
Ed.	Editör
f	frekans
G	g/k ünsüz değişimini gösterir.
I	ı/i, u/ü ünlü değişimini gösterir.
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	ve bunun gibi
vd.	ve diğerleri
vs.	vesaire
Yay.	Yayımları
Ø	Boş küme
%	yüzde

Yazar Kısaltmaları

EB	Erdoğan Boz
GK	Günay Karaağaç
HV/TB	Hanifi Vural/Tuncay Böler
ME	Muharrem Ergin
MH	Mehmet Hengirmen
NK	Nurettin Koç
SE	Süer Eker
TB	Tahsin Banguoğlu
TNG	Tahir Nejat Gencan
ZK	Zeynep Korkmaz

GİRİŞ

Dünyada konuşulan diller arasında önemli bir yeri olan Türkçe, bugün birçok coğrafyada konuşulan ve varlığını sürdüren bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların gerek kendi çevresindeki insanlarla gerek farklı kültürden insanlarla etkileşimde bulunması; dillerin oluşum düzenine ilgiyi artırmış, incelenmesini sağlamış ve insanların ilgi duydukları dilleri öğrenmesi için bir ön koşul olmuştur.

Bireylerin ana dilini etkin ve yeterli düzeyde kullanabilmelerinin ilk şartı, konuştukları dilin yapısal düzenine hâkim olmalarıdır. Her ne kadar bu yapısal düzeni öğrenmede çevreyle etkileşim, önemli bir yer teşkil etse de dile ait bilgilerin öğrenilmesi için sistemli bir öğretimin gerçekleştirilmesi gerekir. Bireyler ana dilleri dışında herhangi bir yabancı dili öğrenirken de kendi ana dillerinden yararlanırlar. Ana dilini etkili kullanamayan bireylerin başka bir dili öğrenmeleri zordur. Çünkü ana dilini etkili kullanan bireyler, yabancı dil ile kendi dili arasındaki ses, biçim ve söz dizimi gibi farklılıkları karşılaştırarak bilinçli bir öğrenme şekli geliştirirler.

Türkçenin biçimsel yapısının öğretimi; sözcükleri etkin kullanabilme, mantıklı tümceler kurabilme ve daha büyük yapılar olan metinler oluşturabilme becerisinin geliştirilmesi için önemlidir. Bu noktada öğretmenlerin sözcüğün yapısını öğretirken bu konunun günlük hayatta kullanılan dil ile bağlantısını öğrencilere aktarabilmesi gerekir. Tekdüze ve kurallar yığını olarak öğretilen dil bilgisi, dilin kurulu düzeni hakkında öğrencilerin sorgulama yetisini engellemiş olacaktır. Bu nedenle öğretilecek olan konunun dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerini destekleyecek şekilde verilmesi daha uygun bir yaklaşım tarzıdır.

Bu çalışmada, dil bilgisi alanında sözcükte yapı konusunun öğretim tarzı sorgulanmış; ders kitaplarının konuya bakış açısı, öğretim programları ve bilimsel çalışmalar dikkate alınarak incelenmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ders kitaplarının sözcükte yapı konusuna yönelik bilgilerini öğrencilere nasıl aktardıkları ve hangi uygulamalara yer verdikleri tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonunda ortaya çıkan sonuçlar dil bilgisi öğretimi açısından tartışılmış; sözcükte yapı konusunun öğretimine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

PROBLEM, ÖNEM VE AMAÇ

Bu bölümde, araştırmanın temel problemine, alt problemlerine, amacına ve böyle bir araştırmanın neden gerekli olduğuna yönelik açıklamalara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Ders kitapları, eğitim-öğretim ortamında kullanılan en temel araçlardır. Bugün etkinlik temelli dil bilgisi öğretiminin yaygınlaşması, ders kitaplarının görevini çok daha önemli hâle getirmiştir. Ders kitaplarının dil bilgisi bölümünde verilen etkinliklerin niteliği, öğrencinin bilgiye ulaşmasına doğrudan yardımcı olacak bir etkidir. Güneş'e göre (2013: 74) eğitim alanında iki tür dil bilgisi kullanılmaktadır. Birincisi ilkokuldan üniversiteye kadar öğretilen "okul dil bilgisi" ikincisi ise inceleme ve araştırma amaçlı ele alınan "bilim dil bilgisi"dir. Ancak bu iki dil bilgisi türünde içerik olarak farklılık değil de düzey olarak farklılığın olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle okul dil bilgisi içerik bakımından bilim dil bilgisinden beslenmektedir.

Ders kitapları genel olarak incelendiğinde verilen içeriğin belirli yönlerden bilim dil bilgisine uymaması yaşanan temel problemlerden biridir. Bunun dışında Türkçe öğretmenlerinin üniversitede öğrenmiş olduğu bilim dil bilgisine bağlı olarak okulda öğrenciye aktaracağı okul dil bilgisi için uygulama dersi almamaları, öğretimi zorlaştırmaktadır. Okul dil bilgisi ile ilgili ders kitaplarında verilen etkinliklerin aktarım tarzının iyi incelenmiş olması, sağlıklı bir öğretimin yapılmasını sağlayacaktır. "Türkçe öğretiminde herhangi bir öğrenme alanına ilişkin seçilecek materyallerin planlanan davranışları kazandırmaya yönelik, öğrenci seviyesine uygun, ilgi çekici, kullanışlı ve ekonomik olması gibi özellikleri taşıması gerektiği düşünülmektedir" (Demirel ve Şahinel, 2006: 56). Bu özelliklerin olmadığı ders kitaplarında verilen etkinliklerin hedeflerle ilgisinin olmaması, öğrencinin gelmiş olduğu seviyeyi ölçmemizi zorlaştıracaktır. Bu nedenle dil bilgisi konularının sınırını belirlemede etkinliklerin vazifesini görmezden gelmemek ve etkinlikleri ulaşılmak istenen kazanıma uygun olarak seçmek gerekir. Erdem ve Çelik (2011: 1038) dil bilgisinin işlevsel hâle getirilmeyince soyut kaldığını, verilenlerin kalıcı olmadığını ve dil bilgisi öğretiminde işleve dikkat edilmesi gerektiğini söyler. Ders

kitaplarındaki etkinliklerin göreve dayalı değil, işleve dayalı düzenlenmesi dil bilgisine ait konuların öğrenciler tarafından daha rahat bir şekilde öğrenilmesini sağlayacaktır. “Yeni Türkçe Programı da yapılandırıcı bir anlayışla oluşturulduğundan, program dil bilgisi öğretiminin işlevsel öğretime imkân sağlamaktadır. Dil bilgisi öğretiminde öncelikli amaç, öğrenciye birtakım tanımlar ve kurallar belletmek olmayıp, öğrencinin kuralı sezdikten, onu içselleştirdikten sonra kurala ulaşmasıdır. Kurala ulaşma aşamasında öğrenci, önceki bilgilerinin üzerine yeni yapılar koyacaktır. Böylelikle öğrenci, kuralı içselleştirmiş olacak, işlevsel bir şekilde beceriye dönüştürdükten sonra bunu uygulamalarında da kullanacaktır” (Erdem, 2008: 88; Göğüş, 1978: 339).

Dil bilgisi bölümünde verilen etkinliklerin farkındalık düzeyine ulaşmasında konular arası geçişler öğrenciye hissettirilmelidir. Gerek öğretmenlerin gerekse öğretmen adaylarının dil yapıları hakkında farkındalık düzeyi, doğrudan kazanımları anlama ve yorumlama becerisini etkilemektedir. “Ders kitapları, öğrencilerin dil becerilerine ait öğrenme alanlarındaki kazanımları farkındalık düzeyine ulaştırmada ve programdaki kazanımların içerdiği bilgi ve becerileri davranışa dönüştürmede etkili bir araçtır” (Onan, 2013: 74). Örneğin, eklemeli dil yapısını kullanarak yapısal değişikliğe uğrayan sözcüklerin görevini, kullanıldığı alanı tespit edebilmek ve bir öğrencinin anlama ulaşabilmesi için tümce içinde kullanılan sözcüklerin türünü ve geçirmiş oldukları değişiklikleri öğrenmek, kazanımlar arasındaki geçişlerin anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu nedenle 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda sınıfların düzeyine göre aşamalı bir konu sıralaması izlenmiştir.

Bir dilin ses (fonetik), biçim (morfoloji), söz dizimi (sentaks) ve anlam (semantik) özellikleri, o dilin dört temel dil yapısını oluşturmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin anlama ulaşabilmesi için dilin en küçük anlamlı birlikleri olan sözcükleri incelemeleri gerekir. Bireyler arasında gerçekleşen iletişimde anlamı oluşturan sözcükler, bağlam içinde değişik biçimlerde ve farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılabilirler. Türkçenin eklemeli dil yapısına sahip olması, kullanılan sözcüklerin yapısını önemli kılmaktadır. Tüm bu aşamalar incelendiğinde ders kitaplarında dil bilgisine ait konulara yer verilirken etkinliklerin gelişigüzel verilmemesi ve dil bilgisi kurallarının sezdirilmesinde seçilen örneklerin öğrencilerin düzeyine uygun olması önemlidir.

1.2. Problem Cümlesi

Ortaokul 6, 7, 8. sınıflarda Türkçe ders kitaplarının (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı) dil bilgisi bölümünde sözcükte yapı konusu nasıl öğretilmektedir? Bu konunun öğretimi sürecinde karşılaşılan sorunlar nelerdir?

1.2.1. Alt Problemler

Yapılan bu araştırmayla, yukarıda verilen temel probleme bağlı olarak, şu alt problemlere cevap aranacaktır:

1. Türkçe ders kitaplarında (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı), sözcükte yapı konusunun alt konu başlıklarına ait dil bilgisi etkinlikleri, incelenen yayınevlerinde ne şekilde işlenmiştir?
2. Türkçe dersi öğrenci çalışma kitaplarında, sözcükte yapı konusunun ilgili alt konu başlıklarında, metinle yürütülen dil bilgisi etkinlik sayısının incelenen yayınevlerine göre dağılımı nasıl gerçekleşmiştir?
3. Türkçe dersi öğrenci çalışma kitaplarında, sözcükte yapı konusunun yapım ve çekim eklerini ilgilendiren alt konu başlıklarında, eklerin anlamsal işlevlerine yer veren dil bilgisi etkinlik sayısının incelenen yayınevlerine göre dağılımı nasıl gerçekleşmiştir?
4. Türkçe ders kitaplarında (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı) sözcükte yapı konusunun yapım ekleri ile ilgili dil bilgisi etkinliklerinde, yapım eklerinin kullanım sıklıkları ve oranlarının incelenen yayınevlerine göre dağılımı ne düzeydedir? Akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında belirtilen yapım eklerinin işlevlik derecesi ile Türkçe ders kitaplarında kullanılan yapım eklerinin sıklıkları arasında tutarlılık söz konusu mudur?
5. Türkçe ders kitaplarında (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı) sözcükte yapı konusunun dil bilgisi etkinliklerinde, öğretime yer verilmeyen yapım ekleri hangileridir?

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu tezin amacı, ortaokul 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı) sözcükte yapı konusuna ait dil bilgisi etkinliklerinin işlenişinde görülen eksiklikleri ve yanlışlıkları tespit etmektir.

Sözcükte yapı konusunun alt konu başlıklarının işleniş şekilleri, etkinliklerin metinle yürütülme durumu, yapım ve çekim eklerinin anlamsal işlevini aktaran etkinliklerin sayısı ve oranı ile yapım eklerinin kullanım sıklıkları ve oranlarının hangi düzeyde olduğu ele alınmıştır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Öğrencilerin sözcükte yapı konusuna hâkim olması, sözcüğün ses veya ses topluluklarından oluşmuş anlamlı bir yapı olduğunu anlamasından ziyade yapısal değişikliklerin kullanıldığı bağlamı doğrudan etkilediğini görmesini sağlayacaktır. Sözcüklerin geçirmiş olduğu yapısal değişikliklerin öğretilmemesi, anlam olarak daha büyük yapılar olan metinlerin anlaşılmasına sebep olur. Özellikle konuşmacı ve dinleyici arasında iletişimin aksamaması ve anlatılmak istenen ifadelerin doğru anlaşılması için her sözcüğün kendine ait bir yapısal düzene sahip olduğunun bilinmesi gerekir. Sözcüğün yapı değişikliğini iyi şekilde çözümleyen bireyler, iletişimlerinde kendilerini daha rahat ifade edebilir ve iletilen düşünceleri rahat bir şekilde anlayabilirler. Ya da bir metni okurken sözcüğün biçimsel değişikliklerini görebilirler. Bu nedenle sözcüğün yapısı ile ilgili ders kitaplarında verilen dil bilgisi etkinliklerinin dikkat çekici olması ve önemli noktaları vurgulaması gerekir.

Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında “sözcükte yapı, sözcük yapısı, sözcüğün yapısı, kelimedeki yapı, kelime yapısı, kelimenin yapısı” gibi başlıklar taranmış ve Türkçe eğitiminde sözcükte yapı konusunun öğretimi ile ilgili kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Dil bilgisi öğretiminde öğrencilerin büyük çoğunluğu konuları hangi amaçla öğrendiklerinin farkında değildir. Bu durum bir süre sonra öğrencilerin konudan kopmalarına neden olmaktadır. Öğretmenlerin ders sürecinde konunun önemine yönelik hatırlatmada bulunmaları gerekir. Sözcükte yapı konusunun öğretimi, öğrencilerin Türkçede var olan sözcüklerin nasıl oluştuğunu anlamalarını ve sözcüklerin yapısal kullanımına duyarlı bireylerin yetişmesini sağlayacaktır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışma yalnız ortaokul öğrencilerine yönelik olup İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı esas alınarak hazırlanmıştır. Bu doğrultuda 6. sınıflar için Öğün Yayınları, Gizem Yayıncılık ve MEB Yayınları; 7. sınıflar için

Meram Yayıncılık, Gizem Yayıncılık ve MEB Yayınları; 8. sınıflar için Evren Yayıncılık, Yıldırım Yayınları ve MEB Yayınları olmak üzere toplam 9 kitap incelenmiştir. 6 farklı yayınevine ait kitapta sadece sözcükte yapı konusu incelenmiştir. Öğrenci çalışma kitabı ve öğrenci ders kitabı, öğretmen kılavuz kitaplarında bulunduğu için bu kitaplar tercih edilmiştir. Her sınıf düzeyi için belirli ölçütlere göre seçilmiş üçer kitaptan konularla ilgili etkinliklerden tercihe göre örnekler alınmıştır.

1.6. İlgili Araştırmalar

Sözcükte yapı konusunu ilgilendiren araştırmalar taranmış olup, bu bölümde “eklemeli dil yapısı, yapım-çekim eki ve ders kitapları” başlıklarına yönelik ilgili araştırmalara yer verilmiştir. Bu araştırmalar şöyledir:

Büyükkantarcıoğlu (2000)’na göre biçim bilimsel bileşenin (morphological component) incelenmesi, bu bileşenin diğer dilsel bileşenlerle olan ilişkilerinin, zihinsel süreçlerin ve bu süreçlerin sonunda ortaya çıkan biçim bilimsel oluşumların üretimsel kurallar açısından incelenmesi demektir. Biçim bilimsel açıdan sözcük biçimlenmesi, kök-ek bileşmelerinin zihinsel öncelik sonralık (hierarchy) düzlemleri içinde yer alır ve bu düzlemlerin işleyişi de dil yetisi tarafından belirlenir. Ekler salt yapı taşları olarak değil, biçim bilimsel üretim sürecinin temel amacı olan geçerli sözcük oluşumunu destekleyen, bu nedenle de ses bilimsel, söz dizimsel, anlamsal diğer bileşenlerle sürekli etkileşimde olan birimler olarak önem taşımaktadır. Üretimsel bağlamda sözlüksel biçim bilime (lexical morphology) göre, temel birim, biçim birim (morpheme) değil, sözcüktür.

Delice (2000), araştırmasında Türkçedeki ekleri, işlevsel niteliklerini temel olarak yeni bir bakış açısıyla sınıflandırmıştır. Bu ekleri: Genişletme ekleri, Durum ekleri, Kurucu ekler, Dönüştürücü ekler, Yapım ekleri, Bütünleşik ekler, Temsil ekleri olmak üzere yedi başlık altında sınıflandırmıştır. Eklerin bu şekilde tasnif edilmesiyle Türkçenin öğretiminde pek çok sorunun giderilebileceğini savunmuştur. Ona göre ek sonrasındaki eklemelilik aşamasında çözümlerin sağlıklı yapılabilmesi, Türkçenin hatasız ve çelişkisiz bir dil bilgisine kavuşabilmesine bağlıdır. Bunun için temel yapı taşı olan eklerin iyi değerlendirilmesi ve tasnifinin sağlıklı bir şekilde yapılması gerekir.

Öztürk (2003), çalışmasında ilköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarının dil bilgisi bölümlerini incelemiştir. Araştırma sonucunda incelenen Türkçe ders kitaplarında bilimsel geçerliliğini kaybetmiş birtakım bilgilerin kullanılmasında hâlâ ısrar edildiğini görmüş ve diğer yandan, dil bilgisi anlatımında çok önemli bir yeri olan örneklerin tespitinde pek dikkatli olunmadığını, bazen yanlış, bazen de öğrenciyi çelişkiye düşürücü örneklerin verildiğini tespit etmiştir.

Üstünova (2004), çalışmasında Türkçenin eklemeli yapısının, eklerin değerini artırıp, dil öğretiminde dikkati üzerlerine çektiğini söylemektedir. Ekler; sözlük anlamı olmayan ama görev anlamları olan dil birimleri olduklarından, diğer dil birimleri gibi hem görevsel hem anlamsal işlevleri bakımından değerlendirilmeli; bulunduğu yerdeki iki işlevi de açıkça ortaya konmalıdır. İşlevlerinin sağlıklı belirlenebilmesi için, ait olduğu bütün içinde ele alınmalı; buldukları yere katkıları belirlenmelidir. Ancak o zaman dilin mantığı kavranacak, daha etkili ve yetkin bir Türkçeye ulaşılabilecektir.

İşcan ve Kolukısa (2005), çalışmasında ilköğretim ikinci kademe Türkçe dil bilgisi öğretiminin sorunlarına çözüm yolları tespit etmeye çalışmıştır. Dil bilgisi öğretiminde karşılaşılan sorunlar: kuralların ezberletilmesi, bağımsız bir ders olarak okutulması, kuralların verilmiş amaçlarının söylenmemesi, imlâ kuralları verilirken anlatımın kuraldan uygulamaya yönelik olması, noktalama işaretleri üzerinde fazla durulmaması, dil bilgisi öğretiminde kuralların genellikle sözcükten veya sözcük gruplarından hareketle anlatılması, dil bilgisi öğretiminde dil bilimsel bir yaklaşımın olmayışı, dil bilgisi öğretiminde materyallerin yetersizliği, terim karmaşası ve dil bilgisi öğelerinin işlevsel olarak anlatılmaması şeklinde sıralanmıştır.

Erdem (2007), çalışmasında ilköğretim ikinci kademe dil bilgisi öğretiminin sorunlarını incelemiş ve bu sorunlarla ilgili olarak öğretmenlerin çözüm önerilerini belirlemiştir. Çalışma sonucunda öğretmenlerin dil bilgisi öğretiminde ders materyali olarak en çok ders kitaplarını kullandığını tespit etmiştir.

Dolunay (2009), çalışmasında ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin yazılı anlatımları ile ilköğretim ikinci kademe ders kitaplarındaki metinlerde yer alan zaman eklerini tespit ederek değerlendirmiştir. Zaman eklerinin öğrencilere bütün fonksiyonları ile öğretilmesi ve ders kitaplarına alınacak metinlerde bu eklerin kademeli bir şekilde yer almasına dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Onan (2009), eklemeli dil yapısının Türkçenin ana dili olarak öğretilmesi sürecinde, yeni bakış açıları oluşturabilecek bilişsel (kognitif) zeminler oluşturduğunu ifade etmektedir. Türkçede statik bir yapıya sahip olan isim ve fiil kökleri, yapım eklerinin türetme, çekim eklerinin bağımlılaştırma işlevlerine bağlı olarak söz dizimi yapısı içerisinde etkinlik kazanmaktadır. Özellikle ilköğretim ikinci kademe Türkçe derslerinde, yapım ve çekim eklerinin işlevlerini sergileyici etkinliklere sık sık yer verilmeli, öğrencilerin bu yapılarla ilgili açık bilgileri farkındalık düzeyine ulaştırılarak sağlam bir zemine oturtulmalıdır.

Erdem (2011), araştırmasında yapım ve çekim eklerinin özelliklerini ve sınırlarını örnekler vererek açıklamıştır. Geleneksel dil bilgisi kitaplarında, Türkçedeki bazı eklerin çekim veya yapım ekleri olmaları konusunda bir birlik görülmediğini söyler. Türkçedeki bazı ekler, devamlılık ilkesinde türetim ve çekim arasında yer alır. Söz konusu ekler bazı özellikleriyle çekim eklerine bazı özellikleriyle yapım eklerine yaklaşır. Yapmış olduğu incelemede çekim ve türetimi birbirinden ayıran zorunluluk, sözdizimsel ilgililik, tür ve anlam değiştirme, çekimlilik, psikolengüistik gibi önemli ölçütlerin olduğunu tespit etmiş ve bunları Türkçeye uygulamıştır.

Başdaş (2011), çalışmasında bütün yapım eklerinin, kelimenin türünde ve anlamında aynı oranda değişiklik yapmadığını ve bütün çekim eklerinin de her zaman ve sadece kelimeler arasında anlam ilişkisi kurmadığını ifade etmiştir. İşlev ve kullanılışları bakımından yapım ekleriyle çekim eklerinin kesişme noktasında bulunduğunu düşündüğü başlıca ara ekleri sıralamıştır. A grubunda yer alanlar (yapım ekleri grubu): Sıfat-fiil ekleri, Zarf-fiil ekleri, Mastar ekleri (-mAk, -mA, -Iş), Olumsuzluk eki (-mA), Küçültme ekleri (+CIk, +CAğIZ), İlgi eki (+ki), Yokluk eki (+sIz), Topluluk/beraberlik eki (+gil). B grubunda yer alanlar (çekim ekleri grubu): Çokluk eki (+IAr), Eski yön gösterme eki (-GARU), Eski vasıta eki (+In), Eşitlik eki.

Çotuksöken (2012), çalışmasında ekleri; yapım ekleri, çekim ekleri, dönüştürüm ekleri ve dizim kurucu ekler olarak dört öbekte toplamıştır. Yapmış olduğu sınıflamada dönüştürüm eklerini çatı ekleri olarak adlandırırken, dizim kurucu ekleri, fiilimsi (eylemsi) ekleri olarak adlandırmış ve eklerin sınıflandırılmasına farklı bir bakış açısı getirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Türkçenin Dil Sınıflamalarındaki Yeri ve Yapısal Özellikleri

Dil, bir ulusun kültürünü oluşturan, sürekli gelişmekte olan, kendine ait özel bir yapıyla donanmış, temel özelliklere sahip düzenli bir varlıktır. Bu düzenli varlığın çok yönlü oluşu, dil hakkında yapılan incelemeleri gerekli kılmaktadır. Dilin, kendi koşulları içinde gelişen doğal bir varlık olduğu, bulunduğu coğrafyaya bağlı olarak yaşamını sürdürdüğü bilinirken, nasıl oluştuğu ve ne gibi değişiklikler yaşadığı geçmişten bugüne hep merak konusu olmuştur. Araştırmacılar, yıllardır uzlaşım aracı olarak kullandıkları dilin diğer dillerle benzerliklerini ve farklılıklarını bulmaya çalışır. Ancak dilin gelişim sürecinde geçirmiş olduğu değişikliklere bağlı olarak ortak bir karara varılamaz.

Dil sınıflamalarında çok farklı ölçütler olmasına rağmen, dünyadaki diller belli bir dil ailesi ya da grubuna ait olması bakımından iki benzer özelliğe göre sınıflandırılır: 1. Köken 2. Yapı.

Türkçe, köken olarak Ural-Altay dil grubunda yer almaktadır. Ural-Altay dil grubu, Ural dil gurubu ve Altay dil grubu olarak ikiye ayrılır. Özellikle günümüzde bu grupların Ural-Altay dil ailesi adı altında iki büyük aile olarak anıldığı bilinmektedir. “Ural-Altay veya sadece Altay dil teorisi hariç 1960’lı yıllardan itibaren iki büyük aile teorisi dikkat çekmektedir. Bunlar Nostratik teori ve Avrasyatik teoridir” (Çifci, 2014: 17). Moskova’da Vladimir İlliç-Svitç tarafından ileri sürülen Nostratik teorisine göre Hami-Sami, Kartvel, Hint-Avrupa, Ural, Dravid, Altay olmak üzere altı dil ailesi birbirine uzak akrabaydı ve büyük bir aile oluşturuyorlardı. (Ercilasun, 2013: 18). Amerika Birleşik Devletleri’nde Joseph H. Greenberg tarafından ileri sürülen Avrasyatik teorisi; Etrüsk, Hint-Avrupa, Ural-Yukagir, Altay, Kore-Japon-Aynu, Gilyak, Çukçi-Kamçatka ve Eskimo-Aleut gibi sekiz dil ailesini uzak akraba kabul etmişti (Ercilasun, 2013: 19). Bu dil teorileri dil bilimciler arasında görüş farklılıklarına neden olmuş ve çoğu dil bilimci bu teorileri eleştirmiştir. Günümüzde diller sınıflandırılırken Ural-Altay dillerinin aile mi yoksa grup mu olduğu tartışma konusu olmuştur. Daha önceleri dil ailesi olarak tanımlanan bu yapının diğer dil aileleriyle kıyaslandığında farklı olduğu görülmüştür. “Ural-

Altay dilleri diğer dil aileleri gibi sağlam bir aile teşkil etmemektedir. Hint-Avrupa dilleri arasındaki yakınlık bu dillerde yoktur. Ural-Altay dilleri arasındaki yakınlık bir köken birliğinden çok bir yapı birliğidir. Bu nedenle bu dillere şimdilik bir dil ailesi değil, bir dil grubu olarak bakmak gerekir” (Ergin, 2009: 9). Korkmaz, (2009: LXVII) Ural-Altay dil birliği temelinde yapılan daha derinlemesine araştırmaların, bu iki grubu aynı dil ailesi içinde birleştirme bakımından gittikçe zayıflayan sonuçların olduğunu bahsetmiştir. Dil bilginlerinin dil aileleri arasında karşılaştırmalar yapmaları, iki kol arasındaki benzerliklerin Hint-Avrupa dillerine oranla çok daha sınırlı olduğunu ve bir köken akrabalığını destekleyecek niteliklerin bulunmadığını ortaya çıkarmıştır. Ruhlen de (1994) aynı şekilde Hint-Avrupa dilinin genetik izolasyonu devam ettiği sürece tek kökenlilik konusunun tartışmalı olmaya devam edeceğini bahsetmiştir (Ruhlen, 1994, çev.: Ercilasun, 2012: 168). Gerçekten de Hint-Avrupa dillerinde benzer yapıları kullanarak anlamaya varma, Ural-Altay dil birliği ile kıyaslandığında daha güçlü görünmektedir. Bunun dışında “Doerfer, insan vücuduyla ilgili 11 “ana temel sözcük” (baş, göz, kulak, burun, ağız, dil, diş, saç, yürek, el, ayak) ve 5 “ara temel sözcük” (dudak, parmak, diz, sakal, boyun) seçerek, bunları karışık dillerde araştırmış ve Türkçe, Moğolca ve Tunguzcada ana temel sözcüklerin hiçbirinin aynı olmadığını ortaya koymuştur. Ana ve ara temel sözcüklerin Sami dillerinde 16’sının, Hint-Avrupa dillerinde 13’ünün, Ural dillerinde 8’inin aynı olduğunu; Altay dillerinde ise hiçbirinin aynı olmadığını tespit ederek bu diller arasındaki akrabalık varsayımını çürütmüştür” (Ercilasun, 2011: 22).

“1838’de Estonyalı bilgin Ferdinand Johann Wiedemann, Ural-Altay dillerini, Hint-Avrupa dillerinden ayıran farklı özelliklerini 14 maddede toplamıştır” (Demir ve Yılmaz, 2005: 47-48; Temir, 2002: 5-6):

1. Ural-Altay dillerinin tümünde ses uyumları vardır.
2. Sözcüklerde erillik-dişillik (gramatikal cinsiyet) yoktur.
3. Tanımlılık (artikel) bulunmaz.
4. Sözcük yapımı ve çekimi eklerle sağlanır.
5. İsimlerin çekiminde iyelik ekleri kullanılır.
6. Fiil biçimleri zengindir.
7. Hint-Avrupa dillerindeki ön ek ve iç ekler yerine son ekler vardır.
8. Söz diziminde tamlayan, tamlanandan önce gelir.
9. Sayı sıfatlarından sonraki ad ögesi çokluk eki almaz.

10. Karşılaştırmalardaki üstünlük derecesi ayrılma hâli eki ile yapılır.
11. Ek fiil olarak ‘sahip olmak’ yerine ‘olmak, imek’ kullanılır.
12. Ural-Altay dillerinin birçoğunda olumsuzluğu gösteren özel bir fiil vardır.
13. Soru, ekle yapılır.
14. Cümle bağlayıcısı olarak eylem biçimleri kullanılır.

Türkçedeki ses uyumları sayesinde herhangi bir sözcüğün sesletimindeki kolaylık dikkatten kaçmamaktadır. Kalınlık-incelik uyumu, düzlük-yuvarlaklık uyumu, sözcüklerin kullanımında eşsiz bir düzen oluşturmuştur. “Türkçedeki ünlü uyumları, bu dile gelen pek çok yabancı ögeyi de etkilemiş, bu sözcükler dilin ses eğilimlerinin etkisiyle değişmiş, Türkün söyleyişine uygun bir biçime getirilmiştir” (Aksan, 2013: 21).

Türkçede sözcükler erillik ve dişiliklerine göre bir ek almazlar. Ancak bu konu dilciler tarafından tartışılmaktadır. Arapça, Fransızca ve Almanca gibi dillerle kıyaslandığında, Türkçede erillik-dişillik mantığının zayıf kaldığı söylenebilir. Kaldı ki Almanca, Fransızca gibi Hint-Avrupa dillerindeki gramatikal cinsiyetin İngilizce ile kıyaslandığında çok kuvvetli olduğu görülmektedir. Bu nedenle Hint-Avrupa dilleri ile Ural-Altay dilleri arasındaki farklılığa genellenemeyeceği söylenebilir. Bir başka tartışma oluşturan özellik ise ön ek ve son ek meselesidir. Türkçede sadece son ek vardır. Fakat Macarcada ön ek sistemi mevcuttur. Bu durumu Ural-Altay dillerini, Hint-Avrupa dillerinden ayıran farklı bir özellik olarak değil de Türkçeyi Hint-Avrupa dillerinden ayıran bir özellik olarak görmek daha doğru olur.

Türkçe, Altay dil grubunda bulunmaktadır. “Altay dilleri, aralarında genetik bağlar bulunduğu kabul edilen teorik bir Altay dilinden gelişen Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece ve Japonca gibi beş büyük dilden oluşur. Bunlardan Türkçe ve Moğolca (Mançu-Tunguzca ile birlikte) birbirinden diğer dillere göre daha sonraki dönemlerde ayrılmıştır. Ancak Korece ve Japoncanın Altay dilleri ile bağlantısı henüz kesin olarak belirlenememiştir” (Eker, 2013: 57). Bugün dillerde var olan sözcüklerin biçim ve anlam benzerlikleri, o diller arasında herhangi bir akrabalığın olup olmadığını gündeme getirmiştir. Böyle bir olgunun söz konusu olabilmesi için ortak kullanılan sözcük sayısının belli bir sayıyı geçmesi gerektiğinin söylenmesi, Japonca ve Korece hakkında araştırmaların devam etmesinin ön koşulu olmuştur. Ural kolunda ise Fince, Macarca vb. diller yer almaktadır. “Ural grubu ile

Altay grubu arasında erillik-dişillik ayrımının bulunmaması, sondan eklemelilik vb. benzerliklere karşın, genetik bağ olduğunu kanıtlayacak kesin bulgular yoktur” (Eker, 2013: 62).

Dilleri yapısal özelliklerine göre yalınlayan (tek heceli, ayrışık), çekimli (bükümlü, kaynaşık) ve eklemeli (bağlantılı, yanaşık) olmak üzere üç grupta toplayabiliriz. Bu gruplamayı yaparak dil bilim tarihine büyük katkı sağlayan kişi, H. Von Humbolt’tur (Kerimoğlu, 2014: 20). Tek heceli dil grubunda Çince, Tibetçe, Vietnamca vb. diller vardır. “Bu dillerde her sözcük kök biçimindedir, ek yoktur. Sözcükler arasındaki ilişki, sözcüklerin cümle içerisindeki yerleriyle ifade edilir. Cümle üzerindeki anlam, genellikle sözcükler üzerine yapılan vurgular ve ton değişiklikleri ile belirlenir” (Demir ve Yılmaz, 2005: 44; Hengirmen, 2002: 21). Çekimli dil grubunda, Hint-Avrupa dilleri ve Arapça yer almaktadır. “Çekimlenişte kök ya da gövdenin değişime uğradığı dillerdir. Bu dillerde sözcüğün kökünde görülen değişiklik kökü tanınmayacak bir şekle sokar. İngilizce write~wrote~written; Arapça kitab~katib~mektub~mükatebe vb. ” (Bilgin, 2006: 2; Karağaç, 2013: 71). Son olarak eklemeli dil grubunda ise Türkçe, Fince, Macarca, Moğolca, Mançuca, Tunguzca vb. diller yer alır. “Bağlantılı diller (ya da bitişken, eklemeli diller) dediğimiz dil tipinde biçim birimler (kök ve ekler) gerek çekim gerekse sözcük yapımı sırasında birbirine sıkıca bağlanarak yeni sözcükler oluşturur” (Aksan, 2013: 24).

Bir dili söz dizimi açısından incelediğimizde öğelerin diziliş aşaması, cümle oluşturmada önemli bir yer tutar. Diller arasında en çok kullanılan söz dizimleri ÖFN (Özne + Fiil + Nesne), ÖNF (Özne + Nesne + Fiil) ve FÖN (Fiil + Özne + Nesne) şeklindedir. “Mantıksal olarak 6 farklı söz dizimi şekli vardır: ÖFN, ÖNF, FÖN, FNÖ, NÖF ve NFÖ’dür” (Greenberg, 1963, çev.: Özalp, 2008: 65). Türkçe sıralanan bu söz dizimlerinde ÖNF grubunda yer almaktadır. Aksan, (2013: 35) Türkçenin bu dizimi ile Altay dillerine yakınlık gösterdiğini ifade etmiştir. Yine son edat (postposition) ve ön edat (preposition) denen yapıları incelediğimizde dilimizde son edat dizimi kullanılmaktadır. İngilizce gibi dillerde ise ön edat yapısı kullanılmaktadır. Bu noktada söz diziminin önemi anlaşılmaktadır. Genellikle ana ögeye yaklaştıkça edatın yaklaşması söz konusudur. ÖFN şeklinde dizilen İngilizcede edatların fiile yaklaşması, fiil ile nesne arasına girerek gerçekleşir ve ön edat şeklini alır. Hatta bu dillerdeki edatlar fiile öyle tutunur ki, fiille birlikte

kullanılan kalıplaşmış yapılar (phrasal verb) olarak karşımıza çıkar. Aynı durumu Türkçeye uyguladığımızda ÖNF diziminde edat, nesneden sonra gelerek fiile yaklaşmış ve son edat şeklini almıştır.

Yapılan tüm incelemelerde Türkçenin biçim ve söz dizimi yapılarına bağlı olarak gelişen özellikler, aslında dilin ana yapısı ile ilgili olup dilin şifrelerini oluşturur. Dil kullanıcıları, bu yapıları bilinçsiz bir şekilde kullansa da çoğu zaman kusursuz bir dil kullanımı gerçekleşir. Çünkü dili sınırsız biçimde kullanma, insan zekâsının bir ürünüdür.

2.2. Türkçede Yeni Kavramları Karşılama Yolları

Toplumlar, günlük hayatını şekillendiren varlıkların ve kavramların belirtilmesinde ve kullanılmasında bu varlıklara herkesin genel bir anlaşmaya vardıkları isimler koyarlar. Her dil, yaşadığı kültürün gereği, çevresinde bulunan varlığa ilişkin bu süreci takip eder. Zamanla gelişen olaylara ve yeniliklere uyum sağlamaya çalışan diller, kendi yapılarını destekleyecek şekilde toplumun benimsediği ve hayatlarında kullandıkları varlıklara yönelik sözcük türetme yollarına ihtiyaç duyar. Türkçe, eklemeli dil yapısı gereği, sözcük türetme konusunda gelişmiş bir düzeneğe sahiptir. Özellikle ekleri kullanarak yeni bir varlığı veya kavramı karşılayacak yeni türetmeler gerçekleştirebilir.

Türkçede yeni kavramlara karşılık bulmada çeşitli yöntemler izlenmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Sözcüğe yapım ekleri getirilerek yapılır.
- Türkçenin kurallarına aykırı olmasına rağmen yeni bir anlamı ortaya çıkarmak amacıyla nadiren sözcük kökünden sonra çekim eki ve daha sonra yapım eki getirilerek oluşturulur.
- Türkçede iki sözcük yan yana getirilerek sözcük öbekleri oluşturulur.
- Türkçede eski bir sözcük yeniden kullanım sahasına çıkarılır.
- Sözcüğün anlam genişlemesi yoluyla yeni bir kavrama karşılık bulunur.
- Kişiler tarafından dilin türetme kurallarına bağlı olarak önerilen sözcükler kullanılır.
- Yabancı dilden sözcükler alınır.
- Başka bir dilden ödünçleme yoluyla sözcük alınır.

“Türetme, yeni ya da yabancı kavramları karşılamak üzere dilin kendi kök ve eklerinden (kök ve ek biçim birimlerinden) yararlanarak sözcük yapmaya verilen addır. Her dil, değişik nedenlerle, özellikle yeni beliren kavramlara, yabancı ulusların kültürleriyle kurulan ilişkiler sonucunda tanınan nesnelere karşılık olmak üzere yeni sözcükler türetir” (Aksan, 2004: 243). Türkçede yeni kavramları karşılama yollarından en önemlisi sözcük türetme yoluyla sağlanmaktadır. Sözcük türetme yolu diğer eklemeli dillerde olduğu gibi Türkçede de yapım ekleri ile yapılmaktadır. Bunun dışında birleşik sözcük oluşturma, eski Türkçede saklı kalmış ve daha sonra gün yüzüne çıkmış sözcüklerden türetmeler başlıca kullanılan yöntemlerdir. Yabancı asıllı sözcüklere Türkçe eklerin getirilmesi, her ne kadar o sözcüğün dildeki kullanımını genişletse de yapım ekleri, bu yolla farkında olmadığımız birçok sözcüğün dilde kalıcı hâle gelmesine neden olmaktadır. Özellikle henüz yaygınlaşmamış olan sözcüklere getirilmesi, kalıcı sözcüklerin oluşmasına ve kendi köklerimizden sözcük türetme olanaklarımızı kısıtlamamıza neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar, “Türkçede sözcük türetmede görev alan ögelerin sayısının çok yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bugün, yalnızca Türkiye Türkçesinde türetmeye yarayan biçim birimlerin sayısının 100’ü geçtiği görülmüştür ki, her ne kadar karşılaştırmalı bir sayım yapılmamışsa da bu sayıyı bir başka dilde bulmanın kolay olmayacağı sanılmaktadır. Bu birimlerin her birinin birden çok görevi yüklendiği de göz önüne alınırsa, Türkçenin anlatım gücü üzerinde aydınlatıcı bir gerçek ortaya çıkar” (Aksan, 2013: 28-29). Yine sözcük türetmeye yönelik “Doğal Dil İşleme” alanındaki bir başka araştırmaya göre (Cebiroğlu ve Adalı, 2004), Türkçede sık kullanılan eklerin sayısı 100 dolayındadır. Ayrıca bir köke art arda 10 kadar ek eklenebilir, bu eklerin ekleniş sırası değişebilir, aynı ek birden fazla kullanılabilir. Bir ekin sözcüğe kazandırdığı anlam, kendisi eklenmeden önce oluşan sözcüğün anlamına bağlı olur. Bunun dışında Gedizli (2012: 3359)’ye göre Türkçede toplamda 195 yapım ekinden 100’ü tek şekilli ve tek işlevli olarak, yeni kavramlar ve sözcükler üretmek için kullanılmaktadır. 95 yapım eki ise birden fazla işlev üstlenerek, fiil ve isim kök ve gövdelerine yeni işlevler kazandırmaktadırlar.

Güneş (2010: 20-21), eklemeli dillerin en önemli özelliklerinden birinin sözcük türetmeye uygun olduğunu, Türkçede kökten sözcük türetildiği gibi, türetilmiş sözcüklere yeniden ekleme yapılarak sözcük türetmenin de mümkün olduğunu ifade eder. Bu durumun okuma yazma öğretimine ve zihinsel sözlük

oluşturmaya büyük kolaylık sağladığını, işlek ve anlamlı sözcüklerin çok olmasının okuma yazma sürecinde cümle ve metin üretmeyi kolaylaştırdığını dile getirir. Özellikle Türkçedeki ek servetine bağlı olarak var olan köklerden yeni anlamlara gelebilecek sözcükler türetebiliriz. Genellikle bir dilde var olan sözcüklerin o dilin yaşayışıyla ilgili olduğunu bilmek gerekir. Kaplan (2005: 12), günlük dil veya edebi dilin, baştanbaşa bir kültür hazinesi olduğunu ifade eder. Dede Korkut kitabı gibi Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügati't- Türk adlı eserinin de atlı göçebe medeniyetine ait bir hazine olduğunu söyler. Divan-ı Lügati't- Türk'te gördüğü bir sözcükten hareketle Türklerin karlı sahalarda güneşin parıltısı gözlerini kör etmesin diye at kılından gözlük yaptığını ve taktığını, buna da “*boyunduruk*” gibi “*gözündürük*” dediklerini dile getirir. Bu örnekle dilin bir kültür aktarıcısı olduğu anlaşılmaktadır. Her medeniyette olduğu gibi Türkler de göçebe yaşam koşullarına göre o dönemde varlıkları adlandırmışlardır.

Türkçenin sözcük türetme yollarını kullanmak ve dışarıdan gelen yabancı sözcüklere karşılık bulmak önemlidir. Dillerin kendi bünyesine uymayan bir sözcüğü, kendi türetme yeteneğine başvurmadan kabul etmesi doğru değildir. Sözcük türetme işi önemli olduğu kadar aynı zamanda zor bir iştir. Sözcük türetmede dilin ana yapısına aykırı davranmamak gerekir. Türetilen sözcüklerin dil kullanıcıları tarafından benimsenmesi de ayrı bir konudur. Sözcük türetmede dil kuralları ön planda tutulur. Ergin (2009: 4), dile yeni sözcükler kazandırmak için yapılacak müdahalelerin de daima bu kurallar çerçevesinde olması gerektiğini, dilin bünyesini saran yabancı unsurların da zararlı otlar gibi dilin gelişmesine engel olduğunu ifade eder. Dil zorlanırsa kendi kurallarına uygun bir şekilde bu zorlamayı engellemeye çalışır. Bu noktada sözcük türetme yetisine sahip alan uzmanlarının ortak kararları ile türetilen sözcüklerin kitle iletişim araçları tarafından kullanılması ve toplum tarafından benimsenmesine dikkat edilir. Aksi hâlde sözcük türetme çabaları boşa gitmiş olur.

Türkçede eklerin iki dizgesel işlevi vardır. Ekin bu iki dizgesel işlevinden türetme yetisini “yapım ekleri”, çekimleme yetisini ise “çekim ekleri” karşılamaktadır. “Türetme işlevinde en büyük görev eklerdedir. En az bir bağımsız biçim (kök) ile türetme gücüne sahip bir bağımlı biçimin (ek) bir araya gelmesi, sözcüklerin tanımlanmasında önemli yer tutar. Bu nedenle eklerin gerek yapısal (ses

bilim, biçim bilim) gerekse anlamlama bakımından durumları açıkça ortaya çıkarılmalıdır” (Demircan, 2005: 33).

Türkçede sözcükler basit, türemiş ve birleşik olmak üzere üç farklı yapıya sahiptir. Bir varlığı veya kavramı karşılayan sözcükler diğer dillerde olduğu gibi hiçbir ek almadan da kullanılabilirler. Sözcüğün yapım eki almış hâli ise isimlere ya da fiillere gelerek yeni türetmeler gerçekleştirir. “Eklemeli yapıya yönelik türetmeler dilimize türetme kolaylığı, çekimlerde eşsiz bir düzen ve kökle ekin ilk bakışta görünmesi gibi özellikler kazandırmıştır” (Gencan, 2007: 37). Ancak yapılacak türetmelerde sözcüğe gelecek eklerin sıralılığını görmek önemlidir. Bazı ekler tek başına köklere gelemez. Bu durum bir ekin sanki bir başka ekle birlikte tek bir ekmiş gibi görünmesine sebep olmuştur. Yapılacak çözümlenmelerde bunlara dikkat etmek gerekir. Türkçede isimden fiil yapan *-la* yapım eki, bazı sözcüklere tek başına gelebildiği gibi bazı sözcüklerde fiilden fiil yapan *-n*, *-ş* ve *-t* yapım eki olmadan kullanılamaz. Örneğin *hasta-la-n-*, *kir-le-t-*, *yak-la-ş-* gibi fiillerde sona gelen yapım eki olmadan sözcüğün kullanım sahasına çıkmadığı görülmektedir. Bu durum ekin *-lan*, *-lat* ve *-laş* gibi farklı bir şekilde ele alınmasına sebep olmuştur. Verilen bu örneklerde Türkçede bir ekin sözcüğün köküne tesadüfi bir yolla gelmediği anlaşılmaktadır. Büyükkantarcıoğlu (2000: 85)’na göre dilde kabul edilebilir yapıda sözcüklerin oluşması için sadece belli işlevdeki bir ekin köke ulanması yeterli değildir. Örneğin Türkçede *-lik* türetme eki, eklendiği her kökü kabul edilebilir bir ad sözcüğü yapmayabilir: *gözlem+lik* ya da *akıl+lık* gibi sözcükler dilde geçerli sözcükler değildir. Oysa *-lik* eki *gözlem+ci+lik*, *akıl+cı+lık* gibi kimi örneklerde olduğu gibi köke ulanan bir başka ekten sonra getirildiğinde geçerli sözcük oluşturmaktadır. Benzer şekilde, *kitap+lık* geçerli bir sözcüktür; ama *kitap+lık+cı* Türkçede geçersizken, *kitap+cı+lık* ise geçerli bir sözcük olarak tanımlanır. Bir ekin türetme görevini yerine getirebilmesi için belli koşulların ve belli düzlemlerin oluşmuş olması gerekmektedir. Bu düzlemlerin varlığı da bir yandan ses dizimsel, diğer yandan anlamsal kurallarla ilintilidir. Eklerin belli bir sıralılığa göre dizilmesi yine Türkçenin matematiksel yapısının sağlam olduğunu kanıtlamaktadır.

Saussure (2001: 109), göstereni gösterenle birleştiren bağın nedensiz olduğundan bahseder. Her dilde varlıklara ya da kavramlara verilen adlar farklı olup nedensizlik ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. “Türkçede, basit yapılı sözcüklerle, türemiş sözcükler arasında nedensizlik açısından fark vardır. Basit yapılı sözcükler

salt nedensizlik özelliğine sahipken, türemiş sözcüklerde göreceli nedensizlik yani yarı nedenlilik özelliği vardır. Örneğin *kapı* sözcüğü, basit yapıdır ve salt nedensizlik özelliğine sahiptir. Oysaki bu kelimedenden türemiş olan *kapıcı* sözcüğünde ise göreceli nedensizlik veya yarı nedenlilik durumu söz konusudur. Bu anlamda yapım ekleri Türkçede, yarı nedenli kelimeler türetmektedir” (Onan, 2009: 251).

2.3. Türkçede Eklerin İşlevi ve Sözcüğe Kazandırdığı Anlamlar

Eklemeli dil yapısının karakteristik özelliklerinden biri, köke gelen eklerin her birinin işlevinin farklı olması ve sözcüğe yeni anlamlar kazandırmasıdır. Bu eklenme sürecinde sözcük kökleri gelişigüzel bir şekilde ek alamazlar. Köke gelen ekin kökle uyumlu olması son derece önemlidir. Sözcüğün ve ekin farklı olması durumunda sözcük türetimi yapılamaz. Kökler yönetici durumundadır. Her ne kadar kök-ek uyumu sağlansa da kökler, uyumlu eklerin içinden bazılarını kabul eder ve bu eklerle yeni bir sözcük oluşumuna giderler.

Türkçede eklerin farklı işlevleri vardır. Her ek farklı görevlerde ve farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Dil bilgisi açısından incelediğimizde ekler de gösterge niteliği taşıyan bağımlı biçim birimlerdir. Bu durum eklerin anlamı olmayan yapılar olduğunu göstermez. Ekler de kullanıldığı sahada görev alan anlamlı birliklerdir. Fakat herhangi bir değişikliğe uğramamış yalın hâlde bulunan sözcüklerle kıyaslandığında eklerin anlamı sınırlıdır. Ancak eklendiği sözcüğe gelerek anlamı olan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle ekleri, anlamı olmayan yapılar olarak tanımlamak, yapmış olduğu işlevle birlikte sözcük kökünde farklı anlama gelen yeni kavramlar oluşturma özelliğini görmezden gelmek olur. “Dil birimlerinin görevsel ve anlamsal olmak üzere iki işlevi vardır. Görevsel işlev, dil biriminin biçime yönelik, yapıyı belirleyen dil bilgisi işlevidir. Anlamsal işlev ise dil biriminin geldiği yerde anlama yönelik verdiği hizmettir. Ekler de, bu açıdan ele alınmalı, bulunduğu yerdeki iki işlevi de açıkça ortaya konmalıdır” (Üstünova, 2004: 4).

Türkçede yapım eki ve çekim eki olmak üzere iki farklı ek türü vardır. Bu ekler isim ve fiil türündeki sözcüklere gelerek farklı görevlerde kullanılır ve cümle, metin gibi daha büyük yapıların oluşmasını sağlar. Yapım ekini çekim ekinden ayıran en önemli özellik, geldiği sözcüklere yeni anlamlar kazandırmasıdır. Çekim ekleri ise sözcüğün cümle içerisinde çekimlenmesini ve sözcükler arası bağ kurmasını sağlar. Her iki türü de incelediğimizde ekler için anlamı olmayan yapılar

demek doğru olmayacaktır. Yapım ekleri sözcük içinde anlam değişikliği oluştururken, çekim ekleri sözcükler arası anlam değişikliği gerçekleştirmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi yapım ekleri sözcüğün köküne doğru bir yön belirlerken, çekim ekleri dışarıya doğru yönünü belirler. Bu özellik, aralarındaki görev farkını daha belirgin bir duruma getirmiştir.

Eklemeli dillerde, ekin önemi farklı yapılardaki dillere göre daha fazladır. Çünkü ekin kullanım alanı diğer dil yapılarına oranla daha geniş yer tutar. Ergin (2009: 115)'e göre çekimli dillerde de birtakım ekler vardır ve dil bilgisi görevleri ile bir kısım sözcük yapımında bu ekler vazife görürler. Fakat bu dillerde umumiyetle sözcük oluşumunda ve bilhassa dil bilgisi özelliklerini karşılamak için kökün bünyesinde vuku bulan değişiklikler ve içten kırılmalar neticesinde ortaya çıkan değişik sözcük şekillerinden, bazen de ek dışında kalan birtakım unsurlardan istifade edilir. Eklemeli dillerde ise kök hep aynı kalır ve kökler daima eklerle genişletilip gövdeler hâline getirildiği gibi bütün dil bilgisi özellikleri de yalnız ve yalnız eklerle ifade edilir. Onun için eklerin eklemeli dillerde çok önemli bir yeri vardır. Bu, eklemeli bir dil olan Türkçede de böyle olup Türk dilinin, temel taşları dediğimiz kökler üzerine kurulan bütün çatısı, baştanbaşa eklerden örülmüş bulunmaktadır.

Türkçede bir ekin tek bir işlevi yoktur. Bazı ekler kökle birleştiğinde çok farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılabilirler. Örneğin, addan ad türeten *-lık* yapım eki araç adları (baş-lık, kulak-lık, göz-lük), yer adları (ağaç-lık, odun-luk, kömür-lük, kaya-lık), soyut adlar (insan-lık, yaşlı-lık, gençlik) yapabilir. Yine bu ekin geldiği sözcüklerin bir addan önce kullanılarak sıfat görevinde kullanılması sağlanabilir: ay-lık (gelir), kira-lık (ev) vb. Bu durum Türkçede sadece bir örnektir. Eklerin çokluğuna bağlı olarak çok farklı anlamlara gelecek sözcükler türetilebilir. Sadece bir ekle bu kadar farklı anlamlara gelen sözcüklerin türetilmesi eklerin işlevini göstermektedir. “Türkçede sözcüklerin yapısal işlevlerinin dilin kullanım boyutunda analiz edilmesi için eklerin sahip oldukları fonksiyonların mutlak suretle incelenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu düşüncelerden hareketle öncelikle eklemeli sözcük yapısı üzerinde durmak gerekir” (Onan, 2014: 235). Türkçe, tek bir sözcüğe gelen yapım ve çekim eki ile cümle olma özelliğine sahip bir dildir. Yükleme gelen kip ve kişi ekleri sayesinde tek bir sözcük, farklı biçime sokularak anlam değeri taşıyan bir cümle hâline gelebilir. İngilizce gibi farklı yapıya sahip olan dillerde ise bir cümlenin oluşması için özneyi karşılayan veya eyleme eklenen bir kişi eki

bulunmaz. Ancak bazen eyleme eklenen bir kip eki gelebilir. Bunlar birbirinden bağımsız bir biçim birim olarak cümlede görev alırlar.

Türkçede ise bir eyleme gelen zaman ve kişi ekleri sayesinde üç ayrı biçim birim tek bir biçim birime dönüşebilir. Hatta birden fazla yapım ekini alan eylemin üzerine gelen kip ve kişi ekleri durumu değiştirmez ve bir bütün olarak algılanır. Bunu örneklerle açıklayalım:

<i>Geleceğim.</i>	→	<i>gel (eylem) - ecek (zaman eki) - im (kişi eki)</i>
<i>I will come.</i>	→	<i>come (verb) - will (modal) - Ø (personel ending)</i>
<i>Sordum.</i>	→	<i>sor (eylem) - du (zaman eki) - m (kişi eki)</i>
<i>I asked.</i>	→	<i>ask (verb) - ed (time ending) -Ø (personel ending)</i>
<i>Gitmeliyim.</i>	→	<i>git (verb) -meli (dilek eki) -(y)- im (kişi eki)</i>
<i>I must go.</i>	→	<i>go (verb) - must (modal) - Ø (personel ending)</i>

Yukarıdaki cümleler Türkçe ile İngilizce arasındaki biçim birim farkını göstermektedir. Türkçede zaman, dilek (tasarlama) ve kişi eklerinin eyleme gelmesi, bu eklerin fiilden ayrılmayan bağımlı biçim birimler olduğunu göstermektedir. İngilizcede ise sona gelen zaman eki dışında cümledeki her öge bağımsız biçim birim olarak görülmekte ve kişi ekine ihtiyaç duyulmamaktadır. Aksan (2013: 25), *yazmışmışım* gibi Türkçe bir sözcük durumundaki çekimli eylemin Almancada *ich soll, wie es heisst, geschrieben haben* gibi birbirinden ayrı altı ögeyle aktarıldığını, yine “dinlemektesiniz” çekimli eylemin Fransızcaya *vous êtes à l’écoute* biçiminde birbirinden ayrı beş ögeyle aktarıldığını ifade eder. Bu dillerde kişi ekinin kullanılmaması öznenin cümle oluşturmada zorunlu olarak yer almasına neden olmaktadır. Türkçede ise eyleme gelen kişi ekleri, eylemin kimin tarafından gerçekleştirildiğini belirttiği için cümlede öznenin söylenmesi zorunlu değildir. Ekin işlevi eyleme gelerek kişiyi belirtmektir. Bu işlevin gerçekleşmesi Türkçede öznenin gizlendiği gibi bir yanılığın oluşmasına ve “gizli özne” gibi yanlış bir terim kullanılmasına sebep olmuştur. Cümlede kişi ekinin kullanılması öznenin gizli olduğu anlamına gelmez ve kişi ekine bakılarak özne kolay bir şekilde bulunabilir. Öznenin yazılıp yazılmaması, dil kullanıcılarının isteğine kalmış bir durumdur.

Türkçede eklerin çokluğuna bağlı olarak bir sözcükten çok farklı anlamlara gelecek örnekler çoğaltılabilir. Bunun dışında sadece tek sözcük köküne birden çok

ek getirilerek çok farklı anlamlara gelecek sözcükler türetilir. Şu ana kadar yapılan açıklamalarda bir sözcüğün anlamı ya da söz dizimi açısından Türkçede eklerin önemli işleve sahip olduğu görülmektedir.

2.4. Eklemeli Dil Yapısı ve Türkçe

Diller arasında yapılan sınıflamalarda Türkçenin eklemeli dil yapısına sahip olduğuna değinmiştik. Eklemeli dil yapısının oluşmasında dil bilgisine ait alt konulardan olan yapı bilgisi (morfoloji), bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve yapıyla ilgili öteki konuları inceleyen dil bilgisi dalına denir (Korkmaz, 2009: 5). Bu incelemede sözcükler, tek başına ya da görevinin daha açık olduğu bağlam içinde kullanımına göre değerlendirilirler. Bağlamdan kastedilen şey, sözcüğün ek ve kök ilişkisine bağlı olarak cümle veya metin içinde görevinin değişmesidir.

Türkçede sözcükler, herhangi bir kök değişikliğine uğramadan köke gelen ekler yardımıyla şekillenir. Bu yapı, kök + ek (yapım eki + çekim eki) biçiminde gerçekleşmektedir. Türkçe sözcüklerde köke gelen ekler, kök ile öyle bütünleşmiştir ki adeta köklerin eke bir örtü vazifesi uyguladığı hissedilmektedir. “Türkçeye has tipik eklerin art arda sıralanması biçimindeki sözcük yapımı tekniğine rağmen, eklerin sözcüklerdeki kaynaşma derecesi, cümle içinde olduğundan epeyce yüksektir” (Johanson, 2014: 83). Dili konuşurken, bir metni okurken veya yazarken, konuşmacıyı dinlerken anlatılmak istenen düşüncelere bağlı olarak bir sözcüğün kök ve ek ayrımını fark etmeyiz. Ancak sözcüğe odaklandığımızda kök ve ek ayrımını kolaylıkla ayırt edebiliriz. Eklemeli dil yapısına sahip olmayan dillerle kıyaslandığında, dilimizde bir sözcüğün kök ve ek almış biçiminin ayırt edilmesi daha kolaydır. Onan (2009: 239), Türkçe sözcük formları incelendiğinde matematiksel bir yapıyla karşılaşmanın mümkün olduğunu ve bu hususun, doğrudan doğruya Türkçenin eklemeli bir dil olmasından kaynaklandığını söyler. Türkçenin zengin matematik yapısına sahip olması, bu dilin kullanıcılarına bir kolaylık sağlar. Yine bu özelliğe değinen Köksal (2003: 174-175), bilgisayarda bir iş yönergesi biçiminde görebileceğimiz izlenceyi hazırlarken verilen komutları bilgisayarın önce makine diline çevirdiğini ve makine dilinin Türkçeye benzer bir yapıya sahip olduğunu ifade etmiştir.

Türkçede sözcüğe gelen eklerin de matematiksel bir dizime sahip olduğu görülmektedir. Bazı istisnalar dışında, özellikle kural olarak sözcüğün köküne yapım eki ve sonra çekim eki gelmektedir. Bunun nedeni yapım eklerinin sözcüğün köküne doğru bir yön belirlemesidir. Aynı durum çekim eklerinde geçerli değildir. Çünkü sözcüğe gelen çekim ekleri dışı doğru açılarak sözcükler arasındaki ilişkiyi canlı tutar. Bu durum eklerin farklı görevlerde kullanılması ile ilgilidir. Örneğin, yol sözcüğüne gelen *-cu* eki, köke doğru bir yönelme göstererek yolcu sözcüğünü oluşturmuş ve farklı anlama gelen yeni bir sözcüğün oluşmasını sağlamıştır. Yine yol sözcüğüne gelen *-a*, *-da*, *-un* çekim ekleri, yol-a, yol-da ve yol-un şekline getirilerek dışı doğru bir yönelmenin olduğunu gösterir. Eklerin bir başka özelliği ise kökün türüne bağlı olarak gelmesidir. İsimden isim ya da fiil, fiilden fiil ya da isim yapabilmek için bu türlere ait eklerin kullanılması gerekir. Kökün türü ile ekin türünün birbiriyle uyumlu olması yine bu dilin matematiksel bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

Sözcük türleri ile ilgili, araştırmacılar tarafından çok farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Sözcükler genel olarak “isim-fiil-edat”, “isim-fiil” ve “isim-sıfat-zarf-zamir-edat-bağlaç-ünlem-fiil” gibi türlere ayrılmıştır. Ancak sözcük türleri sınıflandırılırken eklemeli dil yapısını dikkate almak son derece önemlidir. Bükümlü dillerde var olan sekiz çeşit sınıflandırma Türkçenin eklemeli dil yapısında geçerli değildir. Bu sekiz çeşit sınıflandırma Hint-Avrupa dillerinde dahi araştırılmaktadır. Ek düzenine bağlı olarak Türkçede sözcüğün köküne gelen ekler, sözcüğü ancak isim ya da fiil hâline getirebilir. Çünkü Türkçede bir isim tek başına sıfat veya zarf görevinde kullanılamaz. Hint-Avrupa dillerindeki sıfat, zarf gibi bağımsız bir tür Türkçede ancak ismin alt türü olarak nitelendirilebilir. Örneğin İngilizcede, *clear* (açık) sözcüğüne gelen *-ly* eki ile sözcük *clearly* (açıkça) şeklini almış ve sözcüğün türü zarf (adverb) olarak değişmiştir. Aynı durum Türkçede *açık* sözcüğüne gelen *-ça* eki ile kıyaslanamaz. Türkçede “*açıkça*” sözcüğü tek başına isim olarak değerlendirilir. Cümle içerisinde kullanıldığında, gelen eke bağlı olarak ismin alt türü olan zarf hâlini alır. Ekin sözcüğün türünü değiştirebilmesi için bağlam içinde yer alması ve kullanım sahasına çıkması gerekir. Bu durum sadece Türkçeye ait bir özellik gibi görülmemelidir. Hemen her dilde bağlam içinde sözcüğün türünün değişmesi söz konusudur.

Örnek:

1. *I'm a **fast** runner.* → **Hızlı** bir koşucuyum.
2. *He thinks **fast**.* → **Hızlı** düşünür.

Birinci örnekte “*fast*” sözcüğü sıfat olarak kullanılırken ikinci örnekte zarf olarak kullanılmıştır. Görüldüğü gibi sözcüğün bağlam içinde değişikliğe uğraması diğer dillerde de gerçekleşmektedir.

Örnek:

1. Ahmet **düşünceli** bir öğrencidir.
2. Ahmet **düşünceli**dir.
3. Ahmet **düşünceli** görünmektedir.

Yukarıda altı çizili olan bu örneklerde “*düşünce*” sözcüğüne getirilen *-li* eki, isimden isim yapan bir ektir. Ancak bu üç cümlede, buldukları ve yaklaştıkları diğer sözcüklere göre farklı görevlerde kullanılmıştır. Birinci cümlede öğrencinin düşünceli olduğu nitelenmiş ve sözcük ismin alt türü olan sıfat görevinde kullanılmıştır. İkinci cümlede yüklem durumunda kullanılmış ve isim olarak kalmıştır. Üçüncü cümlede fiili niteleyerek zarf görevinde kullanılmıştır. Bu cümlelerde düşünceli sözcüğünün esas türü isimken birinci ve üçüncü cümlede ismin alt türleri şeklinde kullanılmıştır. Ergin (2009: 159), *-li* yapım ekinin bir isimden isim yapan yapım eki olduğunu ve sıfat eki diye anıldığını ifade etmiş, ancak sıfatların da isim olarak kullanılacağını belirtmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda, Türkçede sözcükleri bağlam dışı ve bağlam içi sözcük türleri olarak iki grupta toplayabiliriz. Bağlam dışı sözcük türleri, isim ve fiildir. Bağlam içi sözcük türlerini ise isim, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç, ünlem ve fiil olarak ayırabiliriz. Bağlam dışı sözcük türleri, Türkçenin eklemeli dil yapısına bağlı olarak tek başına varlıklarını sürdüren ana sözcüklerdir. İsme ve fiile gelen eklerin bağlam dışında sözcüğü isim ve fiile dönüştürdüğü söylenebilir. Bağlam içinde ise sözcüklerin yeri ve bu sözcüklere gelen eklerin işlevine bağlı olarak tür değişikliğine uğradığını görmekteyiz. Eklerin türüne bağlı olarak sözcüğü isim ya da fiile dönüştürdüğünü varsayarsak bir sözcüğü tek başına isim ya da fiil olarak nitelemek uygundur.

Türkçede eklerin bir diğer özelliği, sözcük köklerindeki ünlü ve ünsüz uyumuna bağlı olarak farklı alt biçim birimlere sahip olmasıdır. Örneğin *av+ci*, *eski+ci*, *yol+cu*, *söz+cü*; *aş+çı*, *iş+çi*, *ok+çu*, *süt+çü* vb. Bu örneklerde sözcüğün kökündeki ünlü sese bağlı olarak ekte de değişiklik meydana gelmiştir. Yine sözcük kökündeki son sese bağlı olarak ekte var olan ünsüz değişikliği Türkçenin matematiksel yapısına örnek olarak gösterilebilir. Saussure (2001: 323), ünlü uyumunda (daha açık bir deyişle, bir sözcükteki son eklerin tüm ünlülerin kökündeki son ünlüyle tını bakımından bir çeşit benzeşim göstermesi) bu duruma rastlanıldığına, Avrupa ve Asya’da, Finlandiya’dan Mançurya’ya değin uzanan bölgede konuşulan geniş bir dil öbeği olan Ural-Altay dil grubunda bu olguyla karşılaşıldığına değinir. Ama bu ilginç özelliğin büyük olasılıkla sonradan ortaya çıkan gelişmelerin ürünü olduğunu, bu dillerin ortak kökenini kanıtlamak için bitişimsel özelliklerine olduğu gibi bu niteliklerine de başvurulamayacağını söyler. Oysa Aksan¹ (2007: 110-113), Ural-Altay dil kümeleri arasında akrabalık ilişkisi olduğuna yönelik özellikler arasında, ünlü uyumu ile birlikte bağlantı niteliğinin çekimleme ve sözcük türetmede önemli bir yeri olduğunu ifade etmiştir. Türkçede bitişimsel nitelik yapım ekleri ve çekim ekleri ile sağlanmaktadır. “Çekim ekleri görevi gereği sözcükleri ve sözcük gruplarını birbirine bağlayarak söz dizimsel anlamı oluşturmaktadır. Özellikle bir sözcüğe gelen çekim ekleri, algı alanını genişletici bir işleve sahiptir. Okuma sırasında, anlamı bilinmeyen Türkçe kökenli sözcüklerin sözlüğe bakmaksızın anlamlandırılmasında yapım eklerinin önemli bir rolü vardır” (Onan, 2009: 88-89). Eklerin kullanım alanı, türü ve sözcüğe gelerek bağlam içinde değişik anlamlar oluşturabilmesi ekleme düzeninin incelenmesini ve bu doğrultuda iletişime geçilmesini zorunlu kılmaktadır. “Sözcükleri yalnızca anlatma aracı olarak görmemek gerekir. Aynı zamanda sözcüklerin anlamını bilmeden okuma ve dinleme sürecinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bir metinde okuyucunun anlamını bilmediği sözcük sayısı çoksa metnin anlamının kavranması da zorlaşır” (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008: 32). Metnin anlamlandırılma süreçlerinde sözcüklerin iyi tanınması için sözcük yapısının incelenmesi bireylerin işini kolaylaştıracaktır.

¹ Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, 1. cilt.

Eklemleri dil yapısının Türkçe açısından önemini şu örneklerle açıklayabiliriz:

Kaplan (2005: 122-123), Türklerin tarihin en eski ve en cihangir kavmi oldukları ve yetmiş iki milletle bir arada yaşadıkları hâlde, milli benliklerini kaybetmediklerini söyler. Bunun sırrını araştırır. Ona göre bunun sırrı, Türkçenin yapısı içinde gizlidir. Türkçede kökün aynı kaldığını ve ekini değiştirdiğini, dillerini koruyan Türklerin hiçbir zaman milli benliklerini kaybetmediklerini, Türkçede kökün ve Türklerde soy-sop fikrinin sağlam oluşundan ileri geldiğini ifade eder. Aynı zamanda Türkçenin ek bakımından bir hayli zengin olduğuna, ekler vasıtasıyla köke değişik şekil ve mânâ verdiğimizize değinir. Kök aynı kaldığı için bir ağaç gibi, kendinden türeyen her kelimeyi özsuyla besler.

Türkçenin düzenli ve kurallı yapısı ile ilgili Max Müller görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Türkçenin bir dil bilgisi kitabını okumak, bu dili öğrenmek niyetinde olmayanlar için bile gerçek bir zevktir. Türklü dil bilgisel biçimlerin belirtilmesindeki ustalık, ad ve eylem çekimi sistemindeki düzenlilik ve bütün dil yapısındaki saydamlık ve kolayca anlaşılabilme yeteneği, insan zekâsının dil aracıyla beliren üstün gücünü kavrayabilenlerde hayranlık uyandırır... Araç olarak, Türk dilindeki duygu ve düşüncenin en ince ayrımlarını belirtebilme, ses ve biçim öğelerini baştan sona dek düzenli ve uygulu bir sisteme göre birbiriyle bağdaştırıp dizileme gücü, insan zekâsının dille gerçekleşen bir başarısı olarak belirir. Birçok dilde bu gibi olaylar gözden perdelenmiştir; onlar çözülmez kayalar gibi karşımızda durur ve ancak dilcinin mikroskobuyla dil yapısındaki organik öğeler ortaya çıkarılır. Türk dilinde ise, her şey saydamdır, apaçıktır. Dilin iç ve dış yapısı, billur bir arı kovanı yapısını seyrediyormuşuz gibi ortadadır” (Dilaçar, 1964: 39-40).

Müller, yapmış olduğu bu açıklamayla Türkçede ses, biçim ve söz dizimi yapılarının saydam olduğunu ve kolayca anlama ulaşılabileceğini vurgular. Kuralların diğer dillerle kıyaslandığında açık olması, bu dilin matematiksel bir düzene sahip olduğunu göstermektedir. Jean Deny ise, “insanların Türkçenin yüce bir bilim akademisinin görüşleri sonucunda ortaya çıkmış olduğu zannına düşebileceklerini” ifade etmiştir (Akt: Gencan, 2007: 57).

Finli bilim adamı G. Ramstedt, Türk dilinde terim bulmakta güçlüğe rastlanmadığını, Fin dilinde sözcük kökleri ve ekleri çok olsa da Türk dilindeki kadar bol olmadığını ifade eder. Ona göre Türk dilinde bilimsel terimler yapmak daha kolaydır. Çünkü Türk dilinde söz hazinesi çok zengin olduğu gibi ekler aracılığı ile yeni söz yapmak, bu dilin ruh ve yapısına uygundur (Sarıtosun, 1995: 23). İleri sürülen bu görüşlerde, Türkçenin düzenli bir ek-kök ilişkisine sahip olduğu, matematiksel yapısının dil kullanıcılarına kolaylık sağladığı anlaşılmaktadır.

2.5. Eklemeli Dil Yapısının Ana Dili Öğretimindeki Önemi

Bireyler, düşüncelerini ifade edebilmek ve aktarılan bilgileri rahatça anlayabilmek için ana dillerine gereksinim duyarlar. Ana dili edinimi, anne karnında başlayan ve bireyin yaşamının sonuna kadar devam eden bir süreçtir. Ana dili öğrenimi ise bireyin isteyerek öğrendiği bir süreci kapsamaktadır. Okul çağına gelmiş çocukların annelerinden ve çevrelerinden edindikleri dili belli bir düzleme oturtmak ve bu dili geliştirmek için ana dili öğretimine ihtiyaç duyulur. Bu nedenle edinme işlemi ana dilini mükemmel düzeye getirmek için yeterli değildir. Var olan dil yetisini işlemek ve bunu daha sistemli hâle getirmek, ana dili öğretimi ile gerçekleştirilebilir.

Ana dili öğretiminde dinleme, konuşma, okuma ve yazma gibi dilin anlama ve anlatma boyutunu oluşturan temel dil becerilerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için dilin öğrenme alanlarından biri olan dil bilgisine ihtiyaç duyulur. Ancak dil bilgisi, diğer öğrenme alanlarından bağımsız olmayıp onlarla birlikte yürütülen bütünlük bir öğrenme alanıdır. “Sözcüklerin, sözcük öbeklerinin, cümlelerin, paragrafların anlamlarını; anlam ve yapı ilişkilerini bilmek, metnin anlaşılması için şarttır. Dil bilgisine ait bu birimlerle anlam arasındaki ilgi iyi kavratılarak, sağlam ve tutarlı anlatımın ne olduğu sezdirilerek dilin kullanımı konusunda bireye güven kazandırılmalıdır” (Sağır, 2002: 7).

Eklemeli dil yapısı, ana dili öğretiminde bir basamak vazifesi görmektedir. Türkçenin ekleme düzeni, sözcüklerin oluşmasını, sözcükler arasında bağ kurmayı ve daha büyük yapılar olan söz dizimine ulaşmayı sağlar. Ekleme düzenini bilmeyen bireylerin temel dil becerilerini kullanması ve sağlıklı bir iletişim kurması mümkün değildir. Bu becerilerle birlikte yürütülen dil bilgisi öğretiminde en küçük parçadan en büyük parçaya doğru gidiş söz konusudur. Sözcüğü oluşturan seslerin iyi tanınması, kökün ve ekin ayırt edilmesi için eklerin tanınması önemlidir. Metindeki ana fikre ulaşabilmek için sözcüklerin anlamını ve metne kattığı değeri bilmek gerekir. Tüm bunlar eklemeli düzen dâhilinde gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle dil bilgisinde anlamı oluşturan yapıların bilinmesi ve kullanılması gerekir. Dil bilgisi öğretiminde sırasıyla ses, hece, sözcük, sözcük grupları ve cümleye doğru bir öğretim söz konusudur. Anamlı yapıların öğretilmesinde küçük yapılardan başlanması doğru bir yaklaşımdır.

2.5.1. Eklemeli Dil Yapısının Dinleme Eğitimi Açısından Önemi

Ana dilini öğrenmek isteyen bireylerin öncelikle kullanacağı beceri dinlemedir. Dilin yapısını çözmek ve bu dili edinmek isteyen bireyler, var olan sesleri dinlerler. “Dinleme çocuğun, yaşamında yer alan ilk ana dili ve anlama etkinliğidir. Birey okul öncesine ait bütün bilgi, duygu ve düşünce evrenini dinleme yoluyla oluşturur” (Sever, 1997: 9). Daha sonra okul çağına gelen çocukların dinleme becerisini geliştirmek için etkinlikler uygulanır. Çocukların duyduğu sesleri ayırt edebilmesi, sözcüklerin seslendirilirken ağızdan çıkış biçimini takip etmesi ve bunun için alıştırmalar yapması gerekir.

Türkçenin eklemeli bir düzene sahip olduğunu öğrenen bireylerin bir metni veya kişiyi dinlerken bilmediği sözcüklerin anlamını tahmin edebilmeleri ve anlatılmak istenen düşünceleri belirlemeleri daha kolay bir şekilde gerçekleşir. Türkçedeki sözcüklerin köküne ulaşmayı bilen öğrencilerin anlamadıkları sözcüklerde köke ulaşmaya çalışıp sözcüğün anlamını tahmin etmesi bu düzeni henüz öğrenmemiş öğrencilere göre daha kolaydır. “Dinleme sırasında anlamı bilinmeyen sözcüklerle karşılaşıldığında “Bu sözcüğün anlamını bilmiyorum. Bu bölümleri anlamasam da olur.” vb. düşünceler içerisinde olmak yersizdir. Bu sözcüklerin anlamları bağlamdan hareketle tahmin edilmeye çalışılmalı ve bunlar anlam kurma sürecine dâhil edilmelidir. Öğrencilerin söz varlıklarındaki eksiklikler de dinlemeyi olumsuz etkilemektedir. Dinleme sırasında anlamı bilinmeyen sözcükler ne kadar çok olursa dinlemeye yoğunlaşmak da o derece zorlaşır. Bunun için öğrencilerin söz varlıklarını geliştirmeye yönelik çalışmaların dinleme eğitiminde ayrı bir yeri olduğu bilinmeli; derslerde öğrencilerin söz varlıklarını geliştirmeye yönelik çalışmalara da yer verilmelidir” (Doğan, 2013: 28). Söz varlığının geliştirilmesinde eklerin işlevi önemsenmeli ve ekleme özelliğini kullanarak dinleme etkinliklerinde öğrencilere sözcüğün anlamı tahmin ettirilmelidir. Öğrencilerin dinlediklerinde ifade edilen düşünceleri anlaması ve bir sonuca varması için bu yapının öğretilmesi şarttır. Metni oluşturan cümlelerdeki görevli eklerin bazıları çıkarılarak ya da bu ekler yerine farklı göreve sahip olan ekler verilerek, var olan ek eksiklikleri veya fazlalıkları öğrencilere hissettirebilir. Bu noktada sesli okuma yöntemi ya da ses kayıtlarından yararlanılabilir. Yine “cümle yapısında son eklerin önemli bir yeri vardır. Cümlenin anlamını bunlar sağlar. Öğrenci metni okurken ya da dinlerken üstü kapatılmış kalıpları, ekleri, kelimeleri tamamlar.

Böylece kalıbı öğrenmiş olur. Öğretmen bir metni öğrencilere dağıtmadan da okuyabilir ve onların dinleyip tamamlamalarını, dolayısıyla anlamalarını sağlayabilir” (Özbay, 2006: 81). Bu durum, dinleyicinin sözcüklerin veya cümlelerin kuruluş düzeni hakkında eklerin önemli göreve sahip olduğunu görmesi açısından önemlidir. Topbaş (1998: 8-9), dilin bileşenlerini oluşturan biçim (ses bilgisi, biçim birim bilgisi ve söz dizimi) özellikleri, içerik (anlam) özellikleri ve dilin kullanım (işlevleri) boyutu üzerinde durmuştur. Dilin biçim bileşenini öğrenmedeki sorunların doğru ve düzgün anlaşılmayan bir Türkçe sergilediğini ifade eder.

“*Dinlenen/izlenenin anlama ve çözümleme, söz varlığını zenginleştirme*” amaçlarındaki kazanımlardan bazıları, eklemeli dil yapısının önemini ortaya koymaktadır. Bu kazanımlardan eklemeli dil yapısı ile ilgili olanları şöyle sıralayabiliriz (MEB, 2006: 14-17):

- ✓ *Dinlenenin/izlenenin bağlamından hareketle kelime ve kelime gruplarının anlamlarını çıkarır.*
- ✓ *Dinlediklerinde/izlediklerinde sebep-sonuç/amaç-sonuç ilişkilerini belirler.*
- ✓ *Dinlediklerinden/izlediklerinden hareketle yeni öğrendiği kelimelerden sözlük oluşturur.*

Bu kazanımlara baktığımızda sözcüğün ve sözcük gruplarının anlamını çıkarabilmek için sözcüğe gelen ekleme düzenini bilmek, kök ile ek arasındaki ayrımı ayırt edebilmek gerekir. Baş (2014: 216-217)’a göre olumsuzluk eki olan -ma ile fiilden isim yapan -ma ekinin aynı sözcüğün kökünde bulunduğu olumsuzluk ekinin vurgulanması ile sözcükler arasında anlam farklılıkları ayırt edilebilir. Çalışma (iş bırak), çalışma (çalış- fiilinin adı) gibi aynı köke gelen farklı işlevdeki eklerin vurguya bağlı olarak anlamları ayırt edilebilir. Yine sözcük ve sözcük gruplarının kavranmasında çok önemli bir kavram da kümelemedir. Türkçedeki çekim ekleri birbiriyle ilişkisiz gibi duran sözcükleri, bir araya getirip kümelendirir. Türkçedeki sıralı cümleler, bazı ekler ve bağlaçlar vasıtasıyla bu şekilde kümelendirilerek kısa süreli belleğe sığdırılır. Örneğin, “A, Ahmet, Ahmet’in kalemi, Ahmet’in kaleminin kapağı, Ahmet’in kaleminin kapağındaki yıldızlar...” gibi sözlerin kısa süreli bellek açısından farklılıkları yoktur. İlk örnekte olan “A” bir hece ve sözcüktür. Son örnek dört sözcükten meydana gelmesine rağmen çekim ekleriyle

kümelenmiş ve bir birime dönüşmüştür. Görüldüğü gibi dinleyicinin sözcük ve sözcük gruplarını anlamlandırması, cümlenin kümelenme durumu ile doğrudan ilişkilidir. Baş'ın örneklerini incelediğimizde vurgudan önce bu sözcükleri kullanan ve bunu dinleyerek ayırt eden kişilerin eklemeli dil yapısını bilmeden bu yapıları anlayabilmesi mümkün değildir. Dinleyici, mutlaka eklerin aynı kökte farklı anlamlara hizmet ettiğinin farkındadır. Çekim eklerinin ne olduğunu ve nasıl kullanıldığını bilmeyen öğrencilerin sözcük gruplarını kavraması zordur. Sözcüklerin anlamlarını ayırt etmede yapım eklerinin, sözcük gruplarının anlamlarını ayırt etmede çekim eklerinin görevlerinin bilinmesi önemlidir.

Dinlediklerinde/izlediklerinde sebep-sonuç/amaç-sonuç ilişkilerinin belirlenmesinde morfolojik unsurların görmezden gelinmemesi gerekir. “Bu kazanım dinleyicinin bazı çekim ekleri hakkındaki bilgi düzeyi ile ilgilidir. Cümlede sebep-amaç ve sonuç ilişkilerinin kurulmasında etkin rol oynayan kelime ya da eklerin konuşmacı tarafından ezgili söylenmesi büyük önem arz eder. Sebep-amaç ve sonuç ilişkilerinin kurulmasında +(y)A yönelme hâl eki ile +DAn ayrılma hâl eki etkin rol oynar. Dinleyicinin bahsi geçen çekim eklerinin bu işlevleri hakkında bilgi sahibi olması gerekir” (Baş, 2014: 218).

“Dinlediklerinden/izlediklerinden hareketle yeni öğrendiği kelimelerden sözlük oluşturur.” kazanımı, öğrencilerin söz varlığı açısından önemlidir. Dinlerken öğrenilen sözcüklerin not alınması ve bu sözcüklerden sözlük oluşturmak, öğrencinin sözcük dağarcığını geliştirmektedir. Güneş (2014: 12-13), beynimizin bir bölümünü zihinsel sözlük olarak tanımlamaktadır. Zihinsel sözlüğe dinleme ve okuma yoluyla alınan anlamlı heceler ve sözcükler aktarılmakta, konuşma ve yazmada bu sözcükler kullanılmaktadır. Beynimiz sözcükler üretmekte ve zihinsel sözlüğü bunlara dayalı oluşturmaktadır. Bu nedenle öğrencilere dinlerken not tutturmak ve sözcüklerin oluşum biçimi üzerinde öğrencileri düşündürmek gerekir. “Öğrencilerin daha önce öğrendikleri aynı kökten gelen sözcüklerle ilişkilendirilerek anlamının çıkarılması sağlanabilir. Varsa, bilinmeyen sözcükle aynı kökten türemiş başka bir sözcük, kök ve eklerine ayrıldıktan sonra eklerin işlevleri söylenerek sözcüklerin anlamı buldurulmaya çalışılır” (Göçer, 2009: 1039-1040). Eklemeli dil yapısının dinleme eğitiminde kullanılması öğrencilerin bu kazanımları edinmesini ve dinlediklerini dil açısından değerlendirmesini sağlayacaktır.

2.5.2. Eklemeli Dil Yapısının Konuşma Eğitimi Açısından Önemi

Dilin anlatma boyutunu oluşturan konuşma eğitiminde eklemeli dil yapısını öğrenmeden Türkçeyi konuşmak ve düşünceleri aktarmak imkânsızdır. Sözcüklerin oluşum biçimleri ve eklerin diziliş biçimlerinin bilinmesi, dil kullanıcılarının cümle kurabilmeleri için gereklidir. Dilin yapısını yeteri düzeyde öğrenen bireyler, dinleyerek elde ettikleri sözcüklerden ve eklerden sistemli ve kusursuz cümleler kurarlar. Dilin yapısını çözümlenemeyen bireyler ise dinlediklerinden edindiklerince cümle oluşturmaya giderler. Sözcüğe gelen eklerin işlevini bilmeseler dahi düzgün cümleler kurabilirken daha önce karşılaşmadıkları başka bir sözcükte ekin yerinin doğru olmadığını savunabilirler. Bu durum ana dili eğitimini almayan, fakat dinleyerek ve aşamalı bir şekilde kullanarak edindikleri dilin belli bir seviyede kalması ile ilgilidir.

Konuşurken sözcükleri belli bir kalıba sokarız ve anlamlı bir bütün hâline getiririz. Her sözcüğün yeri ve kullanılış biçimi bellidir. Cümle oluşturabilmemizin ilk şartı sözcüğün ve ekin kullanıldığı yeri tespit edebilmektir. Eğer bunu yapamasaydık cümle yerine sözcük yığını oluştururduk ve bu da anlama varmamızı engelleyen bir sıkıntı olarak karşımıza çıkardı. “Konuşma eğitimi açısından morfolojinin önemi, sestene anlama uzanan dil yapısıdır. Eklemeli dil yapısıyla anlam oluşturabilmemiz için morfolojik bilgi gereklidir. Öğrenilen morfolojinin yerleşmesi için de konuların konuşma etkinlikleriyle hem kural hem de ekin ve yapının anlam boyutlarıyla irdelenmesi gerekir” (Erdem, 2014: 252).

“Konuşma kurallarını uygulama, kendini sözlü olarak ifade etme alışkanlığı kazanma” amaçlarındaki kazanımlardan bazıları, eklemeli dil yapısının önemini ortaya koymaktadır. Bu kazanımlardan eklemeli dil yapısı ile ilgili olanları şöyle sıralayabiliriz (MEB, 2006: 19-23).

- ✓ *Standart Türkçe ile konuşur.*
- ✓ *Türkçenin kurallarına uygun cümleler kurar.*
- ✓ *Yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin yerine Türkçelerini kullanır.*
- ✓ *Konuşmasında sebep-sonuç/amaç-sonuç ilişkileri kurar.*
- ✓ *Yeni öğrendiği kelime, kavram, atasözü ve deyimleri kullanır.*

Ölçünlü (standart) Türkçe, toplumun geneli tarafından bilinen ve bölgeden bölgeye değişmeyen ortak bir konuşma dilidir. Konuşmaların anlaşılır olmasını sağlamak ve yerel ağızla konuşmanın önüne geçmek için öğrencilere dilin yapısının iyi bir şekilde öğretilmesi önemlidir. Örneğin yaparken, giderek gibi zarf fiil eki almış sözcükler, bazen yerel ağızda “*yaparkene, giderekten*” gibi biçimlerde görülmektedir. Bu zarf fiil eklerinin çekim eklerini alamayacağını öğrenen öğrencilerde bu kullanımların azaltılması daha kolay gerçekleşecektir. Konuşmada morfolojik yapıların değişimi, söyleniş kolaylığını sağlamak amacıyla çok çabuk değişebilmektedir. Örneğin “geleceğim” ifadesi; “gelcem, gelicem” gibi ağız farklılıklarına dönüşerek, morfolojik unsur açısından değişebilir ve tanınmaz hâle gelebilir. Konuşma sürecinde eklerin kullanılmayarak eksilteli yapıların da oluşturulduğu görülmektedir. “Nereye gidiyorsun?” cümlesine “okul” yanıtı verilerek hâl eki düşürülmekte ya da vurgu olgusu kullanılarak, soru ekleri kullanılmadan soru cümlesi oluşturulmaktadır. “-mI” soru ekinin vurgu almayan bir ek olması ve vurguyu kendinden önceki sözcüğün son hecesine çekmesi (Demircan, 2013: 143), bu ek kullanılmadan da soru anlamını verecek cümleler oluşturmanın mümkün olduğunu göstermektedir.

Örnek: Mehmet – Zeynep çalışkan bir öğrencidir.

Kıvanç – (şaşkınlıkla) Zeynep! / Zeynep mi?

Vurgu almayan soru ekinin vurguyu bir önceki sözcüğün son hecesine göndermesi, ekin cümle içindeki görevini zayıflatmakta ve buna bağlı olarak kullanım alanını daraltmaktadır. “Ayrıca gerek fonetik gerekse morfolojik hususlarda zayıf öğrencilerin kusurlarının düzeltilmesi için dikte çalışmaları yaptırılması gerekir. Özellikle de dikte çalışmalarından sonra dönüt verilmesi ve öğrencinin yaptığı yanlışlıklara yönelik fonetik ve morfolojik farkındalık oluşturulması, bu kusurların düzeltilmesinde olumlu sonuçlar verecektir” (Erdem, 2014: 253). Türkçenin kurallarına uygun bir cümle kurabilmek için sözcükleri iyi tanımak, sözcükler arasındaki ilişkileri kurmak ve mantıklı bir dizim gerçekleştirebilmek gerekir. Bunu yapabilmek için kök ve ek ilişkisi iyi öğrenilmelidir. Diğer yandan Türkçenin söz varlığına bağlı olarak yabancı dillerden alınmış olup, dilimize henüz yerleşmemiş olan sözcüklerin Türkçesinin kullanılmasına önem verilmelidir. Bu noktada ekleme yoluyla Türkçenin sözcük türetmedeki yetisi öğrencilere hissettirilmelidir. Konuşma becerisinin geliştirilmesi sırasında öğrencilere yaptıkları

yanlışlar gösterilmeli ve cümle kurarken nerede eksiklik veya fazlalık yapmışlarsa dönüt verilmelidir. Bazen öğrenciler konuşurken görev teşkil eden bazı ekleri söylemeden cümle kurabilir, sözcüğe yanlış bir ek getirebilir veya ekleme yapabilir. Bunlara öğretmen tarafından dönüt verilmesi, hataların düzeltilmesi için gereklidir.

Bir diğer kazanım, yeni öğrenilen sözcük, kavram, atasözü ve deyimlerin kullanımının öğrencilere öğretilmesidir. “Sözcük köklerinden yapım ekleri yardımıyla oluşturulan -yeni- sözcüklerin öğretimi, oyunlarla, yarışmalarla eğlenceli hâle getirilebilir. Dinleme ve konuşma etkinliklerinde kullanılan bilmecele de etkin ve edilgin sözcük dağarcığından kavram bulma noktasında öğretici özellikler taşır.” (Arı, 2010: 325).

2.5.3. Eklemeli Dil Yapısının Okuma Eğitimi Açısından Önemi

Okuma; ses, biçim ve dizim olgularının göz yoluyla algılanıp zihinde anlamlandırılmasıdır. Eklemeli dil yapısı, metnin oluşmasını ve anlamlı bir bütün hâline gelmesini sağlayan önemli bir etkidir. Türkçenin okunduğu gibi yazılan bir dil olması sözcüklerin algılanma sürecini hızlandırmaktadır. Sözcüklerin oluşum biçimlerinin açık bir şekilde görülmesi ve sözcükler arasındaki bağlantının düzenli olması, anlama sürecini doğrudan etkilemektedir. Anlama sürecinin bir diğer önemli noktası ise sözcüğün anlamını bilmektir. Sözcüğün sözlükteki anlamları ve bu anlamlara bağlı olarak cümle içerisinde kullanımını ayırt edebilmek beceri gerektirir.

“Türkçenin eklemeli bir dil olması beynin sözcüğü tanıma işleyişi ile örtüşmektedir ve bu süreci kolaylaştırmaktadır. Böylece Türkçede sözcükleri tanıma, okuma, anlama ve zihinsel becerileri geliştirme daha kolay olmaktadır. Bu durum OECD tarafından yürütölen PISA (Uluslar Arası Öğrenci Başarısını Belirleme) araştırmalarında da gündeme gelmiştir. Bu araştırmaların hepsinde okuma alanında ortalama 50 ölkeden en yüksek başarıya Finlandiya ve Kore ulaşmıştır. Bu sonuçlar Fince ve Korece gibi eklemeli dillerin okuma ve zihin becerilerini geliştirme yönüyle diğer dillerden daha etkili olduğunu ortaya koymuştur”. (Güneş, 2014: 11-12). Türkçenin eklemeli bir dil olması nedeniyle aynı başarıya ulaşmak mümkündür. Eklemeli dil yapısının öğrencilere öğretilmesi, öğrencilerin metni anlama hızını artıracaktır.

“Okuma kurallarını uygulama, okuduğu metni anlama ve çözümleme, söz varlığını zenginleştirme” gibi amaçlardaki kazanımların eklemeli dil yapısı ile ilgili olanlarını şöyle sıralayabiliriz (MEB, 2006: 24-28):

- ✓ Akıcı biçimde okur.
- ✓ Metnin bağlamından hareketle kelime ve kelime gruplarının anlamlarını çıkarır.
- ✓ Anlatımın kimin ağzından yapıldığını belirler.
- ✓ Metindeki sebep-sonuç/amaç-sonuç ilişkilerini fark eder.
- ✓ Metni dil ve anlatım yönünden değerlendirir.
- ✓ Kelimeler arasındaki anlam ilişkilerini kavrayarak birbiriyle anlamca ilişkili kelimelere örnek verir.
- ✓ Dinlediklerinden/izlediklerinden hareketle yeni öğrendiği kelimelerden sözlük oluşturur.

“Akıcı okuma aşaması öğrencinin okumayı amaç durumundan araç durumuna getirmesiyle doğrudan ilgilidir. Akıcı okuma, sözcük tanıma ve sözcük ayırt etme ile doğrudan ilgilidir” (Onan, 2013: 4). Sözcüğün oluşum biçimleri ve kullanıldığı alanı tespit etmek, akıcı okumanın gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bir diğer husus eklerin bağlantılar oluşturmasıdır. Özellikle çekim eklerinin sözcükler arası bağ kurması ve bir öbek oluşturması, akıcı okumanın gerçekleştirilmesini sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkar. “Akıcı okuma açısından dil bilgisi konularıyla bağlantı kurulabilecek bir husus tamlamalardır. Özellikle isim tamlamalarının oluşturulmasında etkin görevi olan iyelik eklerinin öğrenci tarafından iyi bilinmesi gerekir. Çünkü bu ekler sözcük öbekleri oluşturup pekiştirme sağlarlar ve bunlar akıcı okumayı doğrudan etkiler” (Baş, 2014: 201). Yine öğrencinin metnin bağlamından sözcük ve sözcük gruplarının anlamlarını çıkarmasında sözcük açısından yapım ekleri, sözcük grupları açısından çekim ekleri görev üstlenmektedir. Sözcükler arası ilişkinin ve sahipliğin kurulabilmesi için ilgi eki ve iyelik eklerinin işlevlerini bilmek gerekir.

Metinde geçen olayların ve durumların kim tarafından aktarıldığı önemlidir. Bu durum metnin türünü bile etkilemektedir. Bu noktada öğrencilerin anlatımın birinci veya üçüncü ağızdan yapıldığını anlamaları için kişi eklerini öğrenmeleri gerekir. Bazen cümlelerde etken ve edilgen yapılar görülebilir. Bu aktarımlarda

edilgen yapıları sağlayan eklerin bilinmesi önemlidir. Bir diğer konu, öğrencinin metindeki sebep-sonuç/amaç-sonuç ilişkisini fark edebilmesidir. “*Çok terlediğinden hasta oldu.* (ayrılma hâli eki + DAn fiille sebep-sonuç ilişkisi kurmaktadır) *Okula öğretmenle görüşmeye gitti.* (yükleme hâli eki +(y)A fiille amaç-sonuç ilişkisi kurmaktadır)” (Baş, 2014: 207).

Okuma sürecinde öğrencilerin sözcük dağarcığı geliştirilmelidir. Özellikle eklerin sağladığı yeni anlamlar ve sözcüklerin bilinmesi okuma sürecinde metnin anlamlandırılma sürecini hızlandırır. Aksi takdirde “sözcük dağarcığında var olan eksiklik, bireyin herhangi bir düşüncüyü anlamasını; hissettiği veya anlamlandırmaya çalıştığı durumu anlatmasını engelleyen bir sorun olarak çıkar.” (Karatay, 2007: 144). Aynı köke gelen eklerle birçok farklı sözcüğün oluşması ve bunu metinde anlamlandırma, eklemeli yapının önemini ortaya koymaktadır. “Sözcük dağarcığının geliştirilmesi için en önemli etkinlik, okumadır. Bu etkinlik sırasında öğrenciler sözcük biçimlerini tanır ve farkında olmadan sözcük hazinesini zenginleştirirler” (İşcan, 2007: 6). Bu nedenle sözcük dağarcığının gelişmesinde eklemeli dil yapısı küçümsenmemelidir. Bilinmeyen sözcüklerin ve bu sözcüklere gelen eklemelerin okuma esnasında incelenmesi önemlidir.

2.5.4. Eklemeli Dil Yapısının Yazma Eğitimi Açısından Önemi

Düşüncelerin kalıcı olmasını sağlayan ve dilin aktarım görevini karşılayan yazma becerisi, günlük hayatta öğrenilen ve yaşanan bilgilerin kâğıda aktarılmasını sağlar. Öğrencilerin yazma becerisine karşı olumlu tutum sergilemeleri için dil bilgisine ait yapılara hâkim olması ve bu yapıları kâğıt üzerinde uygulaması gerekir. Özellikle metin oluşturma sürecinde dil bilgisine ait biçimsel yapıların geçişleri sağlaması ve bir bütün oluşturması söz konusudur. Yazma çalışmalarında bazen bir cümleden bir sonraki cümleye geçerken ek kullanımına bağlı olarak gereksiz tekrarlardan kaçınılır. Özellikle eklemeli dillerde eke yüklenen görev, cümleler arası geçişlerde düzenli olarak işler.

Metin oluşturma, cümlelerin dil bilgisi kurallarına uygun ve kendi içinde tutarlı olması ile gerçekleştirilebilir. Bu noktada metinsellik ölçütlerinden biri olan bağdaşıklık kavramı üzerinde durmak gerekir. Karatay (2014: 75), metinde işlenen ana düşüncüyü destekleyen yardımcı düşüncelerin mantıklı ve birbiriyle bağlantılı olacak şekilde yer alması için dil bilgisi ile ilgili kuralların, bağdaşıklık öğelerinin

işleyiş özelliklerine göre doğru kullanımlarının önemli işlevleri olduğundan bahseder. Coşkun (2005: 50) ise bir yazarın işinin, düşüncelerini ifade eden uygun sözcükleri arka arkaya sıralamaktan ibaret olmadığını, yazarın en önemli görevlerinden birinin sözcük ve cümleleri uygun bağlantılarla bir metin hâline getirmek olduğunu ifade eder.

Türkçede bağdaşıklık oluşmasını sağlayan ve cümleler arası geçişlerde gönderim ögesi olarak kullanılan yapılardan biri de eklerdir. İyelik, kişi, ilgi, aitlik ve hâl eklerini kullanarak cümleler arasında gereksiz tekrarlardan kaçınıp anlamlı geçişler oluşturabiliriz.

Örnek:

“(1) Ağustos ayının en sıcak günlerini yaşıyorduk. (2) Yazlık evimize geldiğimizde Mustafa, arkadaşlarını görmek için sabırsızlanıyordu. (3) Diğer çocuklara göre bizimki biraz haylazdı. (4) Gelir gelmez topuyla yine bir evin camını indirmişti. (5) **Buna** alışmıştık.”

Metinde cümleler arasındaki bağdaşıklık ilişkilerini görmekteyiz. Birinci cümlede “Biz” öznesinin görevini birinci çokluk kişi eki üstlenmiştir. İkinci cümlede -imiz iyelik eki ile gelme işini yapan kişileri belirtmektedir. Üçüncü cümlede kullanılan çocuk sözcüğünün aynı cümlede tekrar kullanılmaması için zamir+ilgi eki+aitlik eki biçiminden oluşmuş “bizimki” sözcüğü kullanılarak anlatımda kısaltmalara başvurulmuş ve çocuk sözcüğüne gönderim yapılmıştır. Dördüncü cümlede -u iyelik eki ile kişinin söylenmesine gerek duyulmamıştır. Beşinci cümlede ise evin camını kırma olayından bahsetme, yönelme hâl eki ve zamirle sağlanmıştır.

“Bağdaşıklık metin içindeki sözcüklerin ve cümlelerin birbirine bağlanma şekillerini ele alır. Metnin yüzey yapısında görülür. Anlamsal ve bilgiye dayalı ilişkiler ortaya konulur.” (Toklu, 2003: 127). Eklerin kullanımı, cümleler arası geçişte yüzey yapıların oluşmasını sağlamıştır. Yazılan cümlelerdeki yüzey yapıların oluşturduğu anlama bağlı olarak derin yapıdaki bilgilerin kullanımı, yazarın veya okuyucunun eklerin görevini bilmesi ile sağlanabilir.

“Yazma kurallarını uygulama, farklı türlerde metinler yazma, kendini yazılı olarak ifade etme alışkanlığı kazanma” gibi amaçlardaki kazanımların eklemeli dil yapısı ile ilgili olanlarını şöyle sıralayabiliriz (MEB, 2006: 30-35):

- ✓ *Standart Türkçe ile yazar.*
- ✓ *Türkçenin kurallarına uygun cümleler kurar.*
- ✓ *Yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin yerine Türkçelerini kullanır.*
- ✓ *Yazısında sebep-sonuç/amaç-sonuç ilişkileri kurar.*
- ✓ *Olay, düşünce, bildirme yazıları ve şiir yazar.*
- ✓ *Yeni öğrendiği kelime, kavram, atasözü ve deyimleri kullanır.*

Metin türlerinin farklılaşması, dilin kullanım tarzını değiştirir. Örneğin bir şiir ile düşünce yazısı olan makalede kullanılan dil bilgisi kuralları farklı işlemektedir. Anlatımın değişmesi etken ve edilgen yapılarla sağlanmaktadır. Ekin doğru kullanımı metnin çerçevesini oluşturur ve okuyucuya türü hakkında bilgi verir. Metinde cümleler arası geçişte zaman eklerinin uyumuna dikkat etmek gerekir. “Yazma becerisinin değerlendirilmesinde öncelikle kullanılan söz varlığının niteliği sorgulanır. Bu açıdan, yazma eğitiminin temelinde öğrencilerin sahip oldukları söz varlığının geliştirilmesi/zenginleştirilmesi, konuşma ve yazmada kullanılabilir hâle getirilmesi yer almalıdır. Birçok öğrenci yazılı anlatımlarında aktarmak istediği anlamı tam olarak karşılayabilecek sözcükleri, deyimleri, atasözlerini bulmakta güçlük çeker. Bu da anlatımı basitleştirir ve aynı söz varlığı unsurlarının yazı içinde sıkça tekrarlanmasına yol açar” (Karadağ ve Maden, 2014: 272). Türkçenin eklemeli bir dil olması ve kök-ek ilişkisine bağlı olarak söz varlığını geliştirmeye yönelik çalışmaların yapılması gerekir. Ekin türetme olanaklarına bağlı olarak gelişen söz varlığının yazma becerisini geliştirmesi sağlanır. “Öğrencilerin öğrenmesi ve kullanması gerekli görülen sözcükler ve diğer söz varlığı unsurlarıyla, bir metin içinde yeni karşılaşılan söz varlığı unsurları için yapılacak çalışmalar yazma başarısını doğrudan etkileyecektir” (Karadağ ve Maden, 2014: 272). Eklerin doğru yerde kullanımı, yazıda anlatım bozukluğunun önüne geçecektir.

Örnek:

1. *Okuldaki yaşadığım sorunları çözmeye çalışıyorum.*
2. *Çevre kirliliğinin sebeplerinden biri insanların bilinçsizliğindedir.*
3. *Bütün amacımız, kültürümüzü geliştirmemiz ve dilimizin yok olmasını önlemektir.*
4. *Kitabın birçok sayfaları eksik.*

Bu cümlelerde ekin gereksiz kullanımı ve yanlış kullanımından kaynaklanan anlatım bozuklukları ile karşılaşmaktayız. Birinci cümlede -ki eki, ikinci cümlede yüklemde bulunan ayrılma hâli eki olan -den eki ve dördüncü cümlede tamlamada kullanılan iyelik ekine ait çokluk eki gereksiz kullanılmıştır. Üçüncü cümlede ise -miz ekinin yanlış kullanımı ile karşılaşmaktayız. Dördüncü cümlede kitabın sayfası veya kitabın sayfaları denilebilir; ancak çokluk bildiren “birçok” sözcüğünden sonra gelen sözcük, çokluk alamaz. Bu tür anlatım bozuklukları, sözcüğün yapısı ve ekin doğru kullanımının önemli olduğunu göstermektedir.

Tüm bu incelemeler sonucunda sözcüğün yapısının ana dili öğretiminde önemli bir yer kapladığı görülmektedir. “Türkçe kelime yapısında eklerin ve köklerin ayırt edilebilir bir nitelik taşıması, beyinde anlama ve anlatma boyutunda kelime üzerinde gerçekleşen işlemleri kolaylaştırmaktadır. İlköğretim eğitimi sırasında öğrencilerde morfolojik farkındalık oluşturulabilirse öğrenciler, hem ilköğretim çağında hem de yaşamlarının ilerleyen bölümlerinde anlama ve anlatma becerilerini daha etkili kullanabilirler.” (Onan, 2005: 296; Karadağ ve Kurudayıoğlu 2010: 442). “Bu farkındalık, dinleme ve okumada sözcüğün şekil özelliklerinin çözümlenmesi yoluyla anlamın elde edilmesini sağlar. Konuşma ve yazmada ise anlatma süreci aktarılmak istenen anlamdan hareketle sözcük hazinesinin taranmasıyla başlar ve anlamı doğrudan karşılayacak bir sözcük bulunamadığında morfolojik farkındalık, sözcük kök ya da gövdelerinden anlamı karşılayabilecek yeni bir sözcük türetme yolunu sunar.” (Karadağ ve Kurudayıoğlu 2010: 441). Sözcüklerin ve sözcükler arasındaki bağlantının oluşumunu sağlayan eklerin yeteri düzeyde öğrenilmemesi, bireylerin anlama ve anlatma becerilerini kullarımlarında sorun oluşturmaktadır. “Finlandiya’da ilköğretim öğrencileri üzerinde yapılan araştırma, morfolojik yapının sözcük hazinesine etkisi açısından önemlidir. Ek-kök ilişkisini bilen öğrenciler aynı sözcük ailesindeki sözcükleri çağrışım yolu ile kavrayabilmektedirler. Aynı zamanda morfoloji bilgisi, yeni karşılaşılan bir sözcüğün anlamlı parçalara ayrılmasına ve anlamın tahmin edilmesine yardım etmektedir” (Kurudayıoğlu, 2006: 501).

Sondan eklemeli dil olan Fince sözcüğün oluşum biçimini, nasıl öğretildiğini ve bu süreçte ne tür etkinliklerden yararlanıldığını incelemek gerekir. Sözcük öğretimi ile ilgili herhangi bir başarı sağlanmışsa Türkçeye nasıl aktarılabilir ve Türkçede ne tür uygulamalardan yararlanılabilir? Bunların karşılaştırılması önemlidir. “Biçimsel olarak Fince, zengin morfolojisi ve ÖFN (özne+fiil+nesne) söz

dizimi ile eklemeli bir dildir. (Ural dillerinin çoğu ÖNF (özne+nesne+fiil) söz dizimine sahiptir. Ama Fince, Macarca ve bazı diğer diller, komşu olan Hint-Avrupa dillerinin sahip olduğu ÖFN diziminden büyük ölçüde etkilenmiştir.) Yine Fince sözcükler, Hint-Avrupa dillerinden oldukça etkilenmiştir” (Lyovin, 1997: 79). Bu özelliklerle Fince, Ural-Altay dil grubunda olmasına rağmen yaşanan coğrafyaya bağlı olarak Hint-Avrupa dillerinden etkilenmiştir. Türkçe ile Fince sondan eklemeli diller olmasına rağmen dizimlerinde ve ekleme düzeninde farklılıklar olduğu bilinmektedir. Bu durum, Ural dil grubu ile Altay dil grubunun birbirinden bağımsız olarak düşünülmesindeki bir etken olarak görülebilir.

“Fincede her morfolojik element, sözcükte değişmez bir yere sahiptir ve diğer morfemler eklense dahi yerini korur. Sözcükler kök + çokluk + hâl + iyelik eki şeklinde oluşmaktadır” (Toivainen, 2014: 90-91). Bunu Türkçe-Fince örneklerle karşılaştıralım:

<i>talo</i>	→	<i>ev</i>	<i>talo-t</i>	→	<i>ev-ler</i>
<i>talo-ni</i>	→	<i>ev-(i)m</i>	<i>talo-ni</i>	→	<i>ev-ler-(i)m</i>
<i>talo-ssa</i>	→	<i>ev-de</i>	<i>talo-i-ssa</i>	→	<i>ev-ler-de</i>
<i>talo-ssa-ni</i>	→	<i>ev-de-(i)m</i>	<i>talo-i-ssa-ni</i>	→	<i>ev-ler-de-(i)m</i>

Türkçede sözcükler kök + çokluk + iyelik + hâl eki şeklinde oluşmaktadır. Fince ile bir farkı iyelik ekinin hâl ekinden önce gelmesidir. Yine Türkçede olduğu gibi Fincede de kökten sonra yapım eki ve daha sonra çekim eki gelmektedir.

Örnek (Lyovin, 1997: 83):

ravinto-la+i+ssa+ni: in my restaurant

beslenme (kök) - yer bildiren yapım eki + çokluk + hâl + iyelik

Fince hâl eklerinin bazıları Türkçe hâl ekleri ile karşılaştırıldığında kullanım farklılıkları görülmektedir. Sondan eklemeli olmasına rağmen Fincede İngilizcedeki ön edatların yapısına benzer bir kullanıma rastlanmaktadır.

Örnek (Lyovin, 1997: 85-86):

<i>kylä-ssä</i>	→	<i>in village</i>	→	<i>köy-de</i>
<i>joulu-na</i>	→	<i>at Christmas</i>	→	<i>Noel-de</i>
<i>pöydä-lle</i>	→	<i>on the table</i>	→	<i>masa-da</i>

Branch (1999), çalışma yöntemini kabul eden çoğu öğrenci için Fincenin çok mantıklı bir dil olduğunu söylemektedir. Fince, Avrupa dilleri ile kıyaslandığında çok farklı bir dildir. Finedeki sözcükler farklıdır. Bu durum Fincenin diğer dillerden zor bir dil olduğunu göstermez. Sözcük öğrenme görevinin daha zor olduğu söylenebilir. Fince öğretmenlerinin karşılaştığı problem, dil bilgisi ve sözcük düzenini öğrencilerin tam olarak nasıl öğreneceği ve öğrencilere nasıl öğretilmesi gerektiğine karar vermektir. Aynı durum Türkçe için de geçerlidir. Bükümlü dili konuşan ülkelerle kıyasladığımızda bu ülkelerin eklemeli dilleri öğrenmesi zaman alabilir. Ya da tam tersi eklemeli dili konuşan ülkeler için bükümlü dilleri konuşmak zaman alabilir. Yabancı dil öğrenen öğrencilerin zaman harcamadan bu tür dilleri öğrenmesi kolay değildir. Ana dilini konuşan öğrenciler için ise bu durum daha kolaydır. Ancak sözcük öğretimi için doğru zamanlamanın yapılması gerekir.

“Sözcük hazinesinin geliştirilmesinde etkili bir yaklaşım da öğrencilere sözcük öğrenme stratejilerinin öğretilmesidir. Bu stratejilerden ilki bağlam içerisinden sözcüğün anlamını çıkarmak, ikincisi sözcüğün özelliklerinden (ekler, sözcük türü) yararlanarak anlama ulaşmaya çalışmaktır. Üçüncüsü ise öğrencilerin kendi kendilerine gelişimini sağlamak amacıyla sözlük kullanmaya teşvik etmektir” (Temur, 2006: 31-32). Bu yaklaşımlar öğrencinin sözcük öğrenirken etkin olmasını sağlayacak ve öğrencinin sözcük dağarcığının gelişmesini sağlayacaktır. Ancak “sözcüğü tanıma sürecinde sözlükten yararlanılsa da ilkokulda öğrencilerin sözlüğü yanlış kullanımları ile karşılaşmıştır. Sözcüğü tanımada farklı bir strateji, bilinmeyen sözcüklerin anlamını bağlamda kullanışlarına bakarak belirlemektir. Ama yine de bağlam, bilinmeyen sözcüklerin anlamını belirlemede öğrencilere yeterince ipucu vermez. Bilinmeyen sözcüklerin anlamını belirlemede daha başarılı bir yol, sözcüğün morfolojik yapısını kullanabilmektir. Özellikle bunda Fin dilinin morfolojik etkisi önemlidir.” (Bertram, Laine, Virkkala, 2000: 287-296). Türkçede sözcüğün yapısı öğretilirken bu öğrenimin sözcüğü tanımada büyük bir işleve sahip olduğu öğrenciye söylenmelidir. Özellikle Fince gibi eklemeli bir dil olan Türkçede sözcüğün yapısından hareketle anlama ulaşmak, bükümlü bir dille kıyaslandığında daha kolaydır. Ana dili öğretiminde sırasıyla ses, hece, sözcük ve cümle öğretimine yer verildiğine göre sözcüğün anlamını tahmin etmede şu aşamalara yer verilmelidir:

1. Sözcüğün yapısını tanıma (kök-ek ilişkisini ayırt etme)
2. Sözcüğün bağlam içinde kullanılmasını inceleme

3. Sözlük kullanımına yer verme

Demirtaş (2013: 253), Finlandiya’da “Ana Dili ve Edebiyat Öğretimi” olarak adlandırılan öğretimin temel amacının, çocukların dil, edebiyat ve iletişime yönelik ilgisini uyandırmak olduğunu ifade eder. Öğretim, toplum odaklı bir görünümü esas almalıdır. Toplumun bir parçası hâline gelme ve topluma katılım (bağlılık), kişinin içinde bulunduğu toplumun dilini öğrenmesiyle başlar. Bu yapı aynı zamanda bireyin dil bilimsel ve kültürel becerileri, deneyimleri üzerine kurulmalı ve okuma, yazma gibi çeşitli iletişim araçlarıyla çocuğun kimliğini ve özsaygısını geliştiren fırsatlar sunmalıdır. Buradaki amaç, çocuğun dile yönelik etkin ve etik olarak sorumluluk almasıdır.

Tablo 1
Temel Dil Becerileri (Demirtaş, 2013: 254)

1-2. Sınıf	3-5. Sınıf	6-9 Sınıf
İletişim Becerileri	İletişim Becerileri	İletişim Becerileri
Okuma ve Yazma	Metni Anlama	Metni Anlama
Edebiyat ve Dil	Kompozisyonlar ve Sözlü Sunum	Kompozisyonlar ve Sözlü Sunum
	Bilgi Yönetimi Becerileri	
	Dilin Hedefleri ve Yapısı	
	Edebiyat ve Diğer Kültürler	

Finlandiya’da temel dil becerilerini incelediğimizde “dilnin hedefleri ve yapısı” ile ilgili sınıf aralıkları görülmektedir. Yine Amerika, Almanya, Çek Cumhuriyeti, İngiltere, İsviçre ve Kore gibi ülkelerde ana dili öğretim programları incelendiğinde sözcüğün yapısı ile ilgili kazanımların temelleri 3-5. sınıf aralıklarında atılmakta ve bu kazanımlar ilerleyen sınıflarda daha ayrıntılı bir şekilde öğretilmektedir.² Türkiye’de de sözcükte yapı konusunun temelleri 3-5. sınıf aralıklarında atılmakta ve 6-8. sınıf aralıklarında daha ayrıntılı bir şekilde öğretilmektedir.³ 2004 İlköğretim Türkçe Öğretim Programı (MEB, 2009: 129)’nda 5. sınıflarda sözcüğün yapısı ile ilgili kazanımlar “Söz Varlığını Geliştirme” başlığı altında bulunmaktadır. Bilmediği sözcüklerin anlamlarını araştırma ve ekleri kullanarak (-cı, -lık, -lı, -sız) sözcükler türetme gibi kazanımlar alınmıştır.

² Daha fazla bilgi için bkz. Yaman (2014).

³ Daha fazla bilgi için bkz. Balcı (2014).

“Okuduğunu Anlama” bölümünde ise metinde verilen ipuçlarından hareketle, karşılaştığı yeni sözcüklerin anlamlarını tahmin etme kazanımı verilmiş ve bu kazanıma ilişkin açıklamada (bilinmeyen sözcüğün anlamını, kendisinden önce veya sonra gelen sözcük, cümle, resim ve sembollerden yararlanarak tahmin etme) eklemeli dil yapısından yararlanılmamıştır. 4+4+4 eğitim sisteminde 5. sınıfların ortaokul olarak kabul edilmesi ile temel dil becerilerinin içinde yürütülecek dil bilgisi konularının sınıf düzeylerine göre yeniden belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Dil bilgisi konularının aşamalı ve kolaydan zora gidecek şekilde düzenlenmesi gerekir. Türkçenin eklemeli dil yapısı ile ilgili bilgileri almayan öğrencilerin doğrudan ek öğretime maruz kalması doğru değildir. Ortaokul programına 5. sınıfların da katıldığı düşünüldüğünde, Türkçenin biçimsel özelliklerinin tanıtılıp, kazanımların genelden özele doğru sıralanması gerekir.

Balcı (2014: 43), dil bilgisi öğretiminin “öğretim sürecinin içeriği, nasıl ve hangi sırayla öğretileceği ve ne zaman öğretilmeye başlanacağı” gibi sorunlar üzerinde görüş bildirilmeye devam eden ve araştırmaların sürdürüldüğü bir alan olarak karşımıza çıktığını ifade eder. 2004 ve 2005 yılında ilköğretim birinci ve ikinci kademe sınıfları için yenilenen Türkçe dersi öğretim programlarında da bu anlayış doğrultusunda kural yerine dili doğru kullanmayı öğretmeye ağırlık verilmektedir. Özellikle 6-8. sınıflar için hazırlanan ikinci kademe programında konu öğretim sıralamasına ilişkin yeni bir düzenlemeye gidildiği anlaşılmaktadır. Bu düzenleme sayesinde öğrencinin zihnindeki bilgi karmaşası sona erecektir. Biçimden anlama ulaşmak için bu sıralılığın takip edilmesi gerekir. Aksan da (2004: 302), biçim özelliklerinin Türkçenin anlamsal görünümünün oluşmasında önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Biçimsel yapılar, zihnimizde kavram alanları oluşturur. Gerektiğinde bu kavram alanlarını kullanarak anlama ulaşır ve bunu etkin olarak kullanırız.

Ana dili öğretiminde eklemeli dilin görevini incelemek ve bu düzeni gerek anlama gerek anlatma becerilerinde kullanmak önemlidir. Sözcüğün yapısı ile ilgili etkinlikler kazanımlar açısından değerlendirilmelidir. Ancak bu etkinlikler temel dil becerileriyle desteklenmedikçe öğrenilen bilgilerin kullanılması zorlaşacaktır. Öğrencilerin eklemeli yapıyı sadece kök-ek birleşimi olarak görmemesi gerekir. Eklemeli dil yapısının anlama ulaşmada önemli görevlerinin olduğu, söz varlığını geliştirdiği, Türkçede düşünceleri anlamayı ve anlatmayı sağladığını öğrenciye

hissettirmek gerekir. Bu nedenle ders kitaplarında sözcüğün yapısına yönelik verilen etkinliklerin incelenmesi öğretim açısından yararlı olacaktır.

2.6. Ek Öğretimi

Sözcüklerin oluşumunda önemli roller üstlenen eklerin işlevine yönelik olarak kullanılması, öğretim ortamında ihmal edilen konulardan biridir. Sınıf düzeylerine bağlı olarak ek öğretiminde belli bir planlamanın gerekli olduğu görülmektedir. Özellikle eklerin sınıflandırılması ve buna bağlı olarak ilgili olduğu konularla birlikte öğretilmesi önemlidir.

“Türkçede eklerin öğretiminde tamamen biçimin esas alınması, eklemeli dillerin en zengini olan bu dilin gerçek anlamda öğretilmesine hiçbir kazanç sağlamadığı gibi öğrenenlerde kafa karışıklığına neden olmakta, dile karşı olumsuz tutum ve yargıların ortaya çıkmasına neden olmakta ve Türkçede ekler tanıtılırken işlev ve anlam göz ardı edilmektedir” (Karadüz, 2014: 304). Bu durumda öğrenciler, eki hangi amaçla öğrendiklerinin farkında olmamakta ve biçimi esas alan bu öğretimden sıkılmaktadırlar.

İşlek kullanılan eklerden başlayarak daha az işlek kullanılan eklere doğru bir ek öğretiminin gerçekleştirilmesi gerekir. Çekim eklerinin hepsinin işlek kullanıldığı şüphesizdir; fakat aynı durum yapım ekleri için geçerli değildir. Bu noktada yapım eklerinin öğretiminde en işlek ekten başlamak önemlidir. Çekim eklerinin sayısı yapım eklerine göre daha azdır. Bu nedenle ek öğretiminde öncelikli olarak çekim eklerine yer vermek gerekir. “Çekim eklerinden sonra yapım eklerinin görevleri ve çeşitlerine geçilmeli ve daha çok işlek yapım eklerinin geçtiği örnekler öne çıkarılarak bu eklerin bir dilin gelişmesi yönündeki önemli işlevleri sezdirilmelidir.” (Sağır ve Atalay, 2016: 78).

Yapım ekleri ile çekim eklerinin kullanıldığı alanları tespit etmek ve öğrencilere öğretmek gerekir. Bu şekilde iki ek türü arasındaki ayrımın anlaşılması ve bu bağlamda özelliklerine uygun olarak kullanılması sağlanmış olacaktır. Özellikle ders kitaplarında bu özelliklere yönelik etkinliklere dikkat çekmek gerekir. Haspelmath ve Sims (2010: 94), çekim eklerinin soyut anlama sahipken yapım eklerinin somut anlamı taşıdığını; yine çekim ekleri, tabanları ile tahmin edilebilir bir anlamsal ilişkiye sahipken, yapım eklerinin çoğu kez kendine has bir anlamsal

ilişkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Örneğin, yol sözcüğü ile -da bulunma durumu eki arasında soyut bir anlamsal ilişki vardır. Ama aynı durum süt ile -çü yapım eki açısından geçerli değildir. Çünkü dili aktif olarak kullanan bireyler, bu eki alan süt sözcüğünün anlam olarak süt satma işini yaptığını tahmin edebilecek durumdadır.

Ek öğretiminde görsel öğelere yer verilmeli ve etkinlikler bu doğrultuda hazırlanmalıdır. Eklerin soyut durumda olması, öğrencilerin öğretilmesi planlanan ekleri anlamalarını zorlaştırabilir. Görsel öğeler, bu noktada eklerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bir diğer husus, ek öğretiminin öğrencilerin sözcük dağarcığını geliştirme ve metinleri oluşturma düzeyine yardımcı olabilmesidir. Örneğin, kalıplaşmış şekilde -miş ekinin duyulan geçmiş zaman eki olduğunun söylenmesi öğrenci için bir anlam ifade etmezken, bu ekin anlatmaya bağlı edebi metin türü olan masallarla ilişkilendirilerek anlatılması, ekin işlevinin sezdirilmesi açısından daha uygun bir yaklaşımdır.

Uygulanması planlanan İlköğretim 2015 Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2015: 40-43) incelendiğinde ek öğretiminin 3. sınıflarda hem okuma becerisinin söz varlığını geliştirme başlığı altında hem de yazma becerisi altında değerlendirildiği görülmektedir. 4. sınıflarda kelimelerin türetme mantığının kavratılması istenmiş ve yapım eklerinin ezberletilmeyeceği ifade edilmiştir. Ekler; 5, 6 ve 7. sınıflarda ise yazma becerisi altında değerlendirilmiştir. Yapım ekleri; 5, 6 ve 7. sınıf kazanımları başlığı altında değerlendirilmiştir. 8. sınıf kazanımlarında eklerle ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Fiilimsi başlığı kazanımı, hem okuma (söz varlığını geliştirme) hem de yazma becerisi altında değerlendirilmiştir. Fiilde çatı ifadesine rastlanılmamıştır.

İncelemeler sonucunda programda öncelikle çekim eklerinin öğretimine önem verildiği görülmektedir. Çekim eklerinin hepsinin işlek olması ve sayılarının yapım eklerine kıyasla daha az olması, bu ek türünün öğretimini ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle doğru bir yaklaşım söz konusudur. Ancak yapım eklerinin öğretiminde işlekliliğin ön plana alınmadığı görülmektedir. Önceki programda isimden isim yapma eklerinden -lık, -cı, -lı, -sız eklerinin öğretimine yer verilirken yeni programda bu eklerle karşılaşmamıştır. Eklerin sınıf düzeyine göre aşamalı öğretilmesi ve en işlek eklerden en az işleklere göre sınıflandırılması gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemini açıklamak amacıyla sırasıyla “Araştırma Modeli”, “Evren ve Örneklem”, “Veri Toplama Araçları”, “Veri Çözümleme Teknikleri” başlıklarına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

“Nitel araştırmacılar, belli bir konu ile ilgili araştırma yaparken o konunun “ne kadar” ya da “ne kadar iyi” olduğunu öğrenmekten çok, daha geniş bir bakış açısı elde etmek isterler. Örneğin bir dersin nasıl öğretildiği, bu ders için nasıl hazırlanıldığı, öğrencilerin neler yaptıkları, ne tür etkinliklerin işe koşulduğu, öğrenme sürecini olumlu ve olumsuz yönde etkileyen faktörlerin neler olduğu araştırılır” (Büyüköztürk vd., 2013: 234). Ortaokul 6, 7, 8. sınıf Türkçe dil bilgisi öğretiminde sözcükte yapı konusunun işlenişinde yaşanan sorunları belirlemeyi amaçlayan bu araştırma, tarama modelinde yapılan nitel bir çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlâ var olan bir durumu var olduğu biçimde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2003: 77).

Bu araştırmada, ortaokul 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının (öğretmen kılavuz kitapları / öğrenci çalışma kitapları) dil bilgisi bölümünde yer alan sözcükte yapı konusuna ait alt konu başlıkları, İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı’nın dil bilgisi kazanımlarına bağlı olarak sınıflandırılmıştır. Sözcükte yapı konusuna ait dil bilgisi etkinlikleri, bu konu başlıkları altında incelenmiştir. Bu yönüyle araştırma betimsel niteliktedir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini; Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 12.01.2015 tarihinde yayımlanan genelgeye bağlı olarak “2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılı Ders Kitapları” adı altında okutulmasına onay verilen ortaokul (6, 7, 8. sınıf) Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır (http://mevzuat.meb.gov.tr/html/derskit_1/evrak5525.pdf).

Örnekleme olarak 2015-2016 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından onayı bulunan ortaokul (6, 7, 8. sınıf) Türkçe ders kitapları arasından ölçüt örnekleme yoluyla seçilen her sınıf düzeyine ait farklı yayınevlerinden olmak üzere en az üçer kitap alınmış ve alınan bu kitaplarda sözcükte yapı konusunun kazanımlarını işleyen etkinlikler incelenmiştir. İncelenen kitaplar şöyledir:

Tablo 2
İncelenen Ortaokul (6-7-8.) Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitapları

6. Sınıf
İlköğretim Türkçe 6 Öğün Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı
İlköğretim Türkçe 6 Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı
İlköğretim Türkçe 6 MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı
7. Sınıf
İlköğretim Türkçe 7 Meram Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı
İlköğretim Türkçe 7 Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı
İlköğretim Türkçe 7 MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı
8. Sınıf
İlköğretim Türkçe 8 Evren Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı
İlköğretim Türkçe 8 Yıldırım Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı
İlköğretim Türkçe 8 MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı

3.3. Veri Toplama Araçları

Türkçe ders kitaplarındaki (öğretmen kılavuz kitapları / öğrenci çalışma kitapları) dil bilgisi etkinlikleri; araştırmanın dördüncü bölümünde verilen “İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda Sözcükte Yapı Konusu ve Akademik Düzeydeki Dil Bilgisi Kitaplarında Eklerin Anlamsal İşlevi İle İşleklik Derecesi” başlığına bağlı olarak tespit edilmiş ve bu etkinliklerin sahip olması gereken nitelikler belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, araştırmacı tarafından tablolaştırılarak sunulmuştur. Dil bilgisi bölümünde sözcükte yapı konusu ile ilgili verilen etkinlikler, “Etkinlik Dağılım Tabloları”na göre incelenmiştir.

3.4. Veri Çözümleme Teknikleri

Ortaokul 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında sözcükte yapı konusu ile ilgili elde edilen verilerle araştırmanın bölümleri belirlenmiş ve sözcükte yapı konusunun alt konu başlıklarına bağlı olarak verilerin çözümlenmesinde betimsel istatistik tekniklerinden frekans (f) ve yüzde (%) hesaplamaları kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İLKÖĞRETİM 2005 TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA SÖZCÜKTE YAPI KONUSU VE AKADEMİK DÜZEYDEKİ DİL BİLGİSİ KİTAPLARINDA EKLERİN ANLAMSAL İŞLEVİ İLE İŞLEKLİK DERECESİ

4.1. Sözcükte Yapı Konusunun 6. Sınıflara Ait Alt Konu Başlıkları

4.1.1. Kök ve Ek Terimleri

Sözcükler, varlıkların adlandırılmasında göreve sahip olan, anlamı ve işlevi üzerinde taşıyan dil birlikleridir. Türkçede sözcüğün yapısını, türünü ve kullanım alanını belirlemede kök (root) ve ek (affix) terimlerini incelemek ve özellikle dilin anlam boyutunu oluşturan sözcüklerin oluşum aşaması üzerinde durmak gerekir.

4.1.2. Sözcük Kökünün Türü

Türkçede sözcüğün kökü, ad kökü (nominal root) ve eylem kökü (verbal root) olmak üzere ikiye ayrılır. Ad kökleri, varlıkları ve kavramları karşılarken eylem kökleri, varlıkların ve kavramların hareketini karşılamaktadır.

4.1.3. Yapım Eki ve Çekim Eki

Türkçede ekleme sistemini oluşturan iki ek türü ile karşılaşmaktadır. Bu eklerden birisi yapım eki (derivational affix), diğeri ise çekim eki (inflectional suffix)'dir. Yapım ekleri sözcük köklerinden yeni anlamlara gelecek sözcükler türetmeye yarayan eklerdir. Türetme eki olarak da bilinir. Çekim ekleri ise sözcüklere, sözcük gruplarına gelerek sözcükler arası bağlantıyı sağlayan eklerdir. İşletme eki olarak da bilinir.

4.1.4. Gövde Terimi

Türkçede ad ve eylem köklerine gelen farklı türdeki ekler, sözcüğü kök durumundan çıkarıp sözcüğe yeni anlamlar katar. Ancak bu anlamlar, aynı köke gelen eklerin işlevsel özelliği ile ilgilidir. Bu noktada kökün değişik ekleri alması, sözlükte tek başına yeni bir madde başı oluşturacak biçime geçmesini sağlamıştır. Kökün ek alarak değişik biçimlerde sözcük oluşturmuş biçimine gövde (stem)

denmektedir. Sözcüğün köküne yalnızca bir yapım ekinin gelmesi, gövdenin oluşması için yeterlidir. Birden fazla ek almış sözcüklerin gövdeleşmiş şekilleri genişlediği gibi anlam açısından da farklı sözcüklerin oluşmasını sağlamıştır.

4.1.5. Yapım Ekinin Türleri

Sözcüklere gelerek yeni anlamlar oluşturan yapım ekleri, isimlere veya fiillere eklenme açısından farklı türlere sahiptir. Türkçede yapım ekleri; isimden isim yapma ekleri (deriving noun from noun), isimden fiil yapma ekleri (deriving verb from noun), fiilden isim yapma ekleri (deriving noun from verb) ve fiilden fiil yapma ekleri (deriving verb from verb) olarak dörde ayrılır ve geldiği sözcüklere farklı işlevler kazandırır. Türkçenin söz varlığını oluşturan ve genişleten yapım eklerinin türlerini incelemek ve kullanıldığı sözcük üzerindeki işlevliğini tespit etmek gerekir. Özellikle hiçbir ekin gelişigüzel bir şekilde sözcüğe gelmediğinin anlaşılması ve eğitim ortamında öğretilmesi için yapım eklerinin türlerinin öğrenilmesi gerekir.

4.1.6. Yapı Bakımından Sözcükler

Her dilde olduğu gibi Türkçede de yeni kavramları karşılama yolları bulunmaktadır. Sözcüklerin ekli-eksiz biçimi veya birleşimi, yapı açısından sözcüklerin çözümlenmesini gerekli kılmaktadır. Sözcükler yapılarına göre basit sözcük (simple word), türemiş sözcük (derived word) ve birleşik sözcük (compound word) olmak üzere üç bölümde incelenmiştir. Sözcüğün ek almamış biçimi, basit veya yalın sözcükler; söz varlığının gelişmesinde önemli rol üstlenen yapım eklerinin sözcüğe gelmiş biçimi, türemiş sözcükler olarak tanımlanır. Yapım ekleri ve bazen de çekim eklerinin kalıplaşmasıyla yeni sözcükler türetildiği görülür. Ayrıca sözcükler yan yana getirilerek yani sözcük öbekleri oluşturularak yeni kavramlara karşılık bulunur. Sözcüklerin birleşmiş biçimlerine birleşik sözcük adı verilir.

4.1.7. İsim Çekim Ekleri

İsimlerin çekimi (inflection of noun), isim ve isim soylu sözcüklere gelerek isimleri fiillere veya isimleri isimlere bağlayarak cümle içinde geçici anlam birlikleri kuran eklerle gerçekleşmektedir (Korkmaz, 2009: 22). Bu ekler, belli istisnaları dışında isimlere gelirken sırasıyla şu ekleri alır: çokluk eki (plural suffix), iyelik ekleri (possessive suffixes), hâl ekleri (case suffixes) ve soru eki (interrogative particle)'dir. "Hâl ekleri de kendi içinde yalın hâl, belirtme hâli, yönelme hâli,

bulunma hâli, ayrılma hâli, ilgi hâli, eşitlik hâli ve araç hâli olarak karşımıza çıkmaktadır” (Ergin, 2009: 228-229). Çokluk eki, geldiği sözcüğün sadece kendisini etkilerken diğer isim çekim ekleri, özellikle isimle fiil veya isimle isim arasında bağ kurma görevini sağlar.

4.2. İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda Sözcükte Yapı Konusunun 6. Sınıflara Ait Dil Bilgisi Kazanımları

Tablo 3
Sözcükte Yapı Konusunun 6. Sınıf Dil Bilgisi Kazanımları (MEB, 2006: 41-42)

DİL BİLGİSİ
6. SINIF
<p>1. Kelimenin yapı özellikleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kök ve eki kavrar. 2. İsim kökü ile fiil kökünü ayırt eder. 3. Yapım eki ile çekim ekini ayırt eder. 4. Gövdeyi kavrar. 5. Yapım eklerinin işlevlerini ve kelimeye kazandırdığı anlam özelliklerini kavrar. 6. Birleşik kelimeyi kavrar. 7. Basit, türemiş ve birleşik kelimeleri ayırt eder. <p>2. Kelimenin türleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İsimlerin cümledeki işlevlerini kavrar, isimleri işlevlerine uygun olarak kullanır. 3. Hâl eklerinin işlevlerini kavrar. 4. İyelik eklerinin işlevlerini kavrar. 5. İsim tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerini kavrar.

4.3. Sözcükte Yapı Konusunun 7. Sınıflara Ait Alt Konu Başlıkları

4.3.1. Fiil Çekim Ekleri

Fiillerin çekimi (inflection of verb), fiillere gelerek fiili bir zamana veya tasarıya bağlayan eklerle sağlanmaktadır. Bu ekler, zaman bildiriyorsa bildirme kipi (haber-zaman/indicative mood), tasarı bildiriyorsa tasarlama kipi (dilek-şart/optative mood) olarak iki başlık altında incelenir. Bildirme kipleri; geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman olmak üzere dört başlık altında incelenir. Tasarlama kipleri ise istek, emir, gereklilik ve şart kavramlarını içermek üzere dört başlık altında incelenir.

4.3.2. Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi

Fiillere olumsuzluk anlamı kazandıran olumsuzluk eki (negation suffix) ile soru anlamı kazandıran soru eki (interrogative suffix) programda farklı bir kazanım olarak görülmüştür. Olumsuzluk eki, bir fiilden fiil yapma eki olarak anılsa da bu eki çekim eki başlığı altında değerlendiren görüşler de vardır.

4.3.3. Fiillerin Yapı Özellikleri

Fiiller yapılarına göre basit fiil (simple verb), türemiş fiil (derived verb) ve birleşik fiil (compound verb) olmak üzere üç bölümde incelenmiştir. Fiilin ek almamış biçimi, basit veya yalın fiil; yapım eklerinin fiile gelmiş biçimi, türemiş fiil olarak tanımlanır. Bazen de fiiller yan yana getirilerek farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılır. Fiillerin birleşmiş biçimlerine birleşik fiil adı verilir. Birleşik fiilleri de kurallı birleşik fiil (yeterlik, tezlik, sürerlik, yaklaşma fiilleri ve zarf fiil eki olarak oluşturulan ikili birleşik fiiller⁴ vb.), yardımcı fiille yapılan birleşik fiil (etmek, olmak) ve anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) birleşik fiil olmak üzere üç grupta toplayabiliriz.

4.3.4. Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması

Fiile gelen kip ekleri, ifade ettiği zamanın dışında anlatılmak istenen düşüncenin tarzına bağlı olarak farklı zamanları teşkil edecek şekilde kullanılabilirler. Bu özellik fiilin kullanılış şekline göre değişebilmektedir. Her fiil, anlatılmak istenen zamana bağlı olarak farklı zaman ve anlam kaymalarını bünyesinde taşıyabilir. İfade edilen fiilde kılınış (actionality) ve görünüş (aspect) son derece önemlidir.

4.3.5. Ek Fiil

Türkçede ek fiil (complementary/copular verb) adını verdiğimiz “i-” fiili, isim ve isim soylu sözcüklere gelerek herhangi bir ismin cümle içinde yüklem olmasını sağlayan veya basit zamanlı fiillere gelerek bu fiilleri birleşik zamanlı fiillere çeviren görevli sözcüktür. Türkçede bu fiil, “-dI, -mIş, -sA” çekim eklerini üzerine alarak eklenmiş oldukları ismin yüklem görevinde kullanılmasını sağlamaktadır.

⁴ Korkmaz, “Türkiye Türkçesi Grameri”, s. 152’e bkz.

4.3.6. Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri

Basit zamanlı fiillerin birleşik zamanlı fiillere (compound tense) dönüştürülmesini sağlayan görevli sözcük “-i-” fiilidir. Bildirme veya tasarı kipinin üzerine gelen bu fiil, üzerine “-dI, -mIş, -sA” eklerini alarak birleşik zamanlı çekimler oluşturmaktadır. Fakat bildirme eki olan -dIr eki birleşik zamanlı fiil oluşturmamaktadır. “Tasarı kiplerinin içinde gereklilik kipi dışında diğer tasarı kiplerinin şartlı birleşik zamanı yoktur. Görülen geçmiş zaman ve emir kipinin -miş’li birleşik çekimleri yoktur. Yine birleşik zamanlı çekimlerin üzerine tekrar ek fiille şart kipi getirilerek katmerli çekimler de oluşturulabilmektedir” (Ergin, 2009: 328-329).

4.4. İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda Sözcükte Yapı Konusunun 7. Sınıflara Ait Dil Bilgisi Kazanımları

Tablo 4
Sözcükte Yapı Konusunun 7. Sınıf Dil Bilgisi Kazanımları (MEB, 2006: 43-47)

DİL BİLGİSİ
7. SINIF
<p>1. Kelimenin türleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama</p> <p>2. Kip ve çekimli fiili kavrar. 3. Bildirme kipleriyle dilek kiplerini ayırt eder. 4. Bildirme kiplerinin kullanım özelliklerini kavrar. 5. Dilek kiplerinin kullanım özelliklerini kavrar.</p> <p>2. Fiillerin yapı özellikleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama</p> <p>1. Basit, türemiş ve birleşik fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerini kavrar. 2. Farklı yapı özelliklerinde fiilleri anlam özelliklerini dikkate alarak kullanır.</p> <p>3. Fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymasıyla ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama</p> <p>2. Fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymasının nasıl gerçekleştiğini kavrar. 3. Fiil kiplerini farklı zaman ve anlamları ifade edecek şekilde kullanır.</p> <p>4. Ek fiille ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama</p> <p>1. İsim türünden kelimelerin kip ve kişi açısından biçimlenerek çekimlenebildiğini kavrar. 2. İsimlerin kip eki almasında ek fiilin rolünü kavrar. 3. İsimlerin ek fiil aracılığıyla hangi kiplerde çekimlenebildiğini kavrar. 4. Ek fiili işlevine uygun olarak kullanır.</p> <p>5. Zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların özellikleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama</p> <p>1. Zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların oluşumunda ek fiilin işlevini kavrar. 2. Zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların işlevlerini ve kullanım özelliklerini kavrar. 3. Zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıları özelliklerine uygun biçimde kullanır.</p>

4.5. Sözcükte Yapı Konusunun 8. Sınıflara Ait Alt Konu Başlıkları

4.5.1. Fiilimsi Ekleri

Fiilimsiler, fiillere gelen fiilimsi ekleri (verbal suffixes) sayesinde isim gibi kullanılan, ancak fiil anlamlarını da tam olarak yitirmeyen yapılardır. İsim fiil ekleri (infinitive suffixes), sıfat fiil ekleri (participle suffixes) ve zarf fiil ekleri (gerundial suffixes) olmak üzere üç çeşittir. Fiilimsi eklerinin en önemli özelliklerinden biri ayrı yargı bildiren cümleleri tek bir cümlede toplayabilmektir. Fiilden isim yapma eki olarak anılsalar da diğer yapım eklerinden görev ve anlam özellikleri açısından ayrılırlar. Aynı zamanda bu eklerin üzerine yapım ve çekim eklerini almaları da diğer yapım ekleri ile kıyaslandığında sınırlıdır.

4.5.2. Fiilde Çatı Ekleri

Çatı ekleri (voice suffixes), fiili nesne ve özne açısından etkileyen eklerdir. Nesnesine ve öznesine göre iki tür çatı kavramından bahsedilebilir. Nesnesine göre çatılar, kendi içinde geçişli, geçişsiz, oldurgan ve ettirgen çatı olmak üzere dörde ayrılır. Öznesine göre çatılar da etken, edilgen, dönüşlü ve işteş çatı olmak üzere dörde ayrılır. Fiiller, ek alma durumuna göre farklı çatı özelliği gösterebilir ve cümlenin anlamsal yapısını değiştirebilirler. Çatı kavramı, sadece yüklemi fiil olan cümlelerde aranabilmektedir. Yani yüklemi isim olan cümlelerde çatı özelliği aranmaz.

4.6. İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Sözcükte Yapı Konusunun 8. Sınıflara Ait Dil Bilgisi Kazanımları

Tablo 5
Sözcükte Yapı Konusunun 8. Sınıf Dil Bilgisi Kazanımları (MEB, 2006: 48-49)

DİL BİLGİSİ
8. SINIF
<p>1. Fiilimsiler ile ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama</p> <p>1. Fiilimsiyle, fiil ve isim soylu kelimeler arasındaki farkları kavrar. 2. Fiilimsilerin işlevlerini ve kullanım özelliklerini kavrar. 3. Fiilimsileri özelliklerine uygun biçimde kullanır. 4. Cümlede, fiilimsiye bağlı kelime veya kelime gruplarını bulur.</p> <p>2. Cümleyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama</p> <p>4. Cümledeki fiillerin çatı özelliklerini kavrar.</p>

4.7. Akademik Düzeydeki Dil Bilgisi Kitaplarında Yapım Eklerinin İşlevlik Derecesi

Yapım eklerinin türlerinin işlevlik derecesi belirlenirken çeşitli akademik düzeydeki dil bilgisi kitapları incelenmiştir. İşlevlik derecesi yüksek olan ekler tespit edilirken akademik kitaplar arasında karşılaştırmaya gidilmiştir. Bu ekler şöyledir:

Tablo 6
İsimden İsim Yapma Eklerinden İşlevlik Derecesi Yüksek Olan Ekler

Ekler	ME	ZK	TB	TNG	NK	GK	EB	MH	HV/TB	SE
-llk	+	+	+	+	+	+	+	Ø	+	+
-CI	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
-II	+	+	+	+	+	+	Ø	Ø	+	+
-slz	+	+	+	+	Ø	+	Ø	Ø	+	+
-clık	+	Ø	+	Ø	+	+	Ø	Ø	+	Ø
-CA	+	Ø	Ø	+	+	+	+	+	+	Ø
-ncI	+	+	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	+	+	Ø
-(ş)Ar	+	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø
-z	+	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø

İncelenen akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında isimden isim yapma ekleri içerisinde toplam 9 ekin işlevliği hakkında bilgiler tespit edilmiştir.

Tablo 7
Fiilden İsim Yapma Eklerinden İşlevlik Derecesi Yüksek Olan Ekler

Ekler	ME	ZK	TB	TNG	NK	GK	EB	MH	HV/TB	SE
-m	+	+	+	+	Ø	+	+	+	+	+
-k	+	+	+	+	Ø	+	+	+	+	Ø
-Ak	+	+	+	+	Ø	+	+	+	+	Ø
-GI	+	+	+	+	+	+	Ø	+	+	+
-GIn	+	+	+	+	Ø	+	+	+	+	+
-GAn	+	+	Ø	+	Ø	+	+	Ø	+	Ø
-Icl	+	+	+	+	Ø	+	+	+	+	Ø
-ç	+	+	+	Ø	Ø	+	Ø	+	+	Ø
-I	+	+	+	+	Ø	+	+	+	+	+
-(n)tl	+	+	Ø	+	Ø	+	+	Ø	Ø	Ø

İncelenen akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında fiilden isim yapma ekleri içerisinde toplam 13 ekin işlevliği hakkında bilgiler tespit edilmiştir.

Tablo 8
İsimden Fiil Yapma Eklerinden İşleklilik Derecesi Yüksek Olan Ekler

Ekler	ME	ZK	TB	TNG	NK	GK	EB	MH	HV/TB	SE
-IA	+	+	+	+	Ø	+	+	+	+	+
-Al	Ø	Ø	Ø	+	Ø	+	Ø	Ø	+	Ø
-l	Ø	Ø	Ø	+	Ø	+	Ø	Ø	+	Ø

İncelenen akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında isimden fiil yapma ekleri içerisinde toplam 3 ekin işlekliliği hakkında bilgiler tespit edilmiştir.

Tablo 9
Fiilden Fiil Yapma Eklerinden İşleklilik Derecesi Yüksek Olan Ekler

Ekler	ME	ZK	TB	TNG	NK	GK	EB	MH	HV/TB	SE
-n	+	+	+	Ø	Ø	+	Ø	Ø	+	Ø
-l	+	+	+	Ø	Ø	+	Ø	+	+	Ø
-ş	+	+	Ø	Ø	Ø	+	Ø	Ø	+	Ø
-r	+	+	+	Ø	Ø	+	Ø	Ø	Ø	Ø
-t	+	+	+	Ø	Ø	+	Ø	Ø	+	+
-Dir	+	+	+	Ø	Ø	+	Ø	+	+	+
-AlA	+	+	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	+

İncelenen akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında fiilden fiil yapma ekleri içerisinde toplam 7 ekin işlekliliği hakkında bilgiler tespit edilmiştir.

ME: Muharrem Ergin, **ZK:** Zeynep Korkmaz, **TB:** Tahsin Banguoğlu **TNG:** Tahir Nejat Gencan, **NK:** Nurettin Koç, **GK:** Günay Karaağaç, **EB:** Erdoğan Boz, **MH:** Mehmet Hengirmen, **HV/TB:** Hanifi Vural/Tuncay Böler, **SE:** Süer Eker

İşleklilik derecesi fazla olan ekler⁵, incelenen dil bilgisi kitaplarında da farklılık göstermektedir. İşlekliliği bilinen ekler için ‘+’ simgesi kullanılırken, işlekliliği hakkında bilgi verilmeyen ya da verilmeyen ekler ‘Ø’ simgesi ile gösterilmiştir. Eklerin işlekliliği hakkında bilgilerin verildiği tablodaki bulgular, “işlek ek, yaygın ek, verimlilik, canlılığını koruma, işleklilik bakımından ekler arasında kıyas, eski Türkçeden beri görülme, karşıtlık” vb. ölçütlere bağlı olarak sınıflandırılmıştır.

⁵ Daha ayrıntılı bilgi için Ergin (2009), “Türk Dil Bilgisi”, s. 154-216; Korkmaz (2009), “Türkiye Türkçesinin Grameri Şekil Bilgisi”, s. 33-136. Banguoğlu (2011), “Türkçenin Grameri”, s. 158-294; ; Gencan (2007), “Dilbilgisi”, s. 235-393; Koç (1996), “Yeni Dilbilgisi”, s. 111-121; Karaağaç (2013), “Türkçenin Dil Bilgisi”, s. 256-322; Boz (2012), “Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi:(Tasnif Denemesi)”, s. 80-99; Hengirmen (2002), “Türkçe Dilbilgisi”, s. 287-315. Eker (2013), “Çağdaş Türk Dili”, s. 262-279; Vural ve Böler, “Ses ve Şekil Bilgisi”, s. 155-182’ye bkz.

4.8. Akademik Düzeydeki Dil Bilgisi Kitaplarında Yapım Eklerinin Anlamsal İşlevi

4.8.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

Ergin ve Korkmaz (2009: 154-178; 2009: 33-66)'a göre isimden isim yapma ekleri, isim kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan yapım ekidir. Ad kök ve gövdelerinden türetme yapacak eklerin bir kısmı çok işlek, dolayısıyla canlı olan eklerdir. Bir kısmı ise az işlek eklerdir. Başlıca isimden isim yapma ekleri şunlardır:

Tablo 10
İsimden İsim Yapma Eklerinin Anlamsal İşlevi

Ekler	Anlamsal İşlevi	Örnek
-A	İlgili olma, dayanma	ilk-e
-Aç	Benzerlik, ilgi	top-aç, kır-aç
-Ak	Benzerlik	top-ak, sol-ak
-An	Belirtme, çokluk	er-en, kız-an
-(ş)Ar	Dağıtma, üleştirme	iki-şer, üç-er
-Ay	İlgi	gün-ey, kuz-ey
-Az	İlgi	ay-az
-CA	Dil, lehçe, şive	Türk-çe, İngiliz-ce, Arap-ça
-cAğIz	Küçültme, sevgi, merhamet	çocuk-cağız, hayvan-cağız
-cAk	Küçültme, sevgi, âlet	yavru-cak, yumur-cak, oyun-cak
-cI	Meslek, sahiplik, inanış, -lık ekiyle meslek	av-cı, yatırım-cı, akıl-cı, av-cı-lık
-cIk	Küçültme, sevgi, yer adı	baba-cık, yavru-cuk, çınar-cık
-CI	Düşkünlük, benzetme, sevecenlik	ev-cil, ölüm-cül, barış-çıl
-cIIAyIn	Benzerlik, gibilik	ben-cileyin
-ç	Kuvvetlendirme	ana-ç, baba-ç
-DAk	Araç	fırıl-dak, ışıl-dak
-DAş	Eşlik, ortaklık, bağlılık	arka-daş, meslek-taş
-dIrIk	Âlet	boyun-duruk
-GA	İfade	baş-ka, öz-ge
-gIl	Aile, ev ismi	Ali-gil, Orhan-gil
-(I)k	Benzerlik	top-u-k, bebe-k
-kek	Kuvvetlendirme, belirtme	er-kek
-kAn	Unvan	baş-kan
-ki	Âitlik, işaret	komşunun-ki, önce-ki
-(I)l	Benzerlik	yaş-ı-l, kız-ı-l
-lAyIn	Zaman	akşam-leyin
-II	Sahiplik, bağlılık, yer adı	düşünce-li, Ankara-lı, Deniz-li
-IIk	Yer adı, âlet, topluluk, soyut isim	ağaç-lık, kulak-lık, taş-lık, güzel-lik
-mAn	Abartma, benzerlik	koca-man, şiş-man
-msI	Benzerlik, gibilik	tatlı-msı, mavi-msi
-mtIrAk	Benzerlik, gibilik	acı-mtırak, sarı-mtırak
-ncI	Sıra, derece	bir-i-nci, üç-ü-ncü
-sI	Benzerlik, gibilik	çocuk-su
-sAl	Yer adı	kum-sal
-sIl	Benzerlik, ilgi	yok-sul
-sIz	Yokluk, eksiklik	su-suz, kol-suz, iş-siz
-şIn	Yakınlık, benzerlik	sarı-şın, mavi-şın
-(I)t	Denklik	yaş-ı-t, eş-i-t
-tI	Tabiat taklidi	parıl-tı, cıvıl-tı
-(I)z	Çokluk, benzerlik	iki-z, beş-i-z, top-u-z

4.8.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri

Ergin ve Korkmaz (2009: 179-184; 2009: 109-122)'a göre isimden fiil yapma ekleri, isim kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan eklerdir. Sayıları pek fazla değildir. Bu ekler arasında fonksiyon farkı yoktur, işleklik farkı vardır. Ad gövdelerinden çok az sayıda fiil türetilmesinin sebebi, bu gövdelere gelen türetme eklerinin az işlek olmalarındandır. Hepsinin başlıca fonksiyonu, yapma ve olma ifade eden fiiller yapmaktır. Başlıca isimden fiil yapma ekleri şunlardır:

Tablo 11
İsimden Fiil Yapma Eklerinin Anlamsal İşlevi

Ekler	Anlamsal İşlevi	Örnek
-A	Olma ve yapma	yaş-a-, dil-e-
-Al	Olma	az-al-, boş-al-
-Ar	Olma ve yapma	mor-ar-, ağ(k)-ar-
-Aş	Olma	sav-aş-, yan-aş-
-DA	Ses taklidi kelimelerde olma	fısıl-da-, mırıl-da-
-I	Olma ve yapma	uz-u-, taş-ı-, kaş-ı
-k	Olma	geç(ç)-i-k-, bir-i-k-
-kIr	Ses taklidi kelimelerde olma	hay-kır-, çem-kır-
-I	Olma	yükse-l-, alça-l-
-IA	Olma ve yapma	su-la-, baş-la-, top-la-
-msA	Olma ve yapma	az-ı-msa-, ben-i-mse-
-(I)r	Olma	deli-r-, üf-ü-r-
-sA	Olma	umur-sa-, garip-se-

4.8.3. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

Ergin ve Korkmaz (2009: 200-216; 2009: 123-136)'a göre fiilden fiil yapma ekleri, fiil kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan eklerdir. Sayıları azdır. Hemen her fiile gelebilecek işlekliktedirler. Bir bölüğü ise az işlektir. Fakat işleklik dereceleri çekim eklerine yakındır. Bu eklerin bir hususiyeti de belirli fonksiyonlarının bulunmasıdır. Bir fiilden yine bir fiil yaptıkları için fonksiyonlarının belirli olması tabiidir. Fiilden fiil yapma ekleri şunlardan ibarettir:

Tablo 12
Fiilden Fiil Yapma Eklerinin Anlamsal İşlevi

Ekler	Anlamsal İşlevi	Örnek
-A	Kuvvetlendirme	tık-a-
-AlA	Kuvvetlendirme	kov-ala-, silk-ele-
-I	Kuvvetlendirme	kaz-ı-
-k	Kuvvetlendirme	sar-k-, sil-k-
-p	Kuvvetlendirme	ser-p-, kır-p-
-msA	Kuvvetlendirme	gül-ü-mse-
-DAr	Oldurma ve yaptırma	gön-der-
-DIr	Oldurma ve yaptırma	ye-dir-, aç-tır-
-I	Edilgenlik ve meçhullük, -n eki ile birlikte meçhullük	gid-i-l-, eğlen-i-l-, den-i-l-

-mA	Olumsuzluk	yap-ma-, ol-ma-
-n	Dönüşlülük (kendi kendine yapma veya olma)	gez-i-n-, söyle-n-
-r	Oldurma ve yaptırma	uç-u-r-, bit-i-r-, iş-i-r-
-ş	Ortaklaşma/işteşlik (karşılıklı ve birlikte yapılma)	döv-ü-ş-, kucakla-ş-, gör-ü-ş-
-t	Oldurma ve yaptırma	söyle-t-, yürü-t-, düzel-t-
-z	Oldurma ve yaptırma	em-i-z-i-r-

4.8.4. Fiilden İsim Yapma Ekleri

Ergin ve Korkmaz (2009: 184-200; 2009: 67-109)'a göre fiilden isim yapma ekleri, fiil kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan eklerdir. Fiilden isim yapma ekleri ile yapılan isimler çok çeşitli olup adetleri sayılamayacak kadar çoktur. Dildeki bu durum ister istemez fiilden ad türetme eklerinin sayısını artırmıştır. İçlerinde birçoğunun işleklik derecesi çekim ekleri kadar yüksektir. Başlıca fiilden isim yapma ekleri şunlardır:

Tablo 13
Fiilden İsim Yapma Eklerinin Anlamsal İşlevi

Ekler	Anlamsal İşlevi	Örnek
-Aç	Hareketi gerçekleştiren kişi veya nesne	gül-eç, tık-aç
-AgAn	Aşırı, devamlı yapan veya olan	ol-ağan, gez-egen
-Ak	Yer, âlet	kon-ak, yat-ak, biç-ak
-AlAk	Tekrarlama, art arda yapılma	yat-alak, çök-elek
-Am	Bir hareketin veya bütünüün parçası	tut-am, dön-em
-AmAç	Yer	dön-emeç
-AmAk	Yer, yöre	kaç-amak, bas-amak
-AnAk	Süre gelme, yer yöre bildirme, bir özelliği taşıma	gel-enek, gör-enek, sağ-anak
-ArI	Aşırılık	uç-arı
-bAç	Oyun adı	saklam-baç, dolan-baç
-cA	Hareketin sonucu	eğlen-ce, düşün-ce
-ç	Aşırılık, yapan, yapılan veya hareket hâlini	kıskan-ç, inan-ç, sevin-ç
-gA	Hareketi yapanı, olanı veya yapılan nesnelere	süpür-ge, böl-ge
-GAç	Büyültme, yapan, olan veya yapılan nesnelere	süz-geç, yüz-geç, kıs-kaç
-GAn	Aşırılık, yapma ve olma	alm-gan, yapış-kan, unut-kan
-GI	Yapma işi, nesne	say-gı, sar-gı, çal-gı, bil-gi
-GIç	Büyültme, yapan, olan veya yapılan nesnelere	dal-gıç, bil-giç
-GIIn	Yapan, olan veya yapılan nesne veya yapılan iş	bil-gin, seç-kin
-I	Olan ve yapılan çeşitli nesnelere, yön	yaz-ı, bat-ı, tart-ı
-IcI	Çokluk, aşırılık, devamlılık, yapan veya olan nesne	sat-ıcı, yüz-ücü
-(I)k	Harekete uğramış veya hareketten doğmuş nesnelere	yan-ı-k, ez-ik, yuvar-la-k, ele-k
-(I)m	İş, varlık, eşya, âlet, yer vb.	al-ı-m, geç-i-m, biç-i-m
-mAç	Yapılış biçimi, yiyecek ve yemek adı	yırt-maç, bula-maç, kavur-maç
-mAn	Bir işi yapan kimse	seç-men, öğret-men
-mIk	Artıklık, küçüklük, parça	kıy-mık, il-mik, kus-muk
-(I)n	Hareketi yapanı, olanı ve daha çok yapılanı ifade etme	ek-i-n, ak-i-n
-sAk	İş üzerinde nitelik olarak taşıyan, istekli	tut-sak
-sAl	Eğilim	uy-sal
-sI	Geleceğe yönelmiş ihtiyaç, gereklilik	tüt-sü, yat-sı
-(I)t	Araç	geç-i-t, ayır-t, um-u-t, yoğur-t
-tI	-n eki ile birlikte yapan, olan veya yapılan nesnelere	sık-ı-n-tı, özen-ti

4. 9. Akademik Düzeydeki Dil Bilgisi Kitaplarında İsim Çekim Eklerinin Anlamsal İşlevi

4.9.1. Çokluk Eki

Sözcüklere gelerek, onlara çokluk kavramı veren eke çokluk eki denir. Bu eklerin anlamsal işlevleri şu şekildedir (Korkmaz, 2009: 257-259; Banguoğlu, 2011: 322; Gencan, 2007: 187-189; Demir ve Yılmaz, 2005: 182; Koç, 1996: 97-99; Hatiboğlu, 1981: 96-100):

Tablo 14
Çokluk Ekinin Anlamsal İşlevi

	Anlamsal İşlevi	Örnek
-IAr	Topluluk, genelleme	Türkler, Oğuzlar, Selçuklular, Müslümanlar
	Seslenme durumu	çocuklar, gençler
	Aile	dedemler, dayımlar
	Saygı	Biraz önce valideleri hanımefendiyi gördüm. / Beyefendi evdeler mi?
	Abartma ve genelleme	saatlerce, günlerce / Hasta ateşler içinde yatıyor.
	İkileme	yıllar yılı, güzeller güzeli
	Bazı deyimlerde	Sihhatler olsun! / İyi geceler!
	Sayılamayan kimi adlarda abartma	havalar, soğuklar, dünyalar
	Benzerlik	Fatihler, Ahmetler
	Geçmişe yönelik sürerlik	bir zamanlar
	Yaklaşık anlamı	beş yaşlarında, iki sularında
	Kalıplaşmış ifadeler	Kırklar, Yediler, Beşevler (Ankara)
	Bilim alanında	sürüngenler, baklagiller, kedigiller, etçiller

4.9.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri (-m, -n, -ı, -mız, -nız, -ları), adın belirttiği şeyin kime ait olduğunu gösterir. Bu eklerin anlamsal işlevleri şu şekildedir (Koç, 1986: 81-86):

Tablo 15
İyelik Eklerinin Anlamsal İşlevi

Ekler	Anlamsal İşlevi	Örnek
-(I)m	Seslenme, sevgi, özlem	canım kardeşim, güzelim Haliç, gözüm efendim
	İkileme	eşim dostum, evim barkım
	Yaş, zaman	kırkımda, otuzumda
	Kalıplaşmış anlatımlar	darısı başımıza, kolumuza kuvvet
-(I)n	Kalıplaşmış anlatımlar	Allah yardımcın olsun!, Gözün aydın!
	İkileme	kolun kanadın, boyun bosun
	Ad durum eki ile kalıplaşmış anlatımlar	Eline sağlık!, Darısı başına!
-I/sI	Birleşik sözlük	gelişigüzel, iş yeri, ayçiçeği
	Çoğul ekiyle birlikte belirsizlik	bazıları, başkaları, böyleleri
	Çoğul ekiyle birlikte zaman anlamlı belirteçler/ Karşılaştırmalı anlatım	bazıları, başkaları, böyleleri / yarısı benim, yarısı senin
	Kalıplaşmış, deyim gibi kullanılan öbekler/ Kalma durumuyla birlikte yaş	en iyisi, kısacası/ yetmişinde, yirmisinde
	Ad durumu ekleriyle birlikte, deyimleşmiş eylem öbekleri	başına kakmak, aklına gelmek, dilinde tüy bitmek, gözünde tütme

4.9.3. Durum/Hâl Ekleri

Korkmaz (2009: 266)'a göre adlar, cümlenin örgüsünü oluşturan bağlantıyı kurabilmek için ilişkinin türüne göre çeşitli durumlara girerler. Adların girdikleri bu hâllere ad durumları denir. Ad durumları, adların adlarla veya fiillerle olan geçici ilişkilerini sağlayan ve cümlenin anlam örgüsünü kuran gramer kategorisidir. Bu eklerin anlamsal işlevleri şu şekildedir (Koç, 1996: 72-80; Korkmaz, 2009: 23-25):

Tablo 16
Durum/Hâl Eklerinin Anlamsal İşlevi

Ekler	Anlamsal İşlevi	Örnek
Yalın Durum	Adın hiçbir çekim eki almamış ve nesne görevi yüklenmemiş olan durumu	başak, dağ, tepe, kuş, eğlence
-In/-nIn	İlgi durumu	iş+in başı, yol+un sonu, kardeşim+in evi
-İ	Belirtme/yükleme durumu	ateş+i, tarla+yı, tepe+yi
	Deyim	işi olurluna bırakmak
	İyelik ekiyle birlikte deyim	ayağını sürümek, kalbini açmak
	İkileme	tası tarağı toplamak, çoluğu çocuğu bırakmak
-A	Genelleme	Çocuğu herkes sever./ Suyu herkes içer.
	Yönelme Durumu	dağ+a, tepe+ye, hava+ya
	Amaç	Haber vermeye geldim.
	Saymak eylemiyle benzerlik	Diriye saydılar.
	İkileme	göz göze, göze göz, el ele, arka arkaya
-DA	Deyim	göze almamak, ele vermek, dile düşmek
	Bulunma/Kalma Durumu	akıl+da, açık+ta, beşik+te, su+da
	İkileme	elde avuçta, ayda yılda
	Deyim	elde etmek, darda kalmak
	-DİK ekiyle birlikte zaman	geldiğinde, gördüğünde
	-mAk ekiyle birlikte süreklilik	Tartışmalar devam etmekte
	-mAk ekiyle birlikte "hakkında, konusunda"	Oraya gitmekte kararlıyım.
-DAn	Dünya sözcüğü ile birlikte "kesinlikle, asla"	Ben oraya dünyada gitmem.
	Çıkma/Ayrılma Durumu	dağ+dan, ağaç+tan, Edirne+den, uzak+tan
	Neden	Korkudan öldü.
	Zaman	Erkenden uyandık./ Valizini akşamdan hazırladı.
	İyelik ekiyle birlikte sayı, ölçü, oran	elmalardan bazıları, içinizden biri
	Kaynak, ilişkinlik	Kimlerdensiniz? / Ekmek elden su gölden
	Hakkında, konusunda	Havadan sudan konuştuk.
	Yön, uzaklık	Sağdan gidiniz. / Onu yakından tanırım.
	Azlık, çokluk	Az veren candan verir. / Bunu size cabadan veriyorum.
	Kesinlik, doğrulama	Seni gerçekten severim. / Sahiden öyle demiş.
	Durum	Yalandan bayıldı. / İncecikten bir kar yağıyordu.
	Üstünlük, karşılaştırma	Senden akıllı. /Sudan ucuz.
	Bağlılık	Özgürlükten yana.
	İkileme	elden ele, dilden dile
Deyim	gözden geçirmek, gölgesinden korkmak	
-(y)IA	Vasıta/araç durumu, birliktelik	baş+la, kol+la, el+le, kürek+le, acı+y+la
-CA	Eşitlik durumu	aptalca "aptal gibi" (konuşmak), aylarca (beklemek), gönlünce (yaşamak)

4.10. Akademik Düzeydeki Dil Bilgisi Kitaplarında Fiil Çekim Eklerinin Anlamsal İşlevi

4.10.1. Kişi/Şahıs Ekleri

Demir ve Yılmaz (2005: 191)'a göre kişi ekleri cümlede yüklem belirtiği oluş ya da kılışla ilgili kişiyi gösteren eklerdir. Türkçede mevcut olan zaman ve kiplerin büyük çoğunluğu zamir kökenli olup sonradan ekleşmiştir. Bunun yanında gerçekte iyelik eki iken kişi eki olarak kullanılan ikinci grup ve istek ve emir kipinde kullanılan 3. ve 4. gruplardan da söz etmek mümkündür. Bu eklerin anlamsal işlevleri şu şekildedir:

Tablo 17
Kişi Eklerinin Anlamsal İşlevi

Ekler	Anlamsal İşlevi	Kullanıldığı Zamanlar
1. Tip Kişi Ekleri (Zamir Kökenli)		
-(I)m	Birinci tekil kişi	<ul style="list-style-type: none"> • Şimdiki zaman kipi • Geniş zaman kipi • Gelecek zaman kipi • Öğrenilen geçmiş zaman kipi
-sIn	İkinci tekil kişi	
Ø	Kişi eki yok.	
-(I)z	Birinci çoğul kişi	
sInIz	İkinci çoğul kişi	
-lAr	Üçüncü çoğul kişi	
2. Tip Kişi Ekleri (İyelik Kökenli)		
-m	Birinci tekil kişi	<ul style="list-style-type: none"> • Görülen geçmiş zaman kipi • Şart kipi
-n	İkinci tekil kişi	
Ø	Kişi eki almaz	
-k	Birinci çoğul kişi	
-nIz	İkinci çoğul kişi	
-lAr	Üçüncü çoğul kişi	
3. Tip Kişi Ekleri		
-(y)AyIm	Birinci tekil kişi	<ul style="list-style-type: none"> • İstek kipi
-(y)AsIn	İkinci tekil kişi	
-(y)A	Üçüncü tekil kişi	
-(y)Allm	Birinci çoğul kişi	
-(y)AsInIz	İkinci çoğul kişi	
-(y)AlAr	Üçüncü çoğul kişi	
4. Tip Kişi Ekleri		
-(y)AyIm	Birinci tekil kişi	<ul style="list-style-type: none"> • Emir kipi
Ø	Kişi eki yok.	
-sIn	Üçüncü tekil kişi	
-(y)Allm	Birinci çoğul kişi	
-(I)n/(I)nIz	İkinci çoğul kişi	
-sInlAr	Üçüncü çoğul kişi	

1. tip kişi ekleri; şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve öğrenilen geçmiş zamanda kullanılan zamir kökenli kişi ekleridir. 2. tip kişi ekleri, görülen geçmiş zaman ve şart kipinin çekiminde iyelik kökenli ikinci tip kişi ekleri kullanılır. 3. tip kişi ekleri, yalnız istek kipi çekiminde görülür. 4. tip kişi ekleri, yalnız emir çekiminde görülür (Demir ve Yılmaz, 2005: 192-194).

4.10.2. Bildirme/Haber Kipleri

Korkmaz (2009: 584-639)'a göre bildirme kipleri; yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı hâlinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz kök ve gövde hâlindeki bütün fiilleri kapsarlar. Bu kipleri kurmak üzere getirilen ekler, hem kipin ifadesi olan şekil ve kalıbı hem de zamanı içlerine alırlar. Bu kiplerde başlıca beş ayrı zaman yer almıştır. Bunlar şu şekildedir: Görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zamandır. Bu eklerin anlamsal işlevleri şu şekildedir:

Tablo 18
Bildirme/Haber Kiplerinin Anlamsal İşlevi

Ekler	Anlamsal İşlevi
-DI	Görülen geçmiş zaman
	Anında bitmiş ya da tamamlanmış olay
	Konuşma anında tamamlanmış olan, konuşanın tanık olduğu veya bildiği; ancak dinleyenin bilmediği bir oluş, kılış ya da düşünce
	Konuşanın tanık olmadığı; ancak konuşan tarafından gerçekleştiği kesin olarak bilinen olay ve bilgileri
	Bir fiilin geniş zaman sıfat fiili ile geçmiş zaman kalıbındaki ol- yardımcı fiilinin oluşturduğu karmaşık fiil, olumlu ya da olumsuz bir alışkanlık
-mİş	Duyulan geçmiş zaman
	Konuşan tarafından görülüp bilinmeyen ve başkasından duyulan veya öğrenilen fiiller
	Konuşan tarafından sonradan görülen veya fark edilen fiilleri anlatmak için kullanılır:
	Şaşma, hayıflanma, yakınma, yanılma, pişmanlık, sitem, küçümseme ve teslimiyet bildiren anlatım
	Kızgınlık, karşı koyma (itiraz), olmazlık bildiren anlatım
	Sevinme ve övünme bildiren anlatım
	Fiilin oluşumunu tahmine, varsayıma dayanan anlatımlar
	Masalların anlatımı
-yor/-mAktA/ -mAdA	Şimdiki zaman
-AcAk	Gelecek zaman
	Tahmin, olasılık
	Şaşkınlık, sitem, kızgınlık, şüphe, olmazlık, ihtar, tembih, sevinç, böbürlenme, kabullenme
-r/Ar	Geniş Zaman
	Alışkanlık ya da âdet hâline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellik taşıyan oluş ve kılışlar, saygı, genel yargı, atasözleri, özdeyiş ve yasal tümceler
	İstek, ihtimal, tahmin, vaat

4.10.3. Tasarlama (Dilek-Şart) Kipleri

Korkmaz (2009: 647-699)'a göre tasarlama kipleri, fiilin olumlu veya olumsuz yöndeki gerçekleşmesini; tasarlanan istek, emir, şart ve gereklilik kavramları içinde veren kiplerdir. Tasarlama kipleri, şekil gösteren belirli ekler ile kurulur. İstek kipi, fiile istek, niyet, arzu kavramları veren bir tasarlama kipidir. Bu eklerin anlamsal işlevleri şu şekildedir:

Tablo 19
Tasarlama (Dilek-Şart) Kiplerinin Anlamsal İşlevi

Ekler	Anlamsal İşlevi
-A	İstek kipi
	Atasözleri, deyimler gibi kalıplaşmış şekiller ile halk ağızlarında, halk şiir ve hikâyelerinde veya tarihi devirlerdeki havayı aksettiren tasvirler
	İyi dilek ifadesi ve yeminler
	Yeterlik, yetersizlik, imkân, güçsüzlük, kısıtlama işlevlerine kaymış kullanılışlar
	Merak, şaşkınlık, çaresizlik, rica, ihtimal (olasılık), beklenmedik sonuç bildirme
	Üçüncü şahıs çekimi ile iyi ve kötü dilek ifadeleri
Ø	Emir kipi
	İstek, gereklilik, açıklama, uyarı, yönlendirme, dua, yemin, yakarış, kargış, şaşkınlık, hayret, yeterlik, sitem, kabullenme, teslimiyet, tehdit
-sA	Şart kipi
	Dilek, istek, niyet, zıtlasma, tehdit, kararsızlık, tahmin, tercih ve şüphe
	Üçüncü şahıs teklik çekimindeki şart kipinde, bazen "şaşkınlık" ve "beklenmedik" bir sonuç
-mAlI	Gereklilik kipi
	Tahmin, kararsızlık, şart, hayret bildirme, güçlendirme,

4.10.4. Soru Eki

Sözcüklerden sonra gelerek soru kavramı veren ektir. “-mI”, eklendiği adlara genellikle soru, tonlamaya bağlı olarak “şaşırtma, inkâr” vb. anlamlar katan ektir. Hem ad ve ad soylu sözcüklerden hem de eylemlerden sonra kullanılabilir. Bu eklerin anlamsal işlevleri şu şekildedir (Koç, 1986: 100-104; Eker, 2013: 288):

Tablo 20
Soru Ekinin Anlamsal İşlevi

	Anlamsal İşlevi	Örnek
-mI	Kesinlik	Bilmez miyim?
	Emir	Lütfen dışarı çıkar mısınız?
	Rica	Lütfen bir tane daha alır mısınız?
	Şaşkınlık ve olumsuzluk	Şakaklarıma kar mı yağdı ne var? / Bunu ben mi söylemişim?
	Yoksa anlamıyla bağlaç görevi	Çay mı istersin kahve mi?
	Aşırılık	Güzel mi güzel bir kız.
	Koşul ve zaman	İstedi mi yapar.
	“Yok mu?” biçimiyle birlikte kötüleme ve övgü	Şu parasızlık yok mu, insanı kahrediyor.
	Hiç etkilenmemek anlamında deyim	Bana mısın demedi bu kadar yüke.
	Olasılık	Al at mı desem? /Koyun mu desem?

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

5.1. Ortaokul 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının (Öğretmen Kılavuz Kitabı / Öğrenci Çalışma Kitabı) Dil Bilgisi Bölümünde Yer Alan Sözcükte Yapı Konusuna Ait Alt Konu Başlıklarının Yayınevlerine Göre Dağılımı

5.1.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Kök ve Ek Terimleri

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Öğün Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Kaplan, 2015: 46-50) 1. tema “Zaman ve Mekân”da “Kelebek ile Kar Tanesi” adlı metne ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Kelebek ile Kar Tanesi” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenin uygulaması amacıyla bir metin verilmiş ve metinde “yazar, kitapçıların, dolu, severek ve neşeli” sözcükleri koyulaştırılmış bir şekilde sunulmuştur. Öğrencilerden koyu yazılmış sözcüklerin anlamlı en küçük parçalarının altlarını çizmeleri istenmiştir. Yine aynı metin üzerinde koyulaştırılmış sözcüklerin eklerini, altlarını çizerek göstermeleri istenmiştir. Öğretmenden bu eklerin kendi başlarına bir anlamı olup olmadığı, görevlerinin ne olduğu ve sözcüğün sonuna mı yoksa başına mı getirildiğine yönelik öğrenciye soru sorması istenmiştir. Aynı şekilde öğrencilerden altı çizili eklerin anlamının olmadığı, kelimelerin cümledeki diğer kelimelerle ilişkisini, görevlerini belirlemiş ya da yeni kavramları karşılayacak yeni kelimeler türetme görevinin olduğu, kelimelerin sonuna geldiği cevaplarının alınması amaçlanmıştır. Kök ve ek ile ilgili şu bilgiler verilmiştir:

Kök

Bir kelimenin bölünemeyen anlamlı en küçük parçasına kök denir. Kökteki anlam ile kelimenin tümündeki anlam arasında bir ilişki olması gerekir.

Örnek: “Terzi” kelimesinin içinde “Derinin gözeneklerinden sızan, kendine özgü bir kokusu olan, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı” anlamına gelen “t, e, r (ter)” sesleri de yer almaktadır. Ancak “terzi” kelimesiyle “ter” kelimesi arasında anlam bağı yoktur. O hâlde “terzi” kelimesinin kökünün “ter” kelimesi olduğunu söyleyemeyiz. “Terzi” kelimesi, kendisiyle anlam bağı olan daha küçük bir parçaya bölünememektedir. Dolayısıyla “terzi” kelimesi kök hâindedir.

Örnek

Sütçülükten →Süt-çü-lük-ten

Sütçülükten kelimesinin kendisiyle arasında anlam bağı olan en küçük parçası “süt”tür. O hâlde “sütçülükten” kelimesinin kökü “süt”tür.

Ek

Kelimelerin, cümledeki diğer kelimelerle ilişkisini, görevlerini belirleyen ya da yeni kavramları karşılayacak yeni kelimeler türetmeye yarayan dil birimlerine ek denir. Türkçe, sondan eklemeli bir dildir.

“Kelebek ile Kar Tanesi” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Kaplan, 2015: 46-50), kök ve ekin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte “saygılı, çalışkanmış, kırgınlık, vatandaşlık, gelişme, yolculuk, durgunsun” gibi sözcüklerin öğrenciler tarafından kök ve eklerine ayrılması istenmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan ve Şen, 2014: 9-29) 1. tema “Sevgi”de “Türkiye’ m Türkiye’ m” ve “Eskici” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Türkiye’ m Türkiye’ m” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden tahtaya “ölüm, göğüs, germek, teğmen, görmek” sözcüklerini yazması ve bu sözcüklerin bütününden bir anlam çıkarıp çıkarılamayacağını öğrencilere sorması istenmiştir. Alınan cevaplardan sonra “**Ölümlere göğüs geren teğmenleri gördüm.**” cümlesinin yazılması ve sözcükleri birbirine bağlayarak cümle oluşturmaya yarayan ve sözcüklerin görevlerini kesinleştiren anlamsız parçalara ek dendiğinin açıklanması istenmiştir.

Öğretmenden tahtaya “Halam bir tatlı dükkânı işletiyor.” cümlesini yazması ve öğrencilerden bu cümledeki sözcüklerin anlamlı en küçük parçalarını bulmaları istenmiştir. Ekler çıkarıldıktan sonra geriye kalan “hala, bir, tat, dükkân, iş” bölümlerinin sözcüklerin kökleri olduğu, bunların anlamları bozulmadan daha küçük parçalara bölünemeyeceği öğrencilere gösterilmeye çalışılmıştır. Bir kelimenin tüm ekleri çıkarıldıktan sonra geriye kalan anlamlı en küçük bölümüne kök dendiğinin söylenmesi istenmiştir. Tahtaya yazılması için verilen “Balıkçı, ağı denize attı”

cümlesinde kökle bütün arasında anlam ilgisinin kavratılması için balıkçı sözcüğünün anlamlı en küçük parçasının bal olduğu fakat bal ile balık arasında anlam ilgisi olmadığı için kökün bal değil, balık olduğu vurgulanmıştır.

Türkçenin sondan eklemeli bir dil olduğunu kavratmak amacıyla “kalem-ler, su-cu, koş-acak, sınıf-tan, ev-imiz, ben-a, sen-a” örneklerinde sözcük ve eklerin öğretmen tarafından alt alta yazılması, öğrencilerin bu ekleri sözcüklerin başına ve sonuna getirmesi istenmiştir. Daha sonra Türkçede ek ulandığında sözcüklerin köklerinin ben-bana, sen-sana dışında değişmediğinin öğrencilere hatırlatılması istenmiştir.

“Türkiye’ m Türkiye’ m” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8, 9 ve 10. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 9), kök ve ek kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen “Şiirimi Kedi Kaptı” şiirinde ek almamış kök durumundaki sözcüklerin (ne, pembe, hele, bir, bulut, çiçek) bulunması ve “tatlıdır, çubukta, minik, güneşin, tuttum, dilek” sözcüklerinin ek-kök ayrımının yapılması istenmiştir.

9. etkinlikte “İş..ler, sabah.. işbaşı yaptı..”, “Göç.. kuş.. uz... ülkeler.. göç ed..”, “Komut.. uç..ların hava..ması için emir verdi.” gibi cümleler verilmiş ve bu cümlelere uygun eklerin getirilmesi istenmiştir.

10. etkinlikte “kitaplık, inatçı, durak, süzgeç, yurttaş, İzmirli, parasız, sula-, silgi, dostluk, taşlar, köylü, kirala-, kırık” sözcüklerinin kök, ek ve anlam ilgisinin incelenmesi istenmiştir. Son olarak bütün temalarda dil bilgisinde ele alınan konuları öğrencilere kavratmadan önce konu ile ilgili geçmiş sınıflardaki bilgilerin yeri geldikçe örnek verilerek hatırlatılması vurgulanmıştır.

“Eskici” adlı dinleme metnine yönelik verilen etkinlikler, pekiştirme amaçlı verilmiş olup, sözcük kökünün türü ile yapım ve çekim eki başlıkları altında değerlendirilmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Komisyon, 2015: 55-75) 1. tema “Okuma Kültürü”nde “Kütüphane” ve “Simyacı” adlı metne ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir. Simyacı metninin etkinliği ortak kazanımlara göre alındığı için “Yapım Eki ve Çekim Eki” başlığı altında verilmiştir.

“Kütüphane” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilerin ek ve kökü sezmeleri amacıyla öğretmenden “okçu, ormanlar, cansız, top, Ayşe’nin” sözcüklerini tahtaya yazması ve sözcüklerin köklerinin altını çizerek bu kısımların anlamı olup olmadığını, daha sonra sözcüklerdeki eklerin altını çizerek bu eklerin anlamının olup olmadığını öğrencilere sorması istenmiştir. Etkinliği yaptırdıktan sonra öğretmenden köklerin anlamlı en küçük parçalar olduğunu, eklerin tek başına anlam taşımayıp köklerden sözcük türetmeye veya sözcük görevini belirlemeye yaradığını, Türkçede eklerin köklerden sonra geldiğini öğrencilere söylemesi ve Türkçenin sondan eklemeli bir dil olduğunu kavratması istenmiştir.

“Kütüphane” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8 ve 9. etkinlik (Komisyon, 2015: 55-56), kök ve ekin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte birinde kökler (şeker, sil-, sor-, ev, yüz- gül, yaz-, çiçek) diğerinde eklerin (-gi, -i, -geç, -ler, -ı, -lik, -çi, -u) bulunduğu iki çuval verilmiş ve bir örnek verilerek bu örneğe bağlı olarak öğrencilerden kökleri ve ekleri uygun bir şekilde birleştirerek sözcükler oluşturmaları istenmiştir.

Yine verilen cümlelerde geçen altı çizili kelimelerin (yollardan, hayallerimizden, dürüstlük, gözcülük, korkunç, gelmedi, okulda) kök ve eklerine ayrılması istenmiştir. 9. etkinlik ise şu şekildedir:

Resim 1: “Kütüphane” Metni 9. Etkinlik (Komisyon, 2015: 56)

9 Etkinlik

iş, anne, araba, yok, göz, yaz-

-ar, -çi, -luk, -ı, -ne, -m, -lik, -lar, -le, -sul, -si, -lık

a Yukarıdaki kök ve ekler trenin lokomotif ve vagonlarına anlamlı kelimeler oluşturacak şekilde yerleştiriniz.

b Trenin lokomotif kısımlarına hangi kelimeleri yazdınız? Niçin?

9. etkinlikte kök ve eklerin trenin lokomotif ve vagonlarına anlamlı kelimeler oluşturacak şekilde yerleştirilmesi amaçlanmıştır.

5.1.2. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Sözcük Kökünün Türü

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Öğün Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Kaplan, 2015: 58-59) 1. tema “Zaman ve Mekân”da “Akşamla Gelen” metnine ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Akşamla Gelen” adlı metnin dil bilgisi bölümde öğretmenden “üzgün, isteksiz, sözlük, görüşme, denizci, güçlü” sözcüklerini tahtaya yazması ve öğrencilerden bu sözcükleri ek ve köklerine ayırmaları istenmiştir. Ardından öğrencilerden bu sözcüklerin köklerini inceleyerek “Tahtadaki kelimelerden hangilerinin kökleri varlık, duygu, düşünce ve kavramların karşılığı olarak kullanılır ve “-mak, -mek” mastar eklerini alamaz?” ve “Tahtadaki kelimelerden hangilerinin kökleri iş, oluş ve hareket bildirir ve “-mak, -mek” mastar eklerini alabilir?” sorularına cevap vermeleri istenmiştir. Öğrencilerin birinci soruda “söz, deniz, güç”, ikinci soruda ise “üz-, iste- ve gör-” cevaplarına ulaşmaları istenmiştir. Kök türlerinin örnek tanımları yapılmıştır:

İsim kökü: Varlıkların, duygu, düşünce ve kavramların karşılığı olarak kullanılan ve “-mak, -mek” mastar eklerini alamayan köklerdir. Yansıma olan ses taklidi kelimelerin kökü de isim kökü sayılır.

Örnek: insan-lık, göz-lük, yiğit-çe.

Fiil kökü: İş, oluş ve hareket bildiren ve “-mak, -mek” mastar eki alabilen köklerdir. Fiil köklerinin mastar eki alabildikleri, kökten sonra kısa çizgi (-) konularak gösterilir.

Örnek: yaz-, oku-, koş-.

“Akşamla Gelen” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Kaplan, 2015: 59), isim kökü ile fiil kökünün ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte öğrencilerden “günlük, Türkçe, bakımsız, azımsamak, kırgınlık, konuşkan, milletçe, gösterişli, bilmece, gülüşmek, susamak, yazıcı” sözcüklerinin köklerini bularak yazmaları ve bu köklerin isim kökü mü fiil kökü mü olduklarını tabloya “X” işareti koyarak göstermeleri istenmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Kaplan ve Şen, 2014: 16-29) 1. tema “Sevgi”de “Nilüfer Prens” ve “Eskici” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Nilüfer Prens” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden, metinde geçen “bir, orman, çok, sev-, çık-, dede, koş-...” sözcüklerinin sonuna ek alıp almadıklarını öğrencilere sorması, verilen cevaplardan sonra onlara, bir sözcüğün anlamı ve yapısı bozulmadan parçalanamayan, yani sözcüğün bütünüyle anlam ilgisini koruyan en küçük parçasına kök dendiğinin hatırlatılması istenmiştir.

Öğretmenden tahtaya “ağaç, çiçek, anne, kuş, kız (canlı)”, “ev, toprak, havuz, taş, dağ (cansız)”, “melek, gönül, güzel, yüce, akıl (soyut)” sözcüklerini yazmaları istenmiştir. Örneklerden hareketle isim köklerinin varlıkları (canlı ve cansız varlıklar) ve kavramları karşıladığını; daha sonra da “gez-, koy-, söyle-, tut-, iste-” kelimelerini yazarak fiil köklerinin varlıkların ve kavramların hareketlerini karşıladığını öğrencilere kavratması istenmiştir.

Fiil köklerinin “-mek/-mak” eki ile okunduğunun, fiilin -mek/-mak eki almış biçimine mastar dendiğinin, mastarın fiilin adı olduğunun belirtilmesi ve fiillerin, sözlükte mastar hâliyle bulunduğu, mastar eki yazılmadığında yerine kısa çizgi (-) konduğunun öğrencilere söylenmesi istenmiştir.

Daha sonra öğretmenden tahtaya “Babam iki kutu **boya** aldı.” ve “Babam benim odamı **boyadı**.” cümlelerini yazması istenmiştir. Koyu yazılmış sözcüklere öğrencilerin dikkatinin çekilmesi, bu sözcüklerin cümledeki anlamlarına göre hem isim hem fiil kökü durumunda olduğunun öğrencilere kavratılması istenmiştir. Bu durumdaki kökler (ortak kökler) arasında anlam ilişkisi olduğunu, ancak eş sesli sözcüklerle (gül/gül-, yüz/yüz-, kır/kır- vb.) karıştırılmaması gerektiğinin hatırlatılması istenmiştir.

“Nilüfer Prens” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 11 ve 12. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 16), isim kökü ile fiil kökünün ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

11. etkinlikte “toprakta, ağlamış, rüzgârların, sürdürmüş, gülümsemiş, yolculuk, yaralıymış, aramızda, kızılmış, bildiğiniz, oturur, gövdelerini”

sözcüklerinin köklerinin bulunması, bu köklerin isim kökü mü fiil kökü mü olduğunun etkinliğe yazılması istenmiştir. 12. etkinlik ise şu şekildedir:

Resim 2: “Nilüfer Prens” Metni 12. Etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 16)

12.Etkinlik Aşağıdaki metinde koyu yazılmış kelimelerin kök çeşitlerini yay ayrıçların içine yazınız.

KORKAK TAVŞAN

Tavşanın biri yuvasında kara kara düşünüyormuş.
isim kökü *fiil kökü*

“Ben çok mutsuz bir hayvanım” diyor, “Herkesten, her şeyden korkuyorum.”
fiil kökü

diyor. “Korkum yüzünden yemek yiyemiyorum.” diyor, “Uyuyamıyorum.”
fiil kökü

diyor, diyor da diyor.

Mutsuz ve korkak tavşan böyle düşünürken yakınında bir hisirtti duymuş. Öyle
isim kökü .. *isim kökü* ..

korkmuş ki kendisini dışarı zor atmış. Çayırı koşarak kan ter içinde geçmiş, gölün
isim kökü .. *isim kökü* .. *fiil kökü* ..

kıyısına gelmiş. Gölün kıyısındaki kurbağalar tavşanı görünce birer birer suya
isim kökü .. *isim kökü* .. *isim kökü* ..

atlamışlar. Tavşan kurbağaların “cump, cump” diye suya atlamalarına şaşmış kalmış.
fiil kökü ..

Aynı zamanda çok da sevinmiş.
isim kökü ..

— Demek ki tavşandan korkak hayvanlar da var, demiş.
isim kökü .. *fiil kökü* ..

Hiç kimse, en korkak değildir.

La Fontaine
La Fontaine Masalları
Karga ile Tilki

12. etkinlikte öğrencilerin “Korkak Tavşan” adlı metinde koyu yazılmış sözcüklerin kök çeşitlerini yay ayrıçların içine yazmaları istenmiştir.

“Nilüfer Prens” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğretmenden, “Perili El” adlı masaldan seçeceği sözcüklerin köklerini ve kök çeşitlerini öğrencilere buldurması istenmiştir.

“Eskici” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 10. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 29), isim kökü ile fiil kökünün ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

10. etkinlikte “kuşaklı, satıcı, kolla-, incecik, yamalı, dalgın, sarsıntılar, Türkçe, şaşarak” sözcüklerinin köklerinin ve çeşitlerinin yazılması istenmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Komisyon, 2015: 63-75) 1. tema “Okuma Kültürü”nde “Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması” ve “Simyacı” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7 ve 8. etkinlik (Komisyon, 2015: 63), isim kökü ile fiil kökünün ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte öğrencilerin ikiye ayrılmış şekil içindeki “gel, sev, sız, yat, böl, pil, koş, sur, tuz, sar” köklerine “-mak, -mek” eklerini getirmeleri ve hangi köklere bu ekler getirildiğinde anlamlı sözcüklerin ortaya çıktığını bulmaları istenmiştir.

Öğretmenden öğrencilere “-mak, -mek” eki getirildiğinde anlamlı olan sözcüklerin köklerinin fiil kökü; anlamlı olmayan sözcüklerin köklerinin de isim kökü olduğunu söylemesi istenmiştir. Ayrıca fiillerin “-mak, -mek” eki almış şekline mastar dendiğinin, mastarın da fiilin adı olduğunun, fiil köklerinin iş, oluş, hareket ve durum bildirdiğinin; isim köklerinin ise bir varlık veya nesnenin adı olduğu bilgisinin öğrencilere söylenmesi istenmiştir. Daha sonra öğrencilere isim köklerinin “-mak, -mek” mastar ekini almadıklarının, ancak “boya-mak, eski-mek” gibi bazı sözcüklerde kökün hem isim hem de fiil özelliği taşıdığı belirtilmesi istenmiştir.

8. etkinlikte öğrencilerden “uzaylı, yazdım, tabak, şekerçi, görmedi, yürüdü, ceket, masayı, yorgun, kömürlük, şahit, sayı, öfke, çizer, süzgeç, babası, kuzey, saray, geçit” sözcüklerinden fiil kökü olanları mavi sayfaya, isim kökü olanları sarı sayfaya yazmaları istenmiştir.

5.1.3. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yapım Eki ve Çekim Eki

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Öğün Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan, 2015: 66-67) 1. tema “Zaman ve Mekân”da “Anadolu Adı” metnine ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Anadolu Adı” adlı metnin dil bilgisi bölümünde verilen cümlelerin (Kömür-**lük-te** hiç kömür kalmamış./Şiir yaz-**ma-y-ı** çok severim./Çocuk, odasını güzelce temiz-**le-di**./Bu kitap-**lar-da** konumuzla ilgili pek çok bilgi vardı./O-**(n)un** bu neşe-**li** hâli bizi de mutlu etmişti./Saat-**e** bakınca geç kaldığını anladı.) öğretmen tarafından tahtaya yazılması ve cümlelerin altına iki kutu çizilmesi istenmiştir. Öğrencilerden kelimenin anlamını ve yapısını değiştiren ekleri birinci kutuya, kelimenin cümle içinde bir görev almasını, kullanımını sağlayan ekleri ise ikinci kutuya yazmaları istenmiştir. Bu iki etkinliğin ardından öğrencilere yönelik aşağıdaki bilgiler verilmiştir:

Türkçede ekler görevleri bakımından ikiye ayrılır.

1. Yapım Ekleri: İsim ya da fiil kök veya gövdelerine gelerek onlardan başka isim ya da fiil türeten eklerdir.

Örnek

ön-lük

kitap-çı

sil-gi	ör-gü
tuz-suz	sol-gun

Yapım ekleri her zaman çekim eklerinden önce gelir (Birkaç istisna vardır: annemsiz, evdeki, çatıdaki kuşlar. Bu örneklerde altı çizili olan ekler çekim eki, koyu yazılmış olan ekler yapım ekidir. Yani bu kelimeler önce çekim eki, sonra yapım eki almış kelimelerdir.).

Yapım ekleri, kelimenin anlamı yanında türünü de değiştirebilmektedir. Yani fiil kökünden isim, sıfat; isim kökünden isim, sıfat türetebilmektedir.

Örnek

ilgi (isim kökü)

ilgi-len-mek (fiil)

Bir kelimedede birden çok yapım eki bulunabilir. Bu durumda, her yapım eki kullanımında kelimenin anlamı değişir.

Örnek

öğren-ci-lik

say-gı-lı

2. Çekim Ekleri: Sonuna geldikleri kelimelerin anlamlarını değiştirmeyen, kelimenin cümle içinde bir görev almasını, kullanımını sağlayan, kelimeleri kendinden sonraki kelimelere bağlamaya yarayan ve onları türlü yönlerden (çoğulluk, durum, tamlama, kişi, zaman vb.) tamamlayan eklerdir.

Örnek

Çocuk-**lar** bahçeye çıktı.

(Kelimenin anlamını ve türünü değiştirmiyor. Kelimeyi çoğullandırıyor.)

Okul-**da** görüşelim mi?

(Kelimenin anlamını ve türünü değiştirmiyor. Durum bildiriyor: ismin -de hâli.)

Yarın bir toplantı daha yap**acaklar**.

(Kelimenin anlamını ve türünü değiştirmiyor. Cümlede bildirilen fiilin gerçekleşme zamanını belirtiyor.)

Ne yazıyors**un**?

(Kelimenin anlamını ve türünü değiştirmiyor. Cümlede bildirilen fiili yapan kişiyi belirtiyor.)

“Anadolu Adı” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6. etkinlik (Kaplan, 2015: 67), yapım eki ile çekim ekinin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

6. etkinlikte öğrencilerden cümlelerde verilen sözcüklerde (susuz, efsanelerin, sefere, vergi, saçlı, evinde, uygun, dolu, evden, Anadolu’muz) koyu yazılmış eklerden yapım eki olanları 1. kutuya, çekim eki olanları ise 2. kutuya yerleştirmeleri ve daha sonra her iki kutudaki ekleri kullanarak istedikleri konuda bir düşünce yazısı yazmaları istenmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan ve şen, 2014: 22-29) 1. tema “Sevgi”de “Karamelli Akide şekeri” ve “Eskici” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Karamelli Akide şekeri” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden eklerin kelimeleri birbirine bağlayarak cümle oluşturmaya yaradığını ve kelimelerin görevlerini belirlediğini, belirli bir anlamları olmadığı için tek başlarına kullanılmadıklarını öğrencilere hatırlatması istenmiştir. Tahtaya “Ayşe, evi temizledi.” cümlesinin yazılması ve cümlede koyu yazılmış eklerle öğrencilerin dikkatinin çekilmesi istenmiştir. “Evi” kelimesindeki -i ekinin kelimenin anlamını değiştirmedeğinin, kelimeye belirtme anlamı kattığını; “temizledi” kelimesindeki -le ekinin ise isim kökü olan “temiz” kelimesini fiil yaptığının ve bu kelimenin anlamını değiştirdiğinin öğrencilere açıklanması istenmiştir.

Yine öğrencilere, kelimelerin anlamlarını değiştirmeyen, cümle içinde kullanılmalarını sağlayan, kelimelere çokluk, kişi, durum, zaman, olumsuzluk gibi anlamlar kazandıran eklerin **çekim eki**; sonuna ulandıkları kelimelerin anlamlarını ve türünü değiştiren, onlardan yeni anlamda kelime türeten eklerin ise **yapım eki** olduğunun kavratılması istenmiştir.

Kök durumundaki kelimelerin sırasıyla **yapım eki + çekim eki** aldığı; yapım eklerinin yeni anlamda kelimeler türettiğinin, çekim eklerinin ise var olan kelimeyi ya da kelime grubunu cümle içinde kullanılmaya elverişli hâle getirdiğinin, yani kelimeye son şeklini verdiğinin vurgulanması istenmiştir.

“Karamelli Akide Şekeri” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 10. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 23), yapım eki ile çekim ekinin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

10. etkinlikte öğrencilerden “çizgiler, gelinden, balkonda, okulda, parasız, yansıtıyor, anlamı, saldırdı, katılacak, yanıkmiş” kelimelerinin kökünün türü ve ekinin çeşidinin bulunması ve yazılması istenmiştir.

Öğrencilerin aşağıdaki cümleleri oluşturan kelimelerin kök ve eklerini örnekteki gibi ayrımları istenmiştir.

<u>Kedi</u>	<u>oda</u> -	<u>dan</u>	<u>yavaş</u> -	<u>ça</u>	<u>çık</u> -	<u>tı</u>
isim	isim	çekim	isim	yapım	fiil	çekim
kökü	kökü	eki	kökü	eki	kökü	eki

Çocuk-lar akşam biz-e gel-sin-ler.

Takım koş-u-da bir-inci ol-du.

Yol boy-unca ince hesap-lar-a dal-mış.

“Eskici” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 9, 10 ve 11. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 29), kök ve ekin kavratılması, isim kökü ile fiil kökünün ayırt edilmesi ve yapım eki ile çekim ekinin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte “Dağlar Görünmez Oldu” adlı metin verilmiş ve bu metinde bulunan “uzak, getiren, atlılara, benzetirim, yiyen, korkunç, gürültülerle, karışık, duyuluyor, kovduğu” gibi yapım eki almış sözcüklerin bulunması istenmiştir.

11. etkinlikte “Dünya Çocukları” şiirinde “yaşamak, renkli, olsun, dünyayı, dallarında, uçan, kuşlar” gibi koyu yazılmış sözcüklerin eklerinin ve çeşitlerinin yazılması istenmiştir.

“Sevgi” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümünde (Kaplan ve Şen, 2014: 30) 15, 16 ve 19. sorular sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

15. soruda öğrencilerin “Güneşin karanlık ile savaşıyor ışıkları giderek azalır.” cümlesinde kaç tane çekim eki olduğunu bulmaları istenmiştir.

16. soruda öğrencilerin şıklarda verilen “bulutlar, zamanda, ellerini, boşluk” sözcüklerinden hangisinin yapım eki aldığını bulmaları istenmiştir.

19. soruda öğrencilerden “Sevgi ektiğimiz yerde sevinç büyür.” özdeyişinde koyu yazılmış sözcüklerdeki kökün türünü bulmaları istenmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Komisyon, 2015: 68-75) 1. tema “Okuma Kültürü”nde “Canım Kitap” ve “Simyacı” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Canım Kitap” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 5, 6 ve 7. etkinlik (Komisyon, 2015: 68-69), yapım eki ve çekim ekinin kavratılması kazanımına yöneliktir. 5. etkinlik, şu şekildedir:

Resim 3: “Canım Kitap” Metni 5. Etkinlik (Komisyon, 2015: 68)

5. Etkinlik

çiçek

çiçekçi

çiçeklik

çiçekler

Yukarıdaki kelimeleri kök ve eklerine ayırınız.

çiçek *çiçek*

çiçeklik *çiçek-lik*

çiçekçi *çiçek-çi*

çiçekler *çiçek-len*

Bu eklerden hangileri eklendiği kelimeye farklı bir anlam kazandırarak yeni bir kelime türetmiştir?

Kelimeye eklendiğinde yeni bir anlam kazandırmayan ek hangisidir?

5. etkinlikte resimle ilgili verilen sözcüklerin kök ve ek ayrımının yapılması, sözcüklere eklenen eklerin hangilerinin kelimeye farklı bir anlam kazandırarak yeni bir kelime türettiği ya da kelimeye eklendiğinde yeni bir anlam kazandırmadığının bulunması istenmiştir.

Öğrencilere yapım eklerinin köklere gelerek yeni kelimeler türettiği, çekim eklerinin ise kelimelerin biçimini değiştiren fakat anlamlarında bir değişiklik yapmayan ekler (hâl ekleri, iyelik ekleri ve çokluk ekleri) olduğu bilgisi verilmiştir. Yapım eki almış kelimelere türemiş, yapım eki almamış ya da çekim eki almış kelimelere ise basit kelimeler denildiğinin söylenmesi istenmiştir.

6. etkinlikte “kapıcılar, çamur, çizim, sevda, balık, okulda, kırık, simitçiler, görmedi, doğu, çocukluk, süzgül, yazlık, kitabın, sevimlilik, saygısızlık, yapıt,

denizcilik, başladı, böcekler” sözcüklerinin kök ve eklerine ayrılması, yapım eki kutularının maviye, çekim eki kutularının kırmızıya boyanması istenmiştir.

7. etkinlikte verilen cümlelerde (Ünlü romancıların eserlerinden bir kitaplık oluşturdu./Duvar gazetesinin sütunlarına asmak için köşe yazarlarıyla röportaj yaptık.) yer alan kelimelerin aldıkları eklere göre “yapım eki alanlar”, “hem yapım eki hem çekim eki alanlar” ve “çekim eki alanlar” diye sınıflandırılması istenmiştir.

“Simyacı” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 10. etkinlik (Komisyon, 2015: 75), “Kök ve eki kavrar.”, “İsim kökü ile fiil kökünü ayırt eder.”, “Yapım eki ile çekim ekini ayırt eder.” kazanımlarının pekiştirilmesi amacına yöneliktir.

10. etkinlikte paragrafta altı çizili şekilde verilen sözcüklerin (yazarlar, kalemleriyle, duygularla, çizgiyle, çizerlerimiz, gözümüz, kalacaktık) ilk örnekte olduğu gibi (yaz-fiil kökü, ar-yapım eki, lar-çekim eki) çözümlenmesi istenmiştir.

“Okuma Kültürü” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Komisyon, 2015: 78-79) 7 ve 8. sorular, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

7. soruda seçenekler “geldim, toprak, balıkçıl”, “işçiler, yazarı, gözlükçünün”, “sergi, kışlık, kazı” ve “annesini, evde, defterin” şeklinde gruplandırılmış ve verilen bu sözcüklerde hem yapım hem çekim eki alan seçeneğin bulunması istenmiştir.

8. soruda örnek bir cümle içinde “sargılar” sözcüğü ile seçeneklerde cümle içinde verilen “açık, duygulandırdı, yangın, demirci” sözcüklerinin karşılaştırılması ve bu seçeneklerde hangi sözcüğün kökünün farklı olduğunun bulunması istenmiştir.

5.1.4. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Gövde Terimi

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Öğün Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan, 2015: 75) 1. tema “Zaman ve Mekân”da “Okul” adlı metne ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Okul” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümünde öğretmenden “görüş-, sergi, süzgeç, evcil, sula-, vatandaşlık, kopar-, arabacı, tuzsuz” sözcüklerini tahtaya yazması ve öğrencilerden bu sözcükleri köklerine ve eklerine ayırması istenmiştir.

Öğrencilerden tahtaya yazılmış sözcüklerdeki eklerin yapım eki mi yoksa çekim eki mi olduğunu açıklamaları istenmiştir. Daha sonra öğrencilere aşağıdaki bilgilerin verilmesi istenmiştir:

Köke, yapım eki getirilerek elde edilen yeni kelimeye gövde denir. Gövdeler, kökten farklı bir kavramı karşılar; fakat kökün anlamıyla gövdenin karşıladığı kavram arasında mutlaka bir anlam bağı bulunur.

Örnek

tamir - ci (Gövde)

kök + yapım eki = Gövde

Gövdelerde birden fazla yapım eki bulunabilir.

su - suz - luk (Gövde)

kök + y.e + y.e = Gövde

Gövde, anlam ve kullanılış yönüyle kök gibidir. İsim köklerinden isim ve fiil gövdeleri; fiil köklerinden fiil ve isim gövdeleri yapılabilir. Dört çeşit yapım ekinden dört çeşit gövde yapılır.

İsinden yapılmış isim gövdesi: yol-cu, tat-lı vb.

İsinden yapılmış fiil gövdesi: göz-le-, az-al- vb.

Fiilden yapılmış fiil gövdesi: uç-u-r-, gül-dür- vb.

Fiilden yapılmış isim gövdesi: dur-ak, yüz-ücü vb.

“Okul” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6. etkinlik (Kaplan, 2015: 74), gövdenin kavratılması kazanımına yöneliktir. Etkinlikte sözcüklere yapım eki getirilmesi ve gövdenin türünün bulunması istenmiştir.

Resim 4: “Okul” Metni 6. Etkinlik (Kaplan, 2015: 74)

Kelimenin Kökü	Ekleğim Yapım Eki	İsim Gövdesi	Fiil Gövdesi
konuş-			
kalem			
yaz-			
çalış-			
göz			
gel-			
iyi			
bil-			
kork-			
say-			
duy-			

“Zaman ve Mekân” temasının “Tema Sonu Değerlendirme Soruları”ndan (Kaplan, 2015: 78) 7, 8 ve 10. soru sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

7. soruda öğrencilere seçeneklerde cümle içinde altı çizili olan “(dizi) kanadı”, “kirletmeyin”, “çiçekçiden”, “kayak” sözcüklerinin hangisindeki yapım ekinin görev yönüyle “sevgi” sözcüğündeki yapım eki ile özdeş olduğu sorulmuştur.

8. soruda öğrencilerden verilen ifadelerin (“Keşke yazım daha güzel olsaydı.” cümlesindeki altı çizili ek yapım ekidir./“Bu sene nereye gezi düzenleneceği daha kararlaştırılmadı.” cümlesindeki altı çizili kelime yapım eki almıştır./“Yorgunluktan” kelimesinin kökü fiil köküdür./“Uçurtma şenliğine ilgi büyüktü.” cümlesindeki altı çizili kelime bir fiil gövdesidir./“Birkaç yolcunun valizi terminalde kaldığı için geri döndük.” cümlesindeki altı çizili kelime hem yapım eki hem de çekim eki almıştır./“Korkuluk” kelimesinde bir tane yapım eki vardır./“Bugün herkes durgun.” cümlesindeki altı çizili kelime isimden türemiş bir isim gövdesidir.) doğru mu yoksa yanlış mı olduklarını yanlarındaki yay ayraçların içlerine yazmaları istenmiştir.

10. soruda cümle olarak verilen seçeneklerde “yolculuğa, işçilerden, yorgunluktan, tehlikeli” sözcüklerinden hangisinin kökünün fiil olduğu sorulmuştur.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan ve Şen, 2014: 41-42) 2. tema “Atatürk”te “Atatürk’ün Hayatı” metnine ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Atatürk’ün Hayatı” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden “öğren-” kökünü tahtaya yazması ve öğrencilerden bu köke yapım eki getirmeleri istenmiştir (öğrenci, öğrencilik). Öğrencilerin “öğren-, öğrenci, öğrencilik” sözcüklerini birer cümlede kullanmaları ve bu sözcükler arasındaki anlam farkını bulmaları istenmiştir. Daha sonra göz-lük, göz-lük-çü, göz-lük-çü-lük sözcüklerini örnek göstererek öğrencilere kök hâlindeki sözcüklerin ilk yapım ekini aldıktan sonra gövde durumuna geçtiğinin; gövdeden, başka yapım ekleriyle de yeni sözcükler (gövdeler) türetilebileceğinin belirtilmesi istenmiştir. Buradan hareketle yapım eki olarak yeni anlamlar kazanmış olan kelimelere “gövde” dendiğinin, gövdelerin çekim ekleri de alabileceğinin açıklanması istenmiştir.

“Atatürk’ün Hayatı” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 11. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 42), gövdenin kavratılması kazanımına yöneliktir.

11. etkinlikte birinci kısımda “isteminiz, gönüllü, çiftçilik, geleneksel, arkadaşını, gözlemleri, uçurtma, havacılıkta, bitkileri, ekşicedir” sözcüklerinin ekleri ve gövdelerinin bulunması istenmiştir. İkinci kısımda ise öğrencilerden “sebze, et, top, demir” sözcüklerine “-li, -lik, -la, -ci” eklerinden uygun olanları getirmeleri ve türetilen sözcükleri birer cümlede kullanmaları istenmiştir. Yine öğrencilerden “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde “kök” sözcüğünü terim anlamıyla bir cümle içinde kullanmaları istenmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Komisyon, 2015: 92-93) 2. tema “Atatürk”te “Mustafa Kemal Atatürk” adlı metne ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Mustafa Kemal Atatürk” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8 ve 9. etkinlik (Komisyon, 2015: 93), gövdenin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte öğrencilerin sözcüğün yapı özellikleriyle ilgili bilgi ve kuralları (gövdeyi) sezmeleri için “yap-, gör-, bak-, kuş, su, yaz-, yak-, göz, koş-, kara, kış” köklerine, verilen “-çu, -lık, -ı, -üş, -ıt, -u, -ıcı, -la-, -cü, -r, -lık” eklerinden uygun olanları getirerek yeni kelimeler türetmeleri istenmiştir. Yine köklere getirilen eklerin yeni bir anlam kazandırıp kazandırmadığının öğrencilere sorulması ve açıklanması istenmiştir.

Öğrencilere yapım eklerinin getirilmesiyle oluşturulan kelimeye gövde dendiğinin ve gövdelerin isim gövdeleri ve fiil gövdeleri olmak üzere ikiye ayrıldığı söylenmesi istenmiştir. Daha sonra öğrenciler için aşağıdaki bilgiler verilmiştir:

Gövde türleri, isim gövdeleri ve fiil gövdeleri olarak ayrılmıştır. İsim gövdeleri, isimden isim ve fiilden isim yapım ekiyle oluşan gövdelerdir. Fiil gövdeleri, isimden fiil ve fiilden fiil yapım ekiyle oluşan gövdelerdir.

İsimden isim yapım ekiyle oluşan gövdeler: gözlük, yumurtacı vb.

Fiilden isim yapım ekiyle oluşan gövdeler: sevgi, dergi vb.

İsimden fiil yapım ekiyle oluşan gövdeler: sula-, topla- vb.

Fiilden fiil yapım ekiyle oluşan gövdeler: okut-, kırıl- vb.

Daha sonra bu gövde durumundaki kelimelere yeni yapım ekleri getirilerek yeni kelimeler oluşturulabileceği aşağıdaki örnekler verilerek açıklanmıştır:

görüŖ - görüŖme
gazete - gazeteci - gazetecilik

9. etkinlikte aŖağıda verilen paragrafta gövde durumundaki kelimelerin altının çizilmesi ve altı çizilen sözcüklerin birer cümlede kullanılması istenmiştir.

Gülmek... İçten, sınısıcak gülmek... Gülünce kuŖ cıvıltıları Ŗakır her yerde. Dünya daha aydınlık, dünya daha güzel görünür. Gülen insanların gözlerinde yıldızlar parlar. Gülmek sevgiyi çoğaltır. Gülmek, kalplerden kalplere yapılan yolculuktur. Çocuk kalbi gülmeye hazırdır zaten. Gülmek sevgi, neŖe, huzur getirir beraberinde. İçten gülen insanlar merhametli, sevecen, barıŖçıdır. Tıpkı büyük Ata'mız gibi. Tıpkı fotoğrafta gördüğünüz gibi.

5.1.5. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yapım Ekinin Türleri

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Öğün Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Kaplan, 2015: 107-108) 2. tema "Atatürk"te "Atatürk'ten Anılar" adlı metne ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

"Atatürk'ten Anılar" adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümünde öğretmenden verilen paragrafı tahtaya yazması ve paragraf içinde geçen "millet-**in**, birik-**im**, nesil-**ler-e**, bil-**im-dir**, değer-**len-dir-ir**, ol-**ay-lar-dan**, uy-**dur-mak-ta**, fayda-**lı**, güç-**lü**" sözcüklerinde koyu renkle yazılmış eklerden hangilerinin yeni kelimeler türetme görevini yerine getirdiğini öğrencilere söyletmesi istenmiştir. Öğrencilerin cevaplarından sonra Türkçedeki eklerin görevleri bakımından "yapım ekleri" ve "çekim ekleri" olmak üzere ikiye ayrıldığının, yapım eklerinin kelime kök veya gövdelerinden yeni kelimeler türetmek için kullanıldığının hatırlatılması istenmiştir ve aŖağıdaki örnekler verilmiştir.

simit-çi baş-lık gör-gü-lü
sev-il- yaz-dır- deęiŖ-ik

Öğrencilerden, verilen kelimeleri kök ve eklerine ayırarak köklerin isim kökü mü yoksa fiil kökü mü olduklarını yazması istenmiştir. Ardından öğrencilerden ek ve köklerine ayırdıkları kelimelerden hangilerinin aldıkları yapım ekleri dolayısıyla

kökü isimken yeni bir isme, kökü isimken fiile, kökü fiilken yeni bir fiile ve kökü fiilken isme dönüştüğünü belirlemeleri istenmiştir. Son olarak da öğrencilerden kök ve eklerine ayırmış oldukları kelimelerden bazılarının kökleri ile yapım eki almış yeni hâllerinin sözlükteki anlamlarını belirleyerek yapım eklerinin kelimelere ne gibi anlam özellikleri kazandırdıklarını yazmaları istenmiştir.

“Atatürk’ten Anılar” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Kaplan, 2015: 107-108), yapım ekinin türleri kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte öğrencilerden “anahtarlık, başla-, buluş, kırıl-, dostça, düzel-, koştur-, yeşilimsi, gülüş-, sarar-, suskun, durak” sözcüklerini kök ve eklerine ayırmaları ve köklerin isim kökü mü fiil kökü mü olduklarını yazmaları istenmiştir. Daha sonra kök ve eklerine ayrılan sözcüklerin “kökü isimken aldığı yapım ekiyle yeni bir isme dönüşen kelimeler”, “kökü isimken aldığı yapım ekiyle yeni bir fiile dönüşen kelimeler”, “kökü fiilken aldığı yapım ekiyle yeni bir isme dönüşen kelimeler” ve “kökü fiilken aldığı yapım ekiyle yeni bir fiile dönüşen kelimeler” olarak oluşturulmuş başlıklara göre tablonun uygun bölümlerine yazılması istenmiştir. Son olarak bu sözcüklerin “kökün anlamı”, “sözcüğün yapım eki almış hâlinin anlamı”, “aldığı yapım ekinin kelimeye kazandırdığı anlam özelliği” gibi başlıklar altında açıklanması istenmiştir.

Etkinliğin ardından öğrenciler için aşağıdaki bilgiler verilmiştir:

Yapım ekleri dörde ayrılır.

1) İsimden İsim Yapan Ekler: İsim kök ve gövdelerine gelerek isim ve isim soylu kelimeler türeten eklerdir.

Örnek: Yolculuk, Ankaralı, vatandaş

2) İsimden Fiil Yapan Ekler: İsim kök ve gövdelerine gelerek fiil türeten eklerdir.

Örnek: Oyna-, sarar-, körel-

3) Fiilden Fiil Yapan Ekler: Fiil kök ve gövdelerine gelerek fiil türeten eklerdir.

Örnek: Giydir-, anlaş-, aran-

4) Fiilden İsim Yapan Ekler: Fiil kök ve gövdelerinden isim yapan eklerdir.

Örnek: Dalgın, toplama, bakış

Yapım ekleri farklı biçimlere girebilir.

Örneğin kitap-lık, ince-lik, boş-luk, göz-lük kelimelerindeki -lık, -lik, -luk, -lük ekleri ayrı ayrı yapım ekleri değil, aynı yapım ekinin farklı biçimleridir. Aynı yapım eklerinin farklı biçimlere girmesinin sebebi Türkçedeki ses olaylarıdır.

“Atatürk” temasının “Tema Sonu Değerlendirme Soruları”ndan 10. soru (Kaplan, 2015: 121), yapım ekinin türleri kazanımına aittir.

10. soruda cümle içinde altı çizili olarak verilen “buluş, bulundu, yolculardan, yazıcısı, kitaplık, taşkın, yavaşladı, güzelleşmiş, çaycı, önemsemelisin, ekildi, tanışmıştık” sözcüklerinin yapım ekinin türlerine göre kutucuklara yerleştirilmesi istenmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan ve Şen, 2014: 50) 2. tema “Atatürk”te “Atatürk’ten Anılar” metnine ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Atatürk’ten Anılar” adlı metnin dil bilgisi bölümünde yapım eklerinin (isimden isim yapma, isimden fiil yapma, fiilden fiil yapma ve fiilden isim yapma) işlevlerini ve kelimeye kazandırdığı anlam özelliklerini kavratmak amacıyla “ev, ev-ci, ev-ci-lik, ev-len, sil-, sil-gi, sil-dir-” örnekleri verilmiştir. Bu örneklerden isim kökü ve gövde hâlinde olanlar gösterilmiş ve isimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil yapma ekleri bu örnekler üzerinde gösterilmiştir. Sözcüklerin ek aldıktan sonra tür ve anlam değişikliğine uğradıklarına öğrencilerin dikkatlerinin çekilmesi amaçlanmıştır.

“Atatürk’ten Anılar” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 12 ve 13. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 50), yapım ekinin türleri kazanımına yöneliktir. Öğrencilere isim ya da fiil köklerinden yeni sözcükler yapan eklerin yapım eki olduğunun hatırlatılması, bu eklerin isimden isim yapma ekleri, isimden fiil yapma ekleri; fiilden fiil yapma ekleri, fiilden isim yapma ekleri olmak üzere dört gruba ayrıldığı ve sözcüğe anlam özellikleri kazandırdığının öğretilmesi istenmiştir.

12. etkinlikte verilen “insancıl, kırık, arkadaş, bitir-, postala-, Türkçe, süpürge, görüş-, gözet-” sözcüklerini öğrenciden önce kök ve eklerine ayırması, sözcüklerin türünü bulması ve daha sonra bu sözcüklerin türemiş isim ya da türemiş fiil olduklarını gösteren ilgili kutucuğa işaretlemesi istenmiştir.

13. etkinlikte bir metin verilmiş ve metinde geçen sözcüklerin “isimden türemiş isimler (inatçılığa, kararlı, eşsiz, yalnızlık), isimden türemiş fiiller (başlamıştım, fısıldadı), fiilden türemiş isimler (korkuyordum, çıkışı, satın) ve fiilden türemiş fiiller (kesilir, sevindim) başlıkları altında gruplandırılması istenmiştir.

“Atatürk” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümünde (Kaplan ve Şen, 2014: 60-61) 22, 23 ve 24. sorular sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

22. soruda verilen “Sanat, insana güzellikler sunar.”, “İyi insan, yüreği sevgi dolu olan insandır.”, “Bize içten bir gülüş ile bakıyordu.” ve “Siz de kır çiçeklerini seviyorsunuz.” cümlelerinden hangisinin aynı kelimedede hem yapım hem çekim eki aldığı bulunması istenmiştir.

23. soruda verilen tablodaki “sağlık, koşanı, canlılar, bekletiyor, eleştiri, yazıldı” kelimelerinin isim ve fiil kökü, ek türü ve türediği sözcük türü olarak belirtilmesi istenmiştir.

24. soruda verilen “Bilgiç Dede, evine gelen herkesi çok iyi karşılar, onlarla tatlı tatlı konuşur, şakalaşır; kendilerine gençliğinde gezip gördüğü yerleri anlatırdı. (Avni Başman)” cümlesinde ek olarak anlam değişikliğine uğramış kelimelerin altının çizilmesi istenmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Komisyon, 2015: 102-133) 2. tema “Atatürk”te “Atatürk’ün Fikir Dünyası” ile 3. tema “Sevgi”de “Soylu Bilgi Ağacı” adlı metne ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Atatürk’ün Fikir Dünyası” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9, 10 ve 11. etkinlik (Komisyon, 2015: 103), yapım ekinin türlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlik, öğrencilere yapım eklerinin işlevlerini ve kelimeye kazandırdığı anlam özelliklerini sezdirmeye yöneliktir. Öğrencinin gövde şeklinde verilmiş olan

“başlık, kazı, kıraç, gözlük, gezgin, yatak, gözlem, bilgi, sözlük, işçi, anımsa, yönel, sevgi, satıcı, keser, yazlık, satış, taşlı, çizelge, şişkin, kırıcı” kelimelerinin köklerini bularak altını çizmesi ve kelimelerin ekleri çıkarıldığında anlamlarında nasıl bir değişiklik olduğunu karşılarna yazması istenmiştir.

Etkinlik sonrasında öğrencilere yapım eklerinin isimden isim yapma ekleri (-lık, -lik -ar, -cı, -cu vb.), isimden fiil yapma ekleri (-a, -al, -la, -ar, -er vb.), fiilden fiil yapma ekleri (-t, -n, -dır, -dir vb.), fiilden isim yapma ekleri (-gı, -gi, -ı, -ım, -im vb.) olduğunun ve bu ekler aracılığıyla yeni anlamlı kelimeler yapıldığının, “(iki+(ş)er”, “beş+er”, “altı(ş)ar” vb. örneklerde olduğu gibi “-er”, “-ar” eklerinin farklı birer ek olmadığını, aynı ekin uyuma girmiş hâli olduğunun söylenmesi istenmiştir. Bu konuyla ilgili ses olaylarına değinilmesi amaçlanmıştır.

10. etkinlikte “gezi, oduncu, sürü-, çalgı, gözet-, sula-” sözcüklerinin tür olarak kökünün bulunması, ekin belirtilmesi ve türeyen sözcüğün isim veya fiil türü olarak kutucuklara işaretlenerek sınıflandırılması amaçlanmıştır.

11. etkinlikte metinde verilen “öğrenci, sevinçli, öğretmen, yürüyüş, planlı, mahalleli, heyecanlı, şenlikli, zorlanmak, toplanmak, okutmak” sözcüklerindeki yapım eklerinin bulunması ve bu eklerin “isimden türetilen isimler, isimden türetilen fiiller, fiilden türetilen isimler ve fiilden türetilen fiiller” başlıkları altında sınıflandırılması istenmiştir.

“Soylu Bilgi Ağacı” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9. etkinlik (Komisyon, 2015: 133), yapım ekinin türleri kazanımına yöneliktir. Bu etkinlik şöyledir:

Resim 5: “Soylu Bilgi Ağacı” Metni 9. Etkinlik (Komisyon, 2015: 133)

Kelime	Oluşturulmak İstenen Kelimenin Anlamı	Kullanılacak Ek	Yeni Kelime
yeni	Bir yer adı	-ce, -ca, -çe, -ça	Yenice
taşlı	Bir yer adı	-ce, -ca, -çe, -ça	Taşlıca
Türk	Bir dil adı	-ce, -ca, -çe, -ça	Türkçe
göz	Bir nesne adı	-lik, -lık, -lük, -lük	gözlük
temiz	Kirliliği gidermek	-le, -la	temizle-
mor	Renge bürünme	-ar, -er	morar-
yaz	Yazma işini yaptırma	-tır, -tir, -tur, -tür, -dir, -dir, -dür, -dür	yazdır-
bak	Bakma işini yapan kimse	-ıcı, -ci, -ucu, -ücü	bakıcı
ek	Bir yiyecek adı	-mek, -mak	ekmek
çal	Bir alet adı	-gı, -gi, -gu, -gü	çalgı
öğretmen	Bir meslek adı	-lık, -lik, -lük, -lük	öğretmenlik
dal	Dalma işini yapan kimse	-gıç, -giç, -guç, -güç	dalgıç
Ürgün	Kişinin nereli olduğunu bildirme	-li, -li, -lu, -lü	Ürgünlü
ciş	Yön	-arı, -eri	cişarı

9. etkinlikte verilen kelimelerin ve eklerin kullanılması ve ekin kelimeye kattığı anlamın görülmesi amaçlanmıştır. Daha sonra bu kelimelerden birer cümle oluşturmaları istenmiştir.

“Atatürk” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Komisyon, 2015: 121-122) 5. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

5. soruda “Düşüncelerini gerçekleştirmek için çeşitli seçenekler belirledi.” cümlesinde en çok yapım eki almış kelimenin hangisi (gerçekleştirmek) olduğu sorulmuştur.

5.1.6. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yapı Bakımından Sözcükler

İlköğretim 6. sınıf Türkçe Öğün Yayınları Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan, 2015: 93-133) 2. tema “Atatürk”te “Mustafa Kemal Atatürk” metni ile 3. tema “Sevgi”de “Eskici” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Mustafa Kemal Atatürk” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden “ayakkabı, güneydoğu, açığöz, doğumevi” sözcüklerini tahtaya yazması ve bu kelimelerin hangi kelimelerin bir araya getirilmesiyle meydana geldiklerini öğrencilere söyletmesi istenmiştir. Daha sonra öğretmenden bu sözcüklerin niçin ikişer kelimedenden meydana gelmiş olabileceklerini öğrencilere sorması ve öğrencilerin cevapları alındıktan sonra “yeni bir kavramı karşılamak üzere iki farklı kelimenin bir araya gelerek oluşturduğu yeni kelimeye birleşik kelime” dendiğini söylemesi istenmiştir.

“Mustafa Kemal Atatürk” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6 ve 7. etkinlik (Kaplan, 2015: 93), birleşik kelimenin kavratılması kazanımına yöneliktir.

6. etkinlikte öğrencilerden verilen cümlelerdeki birleşik kelimelerin (hanımefendiler, akşamüstü, sivrisineklerden, yüzbaşı, Akdeniz, akciğer, biçerdöverlerden, ortaöğrenimini) altını çizmesi istenmiştir.

7. etkinlikte ise öğrencilerden, içinde birleşik kelimelerin de bulunduğu üç cümle yazmaları istenmiştir.

“Atatürk” temasına ait “Tema Sonu Değerlendirme Soruları”ndan (Kaplan, 2015: 120-121) 5 ve 8. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

5. soruda öğrencilere “bilgisayar” yerine “computer”, “belgegeçer” yerine “faks”, “hazır yemek” yerine “fast food” ve “isteklendirme” yerine “motivasyon” kelimelerini kullanan birinin neye dikkat etmemiş olduğu sorulmuş ve öğrencilerden “Yabancı kelimelerin yerine bunların Türkçe karşılıklarını kullanmaya dikkat etmemiş olur.” cevabının alınması istenmiştir.

8. soruda “bilgisayar, yazılı, suluk, demir, dolabınız, söyletmek, sızlamak, kuzeydoğu, matematik, turunçgiller, sepet, kitaplar, hanımeli, sırdaş, yolda” sözcüklerinin yapısına göre kutulara yazılması istenmiştir.

“Eskici” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8 ve 9. etkinlik (Kaplan, 2015: 131-133), basit, türemiş ve birleşik kelimelerin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen “sor-, sezgi, Eskişehir, konuşma, arabasını, gülüyorlar, Uludağ, yorgun, dedikodu, sevinç, boşboğaz, tencere” kelimelerinden kök hâlinde olanların 1 numaralı kutuya, isim veya fiil köklerine/gövdelerine yapım ekleri getirilerek oluşturulmuş olan kelimelerin 2 numaralı kutuya, en az iki kelimenin, aralarına ek girmeyecek biçimde anlam ve yapı yönüyle birleşip kaynaşmasıyla oluşmuş ve tek bir varlık ya da kavramı karşılayan kelimelerin 3 numaralı kutuya yerleştirilmesi istenmiştir.

Etkinliğin ardından öğrencilere yönelik şu bilgiler verilmiştir:

Kelimeler yapılarına göre üçe ayrılır:

1. Basit kelimeler
2. Türemiş kelimeler
3. Birleşik kelimeler

1. Basit Kelimeler: Herhangi bir yapım eki almamış ve başka bir kelimeyle birleşme yoluyla oluşmamış, kök hâlindeki kelimelerdir.

Örnek

Kalem, halı, ev, deniz, ver-, koş-

Not: Çekim eki almış kök hâlindeki kelimeler de basit yapıdadır. Çünkü çekim ekleri kelimenin yapısında hiçbir değişiklik meydana getirmez.

Örnek

Denizde, adamın, çocuklar, kalacakmış

2. Türemiş Kelimeler: İsim veya fiil köklerine/gövdelerine yapım ekleri getirilerek oluşturulmuş kelimeler türemiş kelimelerdir.

Kök+Yapım Eki →Türemiş Kelime/Gövde

Türemiş Kelime/Gövde+Yapım Eki → Türemiş Kelime/Gövde

Örnek

Yazlık, puslu, cansız, simitçi, bencil, çalışkan, dertleş-

Uyarı: Bir kelimenin türemiş kelime olabilmesi için, köküyle doğrudan ya da dolaylı bir anlam ilgisi bulunmalıdır. “Kiracı” kelimesi “kira”dan türemiştir; ancak “balık” kelimesi “bal”dan türememiştir.

Uyarı: Aynı yapım eki, eklendiği kelimelere farklı anlamlar katabilir.

Örnek

Türk-çe (dil ismi), arkadaş-ça (arkadaşça yakışır biçimde), ben-ce (bana göre), yıllarca (süreklilik)...

3. Birleşik Kelimeler: En az iki kelimenin, aralarına ek girmeyecek biçimde anlam ve yapı yönüyle birleşip kaynaşmasıyla oluşan ve tek bir varlık ya da kavramı karşılayan kelimeler birleşik kelimelerdir.

Örnek

Atatürk, hanımeli, akciğer, uyurgezer, gırgır, affet-, reddet-, kaybol-

9. etkinlikte verilen “Atatürk, akıl, bilim, millet, çağdaş, topluluk, birçok, yönetim, egemenlik, yükümlülük, milletvekili, yaşayabil-, yetki, devlet, kurum, vatandaş, hür, eşit, halk, toplu, cumhuriyet” kelimelerinin yapısına göre kutulara yerleştirilmesi istenmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan ve Şen, 2014: 70-76) 3. tema “Toplum Hayatı”nda “Komşuluk” ve “Dostluğun Değeri” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Komşuluk” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden birleşik kelimeyi kavratmak için tahtaya “aslan ağız” kelimelerini yazması ve öğrencilere bunların anlamlarını sorması, “Aslan ağız” tamlamasını cümlede kullandırması, daha sonra “aslanağız” kelimesini yazması ve sözlükten anlamını buldurması, bu çiçeğin resmini öğrencilere göstermesi, “Aslan ağız” ve “aslanağız” kelimeleri arasındaki yazım ve anlam farkını açıklaması istenmiştir. Yine öğretmenden “Aslanağız” kelimesinde olduğu gibi “kuşburnu, öküzgözü” birleşik kelimelerinde de her iki kelimenin (kuş + burun, öküz + göz) anlam kaybına uğradığını; “anaokulu, sivrisinek” birleşik kelimelerinde ise bir kelimenin (ana, sivri) anlam kaymasına uğradığını öğrencilere vurgulaması istenmiştir.

Örneklerden hareketle dile yeni kelime kazandırma yollarından birinin de kelime birleşmesi olduğunun, Türkçede bu yolla yapılmış birçok kelime bulunduğunun öğrencilere söylenmesi istenmiştir. Öğretmenden, öğrencilerin başta okudukları metinden olmak üzere birleşik kelimeye örnekler (dedikodu, bugün, hiçbir, hazır ol; Atatürk, Anadolu, günaydın vb.) vermelerine ve örneklerde anlam kaybına uğramış kelimeleri (dedi + kodu, bu + gün, hiç + bir, Ata + türk, Ana + dolu gibi) belirlemelerine yardımcı olması istenmiştir.

Dilimizdeki bazı kelimelerin, yeni bir kavramı karşılamak üzere birden çok kelimenin birleşmesiyle oluştuğunun ve bu kelimelere birleşik kelime dendiğinin öğrencilere söylenmesi, örneklerden hareketle “dedikodu, hiçbir” gibi birleşik kelimeler bitişik yazıldığı hâlde “hazır ol” kelimesinin ayrı yazıldığına öğrencilerin dikkatinin çekilmesi istenmiştir. Birleşik kelimelerin bitişik ve ayrı yazımıyla ilgili olarak öğrencilerin “TDK Yazım Kılavuzu”nun “Birleşik Kelimelerin Yazılışı” bölümüne yönlendirebileceği vurgulanmıştır.

“Komşuluk” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9 ve 10. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 70) , birleşik kelimenin kavratılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte verilen “ata, kazan, yel, öte, kuş, beş, keçi, bilgi, cin, çek” kelimeleri ile “dip, kovan, söz, burun, taş, beri, göz, boynuz, yat, sayar” kelimelerinin eşleştirilerek birleşik kelimeler oluşturulması istenmiştir.

10. etkinlikte verilen dörtlükte geçen birleşik kelimelerin (ağaçkakan, karabatak, baykuş) altının çizilmesi istenmiştir. Dörtlükte verilen kelimelerin

hangisinin anlamdan bütünüyle uzaklaşarak yeni bir anlam kazandığının belirtilmesi istenmiştir.

“Dostluğun Değeri” adlı metnin dil bilgisi bölümünde, öğrencilere basit, türemiş ve birleşik kelimeleri ayırt etmeleri için hatırlatmalar verilmiştir:

Yapım eki almamış ya da başka bir kelime ile birleşmemiş, kök durumundaki kelimelere basit kelimeler; kök durumundaki kelimelere yapım eki getirilerek oluşturulan yeni anlamlı kelimelere türemiş kelimeler; iki ayrı kelimenin birleşerek oluşturduğu ve yeni bir kavramı karşılayan kelimelere de birleşik kelimeler dendiği; birleşik kelimelerin bitişik ve ayrı yazılabileceği, çekim eklerinin kelimelerin yapısını değiştirmediği, bu eklerin yapım eklerinden sonra geldiği açıklamalarına yer verilmiştir.

“Dostluğun Değeri” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 11 ve 12. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 76), basit, türemiş ve birleşik kelimelerin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir. 11. etkinlik şu şekildedir:

Resim 6: “Dostluğun Değeri” Metni 11. Etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 76)

Dostluğun Değeri

11. Etkinlik Aşağıdaki metinden basit, türemiş, birleşik yapıları dokuzar kelime bulunuz. Bu kelimeleri ilgili başlıkların altına gruplayarak yazınız.

ANNEANNEMİN SANDIĞI

Anneannem camgöbeği renginde, yer yer sararmış, erimiş, dokunsan dağılıverecekmiş gibi incelmış bir elbise ile yüksek ökçeli bir ayakkabı gösterdi. Bunları büyükbabamla nişanlandıkları gün giydiğini söyledi. Elbiseyi ve ayakkabıyı sandığa tekrar özenle yerleştirdi. Sandığın kapağını kapatırken kurutulmuş hanımellerini fark etti, yerden aldı: “Bir ilkbahar günü evlendiğimizde büyükbabanın verdiği ilk çiçek demetiydi.” dedi.

Komisyon

Basit kelimeler

cam ve

renginde sandığa

gibi tekrar

bir özenle

elbise yerden

ile aldı

yüksek bir

bir günü

gösterdi ilk

bunları çiçek

gün söyledi demetiydi

elbiseyi dedi

Türemiş kelimeler

sararmış

erimiş

dokunsan

incelmış

ökçeli

nişanlandıkları

giydiğini

yerleştirdi

kapağını

kapatırken

kurutulmuş

evlendiğimizde

verdiği

Birleşik kelimeler

anneannem

camgöbeği

yer yer

dağılıverecekmiş

ayakkabı

büyükbabamla

hanımellerini

fark etti

ilkbahar

11. etkinlikte metinde yer alan sözcüklerin yapısına göre belirlenmesi ve ilgili başlıklara yazılması amaçlanmıştır.

12. etkinlikte verilen “masa, güvercin, yangın, şeker”, “birlik, pazartesi, göçük, başkan” ve “özdeyiş, kartopu, birdirbir, belediye” kelime gruplarının yapıları yönünden incelenmesi ve farklı olan kelimenin işaretlenmesi istenmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Komisyon, 2015: 141-159) 3. tema “Sevgi”de “Eskici”, “Anadolu” ve “Kuğular” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Eskici” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden verilen cümleleri tahtaya yazması, cümlelerde altı çizili olan kelimelerin (hanımeli, gecekonduların, bilgisayarımı, keşfetmek, yardımcı olmak, bakakaldım, ateşkes, rivayet edilir) ortak özelliklerinin ne olabileceğini öğrencilere sorması, cevapların ardından bu kelimelerin iki kelimenin birleşmesiyle oluşarak, yeni ve tek bir kavramı karşıladığını, bazılarının bitişik bazılarının ayrı yazıldığını ifade etmesi istenmiştir.

“Eskici” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9. etkinlik (Komisyon, 2015: 141-142), birleşik kelimenin kavratılması kazanımına yöneliktir. 9. etkinlik şu şekildedir:

Resim 7: “Soylu Bilgi Ağacı” Metni 9. Etkinlik (Komisyon, 2015: 141)

9 Etkinlik: Aşağıdaki görselleri inceleyiniz.

1 Daire içindeki resimlerde gördüklerinizin adlarını yanlarındaki boşluklara yazınız

Verilen etkinliğin birinci bölümünde öğrencilere, birleşik kelimelerin bazen kendisini oluşturan kelimelerin ikisinden de başka bir anlamı olabileceğinin,

karga → hayvan adı

burun → organ adı

kargaburun → alet adı

bazen kelimelerden sadece birinde bir anlam değişmesi olabileceğinin söylenmesi istenmiştir.

ateş —————→ nesne adı
 böcek —————→ hayvan adı
 ateş böceği —————→ bir böcek adı

Öğretmenden birleşik kelimelerin yazımı konusunda öğrencileri yazım kılavuzuna yönlendirmesi istenmiştir.

Etkinliğin ikinci bölümünde, öğrencilere “Yazdığınız birleşik kelimelerle o kelimeyi oluşturan nesnelere arasında anlam ilgisi var mıdır? Neden?” sorusu sorulmuştur.

Üçüncü bölümde öğrencilerin yazdıkları birleşik kelimelerle birer cümle oluşturmaları istenmiştir.

Son olarak dördüncü bölümde verilen “ret, koş, rahatsız, uçak, gece, ağaç” ile “kakan, etmek, olmak, () vermek, kondu, savar” kelimelerinin eşleştirilerek anlamlı birleşik kelimelerin oluşturulması amaçlanmıştır.

“Anadolu” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7 ve 8. etkinlik (Komisyon, 2015: 149-150), basit, türemiş ve birleşik kelimelerin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte verilen “ağaç, kelebek, baba, eski, kırmızı, kapı, ot, oda, eller, küre, yaz”; “süpürge, örgü, gezgin, yakıt, çarpılmış, yapıt, elmacı, sözlük, kalıcı, kitaplık, askı, canlı, silgi, yolcu, kaçak” ve “denizanası, Akşehir, bilgisayar, sonbahar, samanyolu, çekyat, gökdelen, içgüdü, alageyik, hoşgörü” kelimelerinin yapılarına göre basit olanlarının üçgen, türemiş olanlarının kare ve birleşik olanlarının daire içerisine alınması istenmiştir.

8. etkinlikte yonca yapraklarına yazılmış “davacı, damat, dargınlık, dalgıç”; “kırılğan, kırıntı, kırıkçı, kırmızı”; “babalık, babayiğit, bayramlık, balıkçı”; “gözlemevi, gözlükçülük, gök taşı, gökkuşağı”; “satıcı, satılık, satış, satır başı” ve “kumanda, kumaş, kumbara, kumluk” kelimelerinden yapı olarak farklı olanların yoncaların altındaki boşluklara yazılması istenmiştir.

“Kuğular” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 7. etkinlik (Komisyon, 2015: 158-159), basit, türemiş ve birleşik kelimelerin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir. Pekiştirme etkinliği olarak verilmiştir.

7. etkinlikte tabloda verilen “dolunay, buluşlar, gömlek, okuyucu, yıldız, bozkır, katladı, bademcik, kuşbaşı, köfte, görgülü, askılık, bilim, gelgit, tabaklar, karayel, dikdörtgen, köy, beyaz, kalemim” kelimelerinin yapı bakımından ilgili sütunlara “X” işareti koyularak belirtilmesi istenmiştir.

“Sevgi” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Komisyon, 2015: 162-163) c maddesinin 1, 2, 3 ve 4. soruları, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

1. soruda “konmak” fiiline “-ak, -dur, -an, -uk” eklerinden hangisi getirilirse yeni bir fiilin ortaya çıkacağı sorulmuştur.

2. soruda verilen “sevgilim, ölümsüz, dostluk, bereketli” kelimelerinden hangisinin hem yapım hem çekim eki aldığı sorulmuştur.

3. soruda “kan bankası, kargaburun, kara borsa, karadut” birleşik kelimelerini oluşturan kelimelerin hangisinde her iki kelimedede anlam kaybının gerçekleştiği sorulmuştur.

4. soruda verilen “Birkaç gün arayla binbaşı haber yolladı.” cümlesindeki kelimelerin yapıları bakımından basit olanlarının yıldız, türemiş olanlarının kare ve birleşik olanlarının üçgen olarak kodlanmış hâlinin bulunması istenmiştir.

5.1.7. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında İsim Çekim Ekleri

İlköğretim 6. sınıf Türkçe Öğün Yayınları Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan, 2015: 141-202) 3. tema “Sevgi”de “Ben Öğretmenim Çocuklar”, “Gurbetten Mektup Var” ve “Bayrağımızın Altında”; 4. tema “Duygular”da “Yırtıcı İşkembe Çelebi Efendi”, “Kaşağı”, “Yaşamımızdaki Renkler” ve “Deniz Hasreti” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Ben Öğretmenim Çocuklar” adlı metnin dil bilgisi bölümünde isimlerin cümledeki işlevlerini kavratmak ve verilen cümlelerde geçen kelimelerin (kalem,

kulak, sürahi, Türkiye, cesaret, özlem) hangi özellikleri yansıttığını öğrencilere buldurmak için öğretmenden şu bilgileri tahtaya yazması istenmiştir:

Bulduğunuz kelimeler iş, oluş veya hareket bildirmektedir.

Bulduğunuz kelimeler varlık, duygu, düşünce veya kavramların karşılığıdır.

Bulduğunuz kelimelere “-mek, -mak” eki getirilebilir.

Bulduğunuz kelimelere “-mek, -mak” eki getirilemez.

Bu cümlelerle öğrencilerin isim ve fiil ayırımına varması amaçlanmıştır. Kelimelere “-mak, -mek” eki getirilip getirilmemesine göre isim ve fiil ayırımına varılması istenmiştir.

“Ben Öğretmenim Çocuklar” adlı metnin dil bilgisi bölümünde, isimlerin cümledeki işlevlerini kavrama ve isimleri işlevlerine uygun olarak kullanma kazanımına yer verilmiştir. Yapılan açıklamalarda, varlıkların sayısına göre tekil ve çoğul olarak ikiye ayrıldığından bahsedilmiştir. Çokluk eki ile ilgili verilen bilgiler şunlardır:

Çoğul İsimler: Aynı türden birden çok varlığı gösteren isimlerdir. Türkçede isimlere çoğul anlam “-lar, -ler” çoğul ekiyle kazandırılır.

Örnek: okullar, ağaçlar, yollar, silgiler

Topluluk İsimleri: Çoğul eki almadığı için biçim bakımından tekil olan, ancak çokluk anlamı veren isimlerdir.

Örnek: komisyon, orman, ordu, sürü

Uyarı: “-lar, -ler” çoğul ekiyle topluluk isimlerinin de çoğulları elde edilebilir.

Örnek

ormanlar (birden çok orman)

komisyonlar (birden çok komisyon)

“Gurbetten Mektup Var” adlı metnin dil bilgisi bölümünde, öğrencilerin hâl eklerinin işlevlerini kavramaları için öğretmen tarafından aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

A.

Babanın nasihatini unuttun mu?

Şu defteri uzatır mısınız?

Ağabeyimle tarlaya gittik.

Kütüphanede çalışalım, ne dersin?

Okuldan henüz gelmiştim.

B.

Belirtilen ismi, fiile bağlamıştır. (.....)

Fiilin nerede gerçekleşeceğini ifade ederek eklendiği kelimeye “bulunma” anlamı katmıştır. (.....)

Ayrılma anlamı katmıştır. (.....)

Fiilin yönünü göstermiş, eklendiği kelimeye yönelme anlamı katmıştır. (.....)

Bir ismin, başka bir isimle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. (.....)

Etkinlikte öğrencilere, önce koyulaştırılmış eklerden her birinin kullanıldığı cümledeki işlevinin sorulması istenmiştir. Ardından öğretmenden şu yönergeyi okuması istenmiştir:

Tahtada “A” bölümündeki cümlelerde hâl eki almış olan kelimelerden bazılarının altları çizilmiş ve hâl ekleri kırmızıyla yazılmıştır. B bölümünde ise hâl eklerinin altı çizili kelimelere kazandırdığı anlamlar karışık olarak verilmiştir. B bölümündeki açıklamalardan her birinin hangi hâl ekine ait olduğunun belirlenerek açıklamaların yanlarında yer alan boşluklara bu hâl eklerinin yazılması istenmiştir.

Etkinliğin doğru cevabı öğrencilerle paylaşıldıktan sonra onlara şu bilgiler verilmiştir:

İsim soylu kelimelere gelerek onların cümledeki diğer kelimelerle ilgilerini sağlayan ekler hâl (durum) ekleri denir.

İsmin hâlleri (durumları) şunlardır.

1. İsmi Yalın Hâli

İsmi, hâl eklerinden hiçbirini almamış şeklidir (çiçek, kâğıt, yol vb.).

2. İsmi Yaklaşma (Yönelme) Hâli

İsmin, “-e, -a” hâl ekini almış şeklidir (çiçeğe, kâğıda, yola vb.).

3. İsmin Belirtme Hâli

İsmin, “-ı, -i, -u, -ü” hâl ekini almış şeklidir (çiçeği, kâğıdı, yolu vb.).

4. İsmin Bulunma Hâli

İsmin, “-de, -da, -te, -ta” hâl ekini almış şeklidir (çiçeekte, kâğıtta, yolda vb.).

5. İsmin Ayrılma Hâli

İsmin, “-dan, -den, -tan, -ten” hâl ekini almış şeklidir (çiçekten, kâğıttan, yoldan vb.).

6. İsmin İlgi Hâli

İsmin, “-ın, -in, -un, -ün, -(n)ın, -(n)in, -(n)un, -(n)ün” hâl ekini almış şeklidir. Bu eklere tamlayan ekleri de denir (çiçeğin, kâğıdın, yolun vb.).

Hâl ekleri, eklendikleri kelimelere çeşitli anlamlar kazandırır.

a. Yaklaşma hâli eki (-a, -e) eklendiği kelimeye yaklaşma, yer, yön, karşılaştırma, sebep bildirme, kuvvetlendirme, amaç, fiyat, kabul, gereklilik, uygunluk, aitlik, tercih vb. birçok anlam katar.

Örnek

Okula gittim. (Yer anlamı katmıştır.)

Evimiz şehrin güneyine düşüyordu. (Yön anlamı katmıştır.)

Akşama geç kalma. (Zaman anlamı katmıştır.)

Bu arabayı yirmi bine kimse almaz. (Fiyat anlamı katmıştır.)

Hastayı görmeye biz de gidelim. (Amaç anlamı katmıştır.)

b. Belirtme hâli eki (-ı, -i, -u, -ü) fiilin belirttiği işle ilgili olan kelimeyi fiile bağlar.

Örnek

Kitabı okudun mu?

Kavunu karpuzdan daha çok severim.

c. Bulunma hâli eki (-da, -de, -ta, -te) eklendiği isme bulunma, yer, zaman, iş, devamlılık, tarz, şekil, karşılaştırma, kesir, vasıta vb. anlamlar katar.

Örnek

Bu kitap bende de var. (Bulunma anlamı katmıştır.)

Tahtada ne yazıyor? (Yer anlamı katmıştır.)

Tren saat ikide hareket edecek. (Zaman anlamı katmıştır.)

ç. Ayrılma hâli eki (-dan, -den, -tan, -ten), eklendiği isme ayrılma, uzaklaşma, vasıta, karşılaştırma, korku, üzüntü vb. anlamlar katar.

Örnek

Okuldan kaçta çıkacaksın? (Ayrılma, çıkma anlamı katmıştır.)

O, bu konuda benden üstündür. (Karşılaştırma anlamı katmıştır.)

d. İlgi hâli eki [-in, -in, -un, -ün, -(n)ın, -(n)in, -(n)un, -(n)ün] ismin başka bir isimle ilişkili olduğunu belirtir.

Örnek

Evin bahçesi çok güzel.

O(n)un yazısını okumak biraz zordur.

Kalemin ucu kırılmış.

“Gurbetten Mektup Var” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6. etkinlik (Kaplan, 2015: 149), hâl eklerinin işlevlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

6. etkinliğin birinci bölümünde, öğrencilerin bütün hâl eklerini kullanarak kısa bir olay yazısı yazması amaçlanmıştır. İkinci bölümünde ise öğrencilerin yazdığı metne bağlı olarak metinde geçen hâl eklerini hangi işlevleriyle kullandığını yazması istenmiştir.

“Bayrağımızın Altında” adlı metnin dil bilgisi bölümünde, iyelik eklerinin işlevlerinin kavratılması için öğretmen tarafından tahtaya yazılması için verilen cümleler ve yay ayraç içinde boşluklar gösterilmiştir.

Çocuklar dedelerini ilgiyle dinliyor. (.....)

Sözleriniz çok ilginç. (.....)

Kardeşin nerede? (.....)

Kitaplarım benim için çok değerlidir. (.....)

Düşünce eli kanamış. (.....)

Şimdi konumuz bu değil. (.....)

Öğrencilerden, altı çizili varlıklardan her birinin “ben, sen, o, biz, siz, onlar” şahıslarından (kişilerinden) hangisine ait olduklarını boşluklara yazmaları istenmiştir. Ardından öğrencilerin altı çizili varlıkların (isimlerin) hangi şahıslara (kişilere) ait olduklarını nereden anladıklarının sorulması, öğrencilerin cevaplarının alınması ve kelimelerdeki koyu yazılmış eklerin, isimlerin hangi şahıslara (kişilere) ait olduğunu gösterdiği sonucuna ulaşmalarının sağlanması istenmiştir.

Daha sonra öğrencilere iyelik ekleri hakkında şu bilgiler verilmiştir:

İsim ve isim soylu sözcüklere eklendiğinde varlığın, nesnenin, kavramın kime, neye, kaçınıcı kişiye ait olduğunu belirten eklerle iyelik (aitlik) ekleri denir.

Türkçedeki altı şahsın (ben, sen, o, biz, siz, onlar) her birine iyelik eki getirilebilir. Altı şahsın her birinin iyelik eki almış şekilleri şöyledir.

Sonu ünsüzle biten kelimelere getirildiğinde;

1. Tekil şahıs (Ben) Okul-um	1. Çoğul şahıs (Biz) Okul- umuz
2. Tekil şahıs (Sen) Okul-un	2. Çoğul şahıs (Siz) Okul- unuz
3. Tekil şahıs (O) Okul-u	3. Çoğul şahıs (Onlar) Okul- ları

Sonu ünlüyle biten kelimelere getirildiğinde;

1. Tekil şahıs (Ben) elbise-m	1. Çoğul şahıs (Biz) elbise- miz
2. Tekil şahıs (Sen) elbise-n	2. Çoğul şahıs (Siz) elbise- niz
3. Tekil şahıs (O) elbise-(s)i	3. Çoğul şahıs (Onlar) elbise- leri

Uyarı: 3. tekil şahıs iyelik ekiyle, belirtme hâli eki ses bakımından benzedikleri için bunları birbirine karıştırmamak gerekir.

Örnek

“Kalemi kaybolmuş.” cümlesinde “kalem” kelimesi “-i” ekini almıştır. Ekin işlevine dikkat ettiğimizde, bu ekin kalemin 3. tekil şahsa (ona) ait olduğunu belirttiğini görürüz. Dolayısıyla “-i” eki burada tekil 3. şahıs iyelik eki olarak kullanılmıştır.

“Kalemi cebine koysana.” cümlesinde ise “kalem” kelimesi yine “-i” ekini almıştır. Ancak buradaki ek, kalemin kime ait olduğunu belirtmemekte, fiilin

belirttiği işle ilgili kelimeyi fiile bağlamaktadır. Dolayısıyla buradaki “-i” eki, hâl eklerinden biri olan yükleme hâli ekidir.

Uyarı: Ünlüyle biten bir kelimeye ya da eke ünlüyle başlayan bir hâl eki veya iyelik eki getirilirse araya “n, s, y” ünsüz harflerinden biri girer ve iki ünlü harfi birbirine bağlar. Bu harflere yardımcı ünsüzler denir.

Örnek

Yolun kenarına ağaç dikiyorlar.

Yukarıdaki cümlede bulunan “kenarına” kelimesindeki koyu yazılmış “n” harfi ünlü bir harften oluşan “-i” 3. tekil kişi iyelik ekiyle yine ünlü bir harften oluşan yaklaşıma hâl ekini (-a) birbirine bağlamaktadır.

Sobayı yakalım mı?

Yukarıdaki cümlede bulunan “sobayı” kelimesindeki koyu yazılmış “y” harfi ünlü bir harfle biten “soba” kelimesi ile ünlü bir harfle başlayan yükleme hâl ekini (-i) birbirine bağlamaktadır.

Onun masası daima düzenlidir.

Yukarıdaki cümlede bulunan “masası” kelimesindeki koyu yazılmış “s” harfi ünlü bir harfle biten “masa” kelimesi ile ünlü bir harfle başlayan 3. tekil kişi iyelik ekini (-i) birbirine bağlamaktadır.

“Bayrağımızın Altında” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 7. etkinlik (Kaplan, 2015: 158) iyelik eklerinin işlevlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

7. etkinliğin birinci bölümünde verilen cümlelere uygun olan “-ım, -in, -ımız, -niz, -leri, -i” eklerinin getirilmesi istenmiştir.

1. Yeni hikâyeyenizi ne zaman yayımlamayı düşünüyorsunuz?
2. Annemin yemekleri hep çok lezzetli olur.
3. Elin fena morarmış. Bir doktora gitmelisin.
4. Arkadaşım Elif bana her konuda yardımcı oluyordu.
5. Bence zamanımızı böyle boş işlerle harcamayalım.

6. Öğrenciler, öğretmenlerinin nasıl bir araştırma konusu vereceğini merak ediyorlardı.

İkinci bölümde, noktalı yerlere gelen eklerin cümledeki görevinin açıklanması, üçüncü bölümde, kullanılan eklerin tümünün bulunduğu bir hikâye yazılması istenmiştir.

“Sevgi” temasının “Tema Sonu Değerlendirme Soruları”ndan (Kaplan, 2015: 163-164) 10. soru sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir. Etkinlikte şu cümlelere yer verilmiştir:

- a. Yeni ceketiniz çok güzel.
- b. Ahmet ağabey gölde balık avlıyor.
- c. Kedi, korkup ağaca tırmandı.
- ç. Kardeşim hastaneden yarın çıkacak.
- d. Evleri kütüphaneye çok yakınmış.
- e. Sadece kolun mu ağrıyor?

Cümle içinde kullanılan iyelik ve hâl eklerinin doğru kutulara yerleştirilmesi istenmiştir.

“Yırtıcı İşkembe Çelebi Efendi” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilerin “isim tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerini kavrar.” kazanımını edinmeleri için tahtaya “sınıf-kapı”, “kalem-uç”, “öğrenci-ceket-kol” kelime gruplarının yazılması istenmiştir. Sınıfın kapısını, bir kalemin ucunu ve öğrencilerden birinin ceketinin kolunu göstererek öğrencilerin bu nesnelere isimlerini, tahtaya yazılan kelimeleri kullanarak ifade etmeleri istenmiştir. Öğrencilerin “sınıfın kapısı, kalemin ucu, öğrencinin ceketinin kolu” cevaplarını vermeleri için yönlendirilmesi istenmiştir.

Ardından öğrencilere, bu kelimelerin niçin bir araya getirilerek kullanıldığının, gösterilen varlıkların isimlerinin bir tek kelimeyle ifade edilemeyeceğinin sorulması istenmiştir.

Cevapların ardından öğrencilere şu bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır:

Bir ismin aitlik ilgisi yönünden daha belirgin hâle gelmesi için başka bir isim tarafından tamamlanmasıyla meydana gelen isim grubuna isim tamlaması denir. İsim

tamlamalarını oluşturan bütün sözcükler isimdir. İsim tamlamaları cümle içinde tek bir isim gibi görev yapar.

Örnek: Matematik defteri

“Defter” ismi burada asıl anlatılmak istenen varlıktır; fakat “defter” isminin önüne gelen “matematik” ismi defterin kime, neye ait olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla “defter” varlığı daha belirgin bir hâl almaktadır, daha özel bir hâle gelmektedir.

İsim tamlamaları iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlar tamlayan ve tamlanandır. Bunlardan tamlanan asıl anlatılmak, belirtilmek istenen varlıktır. Yukarıdaki örnekte “defter” ismi tamlanan, “matematik” ismi ise tamlayandır.

Tamlama ekleri şunlardır:

Tamlayan eki (3. tekil şahıs iyelik eki): -ın, -in, -un, -un, -(n)ın, -(n)in, -(n)un, -(n)un

Tamlanan eki (ilgi eki): -ı, -i, -u, -u, -(s)ı, -(s)i, -(s)u, -(s)u

Uyarı:

1. Tamlayanı “ben” kişi zamiri olan isim tamlamalarında tamlanan eki “-m, -(ı)m, -(i)m, -(u)m, -(ü)m” olarak kullanılır.

Örnek: Benim fotoğrafım

2. Tamlayanı “biz” kişi zamiri olan isim tamlamalarında tamlanan eki “-mız, -miz, -muz, -müz, -(ı)mız, -(i)miz, -(u)muz, -(ü)müz” olarak kullanılır.

Örnek: Bizim fotoğrafımız

3. Tamlayanı “sen” kişi zamiri olan isim tamlamalarında tamlanan eki “-n, -(ı)n, -(i)n, -(u)n, -(ü)n” olarak kullanılır.

Örnek: Senin fotoğrafın

4. Tamlayanı “siz” kişi zamiri olan isim tamlamalarında tamlanan eki “-nız, nız, -nuz, -nüz, -(ı)nız, -(i)niz, -(u)nuz, -(ü)nüz” olarak kullanılır.

Örnek: Sizin fotoğrafınız

5. Tamlayanı “onlar” kişi zamiri olan isim tamlamalarında tamlanan eki “-ı, -i, -u, -ü, -(s)ı-, (s)i-, (s)u-, (s)ü” veya “-ları (-leri)” olarak kullanılır.

Örnek: Onların fotoğrafı
Onların fotoğraf-ları

İsim tamlamaları üç grupta incelenir:

1- Belirtisiz İsim Tamlaması: Tamlayanı ek almamış, tamlananı ek almış isim tamlamasıdır. Bu tamlamalarda tamlananın belirli bir kimse ya da şeye ait olduğu anlamı yoktur. Tamlayan ile tamlanan arasına başka sözcükler giremez.

Örnek:

Sokak lamba-(s)ı

Tamlayan Tamlanan

Türkçe ders-i

Tamlayan Tamlanan

2- Belirtili İsim Tamlaması: Tamlayanın da tamlananın da ek almış olduğu isim tamlamasıdır. Bu tamlamada tamlamayla anlatılan varlık ya da kavram belirlidir. Belirtili isim tamlamalarında tamlayan ile tamlanan arasına başka türden sözcükler girebilir.

Örnek:

Okul-un müdür-ü

Tamlayan Tamlanan

Ali-nin küçük kardeş-i

Tamlayan Tamlanan

3- Zincirleme İsim Tamlaması: İkiden fazla ismin birbirine bağlandığı isim tamlamasıdır. Zincirleme isim tamlaması ayrı bir tamlama çeşidi değildir. Bu tamlamada tamlayan ya da tamlanan veya her ikisi kendi içinde başka bir isim tamlaması oluşturur.

Örnek

Tiyatro salonu-**nun** kapı-(s)ı

Tamlayan Tamlanan

Bu tamlamada tamlayan kendi içinde belirtisiz isim tamlamasıdır.

Selim'in çantası- nın	sap- ı
Tamlayan	Tamlanan

Bu tamlamada tamlayan kendi içinde belirtili isim tamlamasıdır.

Okul bahçeleri- ni	güzelleştirme proje- (s)i
Tamlayan	Tamlanan
(belirtisiz isim tam.)	(belirtisiz isim tam.)

“Yırtıcı İşkembe Çelebi Efendi” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8 ve 9. etkinlik (Kaplan, 2015: 173-174), isim tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen resimlerin altlarındaki kelimelerin (cep/telefon, okul/kütüphane/raflar, el/araba, Esra/anne) kullanılarak uygun isim tamlaması oluşturulması ve oluşturulan tamlamaların çeşitlerinin yazılması istenmiştir.

9. etkinlikte verilen isim tamlamaları (kitap kapağı, kitabın kapağı) arasında nasıl bir anlam farkının olduğunun yazılması amaçlanmıştır.

“Kaşığı” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7 ve 8. etkinlik (Kaplan, 2015: 185-186), isim tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte verilen metinde geçen isim tamlamalarının (kütüphanenin raflarından biri, masal kitabı, kitabın sayfaları resimlerin altları, Keloğlan'ın maceraları, Nasrettin Hoca'nın resmi, şiir kitapları, Türkçe kitabı, şiirlerin başlıkları, çalışma masası, kitabın sonu) bulunarak hangi tür isim tamlaması olduklarının tabloya yazılması istenmiştir.

8. etkinlikte verilen tamlamaların (kuşun sesi, kuş sesi) hangisinde belirli bir kuş sesi, hangisinde herhangi bir kuş sesinin anlatıldığı sorulmuştur. Buna bağlı olarak kuş sesine belirlilik anlamı katan unsurun yazılması ve yine ayrıca verilen tamlamalar içinde (deniz dibi, elma çekirdeği, dolabın anahtarı, ayakkabı boyası, komşunun çocuğu, yaz yağmuru, rüzgâr uğultusu) belirlilik özelliği taşıyanların altlarının çizilmesi istenmiştir.

“Yaşamımızdaki Renkler” adlı metnin dil bilgisi bölümü (Kaplan, 2015: 194), isim tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

Öğrencilerden, defterlerine, içinde en az ikişer tane belirtili, belirtisiz ve zincirleme isim tamlaması bulunan bir olay yazısı yazmaları, öğretmenden ise yazılan metinleri öğrencilere okutarak öğrencilerden bu metinlerdeki isim tamlamaları ve bunların hangi tür isim tamlaması olduklarını açıklamaları istenmiştir.

“Deniz Hasreti” adlı metnin dil bilgisi bölümü (Kaplan, 2015: 202), isim tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

Öğrencilerden, beş dakika içinde, eşit sayıda belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları bulmaları, öğretmenden ise en çok isim tamlaması bulan (anlamli ve doğru kurulmuş olması koşuluyla) öğrenciyi belirleyerek ilan etmesi istenmiştir.

Daha sonra öğretmenden aşağıdaki isim tamlamalarını tahtaya yazması, öğrencilerden yazılan isim tamlamaları arasında anlam bakımından nasıl bir fark olduğunu açıklamaları istenmiştir.

kapı kolu	kapının kolu
kalem kapağı	kalemin kapağı
televizyon ekranı	televizyonun ekranı

Öğrencilerin belirtili isim tamlamalarının belirli, sözü söyleyen kişi tarafından bilinen varlık veya kavramları ifade ettiği sonucuna ulaşmalarının sağlanması amaçlanmıştır.

Öğrencilerden içinde zincirleme isim tamlaması bulunan ikişer cümle kurmaları istenmiştir.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan ve Şen, 2014: 82-164) 3. tema “Toplum Hayatı”nda “Erzurum’u Böyle Savunduk”, “İki Kardeş”; 4. tema “Kişisel Gelişim”de “Ah Şu Gençler”, “Gelecek Senin Çocuğum” ile 6. tema “Doğa ve Evren”de “Yer Çekimsiz Yaşam” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Erzurum’u Böyle Savunduk” adlı metnin dil bilgisi bölümünde isimlerin cümledeki işlevlerini kavratmak için öğretmen tarafından “ağaç, ağaçlar, orman” kelimelerinin tahtaya yazılması ve daha sonra öğrencilere bu kelimelerin anlattığı varlık sayısının sorulması istenmiştir. Verilen cevaplardan sonra aynı cinsten bir varlığı anlatan isimlere teklik ismi; “-ler (-lar)” çokluk ekini alarak birden fazla varlığı anlatan isimlere çokluk ismi; biçimce tekil olduğu hâlde çokluk anlam taşıyan isimlere de topluluk ismi dendiğinin açıklanması istenmiştir. Topluluk isimlerinin çokluk eki alabileceği, bu ekini aynı zamanda çekim eki olduğu hatırlatmasına yer verilmiştir.

“Erzurum’u Böyle Savunduk” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 11. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 82), isimlerin cümledeki işlevlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

11. etkinlikte “Sait Faik ve Öyküleri” başlıklı metinden teklik ve çokluk isimlerine (yapıtlar, denizciler, semtler, sokaklar, insanlar, yargılar) altışar örnekle birlikte metinde geçen topluluk isminin bulunması istenmiştir.

Aşağıdaki örneklerin tahtaya yazılarak “-ler (-lar)” çokluk ekinin işlevlerinin anlaşılması amaçlanmıştır.

Sınıfımızdaki Mehmetlerin hepsi uzun boyludur.

Aynı özel ismi taşıyan bütün kişileri anlatır.

Amcamlar, Alilere de uğramışlar.

Özel isimle ilgisi olan aileyi anlatır.

Türkler, planlı bir tarihe sahiptir.

Aynı soydan olanları anlatır.

Küçük çocuk, beş yaşlarında idi.

“Ona yakın, aşağı yukarı” anlamı katar.

“İki Kardeş” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 14. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 88), isimlerin cümledeki işlevlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

14. etkinlikte verilen isimlerin özelliklerine göre sınıflandırılarak işaretlenmesi istenmiş olup çokluk eki alan iki sözcüğe (**mallar**, **kuzular**) yer verilmiştir.

“Toplum Hayatı” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümünde (Kaplan ve Şen, 2014: 90) 9, 10 ve 12. sorular sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

9. soruda Macera (Orhan Veli Kanık) adlı şiirde koyu yazılmış kelimelerin basit kelimeler (küçük, **attım**, **kuyruğu**, **gördüm**), türemiş kelimeler (küçük**ük**, **uçurtma**) ve birleşik kelimeler (üşüşüverdi, telliduvaklı, ebemkuşağı, gökyüzü) olarak sınıflandırılması amaçlanmıştır.

10. soruda Bahar (Mavisel Yener/Aytül Akal) adlı şiirde geçen kelimelerin basit kelimeler (ay, saçlarım, ellerim, ilk, güneşi, baharın, kuşlara, ondan), türemiş kelimeler (kokuyor, gülü**msedim**) ve birleşik kelimeler (gökkuşağı, bugün) olarak sınıflandırılması amaçlanmıştır.

12. soruda verilen cümlelerdeki koyu yazılmış kelimelerin varlık türlerine göre kavramlarla eşleştirilmesi istenmiş ve çokluk ismi kavramından örneğe (**başaklar**) de yer verilmiştir.

“Ah Şu Gençler” adlı metnin dil bilgisi bölümünde, öğrencilerin hâl ekleri ve iyelik eklerinin işlevlerini kavramaları amaçlanmıştır. Öğrencilerin hâl eklerinin işlevlerini kavraması için Behçet Necatigil’e ait “Evin Hâlleri” şiirinde geçen (ev, evi, eve, ev**de**, ev**den**) hâl eklerinin türlerine anlamsal işlevleri ile birlikte yer verilmiştir. Öğrencilerin, şiirde geçen ev kelimesinin hangi ekleri aldığına dikkatlerinin çekilmesi amaçlanmıştır.

Öğrencilerin, hâl eklerinin işlevlerini kavraması için verilen cümlede, hâl eklerinin çıkarılarak tahtaya yazılması istenmiştir.

Özgür **trenden** indi, otele geldi, otel**de** turistleri gördü.

Öğrencilere hâl ekleri çıkarılan bu cümleden ne anladıklarının sorulması, cevaplardan sonra öğretmen tarafından cümlenin tamamlanarak yazılması ve cümlenin ilk şeklindeki anlatım bozukluğunun, cümledeki bazı isimlere getirilen “-dan, -a, -da, -i” ekleriyle giderildiğinin sezdirilmesi istenmiştir. Yine isimlerin

cümlede her zaman eksiz (yalın hâlde) kullanılmadığının; fiillerle olan ilişkilerine göre ekler aldığının; bu ekler sayesinde cümlenin anlaşılır olduğunun; bu eklerin hâl ekleri (ad durum ekleri) olduğunun ve sonuna geldikleri isimlere cümlede hangi anlamları kazandırdıklarının belirtilmesi istenmiştir. -den ekinin “ayrılma, çıkma”, -e ekinin “yönelme”, -de ekinin “bulunma, kalma”, -i ekinin “belirtme, gösterme” anlamı kazandırdığını ifade edebilmeleri için öğrencilere yardım edilmesi ve “-i, -e, -de, -den” hâl eklerinin çekim eki olduğunun vurgulanması istenmiştir.

“Ah Şu Gençler” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7, 8, 9, 10, 11 ve 12. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 110-111), hâl ve iyelik eklerinin işlevlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte metinde geçen yalın hâldeki isimlerle (akşam, serinlik, ağaçlar, evler, komşu, tepeler, ay, bahçeler, yollar, kuşlar, kanat) -i ekini almış isimler (resmini), -e eki almış isimler (kırlara, bahçelere, kuşlara, dallara, kırlara, kuşlara), -de eki almış isimler (karanlıkta, göletinde) ve -den eki almış isimlerin (dağlardan, kırlardan) belirlenmesi amaçlanmıştır. 8 etkinlik ise şu şekildedir:

Resim 8: “Ah Şu Gençler” Metni 8. Etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 110)

8.Etkinlik Aşağıda verilen birinci gruptaki cümlelerde bulunan hâl eklerinin altını çiziniz. Hâl eklerinin bulunduğu cümleleri uygun açıklama ile eşleştiriniz.

Yağmur <u>yağ</u> ıyor.	Cümleye belirtme anlamı kazandırıyor.
Ali'yi <u>görd</u> üm.	İsim, yalın hâlde kullanılmış.
Pazara <u>gitt</u> ik.	Cümleye çıkma anlamı kazandırıyor.
Okulda <u>karşılaşt</u> ık.	Cümleye yönelme anlamı kazandırıyor.
Arabadan <u>ind</u> iler.	Cümleye içinde anlamı kazandırıyor.
Gizem Gamze' <u>den</u> büyüktür.	Cümleye sebep-sonuç anlamı kazandırıyor.
Heyecandan <u>bayıld</u> ı.	Cümleye karşılaştırma anlamı kazandırıyor.
	Cümleye amaç-sonuç anlamı kazandırıyor.

8. etkinlikte hâl eklerinin eklendiği kelimeye kazandırdığı farklı anlam özelliklerinin etkinlikte verilen örnek cümlelerden hareketle kavratılması amaçlanmıştır.

9. etkinlikte hâl eklerinin isimlere eklenmesi sırasında oluşan ünsüz benzeşmesi (güreş**te**), kalınlık-incelik uyumu (odun**u**, kapı**dan**), ünsüz yumuşaması (ağac**ı**), kaynaşma (silgi**yi**) gibi ses olaylarına öğrencilerin dikkatinin çekilmesi amaçlanmıştır.

10. etkinlikte “Ezop Masalları”ndan alınan metinde koyulaştırılmış hâl eklerinin (aslan**dan**, mağarasına, mağarada, boğaya, bend**en**, bana, gününü) öğrenciler tarafından noktalı yerlere yazılması istenmiştir.

11. etkinlikte verilen cümlelerdeki kelimelerin aldığı koyu yazılmış eklerle (çiçekler**im**, paran, sesi, okul**umuz**, kaloriferler**iniz**, burunlar**ı**) ilgili oldukları kelimelerin (onun, bizim, benim, sizin, onların, senin) öğrenciler tarafından eşleştirilmesi istenmiştir. Daha sonra isimlere ulanan “-(i)m, -(i)n, -i, -(i)miz, -(i)niz, -leri” eklerinin iyelik ekleri olduğu ve bu eklerin varlıkların kime ait olduğunu belirttiği açıklamasına yer verilmiş; iyelik eklerinin kişi zamirlerinin yerini tuttuğu ve çekim eki oldukları belirtilmiştir.

Hâl ekleri ile iyelik eklerini öğrencilerin ayırt edebilmesi için karşılaştırmalı örneklerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması istenmiştir:

Defteri çantama koydum.	defter- i → Neyi koydum? hâl eki
Defteri sırada duruyor.	defter- i → Onun defteri iyelik eki

12. etkinlikte koyu yazılmış eklerden hangilerinin hâl, hangilerinin iyelik eki olduğunun ayırt edilmesi için şu örneklere yer verilmiştir:

Kâğı dı makasla kestim. (hâl eki)	Bardağ ı doluydu. (iyelik eki)
Annem çok çalış ıyor . (iyelik eki)	Bize gelece klermiş . (hâl eki)
Şiiri bu kitapt an yazdım. (hâl eki)	Park ımız güzeldir. (iyelik eki)
Parkımız da şenlik var. (hâl eki)	Sokağ ımızdan geçtim. (iyelik eki)

“Ah Şu Gençler” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde kısa bir metnin çoğaltılarak metin içindeki hâl ve iyelik eklerinin öğrencilere buldurulması amaçlanmıştır.

“Gelecek Senin Çocuğum” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 8, 9, 10, 11 ve 12. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 115-116), isim tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte öğrencilere resimleri verilen varlıkların (nazar boncuğu, dış fırçası, çay bardağı, fotoğraf makinesi) isimleri yazdırıldıktan sonra onlara bu varlıkların niçin birden fazla kelimeyle isimlendirildiklerinin sorulması, alınan cevaplardan sonra öğrencilerin varlığın ismini oluşturan kelimeler arasındaki anlam ilişkisini fark etmelerine yardımcı olunması istenmiştir. Daha sonra öğrencilere bu kelime gruplarında asıl belirtmek istenenin sondaki isim olduğunun, birinci ismin sondaki ismi çeşitli anlam ilgileriyle tamamlayan yardımcı öge olduğunun açıklanması; bu nedenle ilk isme tamlayan (belirten), sonraki isme de tamlanan (belirtilen) dendiğinin belirtilmesi amaçlanmıştır.

9. etkinlikte öğrencilerden 8. etkinlikte verilen varlık isimlerinin tamlayanını (nazar, dış, çay, fotoğraf) ve tamlananını (boncuğu, fırçası, bardağı, makinesi) yazmaları istenmiştir.

Öğrencilere, çeşitli anlam ilgileriyle birbirini tamamlayan birden çok ismin oluşturduğu kelime grubuna isim tamlaması dendiğinin vurgulanması istenmiştir. Daha sonra aşağıdaki dizelerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması istenmiştir.

“Uyuşmayız, yollarımız ayrı;

Sen ciğercinin kedisi, ben sokak kedisi”

Orhan Veli Kanık

Öğrencilerin dizelerdeki isim tamlamalarını bulmaları, “Ciğercinin kedisi, sokak kedisi” tamlamalarının aldıkları tamlama eklerini belirlemelerine öğretmen tarafından yardımcı olunması ve “Ciğercinin kedisi” isim tamlamasında, tamlayanın ve tamlananın ek aldığı; “sokak kedisi” isim tamlamasında ise yalnızca tamlananın ek aldığı öğrencilere fark ettirilmesi istenmiştir.

10. etkinlikte Necati Cumalı’ya ait olan “Yaz Geçti” şiirinde geçen isim tamlamalarının çeşitleri olan belirtili isim tamlaması (kuyunun başı, bademlerin kabukları, kuyunun taşı) ve belirtisiz isim tamlamasına (akşam yemekleri, gün ışığı) göre öğrenciler tarafından sınıflandırılması istenmiştir.

“Elmanın kabuğunun rengi kırmızıymış.” cümlesinin öğretmen tarafından tahtaya yazılması, öğrencilere bu cümlede kaç tane tamlama olduğunun sorulması, “Elmanın kabuğu”, “kabuğun rengi” tamlamalarının öğrencilere buldurulması etkinliğine yer verilmiştir. “Kabuk” isminin birinci tamlamada “tamlanan”, ikinci tamlamada “tamlayan” olduğunun öğrencilere belirtilmesi, bu iki belirtili isim tamlamasının iç içe girerek zincirleme isim tamlamasını oluşturduğuna öğrencilerin dikkatinin çekilmesi ve zincirleme isim tamlamasının ayrı bir tamlama çeşidi olmadığına öğrencilere vurgulanması amaçlanmıştır.

11. etkinlikte alt alta verilmiş birinci grup isimleri (Nasrettin Hoca, mahalle, Türk, ezgi, ceviz), ikinci grup isimleri (park, kabuk, saç, asker, eşek, göz) ve üçüncü grup isimleri (bekçi, toka, yeşil, ses, cesaret, şeker) arasındaki anlam ilişkisinin öğrenciler tarafından kurularak isim tamlamalarının oluşturulması amaçlanmıştır. Etkinlikte “Nasrettin hocanın eşiğinin sesi güzelmiş” örneğinde olduğu gibi isim tamlamalarının birer cümle içinde kullanılmasına yer verilmiştir.

Öğrencilere tamlama eklerinin çekim eki olduğunun belirtilmesi istenmiştir.

“Elleri Aynur’un üşümüştü soğuktan.” cümlesinin öğretmen tarafından tahtaya yazılması, cümledeki belirtili isim tamlamasının öğrencilere buldurularak tamlayanla tamlananın yer değiştirdiğine öğrencilerin dikkatinin çekilmesi amaçlanmış ve son olarak şiirlerde, günlük konuşma dilinde tamlayanla tamlananın yer değiştirebileceği açıklamasına yer verilmiştir. 12. etkinlik şu şekildedir:

Resim 9: “Gelecek Senin Çocuğum” Metni 12. Etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 110)

Atasözleri	Tamlama çeşidi
Çam sakız.ı. çoban armağan.ı.	Belirtisiz isim tamlaması
Adamın ad.ı. çikocağına canı çüksün.	Belirtili isim tamlaması
Dağ başında.... duman eksik olmaz.	Belirtisiz isim tamlaması
Davul un. sesi.. uzaktan hoş gelir.	Belirtili isim tamlaması
Dünya mal.ı. dünyada kalır.	Belirtisiz isim tamlaması
Dü.ia. kemik(ğ)i. yok.	Belirtili isim tamlaması
Kimse nin. ahl. kimsede kalmaz.	Belirtili isim tamlaması
Herkes in. tencere si kapalı kaynar.	Belirtili isim tamlaması
Kız ev.ı. naz evi..	Belirtisiz isim tamlaması
El yara si geçer, dil yara si gemez.	Belirtisiz isim tamlaması
Kedide kana (ğ) olsaydı serpe cin ad.ı. kalmazdı.	Belirtili isim tamlaması
İne (k) ğin.. sarı si, topra (k) ğin.. kara. sı..	Belirtili isim tamlaması
El kazant. ile aş kaynamaz.	Belirtisiz isim tamlaması
Her kapı nın... bir anahtarı.. vardır.	Belirtili isim tamlaması
Dağ adam.ı., hasta eder sağ adamı.	Belirtisiz isim tamlaması

12. etkinlikte verilen atasözlerindeki bazı kelimelere uygun tamlama eklerinin getirilerek tamamlanması amaçlanmıştır.

“Gelecek Senin Çocuğum” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğrencilerin “akıl, diş, tel, saat, salon, ayak, boya” isimlerini kullanarak isim tamlamaları (örnek: çocuk akli gibi) oluşturmaları amaçlanmıştır.

“Kişisel Gelişim” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümünde (Kaplan ve Şen, 2014: 117) 8, 9, 10, 11, 14, 19 ve 20. sorular sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

8. soruda isim tamlamalarının hangilerinde (öğretmenin kalemi, çocuğun paltosu, ekmek bıçağı, zeytinyağı, masanın bacağı, çocuğun arkadaşı) tamlayan ve tamlananın neye, kime ait olduğunun belirtilmesi istenmiştir.

9. soruda verilen isim tamlamalarından (deniz mavisi, tartının gramı, evlerin yıkıntıları, kuyunun suyu) hangisinin yardımcı ünsüz almadığı istenmiş ve doğru cevap olarak “evlerin yıkıntıları” tamlaması verilmiştir.

10. soruda verilen cümlelerde geçen isim tamlamalarının (köy muhtarının evinin önü, metnin başlığı, topun sahibi, biberin tadı) kuruluş açısından farklı olanının (köy muhtarının evinin önü) bulunması istenmiştir.

11. soruda verilen boşluklara uygun isimlerin getirilerek isim tamlamalarının oluşturulması istenmiştir.

- dersinde öğrencileri top oynadılar.
- önünde öğretmenimi gördüm.
- Bütün köyü felaketinin korkusu sarmıştı.
- Koridordan kahkahaları duyuluyor.
- Çimenlerin içimi ferahlatıyor.
- Yağmur camlara vuruyor.

14. soruda verilen kelimelerin (yurdum, derste, çöpçü, kitabı) hangisinin (dersde) yanlış yazıldığının bulunması istenmiştir.

19. soruda verilen cümlelerde yer alan kelimelerin almış oldukları iyelik eklerinin (günüm, armağanını, kaleminizi, başkanımız) altlarının çizilmesi istenmiştir.

20. soruda verilen metinde boş bırakılan yerlerin uygun hâl ekleri (kapı-yı, dükkânın-a, tezgâh-a, paket-te, olduğu-nu, paket-i, için-den, bebek-i, eli-ne, bu-nu, yemeği-ni) ile doldurulması istenmiştir.

“Yer Çekimsiz Yaşam” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 10 ve 11. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 164), hâl eklerinin işlevlerinin kavratılması ile isim tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

10. etkinlikte verilen cümlelerdeki boşlukların uygun hâl ekleriyle tamamlanması istenmiştir.

Arkalarına bakmadan her bir yöne dağıldılar.

Birdenbire bir sokak köşesinde arkadaşıyla burun buruna geldi.

Kimse olanları bilmiyormuş.

Çocuk, pastacıdan çıkınca balonun yerini bulamamış.

Cebine koyduğu parayı çıkarıp uzattı ona

Ertesi gün, günlerden pazarmış.

En büyük düşü dünyayı dolaşmaktı.

Annem beni ön kapıda bıraktı.

Kendini bu düşünceye iyiden iyiye kaptırmıştı.

Manisa'nın üzümünü yediniz mi?

11. etkinlikte verilen metindeki isim tamlamaları (köşenin başı, gaz sandıkları, küpe çiçeği, civarın çeşmesi, bunların arkası, tiyatro dekoru) ve sıfat tamlamalarının bulunarak gruplandırılması amaçlanmıştır.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Komisyon, 2015: 111-235) 2. tema “Atatürk”te “Atatürk’ün Türk Folkloruna Olan İlgisi”; 4. tema “Duygular”da “Dijon’dan Trabzon’a”; 5. tema “Zaman ve Mekân”da “Anadolu’da Bahar”, “Bayram Yeri” ve “Hoşgörüler Diyarı Mardin” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Dijon’dan Trabzon’a” adlı metnin dil bilgisi bölümünde isimlerin cümledeki işlevlerini kavratmak için öğretmenden Ümit Yaşar Oğuzcan’a ait “Mustafa Kemal’i Düşünüyorum” adlı şiiri tahtaya yazması; öğrencilerden şiirde sayıca birden çok varlığı ifade eden isimlerin hangileri olduğunu söylemeleri istenmiştir. Ardından öğretmen tarafından tahtaya iki sütundan oluşan bir tablo çizilmesi ve sütunun birine

teklik isim, diğerine çokluk isim başlığının koyulması; öğrencilerden ise şiiirde geçen tek bir varlığı ifade eden kelimeleri bularak teklik isim; birden çok varlığı ifade eden kelimeleri çokluk isim (dağları, denizleri, destanlar, ordular) sütununa yazmaları istenmiştir.

Öğrencilerden çokluk isim sütununda yer alan kelimeleri incelemeleri istenmiştir. Öğrencilere “Bu kelimeler çokluk anlamını nasıl kazanmıştır? Bu kelimelere çokluk anlamını kazandıran nedir?” sorularının yöneltilmesi, şiiirde geçen tek bir varlığı karşılayan “dağ” kelimesine “-lar” ekinin getirilmesiyle oluşan “dağlar” kelimesinin birden çok varlığı anlattığının söylenmesi amaçlanmıştır. “-ler”/ “-lar” ekinin kelimelere çokluk anlamı kazandırdığını kavratmak amacıyla öğrencilerden çokluk ismi olan kelimeleri teklik ismi; teklik ismi olan kelimeleri çokluk ismi olacak şekilde yazmaları istenmiştir. Yine öğretmenden, öğrencilere birkaç özel isim söyletmesi, öğrencilerden gelen cevapları tahtaya yazması ve bu isimlere “-ler”/ “-lar” eklerinin hangi anlamları kazandırdığı hakkında öğrencileri konuşturması istenmiştir.

Öğrencilere özel isimlere gelen çokluk ekinin kelimenin yapısını değiştirmediğinin, çekim eki olduğunun hatırlatılması, özel isimlere getirilen çokluk ekinin kesme işareti ile ayrılmadığının belirtilmesi istenmiştir. Tahtaya “ağaç”, “ağaçlar”, “orman” kelimelerinin yazılması, öğrencilere bu kelimeler arasındaki anlam ilişkisinin sorulması ve “ağaç” kelimesinin tek bir varlığı karşılayan teklik ismi, “ağaçlar” kelimesinin çokluk eki olarak birden çok varlığı anlatan çokluk ismi olduğunun kavratılması amaçlanmıştır. Yine “orman” kelimesinin ise çokluk eki almadığı halde söylendiğinde bir grup ağacı karşılayan topluluk ismi olduğu bilgisine yer verilmiştir.

“Dijon’dan Trabzon’a” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 10. etkinlik (Komisyon, 2015: 182), isimlerin cümledeki işlevlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

10. etkinlikte verilen isimlerin özelliklerine göre sınıflandırılarak işaretlenmesi istenmiş olup çokluk eki alan dört sözcüğe (Selçuklular, sesler, Ayşeler, bulutlar) yer verilmiştir.

“Duygular” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan 5. soruda verilen paragrafta, isim çeşitlerinden örneği olmayan (özel isim) sorulmuş; çokluk isimlerine (adalardan, çocuklar, anneler, iyiler, kötüler, insanları, uykulara) yer verilmiştir.

“Anadolu’da Bahar” adlı metnin dil bilgisi bölümünde, öğrencilerin hâl eklerinin işlevlerini kavramaları amaçlanmıştır. Öğrencilerin hâl eklerinin işlevlerini kavraması için öğretmenden Behçet Necatigil’e ait “Evin Hâlleri” şiirini okuması istenmiştir. Şiirde verilen kelimelerin almış olduğu hâl eklerinin (ev, evi, eve, evde, evden) türlerine anlamsal işlevleri ile birlikte yer verilmiştir.

“Anadolu’da Bahar” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7 ve 8. etkinlik (Komisyon, 2015: 218-219), hâl eklerinin işlevlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte kelimelere getirilen hâl eklerinin birtakım ses olaylarını ortaya çıkardıklarının (yardımcı ünsüz alma) öğrencilere kavratılması amaçlanmıştır. Etkinlikte “orman” kelimesine “-e, -i, -de, -den” eklerinin getirilerek birer cümle içinde kullanımına yer verilmiş ve öğrencilerden bu örneği dikkate alarak “bardak, çanta, yarış, oyun” kelimelerine de hâl eklerini getirmeleri ve bu kelimeleri cümle içinde kullanmaları istenmiştir.

Öğrencilerin yardımcı ünsüzlerin işlevlerini kavramaları amacıyla etkinlikte öğretmenden aşağıdaki iki cümleyi tahtaya yazması ve öğrencilerin de bu cümleleri defterlerine yazmaları amaçlanmıştır.

Kahve-i yeni aldığı fincana koydu.

Masa-ı, sandalye-i, pencere-i temizlerken çok yorulmuştu.

Öğrencilere aşağıdaki soruların sorulması, gerekli yönlendirmenin yapılması istenmiştir.

1. Cümleleri okuduğunuzda anlam olarak dikkatinizi çeken şey nedir?
2. Cümlelerdeki anlam bozukluğu neden kaynaklanmaktadır?
3. Cümlelerde eksik olan şeyi tamamlayınız.

Kahveyi yeni aldığı fincana koydu.

Masayı, sandalyeyi, pencereyi temizlerken çok yorulmuştu.

Öğrencilere, ünlüyle biten bir kelimenin ünlüyle başlayan bir ek almak istediğinde ünsüz bir harften yardım aldığıının, buna yardımcı ünsüz dendiğinin kavratılması amaçlanmıştır. Daha sonra şu cümlelere yer verilmiş ve öğrencilerin yardımcı ünsüzleri belirlemeleri istenmiştir.

Sahneyi kullanmak için bu eserde rol almak istedi.

Onu hep Sezen Aksu'yu dinlerken görüyorum.

Türkiye'ye gidince Karadeniz'i gezeceğim.

8. etkinlikte Necati Cumalı'nın "Yaz Geçti" adlı şiiri verilmiş ve bu şiirdeki sözcüklerin (başında, yemeklerini, ayvalara, içeriye, masayı, sandalyeyi, taşında) daire içine alınması ve hangi hâl eklerini aldıklarının karşısına yazılması amaçlanmıştır.

"Bayram Yeri" adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9, 10, 11 ve 12. etkinlik (Komisyon, 2015: 227), hâl ve iyelik eklerinin işlevlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte verilen cümlelerde geçen kelimelerin (bilgisayarım, kardeşim, anahtarım, okulumuz, eviniz, ağaçları) almış oldukları iyelik eklerinin altları çizilmiş olup bu eklerin öğrenciler tarafından "bizim, onun, sizin, senin, onların, benim" kelimeleri ile eşleştirilmesi istenmiştir. Yine öğrencilerin ek ve kelimeleri eşleştirirken hangi yönden ilişki kurduklarını yazması amaçlanmıştır.

Etkinlikten sonra öğrencilere iyelik eklerinin sahiplik bildirdiğinin, eklendiği kelimenin kime veya neye ait olduğunu gösterdiğinin söylenmesi ve iyelik ekinin şahıslara (ben, sen, o, biz, siz, onlar) ve ünlü uyumlarına göre farklı şekillerde kullanıldığının belirtilmesi istenmiştir. 10. etkinlik şöyledir:

Resim 10: “Bayram Yeri” Metni 10. Etkinlik (Komisyon, 2015: 227)

10. Etkinlik: Aşağıdaki yönergelere uygun olarak etkinlikleri yapınız.

a Noktalı yerleri uygun iyelik ekleriyle doldurunuz.

b Aşağıdaki renklendirilmiş eki inceleyiniz. Örneklerden hareketle diğer örneklerin karşısına hâl eki mi iyelik eki mi olduğunu yazınız.

Telefonu yere düşüncüce parçalara ayırdı. (3. teklik iyelik eki)
 Evden çıkarken telefonu yanına aldı. (Belirtme hâl eki)
 Bardağı kırınca dökülen çay elini yaktı. (3. teklik iyelik eki)
 Mutfaktan bardağı aldı. (Belirtme hâl eki)

10. etkinlikte öğrencilere, iyelik eklerinin kullanımı, 3. teklik kişi iyelik eki ve belirtme hâli ekinin kullanımıyla ilgili uygulama etkinliğinin yaptırılması amaçlanmıştır.

“Bu begonyaları şehrin en iyi çiçekçisinden aldım.” cümlesinin öğretmen tarafından tahtaya yazılması, öğrencilerin altı çizili kelimedeki yardımcı ünsüzü bulmalarının sağlanması ve altı çizili kelimedede olduğu gibi 3. teklik iyelik ekinden (-si) sonra gelen eklerden (-den) önce yardımcı ünsüz (-n) kullanıldığının öğrencilere kavratılması istenmiştir.

11. etkinlikte verilen bulmacada hâl ve iyelik ekleri ile ilgili sorulara cevap aranmış ve bulmacanın sonunda gizlenmiş cümlenin (Devir değişti.) bulunması istenmiştir. Bulmaca için verilen bilgiler şöyledir:

1. Dolap kelimesinin bulunma hâl eki almış şekli (dolapta).
2. Ekmek kelimesinin 1. çokluk kişi iyelik eki almış şekli (ekmeğimiz).
3. Deneme kelimesinin 3. teklik kişi iyelik eki almış şekli (denemesi).
4. Tablo kelimesinin 3. çokluk kişi iyelik eki almış şekli (tabloları).
5. Vişne kelimesinin belirtme hâl eki almış şekli (vişneyi).
6. Şarkı kelimesinin 1. teklik kişi iyelik eki almış şekli (şarkım).
7. Ülke kelimesinin ayrılma hâl eki almış şekli (ülkeden).

8. Tarak kelimesinin 2. teklik kişi iyelik eki almış şekli (tarağın).
9. Tavuk kelimesinin 2. çokluk kişi iyelik eki almış şekli (tavuğunuz).
10. Erdem kelimesinin yönelme hâl eki almış şekli (erdeme).

12. etkinlikte verilen cümlelerde geçen kelimelerin (takımı, antrenmanda kimliğimi, gemimiz, (hava) şartları, itfaiyeden, ümidim, ülkede, insanlara, maçta, gücünü, bayramınızı) almış olduğu ekler koyulaştırılmış ve bu eklerin çeşitlerinin yazılması istenmiştir.

“Hoşgörüler Diyarı Mardin” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9, 10, 11 ve 12. etkinlik (Komisyon, 2015: 235), isim tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte öğrencilerin isim tamlamalarını ve anlam özelliklerini kavramaları için verilen kelime gruplarını inceleyip noktalı yerleri yönergeye göre doldurmaları istenmiştir.

bisiklet yarış**ı**
 tren istasyon**u**
 Türk kahves**i**
 yol haritas**ı**

duvar**ın** boyas**ı**
 ayna**nın** şekli
 tencer**enin** kapağ**ı**
 ders**in** son**u**

Yönergenin ilk bölümünde kelimeler bir araya getirilirken hangi tür sözcüklerin yan yana getirildiği ve kelimelerin her ikisinin de ek alıp almadığı; ikinci bölümde ise renkli yazılmış ekler kelimedenden çıkarıldığında kelime grubunun anlamında nasıl bir değişimin yaşanacağı sorulmuştur.

10. etkinlikte öğrencilerin cümle içindeki tamlamaları (ağaçlar..**ın**.. yaprak..**ları**.., pencereden duyduğum su ses..**i**.., ayak..**larınızın**.. alt..**ı**..ndan, kent doku..**su**.., çan..**ının** ses..**i**.., ezan..**ın**.. ses..**i**.., okul müdür..**ü**.., sokak baş..**ının**, Ahmet..**in**.. Türkçe defter..**inin**.. sayfa..**sı**..) görmeleri ve noktalı yerlere uygun tamlama eklerini yerleştirmelerini sağlamak için noktalı yerleri uygun tamlama ekleriyle doldurmaları amaçlanmıştır.

Öğrencilerin kavraması için isim tamlamalarının iki ismin bir araya gelmesiyle oluştuğu, bu iki isme tamlayan ve tamlanan dendiği, isim tamlamasına özgü eklerin ilgi (-n) ve iyelik eki (-i) olduğu bilgisine yer verilmiştir. Öğrencilere

belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları arasındaki farkın, tamlamayı oluşturan kelimelerin aldığı ekten kaynaklandığının ifade edilmesi, belirtisiz tamlamada tamlayanın ek almadığının, belirtili tamlamada ise her iki kelimenin de ek aldığı söylenmesi, belirtili ve belirtisiz tamlamaların birleşmesiyle zincirleme isim tamlamasının oluştuğunun vurgulanması amaçlanmıştır.

11. etkinlikte verilen cümlelerde yer alan tamlamaların (odanın perdesi, güneş ışığı, Leyla'nın çantası, Şevval'in çantasını, Türkçe öğretmeni, tamlama konusunu, öğle uykusuna, sonbahar mevsimi, ağacın yaprağı, yazılının soruları, internet sitesinden) bulunması ve örnekten hareketle tamlamaların tamlayan ve tamlananlarının belirtilmesi istenmiştir.

12. etkinlikte öğrencilerin karışık olarak verilen kelime ve kelime gruplarını (masal, çöp, posta, sınıf, gül, deniz suyu, kol düğmeleri, yağmur bulutu, merdiven, yaz, kitap, sokağın lambası, yaprak, sokak, pano, kutu, gün, renk, ışık, şarkı, ısı, kova, basamak) anlamca ilişkilendirerek isim tamlaması oluşturmaları (masal sokağı, çöp kovası, posta kutusu, sınıf panosu, gülün yaprağı, deniz suyunun ısı, kol düğmeleri şarkısı, yağmur bulutunun rengi, merdiven basamağı, yaz günü, kitabın kapağı, sokağın lambasının ışığı) ve oluşan tamlama çeşidini verilen boş alana yazmaları istenmiştir.

“Atatürk’ün Türk Folkloruna Olan İlgisi” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Komisyon, 2015: 111) isim tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte ağacın yapraklarındaki kelimeler (Türkiye, oyun, folklor, Zeybek, cumhuriyet, konu, bilim, halk, kurucu) ve eklerin (-su, -(i)nin, -i, -(n)u, -su) bir araya getirilerek isim tamlaması oluşturulması ve bu isim tamlamalarının birer cümlede kullanılması istenmiştir.

“Zaman ve Mekân” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Komisyon, 2015: 246-247) “B” grubu sorularında verilen metne yönelik sorulan doğru-yanlış sorusu ile 4, 6 ve 7. sorular sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

B gurubunda, Faruk Nafiz Çamlıbel’e ait verilen şiirden bir parça alınmış ve şiire yönelik “Şiirde hâl eki alan kelime sayısı yedidir” ifadesine yer verilmiştir.

Doğru-yanlış etkinliğine bağlı olarak şiirde geçen hâl eklerinin (yolda, hana, sizde, dertleri, köyleri, hududa, yolculara, gönlümü) sayısı 8 olup yanlış karşılayan “Y” ifadesinin kullanılması istenmiştir.

4. soruda verilen cümlelerde (a. Elinde açık artırmayla alınmış bir vazo var./ b. Bu şarkıyı dinlemek için konseri bekliyorum./c. Osman Hamdi Bey’in tabloları muhteşemdi./d. Tiyatroda Shakespeare (Şekspir)’in Hamlet’i vardı.) kullanılan hâl ekleri dışında hangi şıkta hâl ekinin kullanılmadığı sorulmuştur.

6. soruda verilen tamlamaların (su damlası, zamanın değeri, çınar ağacının dalları, cevizin içi) sırasına göre çeşitlerinin (b. belirtisiz, belirtili, zincirleme, belirtili) doğru şekilde verildiği şıkkın işaretlenmesi amaçlanmıştır.

7. soruda verilen cümlelerde (a. Pazar günü pikniğimize Emel, Murat ve Mustafa Akif de gelecekti./b. Parkta gördüğümüz bebeğin şapkası düşünce annesi çok üzüldü./c. Manisa’da şehri güzelleştiren palmyeleri bahçemde görmek istedim./d. Yaz geldiğinde tatmak istediğim meyvelerden ilki karpuzdu.) kullanılan bir varlık veya nesnenin kime veya neye ait olduğunu gösteren iyelik ekleri dışında hangi şıkta iyelik ekinin kullanılmadığı sorulmuştur.

5.1.8. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiil Çekim Ekleri

İlköğretim 7. sınıf Türkçe Meram Yayınları Kılavuz Kitabı’nda (Sarbay, 2015: 84-186) 1. tema “Sevgi”de “Bayrak”, “Gül Kokardı Babaannem” ve “Eskici”; 2. tema “Atatürk”te “Atatürk, Kültür ve Dil”; 3. tema “Kişisel Gelişim”de “Güneşe Doğru”, “Uzun Mehmet” ve “Kim Olduğunuz Üzerine” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Bayrak” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden “yazmak, okumak, bozmak, bakmak, kazmak, ısınmak” kelimelerini tahtaya yazması, öğrencilere “matar”ı kavratmak için bu kelimelerin köklerini buldurması ve fiillerin bu hâlleriyle şahıs ve zaman anlamı taşıyıp taşımadığını sorması istenmiştir.

Yine “fiilin, şahıs ve zaman anlamı taşımadan, yalnız iş, oluş, hareket anlamını verecek biçimde, kök veya gövdeye “-mek” eki getirilerek söylenen biçimine “matar” dendiği açıklamasına yer verilmiştir.

Fiillerin mastarlarının ve çekimli fiil biçimlerinin fark edilmesinin sağlanması için verilen cümlelerin (Senin destanını okudum./Senin destanını okuyacağım./Söyle, seni oraya dikeyim!) fiillerinin gösterilmesi istenmiştir.

okumak	→	okudum	söylemek	→	söyle
okumak	→	okuyacağım	dikmek	→	dikeyim

Kipin mastar durumundaki fiili biçimlendirmesindeki rolünün kavratılması için verilen örneğin tahtaya yazılması istenmiştir.

bil-mek

bil (fiil kökü) -di (kip eki) -m (kişi eki)

Fiil köküne önce kip ekinin (-di), daha sonra da kişi ekinin (-m) eklendiğinin ve aynı fiilin başka bir kip veya kişiye göre çekimlendiğinin kavratılması amaçlanmıştır.

gel-mek

gel (fiil kökü) -miş (kip eki) -ler (kişi eki)

gel (fiil kökü) -di (kip eki) -m (kişi eki)

gel (fiil kökü) -(i)yor (kip eki) -sun (kişi eki)

gel (fiil kökü) -ecek (kip eki) -ler (kişi eki)

“Bayrak” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Sarbay, 2015: 84), kip ve çekimli fiilin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen cümlelerde (Senin destanını okudum, senin destanını yazacağım./Gölgende bana da, bana da yer ver!/Sabah olmasın, günler doğmasın ne çıkar./Yurda ay yıldızın ışığı yeter./Savaş bizi karlı dağlara götürdüğü gün kızılığında ısındık./ Senin altında doğdum./Senin dibinde öleceğim.) iş, oluş ve hareket bildiren kelimelerin bulunması ve bu kelimelerin yüklem olduğunun kavratılması istenmiştir.

Fiillerin cümle kuruluşunda genellikle yüklem görevinde kullanıldığının öğrencilere kavratılması ve bu etkinlikten hareketle öğrencilerin “Cümlede, varlıkların yaptıkları hareketi, işi veya içinde buldukları oluşu bildiren kelimelere “yüklem” denir.” tanımına ulaşmaları amaçlanmıştır.

“Gül Kokardı Babaannem” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden tahtayı yukarıdan aşağıya çizerek üçe ayırması ve verilen cümleleri (Arkadaşım gelmiş./Arkadaşım geldi./Arkadaşım geliyor./Arkadaşım gelecek./Arkadaşım gelir./Arkadaşım gelse./Arkadaşım gelmeli.) tahtanın ortasına yazması istenmiştir. Yine öğrencilerden bu cümlelere “ne zaman” sorusunu sormaları, daha sonra da bu sorulara cevap vermeye çalışmaları ve “ne zaman” sorusuna cevap verebildikleri cümleleri tahtanın sol tarafına, cevap veremedikleri cümleleri de tahtanın sağ tarafına yazmaları istenmiştir.

Zaman anlamı taşıyan fiillerin kiplerine bildirme kipleri denildiğinin; gereklilik, istek, şart, emir anlamları taşıyan kiplere ise dilek kipleri denildiğinin kavratılması amaçlanmıştır.

“Gül Kokardı Babaannem” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7. etkinlik (Sarbay, 2015: 96), bildirme kipleriyle dilek kiplerinin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

Resim 11: “Gül Kokardı Babaannem” Metni 7. Etkinlik (Sarbay, 2015: 96)

7. Etkinlik	
Aşağıdaki cümlelerin yüklemelerini belirleyiniz. Yüklemi oluşturan fiilin kip ve kişi eklerini örnekteki gibi bulunuz.	
Örnek Türkçemize önem vermeliyiz.	dilek kipi gereklilik 1. çoğul kişi
Millî dil, millî kültürün oluşmasını sağlar.	- bildirme kipi - geniş zaman - 3. tekil kişi
Dil, millî kültürü yaygınlaştırır.	- bildirme kipi - geniş zaman - 1. tekil kişi
Atatürk, Türkçenin bilimsel yollarla geliştirilmesi için Türk Dil Kurumunu kurdu.	- bildirme kipi - görülen geçmiş zaman - 3. tekil kişi
Bayrağımız göklerde dalgalanmalıdır.	- dilek kipi - gereklilik - 3. tekil kişi
Türk ordusu düşmanı yurttan kovdu.	- bildirme kipi - görülen geçmiş zaman - 3. tekil kişi
Ordumuz on dört günde İzmir'e ulaştı.	- bildirme kipi - görülen geçmiş zaman - 3. tekil kişi
Şehitlere borcumuza ödeyelim.	- dilek kipi - istek - 1. çoğul kişi

7. etkinlikte cümlelerin yüklemelerinin belirlenmesi ve yüklemi oluşturan fiilin kip ve kişi eklerinin örnekteki gibi bulunması istenmiştir.

“Atatürk, Kültür ve Dil” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7, 8 ve 9. etkinlik (Sarbay, 2015: 116-117) kip ve çekimli fiilin kavratılması ile bildirme kipleriyle dilek kiplerinin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte verilen fiillerin (sevelim-olabilirsiniz-olamazsınız-olamaz-olabilirsiniz-izliyoruz-gösterdi) kullanılarak cümlelerin tamamlanması istenmiştir.

8. etkinlikte verilen cümlelerin fiillerine, belirtilen bildirme veya dilek kip ve uygun kişi eki getirilerek bu fiillerin tamamlanması istenmiştir.

a. Şimdiki zaman: Arabadan in-iyor./Ayakkabılarımı sil-iyorum.

b. Geniş zaman: Amcam her hafta balığa çık-ar./Günlüğüme her gün yaşadıklarımı yaz-arım.

c. Gelecek zaman: Gelecek sene liseye başla-yacağım./İkinci derste yazılı ol-acağız.

ç. Öğrenilen geçmiş zaman: Bu okul yeni açıl-mış./Ahmet Göreme'yi gez-miş.

d. Görülen geçmiş zaman: Yazdıklarının hepsini sil-dim./ Eve erken gel-dim.

e. Gereklilik kipi: Ödevimi bitir-meliyim./Odamı topla-malıyım.

f. İstek kipi: Çiçeklere su ver-eyim./Resmi duvara as-ayım.

g. Şart kipi: Kardeşim bir an önce büyü-se./Trene geç kalma-sam.

ğ. Emir kipi: Bu arabayı sat-ın./Ahmet kitaplarını getir-sin.

9. etkinlikte öğrencilerin bildirme ve dilek kiplerinin her birini kullanarak birer cümle kurmaları ve kurdukları cümleleri yazmaları istenmiştir.

“Atatürk” temasının “Ölçme ve Değerlendirme” bölümündeki (Sarbay, 2015: 150) 6. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

6. soruda verilen cümlelerde (Yurdumuz için savaşmışlar./Hep milletini düşündü./Millet için çalışmaktan yorulmayacağız./Ne yaptığınızı bilmelisiniz./Bu yolda birleşelim.) geçen fiillerle ilgili açıklamaların ilk örnekteki gibi (bildirme kipi-geçmiş zaman-üçüncü çoğul kişi) bulunması ve kutucuklara yazılması istenmiştir.

“Eskici” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 10, 11 ve 12. etkinlik (Sarbay, 2015: 103-104), kip ve çekimli fiilin kavranması, yüklem işleviyle, yüklem-fiil ilişkisinin kavranması ve bildirme kipleriyle dilek kiplerinin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

10. etkinlikte verilen cümlelerin (Her sabah gazete oku-yor./Babasını akşamları yolda karşıla-r./Çiçeklerinin yaprakları biraz daha büyü-sün./Yarın sabah

yüzmeye başla-yacak./Bu kitabı mutlaka oku-malısın./Keşke hemen yaz gel-se./Ahmet yanıma gel.) uygun kip ve kişi ekleriyle tamamlanması amaçlanmıştır.

11. etkinlikte verilen cümlelerde (Yarın Anıtkabir’i göreceğiz./Bu durum sekiz yıl boyunca sürdü./Bu metinlerde dilimizin güzelliklerini buluyorum./Ankara’ya cumhuriyetten sonra gelmişler./ Yemekleri acele yapmışsın.) yüklemelerin altlarının çizilerek belirtilmesi istenmiştir. Yay ayraçların içinde fiilin, kip ekinin ve kişi ekinin ayrılarak belirtilmesi (gör-eceğ-iz/sür-dü/bul-(u)yor-um/gel-miş-ler/yap-mış-sın) amaçlanmıştır.

12. etkinlikte verilen cümlelerde (Her gün okuyalım./Matematik sınavına çalışıyoruz./Bu konuyu nasıl öğrenmiş?/Sonunda başaracaksınız.) geçen fiillerle ilgili açıklamaların (bildirme kipi-şimdiki zaman-birinci çoğul kişi/dilek kipi-istek-birinci çoğul kişi/bildirme kipi-duyulan geçmiş zaman-üçüncü tekil kişi/bildirme kipi-gelecek zaman-ikinci çoğul kişi) eşleştirilmesi istenmiştir.

“Sevgi” temasının “Ölçme ve Değerlendirme” bölümündeki 5. soru (Sarbay, 2015: 106), sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

5. soruda verilen cümlelerde (Biz kazandık./Sonuna kadar savaşaçağım./Sorunun cevabını bir öğrensek./Sonunda Türkçeyi sevecekler./Ne zaman geleceğini bilmelisin.) geçen fiillerle ilgili açıklamaların ilk örnekteki gibi (bildirme kipi-görülen geçmiş zaman-birinci çoğul kişi) yazılması istenmiştir.

“Güneşe Doğru” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 ve 15. etkinlik (Sarbay, 2015: 161-163), bildirme kiplerinin kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte verilen cümlelerde (Karpuz motoru uzaktan geçti./Çocuklar motora kadar yüzüyorlar./Çocuk da motora kadar yüzecek./Akıllı çocuk, büyüklerini dinler.) geçen fiillerin hangi kiple (duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, görülen geçmiş zaman, geniş zaman) çekimlendiğinin belirtilmesi istenmiştir.

Daha sonra örneklerin öğrencilere sezdirilmesi için kişi ekleri tablosuna yer verilmiştir:

1. teklik kişi : -m

2. teklik kişi : -n

3. teklik kişi : —
 1. çokluk kişi : -k / -iz
 2. çokluk kişi : -niz
 3. çokluk kişi : -ler

8. etkinlikte verilen cümlelerde (Deniz kıyısına gittik./Bir süre kıyıda yüzmüş./Arkadaşlarını izlemişler.) geçen fiillerin almış olduğu kişi ekine göre iş, hareket veya oluşu yapan kişinin/kişilerin noktalı alana yazılması istenmiştir.

9. etkinlikte duyulan geçmiş zamanla ilgili örnekten (git-miş-im) hareketle “gitmiş-” eyleminin kişi eklerine göre çekimlenmiş örneklerinin (git-miş-sin, git-miş, git-miş-iz, git-miş-siniz, git-miş-ler) bulunması istenmiştir. Etkinlikten hareketle öğrencilerin “Daha önce yapılan bir işin, hareketin, meydana gelen oluşun başkasından öğrenildiğini veya sonradan farkına varıldığını anlatan fiil kipine ‘duyulan geçmiş zaman’ denir ve duyulan geçmiş zaman, fiil köküne ‘-miş’ eki ulanarak oluşturulur.” yargısına varmaları amaçlanmıştır. Yine öğrencilere ders kitabındaki metinlerden duyulan geçmiş zamanla ilgili örneklerin buldurulması istenmiştir.

10. etkinlikte “yüz-” fiilinin görülen geçmiş zamana göre çekimlenmiş örneği (yüz-dü-m, yüz-dü-n, yüz-dü, yüz-dü-k, yüz-dü-nüz, yüz-dü-ler) verilmiş ve bu örnekten hareketle “bak-” ve sor-” fiillerinin de çekimlenmesi amaçlanmıştır. Öğretmen tarafından başka örneklerin verilmesi ve “görülen geçmiş zamanın”, “gerçekleşen eylemleri anlattığının”; “anlatanın bunu gördüğünün veya kesin olarak bildiğinin” öğrencilere kavratılması istenmiştir. Etkinlikten hareketle öğrencilerin “Daha önce yapılan bir işin, hareketin veya meydana gelen bir oluşun görüldüğünü veya kesin olarak bilindiğini anlatan fiil kipine ‘görülen geçmiş zaman’ denir ve görülen geçmiş zaman kipi, fiile ‘-di’ eki ulanarak oluşturulur.” yargısına varmaları amaçlanmıştır.

11. etkinlikte “gez-” fiilinin şimdiki zamana göre çekimlenmiş örneği (gez-i-yor-um, gez-i-yor-sun, gez-i-yor, gez-i-yor-uz, gez-i-yor-sunuz, gez-i-yor-lar) verilmiş ve bu örnekten hareketle “anlat-” ve “öğren-” fiillerinin de çekimlenmesi amaçlanmıştır. Etkinlikten hareketle öğrencilerin “İşin, hareketin o anda yapılmakta olduğunu; oluşun henüz bitmediğini anlatan fiil kipine ‘şimdiki zaman’ denir ve şimdiki zaman kipi fiile ‘-(i)yor’ eki ulanarak oluşturulur.” yargısına varmaları

amaçlanmıştır. Öğretmen tarafından başka örneklerin yaptırılması ve şimdiki zaman eki olan “-(i)yor” ekinin ünlü daralmasına neden olduğunun örneklerle öğrencilere kavratılması istenmiştir. Bu örnekler şöyledir:

Sesli harfle biten fiil kök ve gövdelerinin son harfi “a, e” seslilerinden biri olursa; “a” seslisi “ı” seslisine; “e” seslisi “i” seslisine dönüşür.

atla(mak) atlıyor

ele(mek) eliyor

“ı” ve “i” ses uyumuyla değişir.

sula(mak) suluyor

gözle(mek) gözlüyor

12. etkinlikte “gel-” fiilinin gelecek zamana göre çekimlenmiş örneği (gel-ecek-im, gel-ecek-sin, gel-ecek, gel-ecek-iz, gel-ecek-siniz, gel-ecek-ler) verilmiş ve bu örnekten hareketle “öğren-” fiilinin de çekimlenmesi amaçlanmıştır. Etkinlikten hareketle öğrencilerin “İşin, hareketin gelecekte yapılacağını; oluşun gelecekte başlayacağını anlatan fiil kipine ‘gelecek zaman’ denir ve gelecek zaman kipi fiile ‘-ecek’ eki ulanarak oluşturulur.” yargısına varmaları amaçlanmıştır. Yine öğrencilere “ye-” ve “de-” fiillerindeki “e” ünlüsünün gelecek zaman, -ecek ekinden önce “i”ye dönüştüğünün kavratılması için şu örnekler verilmiştir:

mastar **çekimli fiil**

ye(mek) yiyeceğim

de(mek) diyeceğiz

 diyecekler

13. etkinlikte “bil-” fiilinin geniş zamana göre çekimlenmiş örneği (bil-ir-im, bil-ir-sin, bil-ir, bil-ir-iz, bil-ir-siniz, bil-ir-ler) verilmiş ve bu örnekten hareketle “oku-” ve “yaz-” fiilinin de çekimlenmesi amaçlanmıştır. Etkinlikten hareketle öğrencilerin “İşin, hareketin her zaman yapıldığını; oluşun her zaman olduğunu anlatan fiil kipine ‘geniş zaman’ denir ve geniş zaman kipi fiile ‘-r’ eki ulanarak oluşturulur.” yargısına varmaları amaçlanmıştır.

Geniş zaman fiilinin “alışkanlıklar” ve “bilimsel anlamda kabul görmüş gerçekleri” ifade etmede de kullanıldığının kavratılması için şu örnekler verilmiştir:

Babam eve erken gelir.	Cümle en az bir kelimededen oluşur
Her gün kitap okurum.	Türkçede sekiz sesli harf vardır.
Yüzmeyi severiz.	Bir gün yirmi dört saattir.

14. etkinlikte verilen cümlelerde (Kardeşim okula başladı./Ali hasta olmuş./Tiyatroya gideceğiz./Yüzmeyi öğreniyorum./Okumayı seversin.) geçen fiillerin zamanının ve kişinin belirlenmesiyle ilgili açıklamaların ilk örnekteki gibi (görülen geçmiş zaman-üçüncü tekil kişi) yazılması istenmiştir.

15. etkinlikte verilen cümlelerde (Derse geç kaldılar./Satrancı seviyorum./Sağlıklı beslenmeyi öğrendik./Düzenli olarak spor yapıyor.) geçen fiillerin almış olduğu kişi eklerine göre öznenin belirlenmesiyle ilgili açıklamaların ilk örnekteki gibi (onlar-üçüncü çoğul kişi) yazılması istenmiştir. Etkinlikten hareketle öğrencilerin “Cümlede bildirilen, işi, hareketi yapan veya bir oluş içinde bulunan varlığı gösteren kelimelere “özne” denir. Özne, kimi cümlelerde kişi eklerinden anlaşılır. Bu durumdaki özneye “gizli özne” denir.” yargısına varmaları amaçlanmıştır.

“Uzun Mehmet” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 4, 5, 6, 7 ve 8. etkinlik (Sarbay, 2015: 173-174) dilek kiplerinin kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

4. etkinlikte verilen örneklerin (büyü-mek, büyü**meli**, koş-mak, koş**malı**, uyu-mak, uyum**alı**) gereklilik kipine göre çekimlenmesi istenmiştir ve bunun kavratılması için “gelmek” örneğine (gel-meli-y-im, gel-meli-sin, gel-meli, gel-meli-y-iz, gel-meli-siniz, gel-meli-ler) yer verilmiştir. Etkinlikten hareketle öğrencilerin “Bir işin, hareketin yapılması veya bir oluşun olması gerektiğini bildiren fiil kipine ‘gereklilik kipi’ denir ve gereklilik kipinde, fiilin köküne ‘-meli’ eki ulanır.” yargısına varmaları amaçlanmıştır.

5. etkinlikte verilen örneklerin (büyü-mek, büyü**ye**, koş-mak, koş**a**, uyu-mak, uyuy**a**) istek kipine göre çekimlenmesi istenmiştir ve bunun kavratılması için “gelmek” örneğine (gel-e-y-im, gel-e-sin, gel-e, gel-e-lim, gel-e-siniz, gel-e-ler) yer verilmiştir. Etkinlikten hareketle öğrencilerin “Bir işin, bir hareketin yapılması; bir oluşun meydana gelmesi isteğini bildiren fiil kipine ‘istek kipi’ denir ve istek kipinde, fiil köküne ‘-e’ eki ulanır.” yargısına varmaları amaçlanmıştır.

6. etkinlikte verilen örneklerin (büyü-mek, büyüse, koş-mak, koşsa, uyu-mak, uyusa) şart kipine göre çekimlenmesi istenmiştir ve bunun kavratılması için “gelmek” örneğine (gel-se-m, gel-se-n, gel-se, gel-se-k, gel-se-niz, gel-se-ler) yer verilmiştir. Etkinlikten hareketle öğrencilerin “Bir işin yapılması için kendi belirttiği işin, hareketin yapılmasını şart koşan fiil kipine ‘şart kipi’ denir ve şart kipinde, fiil köküne ‘-se’ eki ulanır.” yargısına varmaları amaçlanmıştır.

7. etkinlikte “al-“ eyleminin emir kipine göre çekimlenmiş biçimi verilmiş ve bu örneğe bakılarak emir kipinin “gel-” ve “koş-” eylemlerine de uygulanması istenmiştir. Etkinlikten hareketle öğrencilerin “Bir işin, hareketin yapılmasını veya olmasını buyurma (emir) biçiminde anlatan fiil kipine ‘emir kipi’ denir.” yargısına varmaları amaçlanmıştır.

Almak

1. tekil kişi: –	1. çoğul kişi : –
2. tekil kişi: al	2. çoğul kişi: alınız
3. tekil kişi: alsın	3. çoğul kişi: alsınlar

8. etkinlikte verilen cümlelerde (Ödevlerimi düzenli olarak yapmalıyım./Okul kurallarına uymalıyım./Ben de sizinle geleyim./Keşke daha çabuk büyüse./Sınıfın temizliğine özen gösteriniz./Yeteneklerimizi doğru belirlemeliyiz.) geçen fiillerin almış olduğu kip ve kişi eklerinin ilk örnekteki gibi (gereklilik-birinci tekil kişi) belirtilmesi istenmiştir.

Bu etkinlikten hareketle tasarlama kiplerinin temel işlevleriyle ilgili şu bilgiler verilmiştir:

a. Birinci tekil şahıs ve birinci çoğul şahıs yoktur. Çünkü emir veren ve emir alan aynı kişi olamaz.

b. İkinci çoğul şahıs -in ekini alır: gidin, alın, görün... vb. Nezaket ifadesinde bu ek -iniz biçiminde kullanılır: gidiniz, alınız, görünüz... vb.

c. İkinci tekil şahıs çekiminde kip eki ve şahıs eki yoktur. Her fiil kökü veya gövdesi (emir anlamında söylenirse) emir kipini oluşturur: al, oku, bil, bekle... vb.

ç. Üçüncü tekil şahıs -sin ekini; üçüncü çoğul şahıs -sinler eklerini alır: alsın, alsınlar, okusun, okusunlar, gitsin, gitsinler... vb.

“Kim Olduğunuz Üzerine” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 7, 8 ve 9. etkinlik (Sarbay, 2015: 186) kip ve çekimli fiil ile dilek kiplerinin kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir. Ancak 7. etkinlik, aynı zamanda fiillerin olumlu, olumsuz, soru ve olumsuz soru çekimleriyle ilgili ortak bir kazanım olup, ilgili kısım “Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi” başlığı altında değerlendirilmiştir.

7. etkinlikte verilen cümlelerde (Bu işi başarmalıyız./Sorumluluklarımı biliyorum./Yetenek testine girdin mi?/Meslek konusunda bu yıl karar vereceğim.) geçen fiillerin almış olduğu kip ve kişi eklerinin ilk örnekteki gibi (gereklilik kipi-birinci çoğul kişi) yazılması istenmiştir.

8. etkinlikte verilen cümlelerde (Her gün kitap okumalıyız./Bilir miyiz gelecekte neler olacağını?/Yeni arkadaşlar edindik./Onu bugün görmediniz mi?) geçen fiillerin almış olduğu kip ve kişi eklerinin yazılması istenmiştir.

9. etkinlikte verilen cümlelerde (Yeteneklerini geliştirmelisin./Resim yapmayı seviyorum./Arkadaşım bana kitap almış./Bu konuyu yeniden çalışmalıyız./Kardeşim durmadan soru sorar./Bu konuyu bir daha düşün.) geçen kişi eklerinin bulunması ve buna bağlı olarak cümlenin öznesinin gerçek ya da gizli özne olarak ilk örnekteki gibi (gizli özne / 2.tekil kişi) açıklanması istenmiştir.

“Kişisel Gelişim” temasının “Ölçme ve Değerlendirme” bölümündeki (Sarbay, 2015: 189) 1. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

1. soruda verilen cümlelerde (Bu sabah geldim./Soruları bilmiş mi?/Yarın gelmiyor mu?/Bana değil ona sormalısın./Öyküyü hemen yazarız.) geçen fiillerle ilgili açıklamaların (bildirme kipi-şimdiki zaman-üçüncü tekil kişi-olumsuz-soru/bildirme kipi-görülen geçmiş zaman-birinci tekil kişi-olumlu/bildirme kipi-duyulan geçmiş zaman-üçüncü tekil kişi-olumlu-soru/bildirme kipi-geniş zaman-birinci çoğul kişi-olumlu/dilek kipi-gereklilik-ikinci tekil kişi-olumlu) eşleştirilmesi istenmiştir.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan ve Şen, 2012: 51-203) 1. tema “Milli Kültür”de “Anadolu’da Kilim Demek”, “Bir Güreş Öyküsü” ve “Bilmece”; 2. tema “Atatürk”te “Dil Devrimi”,

“Sana Borçluyuz”; 6. tema “Sevgi”de “Türkçemiz” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Anadolu’da Kilim Demek” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden kiplerin, mastar durumunda fiili biçimlendirmesindeki rolünü ve çekimli fiilin cümle kuruluşundaki işlevini kavratmak için aşağıdaki fiilleri tahtaya yazması istenmiştir.

1. Grup	2. Grup		
oturmak	oturuyor	oturdu	oturacak
görmek	görmeli	görür	görecek
açmak	açmış	açmadı	açmaz

Öğrencilerin iki farklı grupta verilen bu fiilleri karşılaştırmaları ve aralarında nasıl bir fark bulunduğunu anlatmaları istenmiştir. Yine öğrencilere ikinci gruptaki fiillerin hangi ekleri aldığı sorularak öğrencilerin kip eklerini hatırlamaları amaçlanmıştır.

Öğretmenin aşağıdaki ifadeleri tahtaya yazması ve öğrencilerin bu ifadeleri verilen fiillerle tamamlamaları istenmiştir. İfadelerin birinci gruptaki fiillerle tamamlanamadığına dikkat çekilmesi; “-mak/-mek” eki almış fiillerin **mastar** durumunda fiiller olduğunun ve cümleyi tamamlamada kullanılmadığının öğrencilere söylenmesi; kip eki almış fiillerin ise **çekimli fiiller** olduğunun, cümle oluşturduğunun ve **yüklem** görevinde bulunduğunun açıklanması istenmiştir.

Öğrenciler konferans salonundaki koltuklarda
 Ali Bey, otobüs durağında oğlunu
 Erik ağaçları ilk baharda çiçek

“Anadolu’da Kilim Demek” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 51), kip ve çekimli fiilin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte metinde geçen çekimli fiillerin (düşmüştü, koştum, yağacak, dedim, düştü, yıkıyordu, bakmıştı, yağmıyor, demişti, düşürdü, demişti, götürmüştüm, dur, elleme, demişti, uçacağım, gidersen, gelir misin, demiştim, demişti, gelirim, yağıyor, seyrettim, kaldı, sevindim, yaşasın, bağırdım, sözünü tuttu, geldi, heyecanlandım, anlattım, dinledi, döner, dedi, unutmamalıyım, yazdım,

yaptım, yeri olmayacak, sürüyor, kabarmış, koşuyor, dönüyor) altının çizilmesi istenmiştir.

“Bir Güreş Öyküsü” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilerin bildirme kipleri ile dilek kiplerini ayırt etmelerini sağlamak amacıyla aşağıdaki cümlelerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması ve altı çizilen eklerin (-ecek, -a) fiile ve cümleye nasıl bir anlam kattığının öğrencilere sorulması istenmiştir.

1. Çocuklar pikniğe yarın **gidecekler**.
2. Fırından sıcak bir ekmek **alalım**.

Birinci cümlede ekin fiile “zaman” (gelecekte gerçekleşme); ikinci cümlede ise ekin fiile “dilek” anlamı kazandırdığını öğrencilerin kavramaları amaçlanmıştır. Fiilleri zaman açısından biçimlendiren ekler “bildirme kipi”, fiillere farklı anlam özellikleri kazandıran ekler ise “dilek kipi” adı verildiğinin öğrencilere açıklanması istenmiştir.

“Bir Güreş Öyküsü” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 58), bildirme kipleriyle dilek kiplerinin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte verilen cümlelerin yüklemelerinin hangi kiple (söyleyelim-dilek kipi, bakıyorum-bildirme kipi, uçuşur-bildirme kipi, yesek-dilek kipi, tükendi-bildirme kipi, çekmiş-bildirme kipi, öğrenmeliyiz-dilek kipi, fark etmiyorsunuz-bildirme kipi, görmez-bildirme kipi, hazırlanın-dilek kipi, götürsem-dilek kipi, bayılıyorum-bildirme kipi, zıplayalım-dilek kipi, çek-dilek kipi) çekimlendiğinin noktalı yerlere yazılması istenmiştir.

“Sana Borçluyuz” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinliğin birinci sorusu (Kaplan ve Şen, 2012: 95) dilek kiplerinin kullanım özelliklerinin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

8. etkinliğin birinci sorusunda verilen fiillerden (düşünüyorum, **konuşmalı**, söylemişiz, yapacaksın) hangisinin dilek kipiyle çekimlendiği sorulmuştur.

“Atatürk” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümündeki (Kaplan ve Şen, 2012: 96) 7. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

7. soruda verilen dizeler içinde (Bu bayrak benim bayrağımdır/Göklerin en yücesine çekilir/Ama kasım ayları geldi miydi/Gelin gelin, nazlı nazlı/Ata'mın kabrine eğilir.) çekimli fiil bulunan dizelerin işaretlenmesi istenmiştir.

“Türkçemiz” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 203), bildirme kipleriyle dilek kiplerinin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen cümlelerde bulunması istenen fiillerin bildirme kipleriyle çekimlenmiş fiiller (görüyorum, haykıracak, yemezler, piştik, üşürüz, anlatmamış) ve dilek kipleriyle çekimlenmiş fiiller (kaç, beklemelisin, buluşalım, doldursa) olarak sınıflandırılması istenmiştir.

“Türkçemiz” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğretmenden tahtaya cümleler yazması ve öğrencilerden bu cümlelerde geçen fiilleri aldıkları kip eklerine göre gruplandırması istenmiştir.

“Sevgi” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümündeki 15. soru (Kaplan ve Şen, 2012: 209), sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

15. soruda verilen cümlelerin almış olduğu fiillerden (yürüyelim, kalkmalısın, anlattı, özür dile) hangisinin (anlattı) farklı bir kiple çekimlendiği sorulmuştur.

“Bilmece” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümünde öğrencilere, bildirme kiplerinin kullanım özelliklerini örneklerden hareketle kavratmak için bildirme kipinin özelliklerinin sorulması, onlara bildirme kipiyle çekimlenmiş cümleler söylenmesi ve bu cümlelerin tahtaya yazdırılması amaçlanmıştır. Yine cümlelerin doğruluğunun öğretmen ve öğrencilerle değerlendirilmesi ve aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Tamer bu topu aldı.

Dedem ağacın altında uyumuş.

Özlem odasında kitap okuyor.

Kemal Albay spor okulunda tenis oynayacak.

Sıla, öğretmenin sorularını her zaman bilir.

Öğrencilerin bu cümlelerdeki fiillerin hangi zamanlarda (geçmiş, şimdiki, gelecek, geniş zaman) gerçekleştiğini söylemeleri, fiillerin gerçekleştiği zamanı

nereden anladıklarını açıklamaları ve verilen cevaplardan sonra bildirme kiplerinde fiillerin beş farklı zamanda gerçekleştiğini fark etmeleri amaçlanmıştır.

Geçmiş Zaman Kipi

a. Görülen Geçmiş Zaman

b. Duyulan Geçmiş Zaman

Aşağıdaki örneklerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması istenmiştir

Bütün gün uyukladı.

Onu karşılamaya gitti.

Bilmeceyi oğluna sordu.

Dün sabah Trabzon'a gitmiş.

Her sabah parkta spor yapıyormuş.

Öğrencilere bu cümlelerdeki fiillerin bildirdiği işin, oluşun ya da durumun ne zaman gerçekleştiğinin, konuşanın bu olaylara kendisinin mi tanık olduğunun yoksa başkasından mı duyduğunun sorulması istenmiştir. Verilen cevaplardan sonra “-di” ekinin, fiile; geçmiş zamanda gerçekleştiği, konuşanın geçmişte gerçekleşen olayı kesin olarak bildiği ya da gördüğü anlamları kattığı açıklamasına yer verilmiştir. Yine aynı şekilde “-miş” ekinin fiile; geçmiş zamanda gerçekleştiği ve konuşanın geçmişte gerçekleşen olayı kesin olarak bilmediği, ya başkasından duyduğu ya da sonradan farkına vardığı anlamları kattığı açıklamasına yer verilmiştir.

Şimdiki Zaman Kipi

Öğrencilere, fiillerin konuşma anında yapılmakta olduğunun söylenmesi ve bu anlamı fiillere “-(i)yor” ekinin kazandırdığının fark ettirilmesi amaçlanmıştır.

Sultan teyzem yapacağı ekmeklerin ununu eliyor.

Aşağıdaki örneklerden hareketle öğrencilere şimdiki zaman ekinin ünlü daralmasına neden olduğunun açıklanması istenmiştir.

Ozan, Müge'yle ip atlıyor.

Ninniyi, annem güzel söylüyor.

Okul müdürü öğrencilere ne diyor?

Masadaki pastayı severek yiyor.

Gelecek Zaman Kipi

Aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması, öğrencilerden bu cümlelerdeki fiillerin hangi zamanda gerçekleştiğini söylemeleri ve fiillerin gerçekleştiği zamanı nereden anladıklarını açıklamaları istenmiştir. Verilen cevaplardan sonra öğrencilere “gitmek, girmek” fiillerinin konuşma anından sonra gerçekleşeceğinin söylenmesi ve bu anlamı fiillere “-ecek” ekinin kazandırdığının vurgulanması amaçlanmıştır.

Annem gelecek hafta İzmir’e gidecek.

Ablam bu yıl üniversite sınavına girecek.

Aşağıdaki örneklerden hareketle “ye-” ve “de-” fiillerinde gelecek zaman ekinin ünlü daralmasına neden olduğunun öğrencilere kavratılması istenmiştir.

Meral, yumurtasını sonra yiyecek.

Minik Ahmet ne zaman dede diyecek?

“Bilmece” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6 ve 7. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 63-65) bildirme kiplerinin kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

6. etkinlikte verilen “Zaman” adlı metinde geçen şimdiki zaman ekinin ünlü daralmasına neden olduğu fiillerin (yaşıyorlardı, parçalıyor, diyor, diyordu) altının çizilmesi amaçlanmıştır.

Geniş Zaman Kipi

Aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması, öğrencilerden bu cümlelerdeki fiillerin hangi zamanda gerçekleştiğini söylemeleri ve fiillerin gerçekleştiği zamanı nereden anladıklarını açıklamaları istenmiştir. Verilen cevaplardan sonra öğrencilere “bilir” fiilinin başlayıp devam ettiğinin ve edeceğinin söylenmesi ve fiile bu zaman anlamını “-(i)r” ekinin kazandırdığının açıklanması amaçlanmıştır. Yine öğrencilere bildirme kiplerini kullanarak farklı fiillerin çekimlenmesi ve öğrencilerin bu konuyla ilgili bilgi ve becerilerinin pekiştirilmesi etkinliğine yer verilmiştir.

7. etkinlikte verilen cümlelerde bulunan fiillerin bildirme kipinin hangi zamanında (gelecek-gelecek zaman/girdi-görülen geçmiş zaman/vermiş-duyulan

geçmiş zaman/sevmez-geniş zaman/fırlattı-görülen geçmiş zaman/yiyecek-gelecek zaman/sormuş-duyulan geçmiş zaman/görüyor-şimdiki zaman/soracak-gelecek zaman/sevmedi-görülen geçmiş zaman/gülümsüyor-şimdiki zaman/yazmış-duyulan geçmiş zaman/pişirecek-gelecek zaman/gidiyor-şimdiki zaman/anlatırlar-geniş zaman/verdi-geniş zaman/söylüyor-şimdiki zaman) çekimlendiğinin noktalı yerlere yazılması amaçlanmıştır.

Öğrencilere bildirme kiplerinin anlamlarını fiillere kazandıran eklerin çekim eki olduğunun vurgulanması istenmiştir.

Fiillerin Kişilere Göre Çekimi

Sen, bir yeremi gidiyorsun?

Ben, bir yere gitmiyorum.

Unuttun mu?

Unutmadım.

Öğrencilere yukarıdaki cümlelerde bulunan fiillerin bildirme kiplerinin hangi zamanında çekimlenmiş olduğunun sorulması ve fiilleri yapan kişilerin (ben, sen) sezdirilmesi amaçlanmıştır.

Öğrencilerin aşağıdaki kipleri farklı kişilere göre çekimlemeleri ve defterlerine yazmaları istenmiştir.

sormak	-di	1. tekil kişi: ben
inmek	-miş	2. tekil kişi: sen
okumak	-yor	3. tekil kişi: o
yürümek	-ecek	1. çoğul kişi: biz
kavramak	-r/-mez	3. çoğul kişi: onlar

Öğretmenin herhangi bir fiili, farklı kip ve kişi ekleriyle çekimleyerek tahtaya yazması istenmiştir.

okudum	okuyacağız
okumuşsun	okursunuz
okuyor	okudular

Öğrencilere, bu fiilin çekimleri sırasında zaman ve kişi bakımından anlamında ne gibi değişiklikler olduğunun sorulması ve cevaplardan sonra kiplerde zaman ve kişi (özne) yönünden oluşan anlam değişikliklerinin fark ettirilmesi amaçlanmıştır.

“Bilmece” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğrencilerden verilen fiillerin (başlıyorum, gideceğiz, karışmayız, saklıyorlar, bildirdik, görmediniz, düşmüşsün, hazırlar, istemem, belirlemedi) çekimlendiği bildirme kipini ve kişisini bulması ve bunlardan hangilerinin aynı bildirme kipiyle çekimlendiğini cevaplamaları istenmiştir.

“Milli Kültür” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümündeki (Kaplan ve Şen, 2012: 66) 11 ve 12. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

11. soruda verilen “Başka Doktora” adlı metinde geçen çekimli fiillerin (der-bildirme kipi, sorma-dilek kipi, gittim-bildirme kipi, biliyor musun-bildirme kipi, yapmalıymışım-dilek kipi, gitsek-dilek kipi, gidelim-dilek kipi) altının çizilmesi ve bunların ilgili başlıklara göre (bildirme-dilek kipi) sınıflandırılması istenmiştir.

12. soruda verilen cümlelerde geçen fiillerin (çevireceksin, açıklayalım) kiplerinin ve kişilerinin (bildirme kipi-ikinci tekil kişi/dilek kipi-birinci çoğul kişi) yazılması amaçlanmıştır.

“Dil Devrimi” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümünde öğrencilere, dilek kiplerinin kullanım özelliklerini kavratmak için dilek kipinin özelliklerinin sorulması ve onlardan, dilek kipiyle çekimlenmiş fiillerin geçtiği cümleler söylemeleri istenmiştir. Daha sonra öğretmenin öğrencilerle birlikte cümlelerin doğruluğunu değerlendirmesi aşamasına yer verilmiştir.

Öğretmenden aşağıdaki cümleleri tahtaya yazması ve fiillerde koyu yazılmış eklerin altını çizmesi istenmiştir.

Şu oyuncacı kardeşime **almalı**yım.

Şu oyuncacı kardeşime **alay**yım.

Şu oyuncacı kardeşime **alsam** mı?

Öğrencilerin, altı çizilen eklerin (-malı, -a, -sa) fiile ve cümlelere hangi anlam özelliklerini kattığının sorulması ve onların bu konu hakkında konuşTURULMASI amaçlanmıştır. Öğrencilerin konuşmalarından hareketle onlara, eklerin fiillere birinci cümlede “gereklilik”, ikinci cümlede “İstek”, üçüncü cümlede ise “şart” anlamı kattığının açıklanması amaçlanmıştır.

Öğretmenden aşağıdaki cümleleri tahtaya yazması istenmiştir.

Sabah erken kalkmalıyım.

Bu akşam sizde kalayım.

Bir türkü dinlesem.

Haftaya bize gelsen mi?

Resim sergisini birlikte görelim.

Babam bahçeye çiçek de dikmeli.

Öğrencilerden, bu cümlelere ve fiillere “gereklilik”, “İstek” ve “şart” anlamı katan ekleri bularak göstermeleri; öğretmenden “-malı, -meli” ekinin gereklilik kipi, “-a, -e” ekinin İstek kipi, “-sa, -se” ekinin şart kipi olduğunu öğrencilere söylemesi istenmiştir.

Öğretmenden aşağıdaki cümleleri tahtaya yazması istenmiştir.

Dürüst ol ki saygı göresin.

Konuşmayı dikkatle dinleyelim.

Öğrencilere, fiillerdeki “-e (-a)” ekinin cümlelere kattığı anlam özelliğinin ne olduğunun sorulması ve alınan cevaplardan hareketle İstek kipinin, İstek anlamından başka öğüt içeren “dilek” anlamı taşıdığıının açıklanması amaçlanmıştır.

Şart kipinin de aşağıdaki dizelerde olduğu gibi bazı durumlarda cümleye “İstek” anlamı kattığının öğrencilere belirtilmesi istenmiştir.

Yıllarca sevdiğim Adalar, sevdiğim deniz

Artık görünseler... (Yahya Kemal Beyatlı)

Öğretmenden aşağıdaki cümleleri tahtaya yazması istenmiştir.

Yemekten sonra dişlerini fırçala.

Odanı temizle.

Öğrencilere, “fırçala, temizle” fiillerinin cümleye hangi anlamı kattığının ve fiillerin ek alıp almadıklarının sorularak onların konuşturulması amaçlanmıştır. Buradan hareketle fiillerin cümlelere “emir” anlamı kattığının, “ben, biz” kişilerine göre çekimlenemeyeceğinin; emir anlamının fiile kişi ekleriyle kazandırıldığının öğrencilere açıklanması istenmiştir.

Öğrencilerden gereklilik kipinde çekimlenmiş fiilleri aşağıdaki gibi kişi zamirleriyle kullanmaları istenerek öğrencilere kişi eklerinin kavratılması amaçlanmıştır.

Ben gitmeliyim.	Sen gitmelisin.	O gitmeli.
Biz gitmeliyiz.	Siz gitmelisiniz.	Onlar gitmeliler.

Çekimlenen fiillere gelen dilek kipi ve kişi eklerindeki ses değişikliklerinin nedeni olan büyük ünlü uyumunun öğrencilere hatırlatılması istenmiştir.

“Dil Devrimi” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8 ve 9. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 77) dilek kiplerinin kullanım özelliklerinin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen cümlelerde dilek kipleriyle çekimlenmiş fiillerin (görse, kuralım, kullanmalısınız, al, okuyayım, gidin, oynayın, söylemeli, olsa, getirin, ansam, verin, gideyim, etmeliyim) hangi dilek kipi ve kişi ekiyle çekimlendiğinin ilk örnekteki gibi (görse-şart kipi-üçüncü tekil kişi) yazılması istenmiştir.

9. etkinlikte verilen cümlelerdeki fiillere (et-meliyiz, hazırlan-sın, yap-alım, temizler-se) uygun dilek kiplerinin getirilmesi amaçlanmıştır.

“Dil Devrimi” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğrencilerden, “uyan-” fiilini dilek kipleriyle çekimlemeleri istenmiştir.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Komisyon, 2015: 60-93) 1. tema “İletişim”de “Öyle Denmez”, “Bir İletişim Biçimi Olarak Karikatür”, “Balkondaki Muhabbet Kuşu” ve 2. tema “Atatürk”te “Unutulmayan Hafta” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Öyle Denmez” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 10, 11, 12 ve 13. etkinlik (Komisyon, 2015: 58-60), kip ve çekimli fiilin kavratılması kazanımına yöneliktir.

10. etkinlikte birinci satırda verilen fiiller (sunmak, koşmak, gözlemek, görmek) ile ikinci satırda verilen fiiller (sunacağız, koşmalıyım, gözlersin, gördük) arasındaki farkın bulunması amaçlanmıştır. Birinci satırdaki fiillere getirilen -mak, -mek ekinin işlevinin aşağıdaki cümlelerden hangisi olduğunun işaretlenmesi istenmiştir.

Fiillere isim özelliği kazandırır.

Fiillerin ne zaman ve kim tarafından yapıldığını gösterir.

Öğrencilere hangi satırdaki fiillerin zamanı, durumu ve şahsının belli olduğu ve yine hangi satırdaki fiillerin herhangi bir değişiklik yapılmadan cümle içinde kullanılabileceği sorulmuştur.

Etkinlikten sonra fiillerin “-mak, -mek” eki almış hâline mastar denildiğinin, “-mak, -mek” ekinin fiildeki soyut hareketleri adlandıran, onları ad biçimine sokan bir ek olduğunun öğrencilere söylenmesi istenmiştir. Fiillerin şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmek için belirli anlatım kalıplarına girdiklerinin, bu anlatım kalıplarına kip, bu kavramı karşılayan eklere de kip ekleri dendiğinin öğrencilere söylenmesi amaçlanmıştır.

Türkçede başlıca iki ana kip olduğunun (bildirme ve dilek kipleri), fiillerin kip ve şahıs ekleri olarak yargı bildiren hâllerine ise çekimli fiil dendiğinin, çekimli fiillerin cümle içindeki işlevine yüklem adı verildiğinin öğrencilere söylenmesi istenmiştir.

11. etkinlikte tabloda verilen fiillerin (gezmek, görünmek, yıkamak, kazanmak, çizmek) mastar hâlleri verilmiştir. Bu fiillerin verilen kip şekline (gezdi, görünür, yıkanmış, kazanacağız, çiziyorsun) bağlı olarak ilk örnekteki gibi (Tatilde Karadeniz Bölgesi’ni gezdik.) yüklem olacak biçimde cümlede kullanılması amaçlanmıştır.

12. etkinlikte verilen cümlelerde geçen yüklemelerin (gidiyor, sever, aldı, hazırlanacaklar, katılmalı) bulunması ve mastar hâllerinin (gitmek, sevmek, almak, hazırlanmak, katılmak) noktalı yerlere yazılması istenmiştir.

13. etkinlikte verilen paragrafta yer alan çekimli fiillerin (görürdü, gelse, sorar, çalışırdı, düşündü, gitmeli miydi, kararsız kalmıştı, istemiyor, gözünde

canlandırıyor, arttı, kararı almalıydı, karar verdi, huzur duydu) altının çizilmesi ve mastar hâllerinin (görmek, gelmek, sormak, çalışmak, düşünmek, gitmek, kararsız kalmak, karar vermek, huzur duymak) noktalı yerlere yazılması istenmiştir.

“Bir İletişim Biçimi Olarak Karikatür” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9 ve 10. etkinlik (Komisyon, 2015: 65-66) bildirme kipleriyle dilek kiplerinin ayırt edilmesi kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte tabloda verilen çekimli fiillerin (geziyoruz, bulacağız, kapatmış, zıpladılar, hoş görelim, kızmamalısın, ver, görsek) hangilerinde zamanın belli olduğunun, hangilerinde aldığı eklerle emir, istek, gereklilik, dilek gibi farklı anlam özelliklerinin bulunduğu noktaları yazılması amaçlanmıştır.

Etkinlikten sonra öğrencilere kiplerin bildirme ve dilek kipleri olarak ikiye ayrıldığı, bildirme kiplerinin zaman anlamı taşıdığı, dilek kiplerinin ise istek, gereklilik, emir, dilek gibi fiile farklı anlam özellikleri kazandırdığını söylenmesi istenmiştir. Bildirme ve dilek kiplerinin ikisinin de şahsının belli olduğunun ifade edilmesi, etkinlikteki “geziyoruz, bulacağız, kapatmış, zıpladılar” fiillerinin bildirme kiplerine; “hoş görelim, kızmamalısın, ver, görsek” fiillerinin dilek kiplerine örnek olduğunun belirtilmesi amaçlanmıştır.

10. etkinlikte verilen cümlelerin fiillerinin (konuşulacak, gezelim, götürdü, toplanmış, izlemelisin, artıyor, katıl) incelenerek bu fiillerin almış oldukları kip çeşidinin (bildirme ve dilek kipleri) karşılıklarına yazılması istenmiştir.

“Balkondaki Muhabbet Kuşu” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 8 ve 9. etkinlik (Komisyon, 2015: 73-75) bildirme kiplerinin kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte cümlelerde altı çizili olarak verilen fiiller için (1. Oğuzhan Bey bir üniversitede iktisat profesörü olarak çalışıyor./2. Habere göre dün yurdun pek çok bölgesine kar yağmış./3. Yazar yaptığı araştırmaları geçen yıl kitaplaştırdı./4. Voleybol maçından sonra kitap okuyacak./5. Her sabah kahvaltıda portakal suyu içeriz./6. Sunumlarımızda herkesin ilgisini çekecek bir konu seçmek istiyoruz.) hazırlanan soruların (Hangi cümlede iş henüz gerçekleşmemiştir?/Hangi cümlede belirtilen iş, içinde bulunulan zamanda yapılmaktadır?/Hangi cümledeki eylem başkasından duyulmuştur?/Hangi cümlede görülen veya bilinen bir eylem yer

almaktadır?/“istemek” fiilinin yazımında nasıl bir değişiklik olmuştur?) öğrenciler tarafından yanıtlanması amaçlanmıştır.

Etkinlikten sonra öğrencilere fiilin zamanını gösteren kiplerin beş çeşit olduğunu, bunlara bildirme kipleri dendiğinin söylenmesi istenmiştir. Ardından öğrenciler için aşağıdaki bilgiler verilmiştir:

Görülen (bilinen) geçmiş zaman: Fiilde belirtilen işin kesin olarak bilindiğini veya geçmişte yapıldığını gösterir. Fiile -dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü ekleri getirilerek çekimlenir.

Tren, akşamüstü istasyondan çıktı.

Dün çimenlerin üzerinde yürüdüm.

Duyulan (işitilen) geçmiş zaman: Fiilde belirtilen işin başkasından duyulduğunu veya olup bittikten sonra fark edildiğini gösterir. Fiile -mış, -miş, -muş, -müş eki getirilerek çekimlenir.

Ders çalışırken uyuyakalmışım.

Basketbol oynamaya Necla da gitmiş.

Şimdiki zaman: Fiilde belirtilen işin içinde bulunulan zamanda yapıldığını gösterir. Fiile -yor ve -makta, -mekte eki getirilerek çekimlenir.

Resim dersi için manzara resmi çiziyor.

Güzel sesiyle şarkı söylemekte.

Not: Öğrencilerinize sonu -a, -e ile biten fiillerin -yor kip ekini aldığında a, e geniş ünlülerinin dar ı, i, u, ü ünlülerine dönüştüğünü söyleyiniz.

Örnek: yakala-yor yakalı-yor

ara-yor arı-yor

Geniş zaman: Fiilin bildirdiği işin her zaman yapıldığını gösterir. Fiile -(i)r, -ar, -er ekleri getirilerek çekimlenir.

Sabahları süt içer.

Olumsuz çekim sırasında geniş zaman eki, "-r, -er, -ar" düşer. Olumsuzluk 1. tekil ve çoğul kişilerde “-me, -ma”; 2. ve 3. tekil ve çoğul kişilerde “-mez, -maz” ekleri ile yapılır.

Merak ettiklerini hiçbir zaman sormaz.

Her akşam kitap okumam.

Gelecek zaman: Fiilde belirtilen işin konuşmadan sonra gerçekleşeceğini gösterir. Fiile -ecek, -acak ekleri getirilerek çekimlenir.

Sinemaya giderken onu çağırılmayacağız.

9. etkinlikte mastar hâlinde verilen fiiller (gezmek, oynamak, yazmak, seyretmek, düşünmek), ekler (-ecek, -yor, -miş, -di, -r) ve şahıs adlarının (1. tekil kişi, 2. tekil kişi, 3. tekil kişi, 1. çoğul kişi, 2. çoğul kişi, 3. çoğul kişi) kullanılarak cümle kurulması amaçlanmıştır.

“İletişim” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Komisyon, 2015: 81) 6 ve 7. sorular, ortak olup sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

6. soruda verilen paragrafta verilen çekimli fiillerin (uğradık, toplamış, anlatıyor, koparmış, ayırmıyorlar, gösteriyorlar, olacak) kaç tane olduğu sorulmuştur.

7. soruda şıklarda verilen kiplerden (görülen geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman, geniş zaman) hangisinin paragrafta bulunmadığı (geniş zaman) sorulmuştur.

“Unutulmayan Hafta” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8, 9 ve 10. etkinlik (Komisyon, 2015: 92-93) bildirme kiplerinin kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

Resim 12: “Unutulmayan Hafta” Metni 8. Etkinlik (Komisyon, 2015: 93)

8. Etkinlik: Aşağıdaki cümlelerde altı çizili fiillerin tablodaki hangi durumu bildirdiğini işaretleyiniz.					
	Gereklik bildiriyor.	Dilek bildiriyor.	Şart bildiriyor.	Emir bildiriyor.	İstek bildiriyor.
Bu kitabı bir haftada okumalıyım.	X				
Eğer Rize'ye gidersem mutlaka yaylaya çıkacağım.			X		
Çevreyi temiz tutalım.					X
Bisikleti dikkatli sür.				X	
Gider gitmez mektup yazasın.					X
Akşam ailece dayımlara gitssek.		X			
Bardağa bir de dolu tarafından bakmalı.	X				

8. etkinlikte cümlelerde altı çizili olarak verilen fiillerden gereklilik, dilek, şart, emir, istek bildirenlerin tablo üzerinde ilgili bölüme işaretlenmesi amaçlanmıştır.

Bu etkinlikten sonra öğrenciler için dilek kiplerinin gereklilik, istek, dilek, şart ve emir işlevlerinin olduğu; gereklilik kipinin “-meli/-malı”; istek kipinin “-e/-a”; dilek ve şart kipinin “-se/-sa” eki aldığı; emir kipinin ek almadığı, bu kipi birinci teklik ve birinci çokluk çekimlerinin olmadığı, bu kipte kişi eklerinin kip eki işlevini gördüğü açıklamasına yer verilmiştir.

9. etkinlikte verilen cümlelerdeki fiillerde (serseniz, seyretmelisin, unutma, alırsan, etmeyelim, uyunuz) gereklilik, dilek, şart, istek ve emir kiplerini belirten eklerin altının çizilmesi istenmiştir.

10. etkinlikte verilen fiillerle (git-, gel-, oku-, yüz-, yap-, yürü-) dilek kiplerinin (-malı, -meli, -se, -sın, -e, -a, -sa) çekimlenerek cümlede kullanılması amaçlanmıştır.

5.1.9. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi

İlköğretim 7. sınıf Türkçe Meram Yayınları Kılavuz Kitabı'nda (Sarbay, 2015: 179-186) 3. tema “Kişisel Gelişim”de “Görme, Anlama Merakı” ve “Kim Olduğunuz Üzerine” adlı metne ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Görme, Anlama Merakı” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden aşağıdaki cümleleri tahtaya yazması istenmiştir.

İlgilerini başka şeylere saklıyorlar.

Daha bunları okumadık.

Bugün kütüphaneye gittiniz mi?

Kitaplarımı nereye koyduğumu görmediniz mi?

Örnek cümlelerdeki fiillerin “olumlu, olumsuz, soru ve olumsuz soru” çekimlerinden hangisi olduğunu öğrencilerin belirlemeleri istenmiştir.

Öğrencilerin doğru sonuçlara ulaşmalarına yardımcı olmak amacıyla onlara hangi cümlede gerçekleşen, hangi cümlede gerçekleşmeyen bir iş, oluş ya da

hareketin söz konusu olduğunun sorulması istenmiştir. Yine hangi cümledeki sorunun olumlu, hangi cümledeki sorunun olumsuz olduğunu öğrencilerin belirlemeleri amaçlanmıştır.

“Görme, Anlama Merakı” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6 ve 7. etkinlik (Sarbay, 2015: 179-180), fiillerin olumlu, olumsuz, soru ve olumsuz soru çekimlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

6. etkinlikte “öğren-” fiilinin görülen geçmiş zaman kipine göre olumlu, olumsuz, olumlu soru ve olumsuz soru çekimleri verilmiştir. Bu örneğe bağlı olarak “sor-” fiilinin aynı şekilde çekimlenmesi amaçlanmıştır. 7. etkinlik şu şekildedir:

Resim 13: “Görme, Anlama Merakı” Metni 7. Etkinlik (Sarbay, 2015: 180)

7. Etkinlik

Aşağıdaki cümlelerin yanında yay ayrıçların içine olumlu, olumsuz, olumlu soru, olumsuz soru ifadelerinden uygun olanı yazınız.

• Tatilde İzmir'e gideceğiz.	(..... <i>olumlu cümle</i>)
• Kapını ben çalmadım.	(..... <i>olumsuz cümle</i>)
• Ozan'ın yanında durur musun?	(..... <i>olumlu soru cümlesi</i>)
• Öğretmenimle beraber bilgi yarışmasını izlemeye gittik.	(..... <i>olumlu cümle</i>)
• Artık uçağı görünce mutlu olmuyorum.	(..... <i>olumsuz cümle</i>)
• Bu kitapları okuyor musun?	(..... <i>olumlu soru cümlesi</i>)
• Seninle dolaşmak istemiyorum.	(..... <i>olumsuz cümle</i>)
• Ağlayarak elindeki patlak topu gösteriyordu.	(..... <i>olumlu cümle</i>)
• Kaç yıldır bir şey söylemiyor musun?	(..... <i>olumsuz soru cümlesi</i>)
• Sokağın başındaki eskicinin görüntüsü hepimizi korkutmuştu.	(..... <i>olumlu cümle</i>)
• Bugün bizimle pazara gelir misin?	(..... <i>olumlu soru cümlesi</i>)
• Sorduğum sorulara cevap verecek misin?	(..... <i>olumlu soru cümlesi</i>)
• Caddede dolaşan sokak köpeklerine üzülerek baktı.	(..... <i>olumlu cümle</i>)
• Bu iş böyle olmaz mı?	(..... <i>olumsuz soru cümlesi</i>)
• Senin buraya gelmeni istemiyorum.	(..... <i>olumsuz soru cümlesi</i>)
• Çiçekler hangi mevsimde açar?	(..... <i>olumlu soru cümlesi</i>)
• İyi bir öğretmen olmak için çalışıyordu.	(..... <i>olumlu soru cümlesi</i>)
• Sizin gibi düşünemediğimi söylemiştim.	(..... <i>olumlu cümle</i>)
• Yarın size gelmiyorsunuz.	(..... <i>olumsuz cümle</i>)
• Güneş dağları ardından yavaş yavaş kayboluyordu.	(..... <i>olumlu cümle</i>)
• Isparta'ya ne zaman gideceğiz?	(..... <i>olumlu soru cümlesi</i>)
• Kurallara göre yaşamalısın.	(..... <i>olumlu cümle</i>)
• Sen olmadan bir yere gitmem.	(..... <i>olumsuz cümle</i>)
• Kaç yıldır burada yaşıyorsunuz?	(..... <i>olumlu soru cümlesi</i>)
• Yağmurun yağmasını beklemiyordu.	(..... <i>olumsuz cümle</i>)
• Bilgisayarda çok fazla oyun oynuyorsun.	(..... <i>olumlu cümle</i>)

7. etkinlikte fiillerin olumlu, olumsuz, soru ve olumsuz soru çekimlerinin uygun olan boşluklara yazılması amaçlanmıştır.

“Kim Olduğunuz Üzerine” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 7. etkinlik (Sarbay, 2015: 186), fiillerin olumlu, olumsuz, soru ve olumsuz soru çekimlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte verilen cümlelerde (Bu işi başarmalıyız./Sorumluluklarımı biliyorum./Yetenek testine girdin mi?/Meslek konusunda bu yıl karar vereceğim.) geçen fiillerin hangi anlamda çekimlendiğinin ilk örnekteki gibi (olumlu çekim) yazılması istenmiştir. Fiillerin “olumsuzluk”, “soru” ve “olumsuz soru” biçimlerinin hangi eklerle yapıldığının kavratılması amaçlanmıştır.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan ve Şen, 2012: 82-83) 2. tema “Atatürk”de “Atatürk, Sanat ve İnsan” adlı metne ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Atatürk, Sanat ve İnsan” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilerin fiillerin olumlu, olumsuz, soru ve olumsuz soru çekimlerini örneklerle fark etmelerinin sağlanması amaçlanmıştır.

“Atatürk, Sanat ve İnsan” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8, 9 ve 10. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 83) fiillerin olumlu, olumsuz, soru ve olumsuz soru çekimlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir. 9. etkinlik ise okuma kazanımı ile ilgili olup fiile gelen olumsuz anlamın zıt anlam olmadığına kavratılması amaçlanmıştır.

8. etkinlikte verilen cümlelerde (Atatürk hepsini kutladı./Gönderdiğim kitapların hiçbirini beğenmedi./Atatürk’ün sanatla ilgili sözlerini yazdınız mı?/Arkadaşın kitabı sana vermedi mi?) geçen anlamların (anlamı olumlu, anlamı olumsuz, anlamı olumlu soru, anlamı olumsuz soru) tabloda işaretlenmesi istenmiştir.

9. etkinlikte verilen metnin okunması ve metinde geçen zıt anlamlı kelimelerin bulunması (az-çok/dost-düşman); ancak olumsuzluk eki almış fiillerin (biliyorum-bilmiyorum/unuttum-unutmadım) zıtlık bildirmediğinin kavratılması amaçlanmıştır.

10. etkinlikte öğrencilere fiillerin çekimli şekillerine “-ma, -me” olumsuzluk ekleri getirilerek olumsuz, “mi” soru edatı getirilerek soru yapıldığının kavratılması istenmiştir. Buna bağlı olarak “bul-, kal-, ver-, gör-“ fiillerinin olumsuz biçimleri; “gel-, konuş-, sev-, hatırla-“ fiillerinin soru biçimleri; “söyle-, yut-, otur-, bil-” fiillerinin şimdiki zaman kipinin olumsuz soru biçimleriyle çekimlenmesi istenmiştir.

Öğretmenden öğrencilere “mi” soru ekinin kendinden önceki kelimedenden ayrı yazıldığını, kendinden sonra gelen ekle birleştiğini söylemeleri, çekimli fiillerdeki yerinin kiplere göre değişiklik gösterdiğini; görülen geçmiş zaman, şart, emir ve istek kiplerinde kişi eklerinden sonra; diğerlerinde kişi eklerinden önce yazıldığını hatırlatması istenmiştir.

“Atatürk” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümündeki (Kaplan ve Şen, 2012: 96) 6 ve 15. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

6. soruda “güven-” fiilinin geniş zaman kipinin olumlu, olumsuz, soru ve olumsuz soru biçimleriyle çekimlenmesi; bu çekim biçimlerinin birer cümlede kullanılması amaçlanmıştır.

15. soruda verilen cümlelerde geçen fiillerin (görüyor musun, gitmiyor musun, izliyorlar mı, duyuyor musunuz) hangisinin şimdiki zaman kipinin olumsuz soru biçimiyle çekimlediği (gitmiyor musun) sorulmuştur.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Komisyon, 2015: 92-93) 2. tema “Atatürk”te “Unutulmayan Hafta” adlı metne ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Unutulmayan Hafta” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 11 ve 12. etkinlik (Komisyon, 2015: 93), fiillerin olumlu, olumsuz, soru ve olumsuz soru çekimlerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

11. etkinlikte verilen cümleler (Hafta sonu sinemaya gideceğiz./Hafta sonu sinemaya gitmeyeceğiz./Hafta sonu sinemaya gidecek miyiz?/Hafta sonu sinemaya gitmeyecek miyiz?) arasında anlam farkının olup olmadığının belirtilmesi, varsa bunun sebebinin yazılması amaçlanmıştır.

12. etkinlikte verilen “çalış-” fiilinin olumlu çekimi (çalış-tı-m) ve olumlu soru çekimi (çalış-tı-m mı) ile “yüz-” fiilinin olumsuz çekimi (yüz-me-di-m) ve olumsuz soru çekiminin (yüz-me-di-m mi) yapılarak birer cümlede kullanılması istenmiştir.

5.1.10. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiillerin Yapı Özellikleri

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Meram Yayınları Kılavuz Kitabı'nda (Sarbay, 2015: 225-232) 4. tema "Toplum Hayatı"nda "İpek Diyarı ve Taht Şehri Bursa" ve "Dost Acı Söylemeli" adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

"İpek Diyarı ve Taht Şehri Bursa" adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 5, 6 ve 7. etkinlik (Sarbay, 2015: 225-226) basit, türemiş ve birleşik fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması ile farklı yapı özelliklerinde fiillerin anlam özelliklerinin dikkate alınarak kullanılması kazanımına yöneliktir.

5. etkinlikte verilen cümlelerde kullanılan fiillerin (isteyebilir miyiz, düşlemektedir, yakabildi, çıkarabilirim, konuşabiliyor, neşelendiler) belirlenerek altlarının çizilmesi istenmiştir.

Aşağıdaki fiillerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması istenmiştir:

taşlamak	→	taş - la - mak
seslenmek	→	ses - len - mek
sözleşmek	→	söz - leş - mek
morarmak	→	mor - ar - mak

Fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması istenmiştir.

çivilemek	→	çivi - le - mek
-----------	---	-----------------

Çivi ismiyle, çivilemek fiili arasındaki anlam ilişkisinin açıklanması, diğer örneklerdeki anlam ilişkilerinin öğrencilere sorulması ve kavratılması, isim ve isim soylu kelimelerin kök ve gövdelerine ulanan eklerle fiil türetildiğinin ve türemiş fiil ile kök veya gövde arasında anlam ilişkisi olduğunun kavratılması amaçlanmıştır.

Aşağıdaki örneklerle, fiil kök ve gövdelerinden yeni fiiller türetildiğinin kavratılması istenmiştir.

kazanmak	atıştırmak
bölüşmek	ovalamak

6. etkinlikte verilen cümlelerde (İlk insanlar önce bakırı işlediler./Ateş yakarken elleri kirlendi./İnsanlar zaman içinde su kıyılarına yerleştiler./Annemle çiçekleri suladık.) kullanılan türemiş fiillerin kök ve ekleriyle belirlenmesi, türetim

sırasında anlam ilişkisinin belirtilmesi amaçlanmıştır. Bu durum şu şekilde açıklanmıştır:

iş-le- fiili “iş” isminden “-le” ekiyle türetilmiştir.

“işle” fiili, “iş” ismiyle anlamca ilgilidir.

kir-le-n- fiili “kir” isminden “-le-n” ekiyle türetilmiştir.

“kirlen-” fiili, “kir” ismiyle anlamca ilgilidir.

yer-leş- fiili “yer” isminden “-le-ş” ekiyle türetilmiştir.

“yerleş-” fiili, “yer” ismiyle anlamca ilgilidir.

su-la- fiili “su” isminden “-la” ekiyle türetilmiştir.

“sula-” fiili, “su” ismiyle anlamca ilgilidir.

Aşağıdaki birleşik fiillerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması ve her grubun anlam özellikleri üzerinde durulması istenmiştir.

A. Birleşik Fiiller

a. Yeterlik Fiili

Mağara adamı ateş yakabilir.

Çocuklar yeni yetenekler kazanabilir.

Küçükler korkabilir.

Yeterlik Fiili: “Bilmek” fiili ile başka bir fiilin birleştirilmesiyle yapılır. “Bilmek” fiili kendi sözlük anlamını yitirir. “Başarma, gücü yeterlik, olasılık, dilek vb. anlamlar taşır.

b. Tezlik Fiili

Yarın bize geliver.

Dilekçemi çabucak yazıver.

Kaza bir anda oluverir.

Tezlik Fiili: “Vermek” fiili ile başka bir fiilin birleştirilmesiyle yapılır. “Vermek” fiili kendi sözlük anlamını yitirir. “Tezlik, çabukluk, apansızlık” anlamları taşır.

c. Sürerlik Fiili

Yorgunluktan uyuyakalmışım.

Şu çocuğa bakakaldı.

Akşam dayım çıkageldi.

Sen gidedur ben gelirim.

Sürerlik Fiili: Birinci fiilin bildirdiği iş, hareket veya oluşun sürüp gittiğini, sürüp geldiğini anlatır. Farklı fiillerle yapılabilir. Her iki fiil, sözlük anlamını yitirmez.

ç. Yaklaşma Fiili

Haberi duyunca ninem öleyazdı.

Ayağı kayınca düşeyazdı.

Yaklaşma Fiili: Anlatılan eylemin “olacaktı gibi” olduğunu anlatır. Az kullanılır.

B. Yardımcı Fiille Yapılan Birleşik Fiiller

1. “Etmek” fiili ile yapılanlar

emretmek → emir - etmek

sabretmek → sabır - etmek

seyretmek → seyir - etmek

2. “Olmak” fiili ile yapılanlar

memnun olmak

iyi olmak

arkadaş olmak

7. etkinlikte verilen cümlelerde geçen fiillerin ve ifade ettikleri anlamların (öğrenebilir-yeterlik, bakakaldı-sürerlik, düşeyazdı-yaklaşma, alıverdi-tezlik, toplayadursun-sürerlik, çözebilirsin-yeterlik) eşleştirilmesi istenmiştir.

“Dost Acı Söylemeli” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 6. etkinlik (Sarbay, 2015: 232), basit, türemiş ve birleşik fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması ile farklı yapı özelliklerinde fiillerin anlam özelliklerinin dikkate alınarak kullanılması kazanımına yöneliktir.

Resim 14: “Dost Acı Söylemeli” Metni 6. Etkinlik (Sarbay, 2015: 232)

6. Etkinlik

Aşağıdaki cümlelerde kullanılan birleşik fiilleri, yapı özelliklerine göre gruplandırınız.

- Sebzeleri buzdolabına koyuver.
- Ödevlerimi kendim yapabilirim.
- Ben sana yetişirim, sen gidedur.
- Anneme babama her zaman yardım ederim.
- Korkudan öleyazdı.
- Onunla iyi arkadaş olduk.

<u>Yeterlilik</u> <u>Fiilleri</u>	<u>Tezlik</u> <u>Fiilleri</u>	<u>Sürerlik</u> <u>Fiilleri</u>	<u>Yaklaşma</u> <u>Fiilleri</u>	<u>Yardımcı Fiille Yapılan</u> <u>Birleşik Fiiller</u>
yapabilirim	koyuver	gidedur	öleyazdı	yardım ederim
				arkadaş olduk

6. etkinlikte verilen cümlelerde geçen birleşik fiillerin yapı özelliklerine göre gruplandırılması istenmiştir.

“Toplum Hayatı” temasının “Ölçme ve Değerlendirme” bölümündeki (Sarbay, 2015: 238-239) 4, 5 ve 6. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

4. soruda verilen fiillerden (suladım, koşuverdim, alacağız, görmeyelim) hangisinin birleşik yapı (koşuverdim) olduğu sorulmuştur.

5. soruda verilen cümlelerde geçen fiillerin (okudum, selamlaşırım, yapabilirim, gidiverseniz) hangisinin tezlik fiili (gidiverseniz) olduğu sorulmuştur.

6. soruda verilen cümlelerde geçen fiillerle (bakabilirim, alveriniz, gidedurunuz) yanlarında verilen açıklamaların (tezlik, yaklaşma, sürerlik, yeterlik) eşleştirilmesi istenmiştir.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Kaplan ve Şen, 2012: 95-134) 2. tema “Atatürk”te “Sana Borçluyuz”; 3. tema “Duygular”da “Ümit Dünyası”, “O Konuşursa Bu Da Düşünür” ve 4. tema “Okuma Kültürü”nde “Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Ümit Dünyası” adlı metnin dil bilgisi bölümünde, öğrencilerin basit ve türemiş fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerini örneklerden hareketle kavramaları için aşağıdaki örneklerin tahtaya yazılması istenmiştir.

İnsanlar ümit içinde dünyaya gelirler.

Ümit sizi durmadan o hedefe doğru çeker.

Bütün gün onun hareketlerini gözledi.

Saçlarını tokayla bağladı.

Bu cümlelerde geçen çekimli fiilleri (gelirler, çeker, gözledi, bağladı) öğrencilerin defterlerine yazması, bu fiillerin isim kökü mü fiil kökü mü olduğunu göstermeleri istenmiş ve onlara köklere ulanan eklerin türlerinin sorulması amaçlanmıştır. Alınacak cevaplardan sonra “göz, bağ” köklerinin isim olduğu, yapım (-la, -le) ve çekim eki (-dı, -di) aldığı; “gel-, çek-” köklerinin ise fiil olduğu ve çekim eki (ir, er, ler) aldığı açıklamalarına yer verilmiştir. Aynı çalışmanın öğrencilerle birlikte tahtada yapılarak, öğretmen tarafından öğrencilerin yazdıklarının kontrol edilmesi istenmiştir.

Aşağıdaki cümlelerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması, öğrencilerden cümlelerdeki çekimli fiillerin kök ve eklerini göstermelerinin istenmesi, örneklerden hareketle öğrencilere fiillerde kök (basit fiil) ile kökten yapım ekiyle oluşan yeni kelime (türemiş fiil) arasındaki anlam ilişkisinin kavratılması amaçlanmıştır.

Büyük İskender hazinesini eşine dostuna dağıtmaya başlamış.

Yükselmek ümidi bizi işimizin başına koşturuyor.

Ağacın dalları kırılırsa yalnızca meyvelerden kırılır.

Görevliler yeni dikilen fidanları suladılar.

başlamış —————> baş, başla-, başlat-, başlan-

koşturuyor —————> koş-, koştur-, koşul, koşturt-, koşuş

kırılır —————> kır-, kırıl-, kırdır-, kırdırt-

“Ümit Dünyası” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 116), basit, türemiş ve birleşik fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen metinde koyu yazılmış fiillerin (çıkarmıştı, gördüler, uyardı, dedi, yakalanırsanız, gelir, yer, karşılaştılar, uçuyordu, tanıttı, sarsıldılar,

sarıldılar) incelenmesi, yapılarına göre basit yapılı fiiller (gördüler, dedi, gelir, yer, uçuyordu) ve türemiş yapılı fiillerin (çıkarmıştı, uyardı, yakalanırsanız, karşılaştılar, tanıttı, sarsıldılar, sarıldılar) gruplandırılması amaçlanmıştır.

“Ümit Dünyası” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğretmenden tarafından “-hava-, -çık-, -ara-, -kes-” kelimelerinin tahtaya yazılması, öğrencilere bu kelimelerden hangilerinin isim kök ya da fiil kök olduğunun sorulması, daha sonra öğrencilerin bu isim ve fiil köklerine ekler getirerek fiiller türetmelerinin söylenmesi istenmiştir.

“O Konuşursa Bu Da Düşünür” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümünde, öğrencilerin basit ve türemiş fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerini örneklerden hareketle kavramaları için aşağıdaki örneklerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Cümleleri defterinize yazdım.

Metni arkadaşına yazdır.

Şiiri tahtaya yazabilirim.

Öğrencilerden cümlelerdeki fiilleri belirlemeleri, bunları yapıları bakımından incelemeleri ve aşağıdaki cümleleri defterlerine yazmaları istenmiştir.

Bu cılız köpeği parkta bulmuşlar.

Düğün günü gelip çattı.

Bahçedeki erik ağacını aşıladım.

Annem koltukta uyuyakalmış.

Tören konusunu biraz sonra görüşelim.

Atlar bu arabayı çekebilir.

Kardeşim Öykü bu yıl okula başladı.

Teyzeme dün telefon ettim.

Osman elindeki şekerleri düşürdü.

Fırtına ağacın dallarını kırdı.

Öğrencilerden cümlelerdeki fiillerin altını çizmeleri, bu fiilleri yapı bakımından gruplandırmaları, bunlardan türemiş fiilleri inceleyerek kökle gövde arasındaki anlam ilişkisini belirlemeleri istenmiştir. Buradan hareketle öğrencilerin dikkatinin birleşik fiillere ve bu fiillerin kuruluş özelliklerine çekilmesi amaçlanmıştır. Cümlelerdeki birleşik fiillerin hangi kelimelerin bir araya gelmesiyle

oluşturduğunun öğrencilere buldurulması ve aşağıdaki cümlelerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması istenmiştir.

Bir şişe suyu içiverdi.

Ayağı sandalyeye takılınca düşeyazdı.

Öğrencilere cümlelerdeki fiillerin yapı bakımından hangi grupta yer alabileceğinin sorulması, buradan hareketle öğrencilerin, birleşik fiillerin kuruluş özelliklerini kavramalarının sağlanması amaçlanmıştır.

Öğrencilere “uyuyakalmış, bataabilir, içiverdi, düşeyazdı” fiillerinin cümlelere hangi anlamları kattığının sorulması, cevaplardan sonra cümleye “uyuyakalmış” fiilinin hemen hemen, az daha gerçekleşme anlamları kattığının açıklanması, bu özellikteki fiillerin kurallı birleşik fiil olduğunun ve “yeterlik, tezlik, sürerlik, yaklaşma” fiilleri biçiminde adlandırıldığının söylenmesi istenmiştir.

“O Konuşursa Bu Da Düşünür” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 10 ve 11. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 121) basit, türemiş ve birleşik fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

10. etkinlikte verilen cümlelerde koyu yazılmış birleşik fiillerin kuruluş özelliklerinin (isteyebilir miyim-kurallı birleşik fiil, dost olduk-yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiil, öleyazdım-kurallı birleşik fiil, sabretmelisin-yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiil, gücüme gidiyor-anlamca kaynaşmış birleşik fiil, salıvermişler-kurallı birleşik fiil, ağzından bal akıyor-anlamca kaynaşmış birleşik fiil, oturadurun-kurallı birleşik fiil, göz kamaştırdı-anlamca kaynaşmış birleşik fiil) belirtilmesi istenmiştir.

11. etkinlikte verilen fiillerin yapı özelliklerine göre basit fiiller (durmak, çizmek, yürümek, okumak, yutmak), türemiş fiiller (düşürmek, karalamak, yollamak, gürlüdemek, karışmak) ve birleşik fiiller (içini dökmek, yardım etmek, bilebilmek, bakadurmak, boyayıvermek) olarak gruplandırılması amaçlanmıştır.

“O Konuşursa Bu Da Düşünür” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde verilen “kavuşabiliriz, ayağına gidiyorum, hak ettim, pişe dursun, yardımcı oldu, güven vermediniz” fiillerinin öğretmen tarafından tahtaya yazılması,

öğrencilere bu fiillerin kuruluş biçimlerinin sorulması ve bu fiillerin birer cümlede kullandırılması istenmiştir.

“Duygular” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümünde (Kaplan ve Şen, 2014: 123) 13, 17, 18 ve 19. sorular, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

13.soruda verilen çekimli fiillerin (okudum, okuyuverdim, çözdün mü, çözebildin mi) anlam özelliklerinin dikkate alınarak birer cümlede kullanılması amaçlanmıştır.

17. soruda verilen cümlelerde (Bu gömlek bana oldu./Bu yıl meyveler erken oldu./Ufaklık yine hasta oldu./Komşunun bir çocuğu oldu.) kullanılan “ol-” fiillerinden hangisinin yardımcı fiil (hasta oldu) olduğu sorulmuştur.

18. soruda cümlelerde bulunan fiillerin (uçuşurlar, süpürdüm, havalandılar, yaşatalım) hangisinin yapı bakımından farklı (süpürdüm) olduğu sorulmuştur.

19. soruda verilen birleşik fiillerin (sudan çıkmış balığa döndü, yatağa düştü, gözü kaldı, iyi örnek olmalılar) hangisinin (iyi örnek olmalılar) farklı bir yolla oluşturulduğu sorulmuştur.

“Sana Borçluyuz” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 96), farklı yapı özelliklerinde fiillerin anlam özelliklerinin dikkate alınarak kullanılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinliğin üçüncü sorusunda verilen cümlelerde bulunan fiillerin (sözleştiler, bırakabilirsin, havalandı, yanar) hangisinin birleşik yapı fiil (bırakabilirsin) olduğu sorulmuştur.

“Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması” adlı metinde öğrencilere farklı yapı özelliklerindeki fiillerin anlam özelliklerini kavratmak için aşağıdaki cümlelerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması istenmiştir.

Emircan evde bir başına kalmış.

Emircan evde bir başına kalabilmiş.

Demircan tabaktaki elmayı aldı.

Demircan tabaktaki elmayı alıverdi.

Hepimiz pencereden baktık.

Hepimiz pencereden bakakaldık.

Tamer suya düştü.

Tamer suya düşeyazdı.

Öğrencilere, cümlelerdeki “kalmış-kalabilmiş”, “aldı-alıverdi”, “baktık-bakakaldık”, “düştü-düşeyazdı” fiillerinde ne gibi bir anlam farkı olduğunun sorulması ve alınan cevaplardan sonra “kalabilmiş” fiilinin gücü yetme, başarıma ve olasılık; “alıverdi” fiilinin tezlik, çabukluk ve kolaylık; “bakakaldık” fiilinin sürerlik; “düşeyazdı” fiilinin gerçekleşecek gibi olup fakat gerçekleşmediği anlamını taşıdığıının vurgulanması amaçlanmıştır.

“Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 11 ve 12. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 133-134), farklı yapı özelliklerindeki fiillerin anlam özelliklerinin dikkate alınarak kullanılması kazanımına yöneliktir.

11. etkinlikte verilen cümlelerde kullanılan birleşik fiillerin (donakaldık, söyleyiverdi, seçebildik, çarpayazdım) altının çizilmesi ve bunların ifade ettikleri anlam özelliklerinin (yeterlik, tezlik, sürerlik, yaklaşma) cümlelerin sonuna yazılması ve yine “uyuyakalmak, koşabilmek, geçivermek, yıkılayazmak, yazadurmak” fiillerinin birer cümlede kullanılması amaçlanmıştır.

12. etkinlikte verilen “Saka Kuşu” adlı metnin okunması ve metinde geçen birleşik fiillerin (esivermiş, etkileyivermiş, sığınıvermişler, süregitmez, tükenebiliriz, edemiyormuş, kalkıvermiş, yapabilirim, öleyazmış, olageldiğini, artıvermiş, esivermiş) altlarının çizilmesi amaçlanmıştır.

“Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğrencilerden “içiyorsun, içebiliyorsun, yazdınız, yazıverdiniz, yandık, yanayazdık, sor, soradur” fiillerini tahtaya yazmaları ve bu fiilleri birer cümlede kullanmaları istenmiştir.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Komisyon, 2015: 130-152) 3. tema “Kavramlar ve Çağrışımlar”da “Bakardım Güneş Avuçlarımda”, “Hayata Açılan Kapılar”, “Pembe İncili Kaftan” ve “Yiğitlerimiz Cephane Bekliyor” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Bakardım Güneş Avuçlarımda” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9, 10 ve 11. etkinlik (Komisyon, 2015: 129-130), basit, türemiş ve birleşik fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte verilen cümlelerdeki fiillerin dikkatle incelenmesi istenmiştir. Bu cümleler şöyledir:

- A. Turistler Muğla’yı bir hafta önce gezdiler.
- B. Turistlere Muğla’yı bir hafta önce gezdirdi.
- C. Turistler Muğla'yı bir haftada geziverdiler.
- Ç. Turistler Muğla’yı gezince mutlu oldular.

Cümlelere yönelik verilen sorular şunlardır:

A cümlesindeki fiil ek almış mıdır? Bu ekler ne ekidir?

B cümlesindeki fiil ek/ekler almış mıdır? Bu ek/ekler ne ekidir?

A ve B cümlelerinin fiilleri arasında işi yapan/yapanlar bakımından nasıl bir anlam farkı vardır?

C cümlesindeki fiil kaç kelimedenden oluşmuştur? Bu fiili oluşturan kelimelerin türü nedir?

“geziver-” fiili nasıl bir anlam ifade etmektedir?

C cümlesindeki fiili oluşturan kelimelerden bir tanesini atarsak cümlenin anlamında nasıl bir değişiklik olur?

Ç cümlesindeki fiille C cümlesindeki fiil arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

Tabloda sınıflandırılan (basit fiiller/gez-, türemiş fiiller/gezdir-, birleşik fiiller/geziver-, mutlu ol-) fiiller, yapı bakımından doğru ise tablodaki noktalı yere “D”, yanlış ise “Y” yazınız.

Etkinlikten sonra öğrencilerin dikkatinin basit ve türemiş fiiller arasındaki anlam ilişkilerine, birleşik fiillerin kuruluş özelliklerine ve kurallı birleşik fiillerin anlam özelliklerine çekilmesi istenmiştir. Basit fiillerin kök hâlindeki fiiller olduğunun, türemiş fiillerin isim ya da fiillere ekler getirilerek (fiilden fiil yapanlar: -dır, -t, -ş, -ar, -ala, -ıl, -ın, -r vb.; isimden fiil yapanlar: -la, -el vb.) olduğunun, birleşik fiillerin iki ya da daha fazla kelimenin (isim+fiil ya da fiil+fiil) birleşmesiyle olduğunun, bazı birleşik fiillerin bunları oluşturan öğelerden birinin ya da ikisinin

birden gerçek anlamını kaybetmesiyle deyimleştiğinin (göz dik-, diş bile-, adam ol-, kulak kesil- vb.) söylenmesi amaçlanmıştır.

10. etkinlikte verilen cümlelerdeki fiillerle yapılarının (basit fiiller/sürdüm-oturdu-uzamış-konur-uyudum-dönelim-biliyorsunuz, türemiş fiiller/çıkartmış-gelmedi-yıkattılar-katılmadın-izledik, birleşik fiiller/tutuver-varabildik-el koydular-yararlı olacak-yardımcı olmalısın-bakakaldım) tabloda eşleştirilmesi amaçlanmıştır.

11. etkinlikte kutucuklarda verilen fiil köklerine (bak-, iç-, dur-, yap-) ve gövdelerine uygun eklerin getirilerek türemiş fiillerin (baktır-, içir-, durdur-, yaptır-) ve birleşik fiillerin (bakıver-, baktırıver-, içiver-, içiriver-, durabil-, durdurabil-, yapabil-, yaptırabil-) oluşturulması istenmiştir.

Verilen kutucuklara örnekteki gibi isim (mutlu) ve yardımcı fiilden (ol-) oluşmuş birleşik fiiller (mutlu ol-) yazılması istenmiştir.

“Hayata Açılan Kapılar” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8 ve 9. etkinlik (Komisyon, 2015: 135), basit, türemiş ve birleşik fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte cümlelerde yer alan altı çizili fiillerin yapılarına göre basit (gördüm, yıkadı, dolamış), türemiş (kesildi, başladım), birleşik (isim+fiil/nasip etmez-fark ettim, fiil+fiil/geliverdi-bakakaldılar, deyimleşmiş/kaleme alır) fiiller olarak tabloda gruplandırılması istenmiştir.

9. etkinlikte verilen metinde yer alan birleşik fiillerin (can atıyorduk, içimiz burkuldu, işe koyulduk, kapatıveriyordu, bakakaldılar) bulunması ve birer cümlede kullanılması amaçlanmıştır.

“Pembe İncili Kaftan” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8 ve 9. etkinlik (Komisyon, 2015: 142-143), farklı yapı özelliklerindeki fiillerin anlam özelliklerinin dikkate alınarak kullanılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen fiillerin (yaz-/yazdır-, uyut-/uyutuver-, uç-/uçuş-) yapılarına göre incelenmesi, fiillerin anlamlarının ve ek aldığı iki fiil arasındaki anlam farklarının noktalı yerlere yazılması ve son olarak bu fiillerin birer cümlede kullanılması amaçlanmıştır.

Etkinlik yaptırıldıktan sonra öğrencilere; basit fiillerin yapım ekleri alarak anlamlarının değiştiğinin; yapım ekleri alan basit fiillerin türemiş fiillerin gövdesini oluşturduğunun; birleşik fiillerin iki şekilde yapıldığının (fiil+fiil, isim+fiil); birleşik fiillerin kalıplaşma yoluyla anlam değiştirerek deyimleştiklerinin öğretmen tarafından hatırlatılması istenmiştir.

9. etkinlikte verilen basit fiillerin (konuş-, oku-, dinle-) türemiş ve birleşik fiil hâline getirilip birer cümlede kullanılması istenmiştir.

“Yiğitlerimiz Cephane Bekliyor” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Komisyon, 2015: 151-152) basit, türemiş ve birleşik fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerinin kavratılması ile farklı yapı özelliklerindeki fiillerin anlam özelliklerinin dikkate alınarak kullanılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen “Arslanla Fare” adlı metinde yer alan fiillerin yapı bakımından basit fiiller (çıktı, gitti, koştu, kemirdi), türemiş fiiller (kullanmadı, dokunmayıp, tutuldu, söküldü), birleşik fiiller (çıkıverdi, boşa gitti, aklına gelir, kâr etmez, fayda görür, yapabilir, saygı göstermeli) olarak uygun kutucuklara yazılması istenmiştir. Yine metindeki basit fiillerle türemiş ve birleşik fiiller oluşturulması, oluşturulan fiillerle cümlelerin kurulması amaçlanmıştır.

“Kavramlar ve Çağrışımlar” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Komisyon, 2015: 157) 3-9. sorular, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

3. soruda verilen eşleştirmeden (başlayacak-türemiş fiil, beğendi-basit fiil, selam verdi-birleşik fiil, artırdı-basit fiil) hangisinin yanlış olduğu (artırdı-basit fiil) sorulmuştur.

4. soruda verilen cümlelerin (Defterimdeki şiiirleri çiçek motifleriyle süsledim./Hat, ebru, tezhip, minyatür geleneksel sanatlardır./Oyun, uçurtma, topaç denilince çocukluğum aklıma gelir./Bütün yaşadıklarım herhalde bir rüyaydı.) hangisinde (Defterimdeki şiiirleri çiçek motifleriyle süsledim.) isimden türetilmiş fiilin olduğu sorulmuştur.

5. soruda verilen cümlelerde geçen fiillerin (yıkayıverdi, başlattı, affettim, kulağıma küpe oldu) hangisinin farklı yapıda olduğu (başlattı) sorulmuştur.

6. soruda verilen cümlelerin (Beden eğitimi dersinde bütün öğrencileri koşturdu./Kafesteki keklik gün boyu ötüyordu./Yüksek tepeleri de aşınca ova bir deniz gibi görünürdü./Şehrin üzerine çöken bulutlar bir anda her yeri kararttı.) hangisinde (Kafesteki keklik gün boyu ötüyordu.) türemiş fiilin olmadığı sorulmuştur.

7. soruda cümlelerde geçen fiillerin (geziverdi, bakakaldı, boyattı, öğrenebildi) hangisinde (boyattı) “bir işi başkasına yaptırma” anlamının olduğu sorulmuştur.

8. soruda verilen fiillerin (sevdi, telefon etti, anlatamadım, uyutur) hangisinin (telefon etti) “Sabah erkenden komşusuna selam verdi.” cümlesinin fiili ile aynı yapıda olduğu sorulmuştur.

9. soruda verilen cümlelerin (Mektubu kapının altından atıver./Bu çuvalı kaldırabilir misin?/Hemencecik teklifimi kabul etti./Onu biraz sonra içeri alır mısınız?) hangisinde (Onu biraz sonra içeri alır mısınız?) birleşik fiilin kullanılmadığı sorulmuştur.

5.1.11. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Meram Yayınları Kılavuz Kitabı'nda (Sarbay, 2015: 225-232) 5. tema “Millî Kültür”de “Cazgır” adlı metne ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Cazgır” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenin aşağıdaki bilgileri tahtaya yazması için şu bilgiler verilmiştir:

Şiir ve müzik dinletisini önümüzdeki hafta **gerçekleştiriyoruz.**

(“Gerçekleştireceğiz” anlamındadır.)

Atatürk, çevresindekilere “Millî ahlak nedir?” diye **soruyor.**

(“Sordu” anlamındadır.)

Planlı ve sabırlı çalışanlar **başarıyor.**

(“Başarır” anlamındadır.)

“-(i)yor” kip ekinden hareketle fiillerin “şimdiki zaman” kipiyle çekimlendiğinin kavratılması; zaman bildiren ifadelerden ve diğer ipuçlarından

hareketle cümlenin zamanının buldurulması; “Atatürk, çevresindekilere ‘Millî ahlak nedir?’ diye soruyor.” cümlesinde şimdiki zamanın, geçmiş zamanı karşıladığının kavratılması; fiillerde zaman ve anlam kaymasıyla ilgili bilgi ve kuralları kavratmak amacıyla hazırlanan etkinliğin öğrencilere yaptırılması istenmiştir.

Bu etkinlikten hareketle öğrencilerin “Bazı fiiller, kendilerine ulanan kip eklerinin gösterdiği zamanın dışında, başka zamanın anlamını verecek biçimde kullanılır. Bu özelliğe, ‘fiil kiplerinde zaman ve anlam kayması’ denir.” açıklamalarına ulaşmaları amaçlanmıştır.

“Cazgır” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6 ve 7. etkinlik (Sarbay, 2015: 261), fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymasının nasıl gerçekleştiğinin kavratılması ile fiil kiplerinin farklı zaman ve anlamları ifade edecek şekilde kullanılması kazanımına yöneliktir.

6. etkinlikte verilen cümlelerde (Her gün kitap okuyorum./Hafta sonlarında gezilere gidiyoruz./Türk ordusu İstanbul’u kuşatıyor. /Haftaya sizde toplanıyoruz./Sonunda Türk ordusu şehri alır./Nasrettin Hoca bu söze kızar.) şimdiki zaman ve geniş zamanla çekimlenmiş fiillerin hangi zamanı gösterdiğinin ilk örnekte olduğu gibi (Ek/şimdiki zaman-geniş zaman) yazılması istenmiştir. Örnek cümlelerden hareketle, fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymalarının bir anlatım bozukluğu olmadığını, tersine Türkçenin bir zenginliği olduğunun kavratılması amaçlanmıştır.

7. etkinlikte verilen cümlelerin (Adamın biri Hoca’ya ..sorar../Üzülme, güneş yine ..doğar../Keloğlan saraya ..varır../Biraz dinlen, sonra ..çalışırsın../Dereye doğru ..yöneliyorum../Beni arayan kardeşim ..olacak..) uygun fiillerle (olacak-doğar-varır-sorar-isterim-yöneliyorum-çalışırsın) tamamlanması ve almış olduğu kiplerle hangi kipleri karşıladığının (geniş zaman-öğrenilen geçmiş zaman/geniş zaman-gelecek zaman/geniş zaman-öğrenilen geçmiş zaman/geniş zaman-emir/şimdiki zaman-görülen geçmiş zaman/gelecek zaman-gereklilik) belirtilmesi istenmiştir.

“Millî Kültür” temasının “Ölçme ve Değerlendirme” bölümündeki (Sarbay, 2015: 282) 5. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

5. soruda verilen cümlelerde (Düzenli olarak tiyatroya gidiyoruz./ Türk büyükleri hakkında araştırma yapacağım./ Pazar günü bizde toplanıyoruz./Türkçe

konuşmaya özen gösteriyorum.) kullanılan fiillerin hangisinde (yapacağım) anlam kaymasının olmadığı sorulmuştur.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Kaplan ve Şen, 2012: 95-150) 4. tema "Okuma Kültürü"nde "Gülnaz ve Ödünç Sevinç", "Sözlükle Arkadaşlık" ve 2. tema "Atatürk"te "Sana Borçluyuz" adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

"Gülnaz ve Ödünç Sevinç" adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilere, zaman eklerinin temel işlevlerini örneklerden hareketle kavratmak amacıyla aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Annem pencereden bize bakıyor.

Arkadaşıma mektup yazdım.

Kalemimi kantinde düşürmüş.

Sahaya spor giysilerinizle çıkacaksınız.

Güneş her sabah bu tepeden doğar.

Öğrencilerin bu cümlelerdeki çekimli fiilleri belirlemeleri, bunların hangi kipte çekimlendiğini ve zaman bakımından bildirdikleri anlamları söylemeleri amaçlanmıştır.

Fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymasının nasıl gerçekleştiğini öğrencilerin kavraması amacıyla aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Kardeşim yatağında uyuyor.

Ekmeği her gün babam alıyor.

Öğrencilere, bu cümlelerdeki çekimli fiillerin hangi haber kipinde çekimlendiğinin sorulması, öğrencilerin "şimdiki zaman kipi" cevabını aldıktan sonra "uyuyor" fiilindeki "-yor" ekinin şimdiki zaman; "alıyor" fiilindeki "-yor" ekinin geniş zaman anlamında kullanıldığını fark etmelerinin sağlanması amaçlanmıştır.

Daha sonra aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması, öğrencilerden bu cümlelerdeki zaman eklerini ve bu eklerin hangi zamanı karşıladığını bulmalarını istenmiştir.

Dedem, sokak hayvanları için her gün yiyecek bırakıyor.

şimdiki zaman —→ geniş zaman

Arkadaşları, yarın akşam evlerine biz bırakıyoruz.

şimdiki zaman —→ gelecek zaman

Nasrettin Hoca komşusundan bir gün ödünç bir kazan ister.

geniş zaman —→ geçmiş zaman

Bu kitabı okuyacaksınız ve özetini bana getireceksiniz.

gelecek zaman —→ emir kipi

Bu örneklerden hareketle bir kipin kendi zaman ve anlamının dışında farklı bir kipin yerine kullanıldığında anlam ve zaman kayması oluştuğunun öğrencilere açıklanması, sonra öğrencilerin zaman ve anlam kaymasına uğramış fiil kiplerine, günlük hayattaki konuşma kalıplarından örnekler vermeleri istenmiştir.

“Gülnaz ve Ödünç Sevinç” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 145), fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymasının nasıl gerçekleştiğinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte fiil kipinde zaman ve anlam kaymasının gerçekleştiği cümlelerin (Ağustos böceği bütün yaz saz çalıyor./Yarın sizle birlikte gideriz./Teyzemler bize dün geldiler./Her okuduğunuzu sorgulamalısınız./Akşamları bir bardak meyve suyu içiyorum./Şimdi ne yapıyorsun?/Keloğlan değirmene buğday götürür./Ellerini iyice yıkayacaksın ve sofraya oturacaksın!/Bugün gelir elbette./Ailemizin iyilikleri saymakla bitmez.) işaretlenmesi istenmiştir.

“Gülnaz ve Ödünç Sevinç” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde çekimli fiillerde zaman ve anlam kayması olan cümlelerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması, öğrencilere önce kip eklerinden hareketle fiilin zamanının, sonra da zaman bildiren ifadelerden hareketle cümlede bildirilen oluşun, işin ya da durumun zamanının buldurulması istenmiştir. Son olarak öğrencilerin bu cümlelerde anlam ve zaman kaymasının olup olmadığını belirtmeleri istenmiştir.

“Sana Borçluyuz” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinliğin dördüncü sorusu (Kaplan ve Şen, 2012: 95), fiil kiplerinin farklı zaman ve anlamları ifade edecek şekilde kullanılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinliğin dördüncü sorusunda, verilen cümlelerden (Sizinle yarın çalışırız./ Şimdi en sevdiğim yemeği pişiriyorum./Canım dedem, her zaman pencereden güneşin batışını izliyor./Annemin ördüğü kazağı havalar soğuyunca giyeceğim.) hangilerinin fiil kipinde zaman ve anlam kaymasının olduğu sorulmuştur.

“Sözlükle Arkadaşlık” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilerin fiil kiplerinde zaman ve anlam kayması ile ilgili öğrendiklerini hatırlamalarına ve fiil kiplerini farklı zaman ve anlamları ifade edecek şekilde kullanabilmelerine yardımcı olmak amacıyla verilen örnek cümlelerin tahtaya yazılması amaçlanmıştır.

Akşamları kitap okumayı seviyorum.

şimdiki zaman —→ geniş zaman

Yarın yola çıkıyoruz.

şimdiki zaman —→ gelecek zaman

19 Mayıs 1919’da Atatürk Samsun’a çıkıyor.

şimdiki zaman —→ geçmiş zaman

Babam bir yaz günü dünyaya gelir.

geniş zaman —→ geçmiş zaman

Derslerine günü gününe çalışacaksın.

gelecek zaman —→ emir kipi

Fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymalarının bir anlatım bozukluğu olmadığını, tersine Türkçenin bir zenginliği olduğunun örneklerle öğrencilere açıklanması istenmiştir.

“Sözlükle Arkadaşlık” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8 ve 9. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 150), fiil kiplerinin farklı zaman ve anlamları ifade edecek şekilde kullanılması kazanımına yöneliktir.

Resim 15: “Sözlükle Arkadaşlık” Metni 8. Etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 150)

Sozlukle Arkadaslik

8. ETKİNLİK

Aşağıdaki metni okuyunuz. Metinde koyu yazılmış fiillere -miş eki getirerek metni tekrar okuyunuz. Fiillerdeki bu kip eki değişikliğinin metnin anlamını etkileyip etkilemediğini arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

AGAÇ İLE BALTA

Oduncunun biri ormana gider ve baltasına sap vermeleri için ağaçlara yalvarır. Ağaçlar oduncunun bu isteğini çok masum bulurlar ve bir dişbudak ağacını feda edip isteğini yerine getirirler. Çok geçmeden oduncu ormandaki tüm ağaçları kesmeye başlar. Ağaçlar yaptıkları hatanın farkına varırlar ama artık çok geçtir. Meşe ağacı sedir ağacına döner ve “Oduncunun isteğini yerine getirmemiz bizim sonumuz oldu. Arkadaşımızı feda etmeseydik hepimiz yaşıyor olacaktık.” der.

*Dünya Klasikleri Ezop Masalları
Çeviren: Tozan Akan*

8. etkinlikte verilen “Ağaç ile Balta” metnini öğrencilerin okuması, metinde koyu yazılmış fiillere -miş eki getirerek metni tekrar okuması, fiillerdeki bu kip eki değişikliğinin metnin anlamını etkileyip etkilemediğini arkadaşlarıyla değerlendirmesi amaçlanmıştır.

9. etkinlikte verilen cümlelerde (Her sabah pencereyi açıp kuş seslerini dinliyorum./Ustalar tamirat için yarın geliyorlar./Tabağındaki yemeğini bitireceksin. Nasrettin Hoca eşeğini kaybeder.) zaman ve anlam kaymasına uğramış fiiller vardır. Bu fiillerin biçim ve anlam olarak karşılık geldiği kiplerin ilk örnekteki gibi (Her sabah pencereyi açıp kuş seslerini dinliyorum./biçim olarak-şimdiki zaman/anlam olarak-geniş zaman) yazılması amaçlanmıştır.

“Okuma Kültürü” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Kaplan ve Şen, 2012: 151) 10. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

10. soruda verilen cümlelerde (Hüsni, bir yıl sonra askere gidiyor./Şimdi çok iyi anladım./Keloğlan, annesinden para alıp pazara gidiyor./Bebekken sütü çok içtim.) zaman ve anlam kaymasına uğramış fiiller vardır. Bu fiillerin biçim ve anlam olarak karşılık geldiği kiplerin yazılması amaçlanmıştır.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Komisyon, 2015: 177-191) 3. tema “Milli Kültür”de “Oğuz Destanı”, “Mehmet Âkif Ersoy” ve “Yüksek Yüksek Tepelere” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Oğuz Destanı” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8, 9, 10, 11. etkinlik (Komisyon, 2015: 177), fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymasının nasıl gerçekleştiğinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen cümlelerin (Yarın Nasrettin Hoca şenlikleri için Akşehir’e gidiyoruz./Nasrettin Hoca bir gün eşeğine biner./Öğrenciler öğleden sonra müzeden otobüsle gelir./Metehan, her gün düzenli olarak spor yapar./Mustafa Kemal 9 Eylül 1922’de İzmir’e giriyor.) incelenerek fiillere gelen eklerin zamanlarının ilk örnekteki gibi (gidiyoruz-şimdiki zaman) yazılması istenmiştir. Daha sonra cümlelerde fiillere gelen zaman ekiyle cümlenin bildirdiği zamanın aynı olup olmadığı, aynı ise neden olduğu sorulmuştur.

Etkinlik yapıldıktan sonra Türkçede zaman eklerinin, anlatımı güçlendirmek için cümle içinde farklı zaman anlamlarına gelebileceğinin ve bunun bir anlatım bozukluğu değil Türkçenin zenginliği olduğunun öğrencilere söylenmesi istenmiştir.

9. etkinlikte verilen cümlelerin (Konya'ya iki hafta sonra gidiyoruz./Konya'ya iki hafta sonra gideceğiz./Keloğlan ormana odun toplamak için yola çıkar./Anadolu 1071'den itibaren Türk yurdu olur-Komşularımız Ardahan'dan yarın geliyor./O kadar çalışkan bir arkadaş ki her gün bir iş üretiyor.) fiillerinde zaman ve anlam kayması vardır. Cümlelerdeki zaman kaymalarının ilk örnekteki gibi (Konya'ya iki hafta sonra gideceğiz.) noktalı yerlere yazılması istenmiştir.

10. etkinlikte verilen cümlelerin (Eda benimle bu konularda her zaman yarışıyor/Efsun dün eve gidiyor ama Ezgi'yi evde bulamıyor./Derneğimizin düzenleyeceği konser programının taslağını yarın teslim ederim./Her gece yatmadan önce destan okuyorum./Alparslan 1071 yılında Anadolu'nun kapılarını Türklere açar.) hangi anlamı taşıdığı ve hangi zaman ekini aldığı ilk örnekteki gibi (geniş zaman anlamı-şimdiki zaman eki) noktalı yerlere yazılması istenmiştir.

11. etkinlikte öğrencilerin “gör-, gez-, git-, izle-” fiillerini kullanarak zaman ve anlam kaymasına uğramış cümleler kurmaları amaçlanmıştır.

“Mehmet Âkif Ersoy” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9 ve 10. etkinlik (Komisyon, 2015: 186) fiil kiplerinin farklı zaman ve anlamları ifade edecek şekilde kullanılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte verilen cümlelerin (Haftaya vapurla Kıbrıs'a gidiyorum./İstedğin filmi seyredebilmen için önce bu romanı okuyacaksın./İyi bir bedene sahip olmak için bol bol spor yapacaksın./Öğrencileri festivale götürme işini kendiniz düzenlersiniz./Babam bu habere çok sevindir.) yüklemelerinde kullanılan kipin yazılması, daha sonra cümlelerin bir kez daha okunarak cümlelerin anlamlarından hangi zamanın ve anlamın kastedildiğinin yazılması amaçlanmıştır.

Etkinlik yapıldıktan sonra öğrencilere, fiil kiplerinin farklı zaman ve anlamlarda kullanıldığının ve bunun Türkçenin bir zenginliği olduğunun hatırlatılması amaçlanmıştır. Daha sonra öğrencilerden farklı zamanlarda kullanılan fiil kiplerinin anlam kaymasına uğramasıyla ilgili örnekler vermeleri istenmiştir.

10. etkinlikte verilen cümlelerde (Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled Belh'den Konya'ya göç eder./Babamlar her sene memlekete gidiyor./Anne, yaptıklarım için beni lütfen affet./Yarın sınıfça türkü gecesine gidiyoruz./Şiir yarışmasını kazananlara törende ödülleri verildi.) anlam kaymasına uğrayanların işaretlenmesi ve anlam kaymasının sebeplerinin noktalı yerlere yazılması amaçlanmıştır.

“Yüksek Yüksek Tepelere” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Komisyon, 2015: 189-191), fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymasının nasıl gerçekleştiğinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen cümlelerde (Geçen ay “Uluç Reis” romanını okudunuz./Arkeologlar yarın Kars'a trenle gidiyor./Liderimiz söyledi: Hiç kimse kamp alanından izinsiz ayrılmayacak./Önce ödünç aldığın kitapları getir, sonra da istediklerini götürürsün./Dengeli beslenmek için besinleri her gün düzenli olarak almalıyız.) zaman ve anlam kaymasına uğrayan fiillerin altının çizilmesi, bu fiillerin hangi zaman ve anlamları (gidiyor-gelecek zaman/ayrılmayacak-emir) ifade ettiklerinin karşılıklarına yazılması istenmiştir.

“Milli Kültür” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Komisyon, 2015: 195-196) A maddesinin 6 ve 7. sorusu ile B maddesinin 6. sorusu sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

A maddesi 6. soruda verilen cümlelerde (Seneye sınıfça Antalya'ya gideriz./İşlerimi bitirdikten sonra kasabaya gideceğim./Üç senedir yurt dışında olduğu için bu sene sonu yurduna dönüyor./Türkçe dersinde okuduğumuz hikâyeyi dramatize ettik./Milli bayramlarda halk oyunlarında oynarım./Karadeniz yaylalarını ancak bir ayda gezmişler.) anlam kaymasına uğrayan fiiller (gideriz, dönüyor) ile anlam kaymasına uğramayan fiillerin (gideceğim, oynarım, dramatize ettik gezmişler) tabloda uygun yerlere yazılması amaçlanmıştır.

A maddesi 7. soruda cümlelerde (Amcamlarla birlikte her hafta sonu pikniğe git..şimdiki zaman/Küçük kardeşime bağlama al..gelecek zaman/Her bayram dedemleri ziyaret et..şimdiki zaman/Gençler lütfen çabuk ol..emir) boş bırakılan yerlerin verilen kiplerle doldurulması istenmiştir.

B maddesi 6. soruda verilen cümlelerde (Verdiğin dergiyi, gelecek ay okurum./Bir gün mutlaka Bosna Hersek'e gidecek./Ninem hafta sonlarında roman okur./Bu haber yarın bütün televizyon kanallarında yayınlanacak.) geçen fiillerin hangisinin (okurum) anlam kaymasına uğradığının bulunması amaçlanmıştır.

5.1.12. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Ek Fiil

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Meram Yayınları Kılavuz Kitabı'nda (Sarbay, 2015: 267-277) 5. tema "Milli Kültür"de "Dil Bilir Misin?" ve "Beğil Oğlu Emren Hikâyesi" adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

"Dil Bilir Misin?" adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden verilen cümleleri tahtaya yazması, cümlelerde (Türkçe çok zengin bir dildir./Her Türk bir Mehmetçiktir./Türk kültürü çok zengindir./Karagöz, Türk seyirlik oyunudur./Atatürk geleceği gören bir liderdi.) kullanılan bütün isimleri öğrencilerin katılımıyla belirlenmesi, belirlenen isimlerden kip ve kişi anlamı taşıyanları yuvarlak içine alması istenmiştir.

"Dil Bilir Misin?" adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 5, 6 ve 7. etkinlik (Sarbay, 2015: 268-269), "İsim türünden kelimelerin kip ve kişi açısından biçimlenerek çekimlenebildiğini kavrar.", "İsimlerin kip eki almasında ek fiilin rolünü kavrar.", "İsimlerin ek fiil aracılığıyla hangi kiplerde çekimlenebildiğini kavrar." ve "Ek fiili işlevine uygun olarak kullanır." kazanımlarına yöneliktir.

5. etkinlikte verilen cümlelerde (Tarih, binlerce yıllık deneme ve hayat tecrübesinin sonucudur./Kültür, bir milletin aynasıdır./Osmanlı Devri edebiyatı özü itibarıyla Türk'tür./Türkçeyi en güzel kullanan şairlerden biri de Yunus Emre'dir./Orta oyunu, sahnesiz olarak halkın içinde oynanan bir oyundur.) kip ve kişi eki almış isimlerin (hayat tecrübesinin sonucudur, milletin aynasıdır, Türk'tür, Yunus Emre'dir.) altlarının çizilmesi istenmiştir. Etkinlikten hareketle öğrencilerin "İsimlerin, isim soylu kelimelerin ve tamlamaların fiiller gibi çekimlenip yüklem gibi kullanılmasını sağlayan eklere ek-fiil denir." tanımına ulaşmaları amaçlanmıştır.

Öğretmenden verilen cümleleri (Ömer çalışkandı./Ömer çalışkanmış./Ömer çok çalışkansa./Ömer daha çalışkandır.) tahtaya yazması ve bu cümlelerdeki yüklemeleri öğrencilere buldurması, yüklemeleri isim oluşturan kelimelerin isim

olduğunu öğrencilerin fark etmesini sağlaması ve daha sonra bu örnekleri tahtaya aşağıdaki gibi yazması istenmiştir:

çalışkandı —————> çalışkan dı
isim ek fiil

çalışkanmış —————> çalışkan mış
isim ek fiil

çalışkansa —————> çalışkan sa
isim ek fiil

çalışkandır —————> çalışkan dır
isim ek fiil

Öğrencilerin verilen örneklerden (Bu bina ne kadar yüksekmiş./Hayat çok güzeldir./Orada hava yağmurluysa?/Kapıyı açan annemdi.) hareketle öğrenilenleri pekiştirmesi amaçlanmıştır. Örneklerde ek fiile vurgu yapılması ve diğer seslerin açıklanması istenmiştir.

6. etkinlikte verilen cümlelerin (Hayatta en hakiki mürşit ilimdir./Önderimiz Atatürk'tür./Atatürk'ün en büyük güvencesi millettir./Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür./Kültürümüzün kaynağı ve hafızası dildir.) yüklemelerinin ilk örnekteki gibi (ilim/isim, -dir/ek fiil) gösterilmesi amaçlanmıştır.

İsimlerin ek fiil aracılığıyla hangi kiplerde çekimlenebildiğinin kavratılması, için şu bilgiler verilmiştir:

Görülen Geçmiş Zaman: öğrenci-y-di-m, öğrenci-y-di-n, öğrenci-y-di, öğrenci-y-di-k, öğrenci-y-di-niz, öğrenci-y-di-ler.

Öğrenilen Geçmiş Zaman: öğrenci-y-miş-im, öğrenci-y-miş-sin, öğrenci-y-miş, öğrenci-y-miş-iz, öğrenci-y-miş-siniz, öğrenci-y-miş-ler.

Geniş Zaman: öğrenci-y-im, öğrenci-s-in, öğren-ci-dir, öğrenci-y-iz, öğrenci-si-niz, öğrenci-dir-ler.

Şart: öğrenci-y-se-m, öğrenci-y-se-n, öğrenci-y-se, öğrenci-y-se-k, öğrenci-y-se-niz, öğrenci-ler-se.

Bu kelimelerin hangi kiplerde kullanıldığının öğrencilere kavratılması, anlam özelliklerinin kavratılması ve cümlede kullanılması istenmiştir.

7. etkinlikte verilen eksik cümlelerin (Türk'üm diyen herkes.../Atatürk ölümsüz bir.../Bir milletin en büyük zenginliği.../O tarihte Ankara'da.../Ortak millî değerlerden biri de.../Eğer iyi bir...) uygun kelimelerle (öğrenciyse-liderdir-Türk'tür-öğrenciydim-tarihtir-kültürüdür) tamamlanması amaçlanmıştır.

“Beğil Oğlu Emren Hikâyesi” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümünde öğrencilerden, ders kitabının 103. sayfasında yer alan “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” adlı metnin ilk sayfasında kullanılan bütün isimlerin altlarını çizmeleri; öğretmenden de altı çizilen isimleri öğrencilere okutması ve öğrencilerin yanlışlarını düzeltmesi istenmiştir.

“Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” adlı metnin ilk cümlesinin sonunda yer alan “simasıdır” kelimesinin tahtaya yazılması, bu kelimenin kökünün öğrencilere sorulması istenmiştir. Daha sonra öğrencilere “Sima” kelimesinin isim kökü mü fiil kökü mü olduğunun sorulması, öğrencilerin kelimenin anlamını kavramalarının sağlanması ve bu kelimenin isim olduğu hâlde cümlenin yüklemi olduğuna dikkatlerinin çekilmesi amaçlanmıştır.

Öğrencilerin “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” adlı metnin ilk sayfasındaki isimlerden kip ve kişi anlamı taşıyanları söylemeleri istenmiştir. Söylenen isimlerden doğru olanların öğretmen tarafından tahtaya yazılması ve öğrencilere ek fiillerin buldurulması istenmiştir.

“Beğil Oğlu Emren Hikâyesi” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6. etkinlik (Sarbay, 2015: 276), “İsim türünden kelimelerin kip ve kişi açısından biçimlenerek çekimlenebildiğini kavrar.”, “İsimlerin kip eki almasında ek fiilin rolünü kavrar.” kazanımlarına yöneliktir.

6. etkinlikte metinde geçen bütün isimlerin (tarihimiz, insanlık, tarihi, eskidir, yurdumuz, Orta Asya'dır, Türk devleti, Asya Hun Devleti'ydi, devlet, Köktürk Devleti'dir, Orta Asya'daki, iklim, değişiklikleri, atalarımızı, göçe, batıya, göç, yurdumuz, Anadolu'dur, Türk, yurdu, vatan, atalarımızın, emanetidir) altının çizilmesi; kip ve kişi anlamı taşıyanların (eskidir, Asya Hun Devleti'ydi, Köktürk

Devleti'dir, Anadolu'dur, emanetidir) metnin altında verilen bölüme yazılması istenmiştir.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Kaplan ve Şen, 2012: 95-184) 5. tema "Doğa ve Evren"de "Yine Bahar Geldi", "Yedi Tane Erik Ağacı", "Uluabat (Apolyont) Gölü", "Postal ve Ben" ve 2. tema "Atatürk"te "Sana Borçluyuz" adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

"Yine Bahar Geldi" adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilerin isim türünden kelimelerin kip ve kişi açısından biçimlenerek çekimlenebildiğini kavramaları amacıyla aşağıdaki cümlelerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması istenmiştir.

Kütüphaneden kitap aldım.

En iyi arkadaşım kitaptır.

Öğrencilerden cümleleri incelemeleri, cümlelerdeki ortak kelimeyi ve bu kelimenin türünü söylemeleri; öğretmenden "kitap" kelimesinin hangi cümlede kip ve kişi bakımından biçimlenerek çekimlenmiş olduğunu öğrencilere sorması istenmiştir. Öğrencilerin cevaplarından sonra tahtaya yazılmak üzere aşağıdaki cümleler verilmiştir. Yargı bildiren kelimelerin altına çizilmesi amaçlanmıştır.

Atatürk'ün gözleri maviydi.

Deden vaktiyle çok kuvvetli bir adamdı.

Acaba aradığı neydi?

Maviyi çok seviyorum.

Kardeşim her sabah bir yumurta yer.

En yararlı gıdalardan biri de yumurtadır.

Çantamı evde bıraktım.

Annemler evdeymiş.

Ya duyduğumuz doğruysa...

Doğru söyleyin.

Bunu bana sen söyledin.

Kapıma gelen senmişsin.

Öğrencilerden, cümlelerdeki altı çizili kelimeleri, isim ve fiil olarak gruplamaları, grupladıkları kelimelerin kip ve kişi eklerini belirlemeleri; öğretmenden ise isim grubunda bulunan kelimelerin, fiiller gibi kip ve kişi eki alarak çekimlenebildikleri açıklamasını öğrencilere yapması istenmiştir.

"Yine Bahar Geldi" adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 164), isim türünden kelimelerin kip ve kişi açısından biçimlenerek çekimlenebildiğinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen cümlelerin (Ninniler, bilmeceler, tekerlemeler, masallar bu varlığın başta gelen türleridir./Çevresinde çocuk kitaplıklarının bulunması da çok önemlidir./Örter bizi güz ananın yaprakları./Kırmızı alıçlardan boncuk yaptım./Dün İstanbul'da hava yağışlıymış./Ellerin temiz değilse sofraya oturma./Doğruyu söylersen sana daha çok saygı duyarım./Evdeki tek canlı, kanaryasıydı./Köpeğin üç yavrusundan ikisi erkekmiş./Ortanca kızı, evin direği idi.) hangilerinde isim türünden kelimelerin ek fiil olarak çekimlendiğinin işaretlenmesi istenmiştir.

“Yine Bahar Geldi” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde “Dedem” adlı metnin öğrencilere dağıtılması ve metinde kip ve kişi ekleriyle çekimlenmiş fiillerin buldurulması amaçlanmıştır.

“Yedi Tane Erik Ağacı” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilere, isimlerin kip eki almasında ek fiilin rolünü kavratmak ve onların çekimli isimlerle çekimli fiilleri ayırt edebilmelerini sağlamak için aşağıda verilen örnek cümlelerin tahtaya yazılması amaçlanmıştır.

Evimiz deniz kenarındadır.

Çocuğun dedesi çok yaşlıymış. yaşlı imiş.

En güçlü iletişim aracı dildir.

Çiçekler güzelse alabilirim. güzel ise

Kitabını çoktan okumuş.

Elbiseleri ıslaktı. ıslak idi

Saydım; yedi tanedir.

Öğretmenden, ek fiil almış isimlerin altını çizmesi, bu kelimelerin isim mi yoksa fiil mi olduğunu öğrencilere söyletmesi, çekimlenmiş ek fiilleri yuvarlak içine alması ve yuvarlak içine aldığı kelimelerin “ek fiil” olduğunu söylemesi istenmiştir. Yine onlara ek fiilin görevinin sorulması, alınan cevaplardan sonra ek fiilin isim türünden kelimelere gelerek onlara yüklem görevi verdiğinin ve iki farklı yazımı olduğunun açıklanması amaçlanmıştır.

“Yedi Tane Erik Ağacı” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9, 10 ve 11. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 170), isimlerin kip eki almasında ek fiilin rolünün kavratılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte tabloda verilen isim türünden kelimelerin (sert, yapışık, cesur, yeşil, solgun) ek fiillerle (idi/-di, imiş/-miş, ise/-se, -dır) çekimlenmesi istenmiştir.

10. etkinlikte verilen cümlelerde ek fiille çekimlenmiş isimlerin (boşsa, vardır, kuraklıkmiş, eşittir, Anadolu'ymuş, seninse, ağır mıydı) altının çizilmesi ve ek fiilin yuvarlak içine alınması istenmiştir.

11. etkinlikte eksik cümlelerin “derindir, güzelmiş, güçlüyse, yemyeşildi, mutluydum” kelimelerinden uygun olanlarıyla tamamlanması amaçlanmıştır.

“Yedi Tane Erik Ağacı” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğretmenden, “çiçek, yeşil, kedi, güzel” kelimelerini öğrencilere ek fiilin duyulan geçmiş zamanıyla çekimletmesi ve cümle içinde kullandırması istenmiştir.

“Uluabat (Apolyont) Gölü” adlı metnin dil bilgisi bölümünde isimlerin ek fiil aracılığıyla hangi kiplerde çekimlenebildiğini öğrencilerin kavramaları amacıyla aşağıdaki cümlelerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması istenmiştir.

Uluabat gölünde her şey **farklıdır**.

Haftanın ilk günü **pazartesidir**.

Koşuda biz **birinciydik**.

Kırmızı otomobil, **komşumuzunmuş**.

Hazırsan yola cıkalım.

Sınıfın en uzun öğrencisi **senmişsin**.

Çok **cesursunuz**.

Ben henüz genç bir **şairdim**.

Rüzgâr **hırçınsa** sonbahar gelmiştir.

Cümlelerdeki koyu yazılmış kelimelerin türünün sorularak isimlerin kip ve kişi açısından biçimlenerek çekimlenebildiğinin öğrencilere hatırlatılması, bu kelimelerin hangi kip ekleriyle çekimlendiğinin sorulması amaçlanmıştır. Cevaplardan sonra öğretmenden bu kelimeleri, aldıkları kip ekleri ve zaman anlamlarına göre tahtada gruplandırması istenmiştir.

Görülen geçmiş zaman kipi: birinciydik, şairdim

Duyulan geçmiş zaman kipi: komşumuzunmuş, senmişsin

Geniş zaman kipi: pazartesidir, cesursunuz

Şart kipi: hazırsan, hırçınsan

Öğrencilerden, “birinci, pazartesi” kelimelerine bu kip eklerinin dışında başka kip ekleri getirmeleri, “birinci” kelimesini, şimdiki zaman kipiyle ya da gereklilik kipiyle; “pazartesi” kelimesini, gelecek zaman kipiyle ya da şimdiki zaman kipiyle çekimlemeleri istenmiştir. Bu örneklerden hareketle isimlerin, bütün kip ekleriyle çekimlenemediğinin, ek fiil aracılığıyla, sadece “görülen geçmiş zaman kipi, duyulan geçmiş zaman kipi, geniş zaman kipi ve şart kipi”ne göre çekimlenebildiğinin öğrencilere açıklanarak kavratılması amaçlanmıştır. Daha sonra ek fiille çekimlenmiş isimlerin taşıdığı kip ve kişi özelliklerini fark edebilmeleri için öğretmenden, “cesursunuz” kelimesini teklik ve çokluk şahıslarla geniş zaman kipine göre öğrencilere çekimletmesi ve birer cümlede kullandırması istenmiştir.

1. tekil kişi	ben	cesurum	1. çoğul kişi	biz	cesuruz
2. tekil kişi	sen	cesursun	2. çoğul kişi	siz	cesursunuz
3. tekil kişi	o	cesurdur	3. çoğul kişi	onlar	cesurdurlar

“Cesur” kelimesinin teklik ve çokluk kişilerle geniş zaman kipine göre çekimlenirken yalnızca kişi ekleri aldığının öğrencilere belirtilmesi istenmiştir. Ancak üçüncü teklik ve çokluk kişilerle çekimlenirken “-dir” eki aldığına öğrencilerin dikkatinin çekilmesi; üçüncü teklik ve çokluk kişilerin “-dir” eki kullanılmadan da geniş zamanla çekimlenebileceğinin örneklerle vurgulanması amaçlanmıştır.

“Uluabat (Apolyont) Gölü” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 10, 11 ve 12. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 177-178), isimlerin ek fiil aracılığıyla hangi kiplerde çekimlenebildiğinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

10. etkinlikte aşağıdaki koyu yazılmış isimlere açıklamalar doğrultusunda uygun eklerin getirilerek cümlelerin tamamlanması amaçlanmıştır.

- Birbirinin en yakın çocukluk şahidi **kardeş** (geniş zaman kipi-3. çoğul kişi)
- Ben iri, sağlıklı bir **bebek** (duyulan geçmiş zaman kipi-1. tekil kişi)
- Ziyarete giden birkaç **kişi** (görülen geçmiş zaman kipi-1. çoğul kişi)
- Çay **şekerli** (duyulan geçmiş zaman kipi-3. tekil kişi)
- Gökyüzünde süzülen iki **uçurtma** (geniş zaman kipi-2. çoğul kişi)

Doktorla konuşurken neden **tedirgin** (görülen geçmiş zaman kipi-2. tekil kişi)

Balıklar **taze** (şart kipi-3. tekil kişi) alabilirim.

Balık **bayat** (şart kipi-3. tekil kişi) almam.

11. etkinlikte verilen cümlelerde ek fiille çekimlenmiş isimlerin (öğrencilerdir, çıplakmış, güzeldir, yirmi altı yaşındaydım, kullanabilirsin, canlı ve parlakmış, annemin biricik çiçeğiydim, 1950’lerin müziği idi, sıcaksın, sıcaksa, bizim yanımızdadır, hayranım.) kip ve kişi özelliklerinin ilk örnekteki gibi (öğrencilerdir-geniş zaman kipi-3. çoğul kişi) cümlelerin sonundaki boşluklara yazılması istenmiştir.

12. etkinlikte kişi eklerini kullanarak “büyük” kelimesinin görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, geniş zaman ve şart kipine göre çekimlenmesi amaçlanmıştır.

“Uluabat (Apoliyont) Gölü” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğrencilerden “iyiymişler, bilgiliysen, sııftaydım, alıngandır” kelimelerinin kip ve kişi özelliklerini belirlemeleri istenmiştir.

“Sana Borçluyuz” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinliğin beşinci sorusu (Kaplan ve Şen, 2012: 95), ek fiilin işlevine uygun olarak kullanılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinliğin beşinci sorusunda verilen “Mehmet, geceleri çok hayal kuran bir çocuktur.” cümlesindeki isimlerden (çocuktur, Mehmet, geceleri, hayal) hangisinin (çocuktur) ek fiil aldığı sorulmuştur.

“Postal ve Ben” adlı metnin dil bilgisi bölümünde, öğrencilere isimlerin ek fiil aracılığıyla hangi kiplerde çekimlenebildiğinin örneklerden hareketle hatırlatılması; öğrencilerin dikkatlerini konuya çekmek ve ek fiili işlevine uygun olarak kullanmalarına yardımcı olmak amacıyla verilen cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Bunların çoğu, insanı mutlu eden kokulardır. (Geniş zaman kipi-3. tekil kişi)

Çünkü toprak genellikle serttir. (Geniş zaman kipi-3. tekil kişi)

Bana göre papatya en güzel çiçektir. (Geniş zaman kipi-3. tekil kişi)

Çay çok sıcakmış. (Duyulan geçmiş zaman kipi-3. tekil kişi)

Sen güvendiğim tek dostumdu. (Görülen geçmiş zaman kipi-2. tekil kişi)

Ellerin temizse sofraya oturabilirsin. (Şart kipi-3. tekil kişi)

Öğrencilerden, cümlelerde bulunan ek fiille çekimlenmiş isimlerin altlarını çizmeleri ve bunların hangi kiplerde, hangi kişiye göre çekimlendiklerini söylemeleri istenmiştir.

“Postal ve Ben” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 184), ek fiilin işlevine uygun olarak kullanılması kazanımına yöneliktir.

Resim 16: “Postal ve Ben” Metni 7. Etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 184)

7. ETKİNLİK Aşağıdaki metinden ek fiille çekimlenmiş isimleri bularak verilen başlıklar altında gruplayınız.

BABAANNEM

Annem bir gün bana baktı ve “Aynı babaannen gibisin.” dedi. “Babaannen harika bir kadındı.” Nasıldı yani, dedim. Annem anlatmaya başladı. “Senin gibi haylaz ama sevimli bir çocukmuş. Aslında onun babası da öyleymiş. Babaannenin boyu servi gibi uzundu. Gözleri yemyeşildi. Aslında her zaman gülümseyen bir yüzü vardı. Güzel, çok güzel. Bugün boyun uzunsa, gözlerin yemyeşilse bunları ona borçlusun.”

Annem anlatırken ben babaannemi görür gibiydim. Demek babaannem o yaşına rağmen harika bir kadıymış. Boyu uzunmuş, yemyeşilmiş gözleri. Bir çocuk gibi de yaramazmış. Babamın ara sıra bana bakıp “Sen babaannenin kopyasısın.” demesi boşuna değilmiş. Canım babaannem, sen ne unutulmaz bir kadıymışsın. Aradan beş yıl geçse de hâlâ aramızdasın. Hep de aramızda olacaksın.

Komisyon

<p>Görülen Geçmiş Zaman Kipi kadındı nasıldı uzundu yemyeşildi vardı güzel güzel gibiydim</p>	<p>Duyulan Geçmiş Zaman Kipi çocukmuş öyleymiş kadıymış uzunmuş yemyeşilmiş yaramazmış değilmiş kadıymışsın</p>	<p>Geniş Zaman Kipi gibisin borçlusun kopyasısın aramızdasın</p>	<p>Şart Kipi uzunsa yemyeşilse</p>
--	--	---	---

7. etkinlikte “Babaannem” adlı metinden ek fiille çekimlenmiş isimlerin bulunarak “görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, geniş zaman ve şart kipi” başlıkları altında sınıflandırılması amaçlanmıştır.

“Doğa ve Evren” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümünde (Kaplan ve Şen, 2012: 185) 10 ve 15. sorular, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

10. soruda aşağıda verilen cümlelerin ek fiilin uygun çekimleriyle tamamlanması istenmiştir.

Ben senden daha yaşlıyım.

Bizim için güzel bir gündür.

Şurada duran kadın benim annemdir.

Öykü çok heyecanlıysa görüşmek için biraz beklesin.

Gizem, duyduğuma göre çok çalışkanmış.

15. soruda verilen cümlelerde koyu yazılmış kelimelerin hangilerinde ek fiil varsa işaretlenmesi istenmiştir.

) Büyüklere dünyası bu kadar mı **ayrıydı**?

) Babama bu soruları **sordum**?

) Bu sabah yüzü **sapsarıymış**.

) Bütün yapraklar **sararmış**.

) Köyde sinema, tiyatro **yoktur**.

) **Çağırısam** yanıma gelir misin?

) Marifet **kavuktaysa** mektubu sen oku.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Komisyon, 2015: 105-236) 5. tema "Doğa ve Evren"de "Sular", "Son Kuşlar", "Kutup Yıldızı" ve "Bir Kavak ve İnsanlar" ile 2. tema "Atatürk"te "Atatürk ve Türk Tiyatrosu" adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

"Sular" adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 13, 14 ve 15. etkinlik (Komisyon, 2015: 210-211), isim türünden kelimelerin kip ve kişi açısından biçimlenerek çekimlenebildiğinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

13. etkinlikte verilen cümlelerde kip ve kişi eki almış isimlerin (sularıymış, sebebiydi, çiçeklermiş, varmış) altının çizilmesi istenmiştir. Altı çizili olan kelimelerin isim türünde olanların boşluğa yazılması amaçlanmıştır. Daha sonra öğrencilerin "Bu isimleri cümleden çıkardığımızda cümlenin anlatımı bozulur mu? Neden?", "Kip ve kişi eki alan isimlerin cümlelerdeki görevi nedir?" sorularını cevaplamaları istenmiştir.

Öğrencilere isimlerin kip ve kişi ekleri ile çekimlendiğinin ve cümlede yüklem görevi aldığı söylenmesi istenmiştir.

14. etkinlikte verilen cümlelerde ek fiille çekimlenmiş isimlerin (ağaçlarıymış, çeşmenizdi, sulardır, gölmüş, sularımızdı, yöntemmiş) altının çizilmesi, aldıkları kip ve kişi eklerinin (-miş/–, -di/-niz, -dır/–, -müş/–, -dı/-mız, -miş/–) isimlerin karşısına yazılması amaçlanmıştır.

15. etkinlikte verilen isimlere (ormanlar, ırmak, ısınma, susuzluk, kaynak) ek fiilin uygun zaman eklerinin getirilerek cümlelerin tamamlanması istenmiştir. Cümleler şu şekildedir:

Kutuplardaki buz dağlarının erimesinin nedeni küresel **ısınmaymış**.

Boynuzlu balina Kuzey Kutbunda yaşayan insanların çoğunun besin **kaynağıydı**.

Afrikada günde on çocuğun ölmesinin nedeni açlık ve **susuzluktu**.

Dünyadaki bütün kuş türlerinin bir arada barındığı yer Brezilya yağmur **ormanlarıdır**.

Asi Irmağı Suriyeden doğup Türkiyede Akdenize dökülen **ırmakmış**.

“Son Kuşlar” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9 ve 10. etkinlik (Komisyon, 2015: 218-219), isimlerin kip eki almasında ek fiilin rolünün kavratılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte cümlelerin kutu içinde verilen ek fiil eklerinden (-dı, -miş, -sa, -dır) uygun olanları ile tamamlanması istenmiştir. Cümleler şu şekildedir:

Sultansazlığı Milli Parkı Manyas Kuş Cenneti’nden sonra Türkiye’nin en büyük kuş cennetidir.

Mevsimi geldiğinde bütün kuşları avlayan canavar ruhlu bir adamdı.

Milli parklar, doğadaki canlı hayatın koruma altına alındığı parklardır.

Akdeniz fokları ve deniz kaplumbağaları soyu tükenme tehlikesi olan hayvanlar**mış**.

Sultansazlığı Milli Parkı’nda 500 bin su kuşu vardı.

Ormanlar, birçok ağaç ve hayvan türünün doğal yaşamlarını sürdürdüğü yerler**dir**.

Öğrencilere ek fiille çekimlenmiş isimlerin geçmiş zaman, geniş zaman ve şart kipi eklerini aldıklarının söylenmesi istenmiş ve ek fiilin geçmiş zamandaki durumlarını anlatmak için “-dı, -miş”; geniş zamandaki durumları anlatmak için “-dır/-dir”; şart kipini anlatmak için de “-se” eklerini aldığı açıklamasına yer verilmiştir. Bu kiplere aşağıdaki cümle örnekleri verilmiştir:

Dün hava **yağmurluydu**.

Annesi **hastaymış**.

Hava **rüzgârlıysa** gitmeyelim.

Ökseleri cumartesi gecesinden hazırlayan da Konstantin isminde bir **adamdı**.

Konstantin Efendi, zahire **tüccarıydı**.

Çocukları bu işe seferber eden de **oydu**.

10. etkinlikte verilen isimlere (su kuşları, balıklar, ağaçlar, doğa, göller, koruma, ormanlar, canlı türleri) ek fiil eklerinin getirilerek birer cümlede kullanılması amaçlanmıştır.

“Kutup Yıldızı” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9 ve 10. etkinlik (Komisyon, 2015: 227), isimlerin ek fiil aracılığıyla hangi kiplerde çekimlenebildiğinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte verilen cümlelerde altı çizili olan kelimelerin, ek fiilin geçmiş zaman (farklıydı, Kutup Yıldızı’ydı, Demirkazık’tı), geniş zaman (yıldız kümesidir, alıcılarıdır, yıldızdır, değildir, hâlinedir) ve şart (gözlemcisiyseniz) kip eklerinden hangisini aldığının tabloda uygun yerlere yazılması amaçlanmıştır.

Öğrencilere ek fiilin geçmiş zaman, geniş zaman ve şart kipi olduğunun söylenmesi ve “-dı, -mı, -sa” eklerinin getirilmesi ile isimlerin çekimlendiğinin belirtilmesi istenmiştir.

10. etkinlikte kip ekleriyle çekimlenmiş isimlerin (yıldızdır/-dir geniş zaman, cisimleridir/-dir geniş zaman, rüyaymış/-mı geçmiş zaman, meraklıysanız/-sa şart kipi, romandı/-dı geçmiş zaman, neydi/-di geçmiş zaman, meraklıymış/-mı geçmiş zaman, değildirler/-dir geniş zaman, eğridir/-dir geniş zaman) aldıkları kip eklerinin karşısına yazılması amaçlanmıştır.

“Bir Kavak ve İnsanlar” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 10, 11 ve 12. etkinlik (Komisyon, 2015: 235-236), ek fiilin işlevine uygun olarak kullanılması kazanımına yöneliktir.

10. etkinlikte verilen cümlelerde ek fiili alan kelimelerin altının çizilmesi; daha sonra cümlenin yüklemi, ek fiil alan kelime ve ek fiil olarak tabloya yerleştirilmesi istenmiştir. Bu cümleler şöyledir:

Kavak zaten ihtiyarın kulübesinin uzağında değildi.

Kavakta şimdi insanlara has bir hüviyet belirmekte idi.

Yalnızca deniz mi, çiçekler de durumdan şikayetçiydiler.

Onlar renklerden, kokulardan, denizden, tabiattan zevk alacak soydan değillerdir.

Kavak, sahile bakan dik yamacın üstünde vahşi bir kırlığın ortasında idi.

Zaten neye benziyordu, tek başına sipsivri bir ağaçtı.

Bize lazım olan ağaç değil, yerdir.

Değildir beyim; bu, o kavak değildir.

Kavak şekil itibariyle aynı ağaçtı belki.

Dal sürecekle ve budamaya adam yetmeyecek olan bu direk midir?

11. etkinlikte cümlelerin tabloda verilen kelimeler (su, kaplan, ısınma, direk, canlı, ses) ile ek fiilin zaman eklerinin (-mış, -dı, -dır, -sa) kullanılarak tamamlanması istenmiştir. Cümleleri tamamlayan yüklem (canlıdır, sularıydı, kaplanmış, sesiye, direğidir, ısınmadır) ek fiil ekleri getirilerek tamamlanmıştır.

12. etkinlikte verilen isimler ile uygun görülen ek fiilin belirtilen zamanlarının (kavak/görülen geçmiş zaman/geniş zaman, insan/anlatılan geçmiş zaman/şart, rüzgâr/geniş zaman/görülen geçmiş zaman) çekimlenerek birer cümlede kullanılması amaçlanmıştır.

“Doğa ve Evren” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Komisyon, 2015: 240-241) A maddesinin 6. sorusu ile B maddesinin 5, 6 ve 7. sorusu sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

A maddesinin 6. sorusunda, verilen isimlere (canlılar, hayvan, orman, yağmur, orman, yağmur, doğu, çevre) ek fiilin zaman eklerinin getirilerek bunların birer cümlede kullanılması istenmiştir.

B maddesinin 5. sorusunda, verilen cümlelerden (Çorak topraklarda sebze yetiştiren azimli bir insandı./Toprak kaymasının nedeni aşırı yağın yağmurlarmış./Yıldızlar uzayda hareketsizdir./İnsanlar bilinçsizce ağaçları kesiyorlar.) hangisinin (İnsanlar bilinçsizce ağaçları kesiyorlar.) ek fiil almadığı sorulmuştur.

6. soruda verilen cümlelerin yüklemelerinden (armağanıdır, yağışlı değil, krater gölüydü, uzakmış) hangisinde (yağışlı değil) isim türünden kelimenin bir ek fiil almadığı sorulmuştur.

7. soruda verilen cümlelerin yüklemelerinin (zamanıdır, içindedir, sularımıyş, tanımıyoruz) hangisinin (sularımıyş) ek fiilin geçmiş zamanıyla çekimlendiği sorulmuştur.

“Atatürk ve Türk Tiyatrosu” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8 ve 9. etkinlik (Komisyon, 2015: 105-106), ek fiilin işlevine uygun olarak kullanılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen kelimelere (çalışkan, Ali, öğrenci, kırmızı), geçmiş zaman (-dı, / -mıyş), geniş zaman (-dır /-dir) ve şart kip (-sa/-se) eklerinin getirilerek bunların birer cümlede kullanılması istenmiştir.

Bu etkinlikten sonra öğrencilere ek fiilin isim ve isim soylu kelimelere gelerek onları yüklem yaptığının söylenmesi amaçlanmıştır.

9. etkinlikte verilen kelimelere (bahar, mevsim, yağmur, çocuklar, dere, köy) ek fiil ekleri getirilerek konusu “ilkbahar” olan bir paragraf yazılması istenmiştir.

5.1.13. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Meram Yayınları Kılavuz Kitabı’nda (Sarbay, 2015: 136-308) 6. tema “Doğa ve Evren”de “Ezgiyle Dönen Dünya”, “Son Kuşlar”, “Isıtan Güneşe Şiir” ve “Yukarıda Ne Var, Ne Yok” ile 2. tema “Atatürk”te “Türk Hanımlarıyla Birlikte Sahneye”, “Milli Ahlak” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Ezgiyle Dönen Dünya” adlı metnin dil bilgisi bölümünde metinden alınan veya metne/temaya uygun oluşturulan cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Bu ovalarda bizonlar yaşardı.	Kedi, kalan mama ile ilgilenmemişti.
Mektupta şunlar yazıyordu.	Doğayı daha iyi korumalıydık.
Yerli işçi çalıştırmak daha ucuza gelecekti.	

Aşağıdaki süreci izleyerek zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların oluşumunda ek fiilin işlevinin kavratılması amaçlanmıştır.

a. Fiillerdeki kip eklerinin öğrenciler tarafından belirlenmesi istenmiştir.

yaşardı	-r	(geniş zaman)
---------	----	---------------

yazıyordu	-(ı)yor	(şimdiki zaman)
gelecekti	-ecek	(gelecek zaman)
ilgilenmemişti	-miş	(duyulan geçmiş zaman)
korunmalıydık	-malı	(gereklilik)

b. Bu fiillerin hangi kiplerle çekimlendiğinin öğrencilere sorulması, bu çalışma ile kip eklerinin işlevinin hatırlatılması istenmiştir.

c. Her fiilde, kip ekinden sonra gelen ikinci kip ekinin işlevinin öğrencilere sorulması, bu eklerin fiile yeni bir anlam kattığını öğrencilerin fark etmelerinin sağlanması istenmiştir.

Zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların adlandırılmasında öğretmenlerin işlevden hareket etmeleri; “geniş zamanın öyküsü”; “şimdiki zamanın rivayeti” gibi adlandırmalar yapmamaları istenmiştir.

“Ezgiyle Dönen Dünya” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Sarbay, 2015: 292), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların oluşumunda ek fiilin işlevinin kavratılması kazanımına yöneliktir. 8. etkinlik, şöyledir:

8. etkinlikte verilen cümlelerin yüklemelerinde (uğrardı, gidecektik, yağardı, inermiş) kullanılan birleşik zamanlı fiillerin incelenmesi ve ek fiillerin işlevlerinin kavratılması istenmiştir.

uğra-r-dı/fiil kökü-geniş zaman eki-ek fiil (geçmiş zaman eki)

Ek fiilin işlevleri: Cümleye terk edilmiş bir alışkanlık anlamı katıyor. Fiile geçmiş zaman anlamı yüklüyor.

gid-ecek-ti-k/fiil kökü-gelecek zaman eki-ek fiil-1. çoğul kişi eki

Ek fiilin işlevi: Fiile, “gerçekleşmemiş niyet” anlamı katıyor. Fiile geçmiş zaman anlamı yüklüyor.

yağ-ar-dı/fiil kökü-geniş zaman eki-ek fiil

Ek fiilin işlevi: Fiile, “artık var olmayan bir durum” anlamı katıyor. Fiile geçmiş zaman anlamı yüklüyor.

in-er-miş/fiil kökü-geniş zaman eki-ek fiil

Ek fiilin işlevi: Fiile, “artık var olmayan bir durum” anlamı katıyor. Fiile geçmiş zaman anlamı yüklüyor.

Aşağıdaki örneklerde kip ekinden sonra gelen ek fiilin fiile kattığı anlamın kavratılması amaçlanmıştır.

Babam her sabah çiçekleri sulardı.	Beni uyandırmaya kıyamamıştı.
Bu sabah beni de uyandıracaktı.	Kahvaltı için uyandıracakmış.
Uyandığımda çiçekleri suluyordu.	Keşke daha erken uyandırsaydı.

Zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapılarda fiilin zamanını kip ekinden sonra gelen ek fiilin belirlediğinin vurgulanması amaçlanmıştır.

“Son Kuşlar” adlı metnin dil bilgisi bölümünde metinden alınan veya metnin/temanın içeriğine göre oluşturulan cümlelerin tahtaya yazılması ve cümlelerde koyu yazılan eklere öğrencilerin dikkatinin çekilmesi istenmiştir.

Cıvıl cıvıl öterler**di**.
 Küme küme bir ağaçtan ötekine konarlard**ı**.
 Belki de kuşların nesilleri tükenecekti.
 Bir kuş cıvıltısı duysam seviniyord**um**.
 Kuşlar artık adaya uğramıyorlarmış.
 Ya kuşların nesli gerçekten tükenirse...

Aşağıdaki süreci izleyerek zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların işlevlerinin ve kullanım özellikleri ile bu eklerle cümlelere hangi anlamın katıldığının kavratılması amaçlanmıştır. Zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların işlevlerinin fiile zamanın yanı sıra farklı anlam özellikleri kazandırmak olduğunun vurgulanması istenmiştir.

Örnekler

“-r + -di” birleşik yapısının “artık var olmayan bir durumu, terk edilmiş bir alışkanlığı vb.” anlattığının kavratılması amaçlanmıştır. Bunun için aşağıdaki cümlelerin örnek olarak verilebileceği belirtilmiştir.

Doğayı korurduk.
 Ormanlara çok önem verirdik.
 Her yıl ağaç dikerdik.

“ecek + -ti” birleşik yapısının, “geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet” bildirdiğinin kavratılması amaçlanmıştır. Bunun için aşağıdaki cümlelerin örnek olarak verilebileceği belirtilmiştir.

Sınıfça pikniğe gidecektik.

Annelerimiz de gelecekti.

Yağmur yağmasaydı ne güzel eğlenecektik.

“Son Kuşlar” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6. etkinlik (Sarbay, 2015: 299), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların işlevlerinin ve kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

6. etkinlikte verilen cümlelerin yüklemelerinde (konarlardı, yapardım, geçirecektik, umuyordum) kullanılan birleşik zamanlı fiillerin incelenmesi ve ek fiillerin işlevlerinin kavratılması istenmiştir.

kon-ar-lar-dı/fiil kökü- geniş zaman eki-kişi eki-ek fiil

Ek fiilin işlevleri: Cümleye terk edilmiş bir alışkanlık anlamı katıyor. Fiile geçmiş zaman anlamı yüklüyor.

yap-ar-dı-m/fiil kökü- geniş zaman eki-ek fiil-1. tekil kişi eki

Ek fiilin işlevi: Fiile, “artık terk edilen bir alışkanlık” anlamı katıyor. Fiile geçmiş zaman anlamı yüklüyor.

geçir-ecek-ti-k/fiil kökü- gelecek zaman eki-ek fiil-1. çoğul kişi eki

Ek fiilin işlevi: Fiile, “gerçekleştirilememiş” veya “henüz gerçekleşmemiş” bir eylem anlamı katıyor. Fiile geçmiş zaman anlamı yüklüyor.

um-u-yor-du-m/fiil kökü-şimdiki zaman eki-ek fiil-1. tekil kişi eki

Ek fiilin işlevi: Fiile, “gerçekleştirilememiş” veya “henüz gerçekleşmemiş” bir eylem anlamı katıyor. Fiile geçmiş zaman anlamı yüklüyor.

“Isıtan Güneşe Şiir” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6. etkinlik (Sarbay, 2015: 308), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların özelliklerine uygun biçimde kullanılması kazanımına yöneliktir.

6. etkinlikte verilen fiillerin (olurdu, azalacaktı, etmiyordu, öğrenmeliydik, korunacaktı, katılırsa, görebilmeliydi, demişti) kullanılarak cümlelerin tamamlanması amaçlanmıştır.

“Yukarıda Ne Var, Ne Yok” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 7. etkinlik (Sarbay, 2015: 315), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların özelliklerine uygun biçimde kullanılması kazanımına yöneliktir. 7. etkinlik şöyledir:

Resim 17: “Yukarıda Ne Var, Ne Yok” Metni 7. Etkinlik (Sarbay, 2015: 315)

7. Etkinlik

Görselleri inceleyerek altlarında verilen satırlarda yer alan cümleleri birleşik çekimli fiillerle tamamlayınız.

Babam balık ..fırtacaktı..

Dedem gazete ..okuyordu..

Spor ..yaparsam.. sağlıklı olacağım.

Çok güzel bir film ..izlemiştim..

Kuşlar gibi uçabilmek ..isterdim..

Köpeğimi her gün ..gezdireyordum..

7. etkinlikte verilen görsellerin incelenerek altlarında verilen satırlarda yer alan cümlelerin birleşik çekimli fiillerle tamamlanması amaçlanmıştır.

“Türk Hanımlarıyla Birlikte Sahneye” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Sarbay, 2015: 136-137), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların oluşumunda ek fiilin işlevinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen cümlelerin fiillerinin (yapacaktım, dinlemiştik, uyanacaktı, gitmeliymiş, okuyormuş, geliyordu, giyin, edecekti, yapmalısın, çalışsaydım) incelenmesi ve her fiilde hangi kip eklerinin kullanıldığının yazılması amaçlanmıştır.

“Milli Ahlak” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 6. etkinlik (Sarbay, 2015: 142-143), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların işlevlerinin ve cümleye kattığı anlamların kavratılması kazanımına yöneliktir.

6. etkinlikte verilen cümlelerin (Bir zamanlar daha çok kar yağardı./Sınıf birincisi olamadım./Sabahları okula yürüyerek gelirdim./Gölün kenarında balıkçıları izlerdim./Keşke daha küçük bir köpek alsaydık./Erken kalksaydım otobüse yetişebilirdim.) karşısında belirtilen anlamlarıyla (geçmişte yapılmasından pişmanlık duyulan hareket, terk edilmiş alışkanlık, geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet, geçmişte yapılmış hareket, eskiden var olan bir durum, gerçekleşmesi bir şarta bağlı olan hareket) eşleştirilmesi istenmiştir.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Gizem Yayıncılık Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Kaplan ve Şen, 2012: 89-199) 6. tema “Sevgi”de “İstanbul Liseli Küçük Hasan”, “Niçin Sevgi?” ile 2. tema “Atatürk”te “Atatürk ve Türk Tiyatrosu”, “Sana Borçluyuz” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Atatürk ve Türk Tiyatrosu” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilere, fiillerin zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların oluşumunda ek fiilin işlevini kavratmak için aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Yağmurun kokusunu içine çekiyor.

Yağmurun kokusunu içine çekiyordu.

Tahtaya yazılan cümlelerdeki fiillerin arasında anlam farkı olup olmadığının öğrencilere sorularak öğrencilerin konuşturulması amaçlanmıştır.

Anlam farkını görebilmeleri için cümlelerde “göstermek” fiillerinin ne zaman yapıldığının öğrencilere sorulması, alınan cevaplardan sonra fiillerdeki kip eklerinin ve birleşik zaman ekinin ayrılması amaçlanmıştır.

göster-(i)yor

göster-(i)yor-du

Şimdiki zaman kip eki

Birleşik zaman eki

İkinci fiilde iki kip eki bulunduğu öğrencilerin dikkatinin çekilmesi, bu özellikteki fiillerin birleşik çekimli olduğunun öğrencilere açıklanması istenmiştir. İkinci fiildeki “-du” ekinin, “idi” ek fiili olduğunun öğrencilere belirtilerek öğrencilerden birleşik yapılu çekimlerde ek fiilin işlevini söylemeleri istenmiştir. Bundan sonra aşağıdaki örneklerden hareketle öğrencilere, birleşik yapılu çekimlerin ek fiil aracılığıyla oluşturulduğunun ve bu özellikteki fiillerde zaman anlamını ikinci ekin belirlediğinin açıklanması amaçlanmıştır. Örneğin, “okuyacakmış” fiilinde

gelecek zaman anlamının değil, geçmiş zaman anlamının olduğunun belirtilmesi amaçlanmıştır.

Vatanın dağları gül rengini almıştı (almış idi).

Çanakkale Savaşı devam ediyormuş (ediyor imiş).

Her gün süt içmeliymiş (içmeli imiş).

Şehit haberimi alırsanız (alır iseniz) o pencerenin çerçevelerini siyaha boyar mısınız?

Yiyecekse (yiyecek ise) bir dilim ekmek verebilirim.

“Atatürk ve Türk Tiyatrosu” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 89), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların oluşumunda ek fiilin işlevinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen cümlelerin bazılarında kullanılmış birleşik yapılı fiillerin (bakıyordu, çağırmıştık, bilmezdim, uğrarsanız, düşmüştü, toplanacaktı, kalmamalıydınız, açılacakmış, görememiştım, oturuyorduk, geziyordu, giymeliymişiz, gidersen, yağarsa, gidecekmiş) bulunması ve altının çizilmesi amaçlanmıştır.

“İstanbul Liseli Küçük Hasan” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilere, örneklerden hareketle bundan önce öğrendikleri fiillerin, ek fiil aracılığıyla birleşik yapıda çekimlendiğinin hatırlatılması, bundan sonra öğrencilerin fiillerin birleşik yapıda çekimlenmesinin fiillere zaman anlamı katmasının yanı sıra farklı anlam özellikleri de kazandırdığını kavramaları için aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Bu rolü ben canlandıracaktım.

Öğrencilere bu cümlede kullanılan “canlandırmak” fiilinin gerçekleşip gerçekleşmediğinin sorulması, alınan cevaplardan sonra “acak+tı” birleşik yapısının “geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet” anlamı bildirdiğinin açıklanması istenmiştir.

Çocukken bol bol masal dinlerdim.

Öğrencilere bu cümlede kullanılan “dinlemek” fiilinin aldığı kip ekleriyle nasıl bir anlam kazandığının sorulması, cevaplardan sonra geniş zaman kip ekini

almış bir fiile ek fiilin “idi” çekimi getirildiğinde fiilin “terk edilmiş bir alışkanlık” anlamı kazandığının açıklanması amaçlanmıştır. Daha sonra aşağıdaki örnek cümlelerin de tahtaya yazılması, bu cümlelerin fiillerinin aldığı kip ekleriyle nasıl bir anlam kazandığının öğrencilere sorularak onların fiillerin birleşik yapıda çekimlenmesiyle ilgili farklı kullanım özelliklerini de fark etmelerinin sağlanması amaçlanmıştır.

Zamanı olsaydı düğüne gelirdi. (Geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet)

Memleketimin dağlarında çiçekler açmıştır.(Olasılık)

Bütün çocuklar ona hayranmışmış. (Küçümseme)

Bu ev de kışın ısınır... (İnanmazlık)

“İstanbul Liseli Küçük Hasan” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7 ve 8. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 193-194), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların işlevlerinin ve kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte verilen cümlelerde geçen birleşik fiillerin anlam özelliklerine göre gruplandırılması amaçlanmıştır. Bu cümleler şöyledir:

Olasılık: Şimdi beni okulda bekliyordur.

Geçmiş zamandan gerçekleşmemiş niyet: Hasta olmasaydı bizimle birlikte sinemaya gidecekti./Telefonumun bir hafta içerisinde bağlanacağını sanmıştım.

Küçümseme: Sözüm ona dillere destan bir düğün yapacaktım./Bana mektup yazmış da mektubu ben almamışmışım./Her şeyi tamammış gibi bir de araba alacaktım.

Terkedilmiş alışkanlık: Bir zamanlar bu ırmak gürül gürül akardı./Günaşırı bu parka gelir, bu bankta otururdu.

8. etkinlikte “biliyordu, ertelenmişti, alabilirlerdi, yollayacaktım, bilmişmiş, şaşırmıştır, çalışıyordu, severdi, sorsaydı” gibi verilen birleşik yapıları fiillerin anlam özelliklerine uygun olarak birer cümlede kullanılması amaçlanmıştır.

“İstanbul Liseli Küçük Hasan” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğrencilerin “parlıyor, yazmış, başlanacak, verse, yazmalı” fiillerini ek fiille birleşik yapıda çekimlemesi ve cümlelerde kullanması istenmiştir.

“Niçin Sevgi?” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğretmenden öğrencilerin zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların işlevlerini ve kullanım özelliklerini örneklerden hareketle hatırlamalarına yardımcı olması istenmiştir. Öğrencilerin zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıları özelliklerine uygun biçimde kullanmaları amacıyla aşağıdaki örneklerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması istenmiştir.

Deniz bu kitabı mutlaka oku... (okumuştur.) (Kesinlik)

Koşabilseydi otobüse yetiş... (yetişecekti.) (Geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet)

Kaplan Albay, gençliğinde her sabah on kilometre koş... (koşardı.) (Terk edilmiş bir alışkanlık)

Sıla, bu saatlerde eve gelmek için sanırım yola çık... (çıkıştır.) (Olasılık)

Yüz soruyu yirmi dakikada çöz... (çözermiş.) (Küçümseme)

Tiyatroya gelme... gelmesin. (gelmezse) (Önemsememe, umursamama)

Herkes ödevini yap...(yapmalıdır.) (Gereklilik)

Öğrencilerin bu cümleleri defterlerine yazması, onlardan yay ayrıç içinde verilen fiilleri, belirtilen anlam özelliğinde, birleşik yapıda çekimleyerek boş bırakılan yerlere yazmaları istenmiştir.

“Niçin Sevgi?” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2012: 199), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların özelliklerine uygun biçimde kullanılması kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte zaman ve kip bakımından birleşik çekimli fiillerin cümlelere kazandırabileceği bazı anlam özellikleri ve cümleler aşağıda verilmiştir. Cümlelerdeki birleşik çekimli fiillerin taşıdığı anlam özelliklerinin cümlelerin sonuna örnekteki gibi yazılması istenmiştir. Bu cümleler şöyledir.

Belki kazayı duymamıştır. (Olasılık)

Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın... (Kesinlik)

Mehmet Âkif Ersoy

Her ilkbahar bir çift leylek çatımıza yuva yapardı. (terk edilmiş bir alışkanlık)

Kuruttuğu çiçeklere sözüm ona gözü gibi bakmışmış. (Küçümseme)

Listeyi önceden hazırlamalıydı. (Gereklilik)

Problemi anlayabilseydi çözecekti. (Geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet)

“Sana Borçluyuz” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinliğin altıncı sorusu (Kaplan ve Şen, 2012: 95), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların özelliklerine uygun biçimde kullanılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinliğin altıncı sorusunda, verilen cümlelerden (Bu güzel masalları sana kim anlattı?/Bu gece sular buz tutacak./Ocak gürül gürül yanıyordu./Yoksullar için ekmekler pişireyim.) hangisinin (Ocak gürül gürül yanıyordu.) birleşik çekimli fiil aldığı sorulmuştur.

“Sevgi” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümündeki 13. soru (Kaplan ve Şen, 2012: 209), sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

13. soruda verilen cümlelerden (Amcam, her bayram ziyarete gelirdi./Mügeler, İzmir’den bu sabah yola çıkacaklardı./Gönderdiğim paketi sanırım Murat bugün almıştır./Geçen yıl takımın yıldız sporcusu seçilmişmiş.) hangisinde (Gönderdiğim paketi sanırım Murat bugün almıştır.) ek fiilin, birleşik çekimli fiile olasılık anlamı kazandırdığı sorulmuştur.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Komisyon, 2015: 111-276) 6. tema “Toplum Hayatı”nda “Osmanlı Dürüstlüğü”, “Odcu Haftası Şenlikleri”, “Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir” ve “Emine Teyze’nin Çilek Reçeli” ile 2. tema “Atatürk”te “Milli Kültür” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Osmanlı Dürüstlüğü” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8, 9 ve 10. etkinlik (Komisyon, 2015: 252) zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların oluşumunda ek fiilin işlevinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen cümlelerin fiillerine (taşıyor-muş, topluyor-du, veriyor-muş, göndermeli-ydi, olur-sa) uygun eklerden birinin getirilmesi, daha sonra bu fiillerin zaman ve kiplerinde nasıl bir anlam değişikliği olduğunun noktalı yerlere yazılması istenmiştir.

Etkinlik yapıldıktan sonra öğrencilere ek fiilin çekimli bir fiile eklenerek birleşik yapılar oluşturduğunun, birleşik yapılarda fiilin zamanını ek fiilden sonra gelen zaman ve kiplerin belirlediğinin söylenmesi amaçlanmıştır.

9. etkinlikte cümlelerde yer alan birleşik zamanlı fiillerin altlarının çizilerek bu fiillerin zaman ve kiplerinin (geliyordu-geçmiş zaman, görmüşmüş-geçmiş zaman, içmişseniz-şart kipi, gösterdiyse-şart kipi, başlayacaktı-geçmiş zaman) noktalı yerlere yazılması istenmiştir.

10. etkinlikte verilen “git-, al-, sev-” fiillerinin kullanılarak noktalı yerlere birleşik zamanlı fiiller yazılması ve bu fiillerin kullanılarak cümleler kurulması amaçlanmıştır.

“Milli Kültür” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 9, 10 ve 11. etkinlik (Komisyon, 2015: 111), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların işlevlerinin ve kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte verilen cümlelerin okunması ve fiillerinde (yağmıştır, gösteriyormuş, gidecektik, giderdim, okumalıydın) altı çizili olan eklerin cümlelerden çıkarıldığında cümlelerin anlamında olan değişikliklerin yazılması, bu eklerin cümlenin anlamını nasıl etkilediğinin yazılması istenmiştir.

Öğrencilere zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapılarda fiilin zamanını ek fiilden sonra gelen zaman ve kip ekinin belirlediğinin hatırlatılması, daha sonra onlara, zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların işlevlerinin fiile zamanın yanı sıra farklı anlam özellikleri (“-ecek+ti” birleşik yapısının “geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet” anlamı, “-r+di” yapısının “terk edilmiş bir alışkanlık” anlamı, “-mıymış” yapısının “sözde, güya” anlamı, “-saymış” yapısının “şart” anlamı bildirdiği üzerinde durulur.) kazandırdığının söylenmesi amaçlanmıştır.

Zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların adlandırılmasında işlevden hareket edildiğinin; geniş zamanın hikâyesi, şimdiki zamanın rivayeti gibi adlandırmaların kullanılmaması gerektiği açıklanmıştır.

10. etkinlikte verilen cümlelerde bulunan “güzelmışmiş (küçümseme), almıştır (olasılık), yağarsa (şart), okumalıydın (gerçekleşmemiş gereklilik), edecektin (geçmiş zamanda gerçekleşmemiş bir niyet), girilirdi (terk edilmiş bir alışkanlık)” gibi birleşik zamanlı fiillerin altının çizilmesi, bu fiillerin cümlelere kazandırdığı anlamların tabloya işaretlenmesi istenmiştir.

11. etkinlikte verilen birleşik zamanlı fiillerin (giderdik, beğenmişmiş, görmeliydin, barışacaktınız, okuyacaktır, çalışırsanız) kullanılarak “gereklilik, küçümseme, olasılık, terk edilmiş bir alışkanlık, şart ve geçmiş zamanda gerçekleşmemiş bir niyet” anlamına gelecek cümlelerin kurulması amaçlanmıştır.

“Odcu Haftası Şenlikleri” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 12, 13 ve 14. etkinlik (Komisyon, 2015: 260-261), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların işlevlerinin ve kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

12. etkinlikte verilen cümlelerde altı çizili kelimelere dikkat edilmesi ve cümlelerde nasıl bir anlam farkı oluştuğunun yazılması istenmiştir. Bu cümleler şöyledir:

- Yolun açık olsun demek isterim.
- Yolun açık olsun demek isterdim.
- Yarınki voleybol maçına katılacak.
- Yarınki voleybol maçına katılacaktı.
- Deneme sınavında birinci olmalısın.
- Deneme sınavında birinci olmalıymışsın.

Etkinlikten sonra öğrencilere, fiillere kip eklerinden sonra -(i)di, -(i)miş, -(i)se ek fiillerinin getirilmesiyle iki kip ekinin yan yana geldiğinin, bu durumun da birleşik zamanlı fiilleri oluşturduğunun söylenmesi amaçlanmıştır. Zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların işlevlerinin fiile zamanın yanında farklı anlam özellikleri kazandırmak olduğunun öğrencilere hatırlatılması istenmiştir.

13. etkinlikte bazı cümleler ile kazandıkları anlam özellikleri verilmiştir. Cümlelerin kazandıkları anlam özelliklerine göre eşleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu cümleler ve anlam özellikleri şöyledir:

- a. Eskiden çok çay içerdi.
 - b. Geçen hafta Sivas'a gidecekti ama...
 - c. Evden çıkarken kapıyı kilitlemeliydi.
 - ç. Bu yemeklerin hepsini Zehra yapmışmış!
- (ç) 1. küçümseme
(c) 2. geçmişte yapılması gereken zorunluluk

- (a) 3. terk edilmiş alışkanlık
 (b) 4. geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet

14. etkinlikte cümlelerin (Güzel bir çiçek gördüm./Sınavlar bu yıl erken bitse./Ayça bu sokakta oturuyor./On dakika içinde otobüse binmeliyim./Kuyunun başında toplanmışlar./Karın yağışını camdan izleyeceğiz./Kirazlar her yıl bu mevsimde kızarır./Basamaklardan yavaş inersiniz.) fiillerine “-di, -miş, -se” ek fiillerinden birinin getirilerek yeni bir cümle yazılması amaçlanmıştır.

“Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9. etkinlik (Komisyon, 2015: 269), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların özelliklerine uygun biçimde kullanılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte aşağıdaki cümlelerin karşındaki anlam özelliklerine göre uygun eklerle tamamlanması istenmiştir.

Resim 18: “Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir” Metni 9. Etkinlik (Komisyon, 2015: 269)

9. Etkinlik: Aşağıdaki cümleleri karşısındaki anlam özelliklerine göre uygun eklerle tamamlayınız.

-miş -di -dır

Köylüler bağ bozumu zamanlarında imcece yaparlar di	Terk edilmiş alışkanlık
Dayım bu yıl da yeni ceviz fidanları dikmiş ti	İhtimal
Duvar gazetesine en güzel yazıyı o yazmış miş	Küçümseme
Bu yılki kiraz şenliğine yarışmacı olarak katılacak ti	Gerçekleşmemiş niyet
Bu kitabı sınavdan önce okumalı ydi	Geçmişte gereklilik
Eskiden köylere yolu düşen yabancılar köy odalarında misafir edilir di	Terk edilmiş alışkanlık
Bizim orada şimdi mor sümbüller açmış ti	İhtimal
Bu yıl atletizmde Türkiye’yi temsil edecek ti	Gerçekleşmemiş niyet
Babamın ona bugün de bir masal anlatmış ti	İhtimal
Bu kazağı kendisi örmüş muş	Küçümseme
Kendi yaptığı uçurtmayla uçurtma şenliğine katılacak ti	Gerçekleşmemiş niyet

Etkinlikten sonra öğrencilere birleşik yapıların işlevlerinin fiillere zamanın yanında farklı anlam özellikleri de kazandırdığının hatırlatılması amaçlanmıştır.

-ecekti: Geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet anlamı taşır.

Örnek: Zeynep su içecekti.

-miştir: İhtimal anlamı taşır.

Örnek: Zeynep su içmiştir.

-erdi: Terk edilmiş alışkanlık anlamı taşır.

Örnek: Zeynep su içerdi.

-mişmiş: Küçümseme anlamı taşır.

Örnek: Zeynep su içmişmiş.

“Emine Teyze’nin Çilek Reçeli” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 9 ve 10. etkinlik (Komisyon, 2015: 275-276), zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların özelliklerine uygun biçimde kullanılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte verilen cümlelerde nasıl bir anlam farkı oluştuğunun yazılması istenmiştir. Bu cümleler şöyledir:

Tatlı yemeyi çok seviyor.	Tatlı yemeyi çok seviyordu.
Devam eden bir alışkanlık	Terkedilmiş bir alışkanlık
Okula tiyatro sanatçıları gelecek.	Okula tiyatro sanatçıları gelecekti.
Gelecek zamanda yapılacak iş	Geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet
Hafta sonu bu kitabı okumalısın.	Hafta sonu bu kitabı okumalıydın.
Bir işin yapılmasının gerekliliği	bir işin yapılmış olmasının gerekliliği

10. etkinlikte verilen cümlelerin fiillerine (gelecekti, yakışıyormuş, açmalıydı, yürürdüm) dikkat edilmesi, altı çizili eklerin cümleye kattığı anlamın yazılması amaçlanmıştır. Daha sonra öğrencilerin de birleşik zamanlı fiiller kullanarak üç cümle yazması istenmiştir.

Öğrencilerin “-dı, -dır, -miş” eklerini kullanarak cümleleri karşılarındaki anlama gelecek şekilde tamamlamaları istenmiştir.

-dı -dır -miş

Yusuf dedem bu yıl da tarlaya mısır ekmiş.....ihtimal

Halk oyunlarında ekibimiz birinci olmalı.....gereklilik

Sümeyye, halasını sık sık ziyarete gider.....terkedilmiş alışkanlık

Babam tatilde beni Mardin’e götürecektir.....gerçekleşmemiş niyet

“Toplum Hayatı” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Komisyon, 2015: 280-281) A maddesinin 7. sorusu ile B maddesinin 3, 4 ve 6. sorusu, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

A maddesinin 7. sorusunda, kutucukta verilen birleşik zamanlı fiillerin anlam özelliklerinin ilgili oldukları cümlelerin başına yazılması istenmiştir.

1. Terk edilmiş alışkanlık
2. İhtimal
3. Küçümseme
4. Gerçekleşmemiş niyet
5. Kesinlik
6. Sebep-sonuç

(4) Bu koşuyu kazansaydı dereceye girecekti.

(1) Ayda bir kez sinemaya giderdi.

(3) Masalın sonunu tahmin etmişmiş.

(2) Şu sıralarda Edirne'ye varmıştır.

B maddesinin 3. sorusunda, verilen cümlelerin (Hakan bu saatlerde evine ulaşmış olmalıdır./Bugünlerde Burcu'nun neşesine diyecek yoktu./Nevruz ilkbaharın müjdecisidir./Mehmet, hiç ara vermeden spor yapardı.) hangisinde (Hakan bu saatlerde evine ulaşmış olmalıdır.) ek fiilin, fiile ihtimal anlamı kazandırdığı sorulmuştur.

4. soruda verilen cümlelerin (Geçen gün çocukluk arkadaşım ile karşılaşmıştık./Dayım bize her gelişinde ud çalardı./Müzik dersinde öğretmenimiz kemanı tanıtıyordu./Elindeki fotoğraflarla bir albüm oluşturuyormuş.) hangisinde (Elindeki fotoğraflarla bir albüm oluşturuyormuş.) ek fiilin, cümleye geçmiş zamanda yapılan bir işin başkası tarafından söylendiği anlamını kattığı sorulmuştur.

6. soruda verilen “Bursa’daki teyzem bu hafta sonu bize gelecekti.” cümlesinde ek fiilin cümleye “ihtimal, kesinlik, terk edilmiş alışkanlık, gerçekleşmemiş niyet” anlam özelliklerinden hangisini (gerçekleşmemiş niyet) kattığı sorulmuştur.

5.1.14. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiilimsi Ekleri

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Evren Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Ün, 2015: 85-121) 1. tema "Toplum Hayatı"nda "Komşular", "Yardım Ederken...", "Ceylana Yardım Edenler" ile 2. tema "Atatürk"te "Atatürkçü Düşünce" adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

"Komşular" adlı metnin dil bilgisi bölümünde fiilimsiyle, fiil ve isim soylu kelimeler arasındaki farkları kavratmak amacıyla öğrencilere aşağıda verilen çalışmaların yaptırılması istenmiştir.

"Okula gidiyorum." cümlesinin tahtaya yazılması, bu cümledeki kelimelerin türlerinin belirlenmesi istenmiştir. Öğretmenden isim ve fiil türündeki kelimeleri belirleyerek bu kelime türleriyle ilgili öğrencilerin bilgilerini hatırlamalarına yardımcı olması istenmiştir. Öğrencilere isimlerin varlıklara ad olduğunun, hâl ve iyelik ekleri aldığının; fiillerin ise iş, oluş, hareket, durum bildirdiğinin, mastar ekleriyle, kip ve kişi ekleri aldıklarının söylenmesi amaçlanmıştır.

"Komşular" adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7, 8 ve 9. etkinlik (Ün, 2015: 85), fiilimsiyle, fiil ve isim soylu kelimeler arasındaki farklarının kavratılması kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte verilen cümlelerdeki isimlerin (babam, sınıfı, öğrenciler, sınıfta, bahar, kitaplar, kütüphaneye, kış, soğuk, Emre'yi, pazartesi, günü, bilgisayarını, oda) altının kırmızıyla; fiillerin (geldi, temizledik, toplandı, geliyor, vermiş, olmadı, özledim, görüşürüz, götürüyorsun, temizlenmemiş) altının siyah kalemle çizilerek belirlenmesi istenmiştir.

Tahtaya "Ders çalışmayı seviyorum.", "Yapılan çalışmalar başarıyla tamamlandı.", "Sabah koşarak geldim.", "Babam dinlenmeden işe gitti." cümlelerinin yazılması; bu cümlelerdeki isimlerle kip ve kişi eki almış fiillerin belirlenmesi istenmiştir. Öğrencilere "çalışmayı, yapılan, koşarak, dinlenmeden" kelimelerinin de fiillere benzediğinin; fakat fiiller gibi kip ve kişi ekleri almadıklarının; ayrıca iş, oluş, hareket, durum bildirmek amacıyla da kullanılmadıklarının söylenmesi amaçlanmıştır. Bu kelimelerin cümlede isim soylu kelimeler gibi kullanıldıklarının öğrenciler tarafından fark edilmesinin sağlanması istenmiştir.

8. etkinlikte cümlelerde fiil köklü olduğu hâlde kip ve kişi ekleri almayan kelimelerin (yağan, büyüdükçe, çalışma, gitmek, yürüyüş, yazar, tanıdık, gelecek, koşup, oynamayı, okumadan) altlarının çizilmesi amaçlanmıştır.

Öğrenciler etkinliği tamamladıktan sonra onlara “ekşimsi, acımtırak” kelimelerinin anlamlarının sorulması, ekşi gibi olan ama ekşi olmayan tatlar için “ekşimsi”; acı gibi olan ama acı olmayan tatlar için “acımsı” kelimeleri kullanılıyorsa fiil gibi olan ama cümlede kip ve kişi eklerini almadan kullanılan, fiil görevi üstlenmeyen kelimelere de fiilimsi dendiğinin söylenmesi istenmiştir.

Fiilimsilerin cümlede isim, sıfat ve zarf görevinde kullanıldığının öğrencilere söylenerek konunun kavratılması amaçlanmıştır.

9. etkinlikte verilen paragrafta geçen isim (yol, ırmağa, kasaba, göz, şeftali, bahçe, arası vb.), fiil (sürer, geçirdi, fışkırır, kabarırdı, giderdi) ve fiilimsilerin (kurtulunca, giden, alabildiğine, uzanan, tuttuğu, pişirirken, uzanıp) altının çizilmesi ve belirlenen kelimelerin uygun bulutun üstüne yazılması istenmiştir.

“Yardım Ederken...” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 9, 10, 11 ve 12. etkinlik (Ün, 2015: 92-93), fiilimsilerin işlevlerinin ve kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

9. etkinlikte fiilimsinin kavratılmasına hazırlık amacıyla verilen cümlelerdeki sıfat, isim ve zarfların belirlenmesi ve tabloya yerleştirilmesi istenmiştir.

10. etkinlikte verilen metindeki fiilimsilerin altlarının çizilmesi, isim görevinde (kullanmaları, bilmeleri, bulunmak, çalıştırmasını, almak, bilmesi, konuşmaya), sıfat görevinde (büyük olmayan, bulunacak, yayımlandığı, alacağımız, aradığımız, gören) ve zarf görevinde (başlayıp, devam edip, diyerek) olan fiilimsilerin tablodaki uygun sütunlara yerleştirilmesi amaçlanmıştır.

Öğrenciler etkinliği tamamladıktan sonra onlara fiilimsilerin cümlede üstlendikleri görevlere göre zarf-fiil (ulaç, bağ fiil), sıfat-fiil (ortaç) ve isim-fiil şeklinde adlandırıldığının, bu kelimeleri türetmede kullanılan fiilimsi eklerine de isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleri dendiğinin söylenmesi istenmiştir.

11. etkinlikte verilen cümlelerde yer alan altı çizili kelimelerin kip ve fiilimsi eklerinin yuvarlak içine alınması, altlarına ekin adının yazılması amaçlanmıştır.

Tükenmez kalemini getirmemiş. (sıfat fiil)

Bu milletin bayrak ve vatan aşkı tükenmez. (geniş zaman)

Unutulmuş şarkıları çalıyorlar radyoda. (sıfat fiil)

Bu kış, belediye otobüslerinde onlarca şemsiye unutulmuş. (öğrenilen geçmiş zaman)

Güneş, güler yüzlü insanların ülkesine doğuyordu. (sıfat fiil)

Nasrettin Hoca'nın fıkralarına herkes güler. (geniş zaman)

Tanıdık yüzler görmeye gelmişti. (sıfat fiil)

Biz onları bir yaz akşamında tanıdık. (görülen geçmiş zaman)

Büyüteceğiniz çocuklara sahip çıkın. (sıfat fiil)

Yağmurlar ekinleri çok çabuk büyütecek. (gelecek zaman)

Tahtaya “Öğretmen sınıfa geldi. Ben de gördüm.” cümlelerinin yazılması, öğrencilerden, bu cümleleri birleştirerek bir cümle hâline getirmeleri istenmiştir. Öğrencilerin “Öğretmenin sınıfa geldiğini ben de gördüm.” cümlesine ulaşmalarına yardımcı olunması, bu anlatımın, dolaylı anlatım olduğunun söylenerek dolaylı anlatımı nasıl oluşturduklarının sorulması, birinci cümlenin fiilinin fiilimsiye dönüştürüldüğünü fark etmelerinin sağlanması istenmiştir. Daha sonra öğrencilerden “Ayşe, ‘Tahtayı sildim.’ dedi.” cümlesini dolaylı anlatım cümlesine dönüştürmeleri ve öğrencilerin “Ayşe, tahtayı sildiğini söyledi.” cümlesine ulaşmalarına yardımcı olunması amaçlanmıştır. 12. etkinlik şöyledir:

Resim 19: “Yardım Ederken...” Metni 12. Etkinlik (Ün, 2015: 93)

12. Etkinlik

Aşağıdaki cümlelerin fiillerini fiilimsiye dönüştürerek dolaylı anlatım cümleleri oluşturunuz.

- “Bütün gün kırlarda koştuk,” dedi.
Bütün gün kırlarda koştuğunu söyledi.
- Ahmet: “Bakkaldan ekmek aldım, yemekten sonra ödevlerimi tamamladım.” dedi.
Ahmet, bakkaldan ekmek aldığını, yemekten sonra ödevlerini tamamladığını söyledi.
- “Sabah kalkınca yüzümü yıkadım.” diye düşündü.
Sabah kalkınca yüzünü yıkadığını düşündü.
- Cep telefonları insanların sağlığını tehdit ediyor. Bütün doktorlar söylüyor.
Cep telefonlarının insanların sağlığını tehdit ettiğini bütün doktorlar söylüyor.
- “Ders kitabımdaki metinleri okuyorum.” dedi.
Ders kitabındaki metinleri okuduğunu söyledi.

12. etkinlikte verilen cümlelerin fiillerinin fiilimsiye dönüştürülerek dolaylı anlatım cümlelerinin oluşturulması amaçlanmıştır.

“Ceylana Yardım Edenler” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6, 7 ve 8. etkinlik (Ün, 2015: 98), fiilimsilerin özelliklerine uygun biçimde kullanılması kazanımına yöneliktir.

6. etkinlikte içinde fiilimsilerin geçtiği üç cümle yazılması, her cümlenin bir öncekinden uzun olmasına ve daha çok sayıda fiilimsi içermesine dikkat edilmesi istenmiştir.

7. etkinlikte yay ayraç içinde verilen fiillerden (çıkarmak, açılmak, uçmak, geçmek, anmak) fiilimsilerin türetilmesi amaçlanmıştır.

Ayakkabısını **çıkarmayı** unutmuş. (çıkarmak)

Ayakkabısını **çıkarp** unutmuş.

Okullar **açılınca** görüşürüz. (açılmak)

Okullar **açıldığında** görüşürüz.

Kuşlar ilk rüzgârlarla **uçup** gitti. (uçmak)

Kuşlar ilk rüzgârlarla **uçarak** gitti.

Geçmiş günleri **anarak** ağlarım. (geçmek, anmak)

Geçen günleri **anıp** ağlarım.

8. etkinlikte öğrencilerin fiilimsileri kullanarak verilen cümleleri dolaylı anlatım cümlelerine çevirmesi istenmiştir.

Verilen cümleler:

Ali: “Akşama okula geleceğim,” dedi.

Annem: “Kapı çalındı. Açmak için koştum,” dedi.

Öğretmen: “Yazı yazmaktan bilekleri yorulmuş. O ellerle hâlâ yazmaya çalışıyordu,” demiş.

Dolaylı anlatım:

Ali akşama okula geleceğini söyledi.

Annem kapı çalınca açmak için koştüğünü söyledi.

Öğretmen, yazı yazmaktan bilekleri yorulduğu hâlde o ellerle hâlâ yazmaya çalıştığını söylemiş.

“Atatürkçü Düşünce” adlı metnin dil bilgisi bölümünde tahtaya “Kalemin ucunu açmak için arkadaşımından kalem açacağını istedim.” cümlesinin yazılması, öğrencilere “Ne için arkadaşımından kalem açacağını istedim?” sorusunun sorulması, öğrencilerin “Kalemin ucunu açmak” cevabına ulaşmalarına yardımcı olunması istenmiştir. Öğrencilerden sorulan soruya “kalemin, ucunu, açmak” kelimelerinden herhangi birinin tek başına cevap verip veremeyeceğini düşünmeleri istenmiştir. Öğrencilerin cümledeki “açmak” kelimesinin “isim-fiil” olduğunu ve kendinden önceki kelimelerle birlikte cümlede görev yaptığını sezmelerinin sağlanması amaçlanmıştır.

Öğretmenden aşağıdaki ifadeleri tahtaya yazması, öğrencilerden de karşılarındaki soruları her bir ifade için ayrı ayrı cevaplamaları istenmiştir.

Çimleri biçmeden önce... (Neden önce?)

Eldivenlerini giyip okula gitmiş... (Okula nasıl gitmiş?)

Yaprakları dökülen ağaçlar... (Hangi ağaçlar?)

Yeni açmış bahar dalları... (Hangi bahar dalları?)

Problem çözme çalışması... (Ne çalışması?)

“Atatürkçü Düşünce” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8. etkinlik (Ün, 2015: 121), cümlede, fiilimsiye bağlı kelime veya kelime gruplarının bulunması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen metinde kullanılan fiilimsilerin ve onlara bağlı kelime ve kelime gruplarının altlarının çizilmesi, metinde belirlenen fiilimsilerle onlara bağlı kelime ve kelime gruplarının kullanılarak kurulan cümlelerin yazılması amaçlanmıştır.

“Toplum Hayatı” temasının “Tema Sonu Değerlendirme” bölümündeki (Ün, 2015: 106) 5, 6, 7 ve 9. sorular, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına yöneliktir.

5. soruda verilen cümlelerin (Gidecek yerim yok./Pişmiş aşı su katmayın./Defterimde yazacak yer kalmadı./Deliye her gün bayram.) hangisinde (Deliye her gün bayram.) sıfat fiilin (ortaç) kullanılmadığı sorulmuştur.

6. soruda verilen metnin (Sanat eserlerinde güzellik, kullanıl... malzemeye değil, onları bir araya getir..., kullan... tarzına bağlıdır. Aynı tip boyalarla usta ressam Őaheserler yaratır, benim gibi doğru bir çizgi çekemey... biri sadece tuvali karalar. Dili kullan... da bundan farksızdır.) uygun fiilimsi ekleri getirilerek tamamlanması amaçlanmıştır.

7. soruda verilen metinde (Buralarda kış dedikleri Şey, gece yarısına doğrudur. Kalın örtnrsnz ve ocak yanmadan da kalkmak istemezsiniz.) kaç tane isim fiilin kullanıldığı sorulmuştur.

9. soruda verilen cümlelerde kullanılan fiilimsilerin isim fiil (tartışma), sıfat fiil (düşünen, söylenmedik) ve zarf fiil (sora sora, döner dönmez) olarak ilgili kutucuklara yerleştirilmesi istenmiştir.

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Yıldırım Yayınları ğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Kaplan ve Şen, 2014: 8-28) 1. tema "Toplum Hayatı"nda "Ergenekon Destanı", "Anadolu'da Konukseverlik Gelenekseldir", "Kefil" ve "Biz Savaşı Sevmedik" adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

"Ergenekon Destanı" adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilerin fiilimsilerle, fiil ve isim soylu kelimeler arasındaki farkları kavramaları amacıyla aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

devin konusunu arkadaşımla görüştüm.

Görüş günü hepimiz oradaydık.

Öğrencilere altı çizilmiş kelimelerin cümledeki anlam ve görevlerine göre türlerinin sorulması istenmiştir. Öğrencilerin birinci cümledeki "görüştüm" kelimesinin fiil olarak kullanıldığını, ikinci cümledeki "görüş" kelimesinin hem isim görevli olduğunu hem de fiil anlamı taşıdığını fark etmeleri amaçlanmıştır.

AŞağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Pastanede dondurma yedik.

Besinleri dondurma, steril ortamlarda yapılmalı.

"Dondurma" kelimesinin cümlelerdeki anlam ve görevlerine göre türlerinin sorularak her iki cümlede isim görevli kullanıldığının ancak ikinci cümledeki

kelimenin isim görevli olmasının yanında fiil anlamı taşıdığına öğrencilere sezdirilmesi amaçlanmıştır.

Aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Dayım haftaya bize gelecek.

Kardeşim gelecek yıl yurt dışına gidebilir.

“Gelecek” kelimesinin cümlelerdeki anlam ve görevlerine göre türlerinin sorulması, bu kelimenin birinci cümlede fiil olarak kullanıldığını, ikinci cümlede sıfat görevli kullanıldığını ancak fiil anlamı da taşıdığını öğrencilerin fark etmeleri amaçlanmıştır.

Aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Hava ısınınca karlar eridi.

Demir dağ eriyip akıverdi.

Cümlelerdeki altı çizili kelimelerin türlerinin sorulması, öğrencilere verdikleri cevaplardan sonra birinci cümledeki kelimenin fiil, ikinci cümledeki kelimenin zarf görevli olmasının yanında fiil anlamı da taşıdığına fark ettirilmesi amaçlanmıştır. Öğretmenden de farklı örnekler vererek öğrencilerin fiilimsilerle, fiil ve isim soylu kelimeler arasındaki farkları kavramalarına yardımcı olması istenmiştir. Daha sonra fiilimsilerin fiil kök ya da gövdelerinden türeyen, cümlede fiil anlamını kaybetmeden isim, sıfat, zarf göreviyle kullanılan kelimeler olduğunun öğrencilere açıklanması amaçlanmıştır.

“Ergenekon Destanı” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8, 9 ve 10. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 8-9); fiilimsiyle, fiil ve isim soylu kelimeler arasındaki farkların kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen cümlelerdeki altı çizili kelimelerin fiil mi fiilimsi mi olduklarının ilk örnekteki gibi yazılması istenmiştir.

Bütün illerin hanları ve beyleri toplanıp (fiilimsi) konuştular (fiil).

Birlikte toplanmaya karar verdiler.

Dağın üstünü, arkasını, önünü ateşleyip körüklediler.

Önce han, bunu demir kıskaçla tutarak örsün üzerine koyar.

Ergenekon'dan çıkışını öğrenince baş eğdiler.

Yarışmada ödül kazananlar açıklandı.

Akacak kan, damarda durmaz.

Çevreyi keşfetmek için dolaşıyoruz.

Çocuğun sessizce ağlayışı beni çok üzdü.

Gezide tanıdık kimselere rastlamadım.

Dallara konan kuşlar, dökülen yemlere üşüştü.

9. etkinlikte cümlelerde verilen altı çizili kelimelerden (Sıcacık ekmek mis gibi koktu./Bu çalışma, saatlerce sürdü./Tarlaya ekin ekmek ona zor geliyordu./Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer./Masal anlatmamı ister misin?/Pazarda dolaşırken şiddetli bir yağmur başladı.) fiilimsi olanların yuvarlak içine alınması amaçlanmıştır.

10. etkinlikte verilen metnin okunması, metinde altı çizili kelimelerin tabloda isim (pencereden, şapkasını, rüzgâr, babası, ılık, oyunu, askıdan, vagon), fiil (düşecekti, sakladı, götürdü, dedi, ağladı, bulacağım, sevinmiş, çal, getir) ve fiilimsi (sarkan, fark eden, belli etmeden, kapıp, ağlamaya, dayanamayan, sakladığı, ağlayan, gülmeye) başlıkları altına yazılması istenmiştir.

“Ergenekon Destanı” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğretmenden, içinde fiilimsilerin geçtiği cümleler vererek öğrencilere fiilimsileri buldurmaları istenmiştir.

“Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilerin fiilimsilerin (isim-fiiller) işlevlerini ve kullanım özelliklerini kavramalarını sağlamak amacıyla aşağıdaki cümlelerin öğretmen tarafından tahtaya yazılması istenmiştir.

Kitap **okumak** annem için bir tutkudur.

Yağmur altındaki **yürüyüş** artık canımızı sıkıyordu.

Masayı **silme** işi bana düştü.

Öğrencilere, cümlelerdeki koyu yazılmış kelimelerin anlam ve görevlerine göre türünün ne olduğunun sorulması, cevaplardan hareketle “okumak, yürüyüş, silme” kelimelerinin köklerine öğrencilerin dikkatinin çekilmesi; “oku-, yürü-, sil-” fiillerinin “-mek, -iş, -me” eklerini alarak isim olduklarının belirtilmesi istenmiştir.

Yine onların “git-, kaç-” fiil köklerine “-mek, -me, -iş” eklerini getirmeleri istenmiştir.

git-	kaç-
git-mek → gitmek	kaç-mak → kaçmak
git-me → gitmek	kaç-ma → kaçma
git-iş → gidiş	kaç-ış → kaçış

Öğrencilerin, aşağıdaki örneklerden hareketle bu kelimelere isim çekim ekleri ulanabileceği sonucuna ulaşmaları, daha sonra kelimelerdeki çekim eklerini göstermeleri istenmiştir.

Tiyatroya **gitmekten** söz ediyorlardı.

Habersizce **gitmeni** istemem.

Onun **gidişine** hiç sevinmedi.

Küçük kedi çareyi **kaçmakta** buldu.

Bu **gitmeler** gitmek değil.

gitmek - ten (çekim eki/hâl eki)

gitme - n - i (çekim eki/iyelik eki-hâl eki)

gidiş - i - n - e (çekim eki/tamlanan eki-yardımcı ünsüz-hâl eki)

kaçmak - ta (çekim eki/hâl eki)

gitme - ler (çekim eki/çoğul eki)

Örneklerden hareketle fiil kök ya da gövdelerine “-mak, -mek, -ma, -me, -iş, -ış” ekleri getirilerek türetilen ve fiil anlamlarını koruyan kelimelerin isim-fiil olduğunun öğrencilere açıklanması amaçlanmıştır.

“Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 10, 11, 12, 13 ve 14. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 14-15) fiilimsilerin işlevlerinin ve kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

10. etkinlikte verilen cümlelerde geçen isim fiillerin (kavuşmak, yapmayı, düşüşü, oturmayı, kalkmayı, dinlemeyi, anlamayı, kalışının, sağlıklı olmaları, göstermemek, kalmamam, kalmak) altlarının çizilmesi istenmiştir.

“Annemin pişirdiği **ekmek** hemen yendi.” ve “Maydanoz tohumlarını **ekmek** tüm günümü aldı.” cümlelerini öğretmenin tahtaya yazması, öğrencilerin ise koyu

yazılmış kelimeleri kök ve eklerine ayırmaları istenmiştir. Bu kelimelerin aynı fiil kökünden -mek ekiyle türemiş isim olduklarının ve kullandıkları cümleye göre anlamlarının farklı olduğunun öğrencilere belirtilmesi, birinci cümlede “ekmek” kelimesinin fiil anlamını tümüyle kaybederek bir varlığın ismi olduğunun, ikinci cümledeki “ekmek” kelimesinin ise isim olmasının yanında fiil anlamını da taşıdığına söylenmesi istenmiştir. Buradan hareketle öğrencilere “-mek, -me, -iş” ekleriyle türetilen kelimelerin cümlede hem isim hem de fiil görevinde kullanıldığına açıklanması, isim anlamının yanısıra fiil anlamını da taşıyorsa isim-fiil, bir varlık ya da kavramı anlatıyorsa isim olduğunun söylenmesi amaçlanmıştır.

Öğrencilerin isim-fiil ekleriyle (-iş, -me) fiilden fiil yapan “-iş” eki ve “-me” olumsuzluk çekim ekini fark etmeleri için verilen cümlelerin tahtaya yazılması, cümlelerde geçen “buluş, çalışma” kelimelerinin altının çizilmesi istenmiştir. Öğrencilerden bu kelimelerin kök ve eklerini ayırmaları, öğretmenden ise birinci cümlede “buluş” kelimesindeki isim-fiil olan “-iş” ekiyle ikinci cümledeki fiilden fiil türeten “-iş” ekinin benzer bir ek olduğunu öğrencilere belirtmesi istenmiştir. Diğer iki cümlede geçen “çalışma” kelimelerindeki “-me” eklerinin ise birincisinde isim-fiil, ikincisinde olumsuzluk çekim eki olduğunun öğrencilere söylenmesi, cümlelerdeki altı çizili kelimeler arasındaki anlam farkının sorulması ve bu kelimelerin yapı bakımından incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu buluş (isim-fiil) yakıt maliyetini azalttı.

bul (fiil kökü) - uş (fiilden isim türeten yapım eki)

Bugün öğretmenle mutlaka buluş (fiil).

bul (fiil kökü) - uş (fiilden fiil türeten yapım eki)

Dünkü çalışma (isim-fiil) verimli geçti.

çalış (fiil kökü) - ma (fiilden isim türeten yapım eki)

Sıcağın altında şapkasız çalışma (fiil).

çalış (fiil kökü) - ma (olumsuzluk çekim eki)

11. etkinlikte verilen cümlelerde koyu yazılmış kelimelerden isim fiil olanların altlarının çizilmesi istenmiştir. Bu cümleler şöyledir:

Başındaki **yazma** omuzlarına düşmüştü.

Mektup **yazma** konusunda çok isteksizdi.

Masadaki **gözlemelerin** kokusu odaya yayıldı.

Beni sürekli **gözlemen** hoşuma gitmiyor.
 Sandıktan çıkardığı **işlemeleri** tek tek serdi.
 İş **islemeyi** bırak da biraz dinlen.
Kazmanın sapı kırılmıştı.
 Bahçeyi **kazmaya** başladılar.
 Dedemden kalan **çakmak** kayboldu.
 Babam çiviyi **çakmak** için benden çekiç istedi.
 Ceketinin astarının **dikişi** sökülmüş.
 Başkalarının **dikişi** bizimkine benzemez.

12. etkinlikte verilen cümlelerde eksik bırakılan yerlerin uygun isim fiil ekleriyle (-mek, -me, -iş) tamamlanması istenmiştir. Bu cümleler şöyledir:

Erken kalk..**mayı**.. alışkanlık hâline getirin.
 Kitapları paketle..**mek**.. uzun sürdü.
 Kar yağ..**ışı**.. başlayınca geri döndük.
 Tören yap..**mak**.. için bahçede toplandık.
 Beni günlerdir arayıp sor..**maması**.. gücüme gidiyor.
 Salgın hastalık nedeniyle sınır kapısından geç..**işler**.. durduruldu.

13. etkinlikte verilen metinde geçen isim fiillerin (yetiştirmem, yapmayı, kurmaya, kısıtlamaları, olmaya, yürüyüşlere, olmak, kazanmasını, almaya) altlarının çizilmesi istenmiştir.

14. etkinlikte verilen cümlelerde koyu yazılmış kelimelerin isim-fiil göreviyle mi, fiil göreviyle mi kullanıldıklarının cümlelerin sonundaki yay ayraçların içine yazılması amaçlanmıştır. Bu cümleler şöyledir:

Bacağındaki **çekme** bel fitiğiyle ilgiliymiş. (isim fiil)
 Çocuğum, arkadaşının saçını **çekme**. (fiil)
 Çocukların **gülüşleri** bahçeden duyuluyordu. (isim fiil)
 Arkadaşımla komedi filminde bol bol **gülüştük**. (fiil)
Okuma salonunda boş yer yoktu. (isim fiil)
 Bana ait mektupları **okuma**. (fiil)
 Yangından **kaçış** anını unutamıyorum. (isim fiil)
 Gürültüyü duyunca **kaçıştık**. (fiil)

“Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir” adlı metnin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğrencilerden “dur-” fiiline “-mek, -me, -iş” eklerini getirerek oluşturdukları isim-fiilleri birer cümlede kullanmaları istenmiştir.

“Kefil” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilerin, fiilimsilerin (sıfat-fiiller) işlevlerini ve kullanım özelliklerini kavramalarını sağlamak amacıyla aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Babam **bozulmuş** saati tamir etti.

Olgunlaşan armutları özenle topladım.

Gelecek hafta birlikte tatil yapacağız.

Öğrencilere cümlelerdeki koyu yazılmış kelimelerle ilgili olarak “Anlam ve görevlerine göre türü nedir? Kendisinden sonra gelen isimle tamlama oluşturmuş mudur? Bu tamlama sizce isim tamlaması mı yoksa sıfat tamlaması mıdır? Niçin?” vb. soruların sorulması, onların sıfat fiillerin işlevlerini ve kullanım özelliklerini fark etmelerine yardımcı olunması istenmiştir. “Bozulmuş, olgunlaşan, gelecek” kelimelerinin kök ve gövdelerine öğrencilerin dikkatinin çekilmesi, “bozul-, olgunlaş-, gel-” fiillerinin “-miş, -en, -ecek” eklerini alarak bir ismi niteledikleri için sıfat-fiil olduklarının öğrencilere açıklanması amaçlanmıştır. Sıfat fiillerin, fiil kök ya da gövdelerine fiilden sıfat türeten “-en/-an, -esi/-ası, -mez/-maz, -er/-ar, -dik/-dık, -ecek/-acak, -miş/-miş” yapım ekleri getirilerek oluştuğunun söylenmesi, aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir. Öğrencilerin cümlelerdeki noktalı yerlere uygun sıfat-fiil ekleri getirmeleri istenmiştir..

Hastalıktan önündeki yiyecekleri **göresi** gözü yok.

görecek

Kendini bil**mez** insanlar pek sevilmezler.

Kaç**an** balık neden büyük olur?

Kütüphanede okunmad**ık** kitap bırakmadı.

Yağmur, susam**ış** toprağa ilaç oldu.

susayan

Sıfat-fiil eklerinin fiil kök ve gövdelerine, büyük ünlü uyumuna ve ünsüz benzeşmesine göre ulandığının öğrencilere belirtilmesi istenmiştir.

“Kefil” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8, 9, 10, 11 ve 12. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 20-21) fiilimsilerin işlevlerinin ve kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte karışık olarak verilen kelimelerden anlamlı cümleler oluşturulması, oluşturulan cümlelerde varsa sıfat fiillerin (giden, tanıdık, gelecek, sararmış, kırık, döner, suskun) altlarının çizilmesi istenmiştir.

9. etkinlikte verilen fiillere (yürü-, bil-, kırıl-, piş-, koş-, okuma-, gör-, yaşan-) karşısındaki eklerin (-en, -en, -ası, -mez, -er, -dık, -ecek, -miş) getirilerek örnekteki gibi (yürüyen) sıfat-fiiller türetilmesi ve bunların sıfat göreviyle birer cümlede kullanılması amaçlanmıştır.

Öğrencilerin sıfat-fiil türeten bazı yapım ekleriyle ses benzerliği gösteren diğer ekleri ayırt etmeleri amacıyla aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması, cümlelerdeki “verecek” kelimesinin altının çizilmesi istenmiştir.

Arkadaşım kitabını yarın bana **verecek**.

Sinemaya **verecek** parası yoktu.

Öğrencilere cümlelerde altı çizilmiş kelimelerden hangisinin sıfat-fiil, hangisinin yüklem olduğunun sorulması, bu kelimelerin yapılarının incelenmesi istenmiştir. Aldıkları eklerden dolayı aynı kelimenin birinci cümlede çekimli fiil, ikinci cümlede sıfat-fiil olarak kullanıldığının öğrencilere söylenmesi, ses benzerliği olan bu eklerin (-mez, -er, -dik, -ecek, -miş) fiillerde çekim eki olduğunun, sıfat-fiillerde ise fiilden isim türeten yapım eki olduğunun açıklanması amaçlanmıştır.

10. etkinlikte verilen cümlelerde (Babaannem yarın Ankara’ya **gidecek**./Islak odunlar kolayca **yanmaz**./Onun yüzü her zaman **güler**./Bu pantolon **yanmaz** kumaştan yapıldı./Tahtadaki soruları hepimiz **bildik**./Yabancımin bu köyde **gidecek** yeri yoktu./İzmir’de de havalar iyice **soğumuş**./**Güler** yüzüyle kendini hep sevdirdi./Toplantıdaki herkes **bildik** kimselerdi./**Soğumuş** çayı lavaboya döktüm.) koyu yazılmış kelimelerinin fiil olanlarının mavi kalemle, sıfat-fiil olanlarının kırmızı kalemle yuvarlak içine alınması istenmiştir.

Sıfat-fiillerin isimleşebileceğinin örneklerden hareketle öğrencilere sezdirilmesi, bunun için aşağıdaki örneklerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Torbadaki **keser**, yolda düşmüş.

Çekecek olmasa ayakkabıyı giyemezdim.

Çocuklar uzun zaman **dolmuş** beklediler.

Cümlelerdeki “keser, çekecek, dolmuş” kelimelerinin resimlerinin yaptırılması, buradan hareketle bu kelimelerin bir varlığı karşıladığının ve sıfat-fiil özelliğini kaybederek isimleştiğinin öğrencilere açıklanması istenmiştir.

Öğrencilere, cümlede sıfat görevindeki bir kelimenin isim göreviyle kullanılabileceğinin hatırlatılması istenmiştir.

Sıfat-fiillerin de cümlede isim görevinde kullanılabileceğini fark etmeleri için aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Şiirlerini **yazan** öğrenciler el kaldırsın.

Şiirlerini **yazanlar** el kaldırsın.

Öğrencilere, cümlelerdeki koyu yazılmış kelimelerin hangisinin isim, hangisinin sıfat-fiil olduğunun sorulması, cevaplardan sonra “yazan” kelimesinin bir ismi nitelediği için sıfat-fiil, “yazanlar” kelimesinin bir varlığı karşıladığı için isim olduğunun açıklanması istenmiştir. Sıfat-fiillerin cümlede isimleştiğinin öğrencilere farklı örneklerle kavratılması amaçlanmıştır.

11. etkinlikte verilen cümlelerde isim görevinde kullanılan sıfat-fiillerin (bilmediklerinizi, bozulacakları, gidenler, çürümüşlerini) altının çizilmesi istenmiştir.

12. etkinlikte verilen metinde bulunan sıfat-fiillerin (yaşayan, taktığı, sızdırmayan, kurumuş, taşıdığımız, gelen, döktüğün) altının çizilmesi, bunlardan ikisinin isim görevinde kullanılması amaçlanmıştır.

“Biz Savaşı Sevmedik” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 9, 10, 11, 12, 13, 14 ve 15. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 26-28), “Fiilimsileri özelliklerine uygun biçimde kullanır.” ve “Cümlede, fiilimsiye bağlı kelime veya kelime gruplarını bulur.” kazanımlarına yöneliktir.

9. etkinlikte verilen cümlelerde altı çizili kelimelerin fiil (sürmüştü, aldı, oturuverdi, yürüdük) mi zarf fiil (uyandığında, doğar doğmaz, tanıdıkça, tutarak, kaldığı için, susup, inerlerken, açılalı, sora sora, sözleşmişçesine, ağlayınca, durmaksızın, gelmeden) mi olduklarının altlarındaki noktalı yere yazılması

istenmiştir. Etkinlikte verilen cümlelerdeki zarf görevinde kullanılan kelimeleri tahtaya yazılması ve bu kelimelerin yapı bakımından öğrencilerle incelenmesi istenmiştir.

Kelimelerdeki “-ip, -erek, -ince, -ken, -meden, -dikçe, -r, -mez, -meksizin, -eli, -cesine, -ince, -diği (için), -diğinde, ... -e -e” eklerinin fiil kök ve gövdelerinden isim türeten yapım ekleri olduğunun; bu eklerle fiillerden türeyen isimlerin cümlede zarf görevli fiilimsiler olduğunun ve bu kelimelere zarf-fiil dendiğinin öğrencilere açıklanması amaçlanmıştır.

10. etkinlikte verilen cümlelerdeki yerlerin uygun zarf-fiil ekleriyle doldurulması istenmiştir. Bu cümleler şöyledir:

Kamp yerinde ateş yak-**arak/ıp** ısındık.

Otobüsümüz bozuk yollarda sarsıl-**a** sarsıl-**a** ilerliyordu.

Sesini duy-**ar** duy-**maz** tanıdım.

Aslı bu sabah ateşlen-**ince** doktora gitti.

Yolda gider-**ken** onu gördüm.

Kardeşim süt iç-**meden** yatmıyor.

Gençler, çalış-**tıkça** başarınız artacak.

Yağmur iki gün boyunca dur-**maksızın/madan** yağdı.

Dedem, anneannemi öl-**esiye** sevmiştii.

Haberi alır almaz eve uçar-**casına** gitti.

11. etkinlikte verilen fiillerle (yaz-, konuş-, gül-, öğren-, yakala-, temizle-, açıl-) eklerin (-ip, -erek, -meden, -diğinde, -meksizin, -eli, -,ince, -dikçe, -e...-e) bir araya getirilerek zarf-fiiller türetilmesi bu zarf-fiillerin birer cümlede kullanılması istenmiştir.

12. etkinlikte verilen metinde bulunan fiilimsilerin altının çizilmesi, bu fiilimsilerin isim-fiil (ıslanmanıza, mutlu olmaya, çalışmak, taşıyabilmek), sıfat-fiil (dolduran, çalışan, atılan) ve zarf-fiil (aralayarak, ıslanmadan, otururken, uzatırken, neden olduğum için, özür dilercesine, beklerken) olarak gruplandırılması amaçlanmıştır.

Fiilimsilerin özelliklerini öğrencilere kavratmak için aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir. Öğrencilere bu cümlelerdeki altı çizilmiş kelimelerin,

önce olumlu sonra olumsuz biçimiyle okutulması, bunlardan bazılarının olumsuz biçimiyle okunamadıklarının, bazılarının ise okunabildiğinin fark ettirilmesi, olumsuz biçimiyle kullanılabilen kelimelerin fiilimsi olduğunun ve bu durumun fiilimsilerin bir özelliği olduğunun açıklanması istenmiştir.

Tabloyu bu çiviye asmasını (asmamasını) söyledim.

Bahçedeki asmayı dün budadık.

Uyanan (uyanmayan) çocuklara günaydın dedim.

Uyanık çocukları kahvaltıya çağırdım.

Ağabeyi geldiğinde (gelmediğinde) çok mutlu olmuştu.

Öğrencilerin fiilimsileri özelliklerine uygun biçimde kullanmalarını sağlamak için aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması, öğrencilere bu iki cümle arasında anlam farkı olup olmadığının sorulması, aynı anlamda olan bu iki cümle arasındaki kuruluş ve anlatım farkını öğrencilerin bulmasının sağlanması amaçlanmıştır.

Kardeşim, bugün servise geç kaldım, dedi.

Kardeşim, bugün servise geç kaldığımı söyledi.

Daha sonra “kal (mak)” kelimesinin birinci cümlede çekimli fiil, ikinci cümlede ise fiilimsi olduğunun söylenmesi, kullanılan fiilimsinin (kaldığımı) cümleyi dolaylı anlatım cümlesine dönüştürdüğüünün vurgulanması istenmiştir.

13. etkinlikte altı çizili kelimelere uygun fiilimsi eklerinin getirilerek verilen cümlelerin ilk örnekteki gibi (Bir atasözümüz şöyle der: “Ak akçe kara gün içindir.”/Bir atasözümüz ak akçenin kara gün için olduğunu söyler.) dolaylı anlatım cümlesine dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Bu cümleler şöyledir:

Öğretmen, öğrencilere: “Biraz sonra size sorunun cevabını vereceğim.” dedi.

Yazar, “Dergilerde yazdığım çocuk şiirleriyle tanındım.” dedi.

Çocuklar, bana sordular: “Bu kitabı siz mi yazdınız?”

Adada herkes bizi dostça selamladı, dedi.

“Zil çaldı, öğrenciler sınıfa girdiler.” cümlesinin tahtaya yazılması, öğrencilere bu cümlelerin iki ayrı cümleden oluştuğunun gösterilmesi, daha sonra “Zil çalınca öğrenciler sınıfa girdiler.” cümlesinin tahtaya yazılması ve bu iki cümle

arasında anlam yönünden bir fark olmadığını sezdirilmesi istenmiştir. Bu örnekten hareketle fiilimsilerin cümleleri bağlayıcı özelliğe sahip olduğunun öğrencilere belirtilmesi amaçlanmıştır. 14. etkinlik şöyledir:

Resim 20: “Biz Savaşı Sevmedik” Metni 14. Etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 28)

14. Etkinlik Aşağıdaki cümleleri uygun fiilimsi ekleriyle birleştirip örnekteki gibi tek cümle hâline getiriniz.

Dünyanın dört bir yanını dolaşiyor. / yeni insanlar tanıyordu.
Dünyanın dört bir yanını dolaşarak yeni insanlar tanıyordu.

Gurultuya aldırmadı. / Saatlerce uyudu.
Gürültüye aldırmadan saatlerce uyudu.

Asker mataranın kapağını açtı. / Suyu kana kana içti.
Asker mataranın kapağını açıp suyu kana kana içti.

Sabah oluyordu. / Gün ışığı pencerelerden süzölmeye başladı.
Sabah olunca gün ışığı pencerelerden süzölmeye başladı.

Sizi buraya kadar yorduk. / kusura bakmayın.
Sizi buraya kadar yorduğumuz için kusura bakmayın.

Bebek mişil mişil uyuyordu. / Zil sesi onu uyandırdı.
Bebek mişil mişil uyurken zil sesi onu uyandırdı.

14. etkinlikte verilen cümlelerin uygun fiilimsi ekleriyle birleştirilip tek bir cümle hâline getirilmesi istenmiştir.

Öğrencilerin fiilimsiye bağlı kelime veya kelime gruplarını bulmalarını sağlamak amacıyla aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Babamın kızgınlıkla bakan gözleri, bana sevgi dolu bir sığınak gibi gelmişti.

Yere saçılan boncukları (isim) topladım.

Arkadaşımın sorduğu soruyu (isim) doğru cevapladım.

Söyleyecek söz (isim) bulamadım.

Üç katı tırmanarak çatı katına çıktım (fiil).

Aynaya baktığında yüzündeki çamuru gördü (fiil).

Öğretmenim bana seslenince hemen yanına koştu (fiil)

Önce ilk dört cümledeki altı çizili isimleri niteleyen ya da belirten sıfatların, sıfat gruplarının altının çizilmesi, sonra son üç cümledeki altı çizili fiilleri durum ya da zaman anlamıyla tamamlayan zarfların, zarf gruplarının altının çizilmesi istenmiştir. Buradan hareketle fiilimsilerin başka kelimeleri kendisine bağlayarak

filimsi grubu oluşturduğunun açıklanması amaçlanmış ve öğretmenden farklı örnekler vererek konuyu pekiştirmesi istenmiştir.

15. etkinlikte verilen cümlelerde kullanılan fiilleri çeşitli anlam ilgileriyle tamamlayan fiilimsilerin ve fiilimsilere bağlı kelime ya da kelime gruplarının altının çizilmesi, bu filimsi gruplarının kullanıldıkları cümleye “durum, zaman, sebep” anlamlarından hangisini kattığının yay ayraçla belirtilen yere yazılması amaçlanmıştır. Bu cümleler şöyledir:

Yatağa girdiğim zaman yorgunluktan uyuyuvermişim. (zaman)

Şiddetli bir fırtına çıktığından denize açılmadık. (sebep)

Üç arkadaş sofranın çevresinde oturarak yemek yediler. (durum)

Dereden geçtiler ayakkabılarını ellerine alıp. (durum)

Çok yaşlandığı için artık koca öküz arabayı çekemiyordu. (sebep)

Evden çıktığında gün ışığı gözlerini kamaştırdı. (zaman)

Hacer Ana karşılık vermeden gülümsedi. (durum)

Pazardan gelir gelmez ellerini yıkadı. (zaman)

Ninem kendisine lokum almadım diye bana darıldı. (sebep)

“Toplum Hayatı” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümündeki (Kaplan ve Şen, 2014: 29-30) 9, 10, 11, 17, 18 ve 19. etkinlik, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına yöneliktir.

9. soruda verilen cümlede geçen fiilimsilerin (ilerlemiş, fıkırdayarak, söyleyen, bakarken, konuşup, gülüşerek, seyretmeye, başladığımız, seyredip, dalmışken, çalmaya) yazılması istenmiştir.

10. soruda verilen ifadelerin başına ifade doğruysa D, yanlışsa Y yazılması istenmiştir.

(D) Fiilimsi ekleri fiil kök ya da gövdelerine gelir.

(Y) Fiilimsilerden sonra herhangi bir ek gelmez.

(D) Fiilimsiler cümlede isim, sıfat ve zarf görevlerinde kullanılır.

(D) Fiilimsilerle iki veya daha fazla cümle birleştirilebilir.

(Y) Fiilimsilerin olumsuz biçimleri yoktur.

(D) Bazı fiilimsi ekleri biçim olarak zaman ekleriyle benzerlik gösterir.

(D) Zarf-fiiller, cümleye durum, zaman ve sebep anlamı katar.

(D) Sıfat-fiiller isim çekim eki aldığıında isimleşir.

11. soruda verilen şiirde boş bırakılan noktalı yerlere uygun eklerin getirilerek fiilimsilerin (yan-an, gülüş-erek, bul-dukça, iste-yerek) tamamlanması istenmiştir.

17. soruda verilen cümlelerde (Çocuk bir türlü susmak bilmiyordu./Teyzem konuklar için birçok yemek yaptı./Evde tek başıma oturmak istemiyorum./Dalgalı denizde yüzmek zordu.) altı çizili kelimelerden hangisinin (yemek) isim-fiil olmadığı sorulmuştur.

18. soruda verilen cümlelerde (Yukarıdan bakınca dünya daha bir şirinleşiyor./Sevgi deyince neden aklımıza hep iki insan gelir?/Arkadaşım haberi alır almaz uçarcasına eve gitti./Birçoğu düşüncesini saklayarak konuşuyor.) altı çizili kelime ya da kelime gruplarından hangisinin (birçoğu düşüncesini saklayarak) yanlış gösterildiği sorulmuştur.

19. soruda verilen cümlelerden (Ankara'dan ayrıldığıma üzülüyorum./Köylüler pencereleri genişleterek cam, çerçeve taktırmışlar./Bu mahzun insanları bir de tarlada çalışırken görseniz.../Yolcular otobüs durmadan kapıya yöneldiler.) hangisinde (Ankara'dan ayrıldığıma üzülüyorum.) fiilimsi grubunun cümleye sebep anlamı kattığı sorulmuştur.

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Arhan, Başar ve Demirel, 2015: 48-79) 1. tema "Okuma Kültürü"nde "Kitaplarla Kurulan Dostluk", "Okuma Serüvenim Nasıl Başladı?", "Sarı Traktör" ve "Benim Elli Beş Yıllık Türk Dili'm" ile 2. tema "Atatürk'te "İşte Onun Evrensellik Anlayışı" adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

"Kitaplarla Kurulan Dostluk" adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6 ve 7. etkinlik (Arhan vd., 2015: 48) fiilimsiyle, fiil ve isim soylu kelimeler arasındaki farkların kavratılması kazanımına yöneliktir.

6. etkinlikte kelimelerde boş bırakılan yerlere ünlüler getirerek anlamlı kelimelerin oluşturulması istenmiştir. Birinci grupta fiillerin olduğu kelimeler (başlar, yaşamaz, taşıyacak, suladık, bağışlamış), ikinci grupta fiilimsilerin olduğu kelimeler (başlayarak, yaşamak, taşıyan, sulayınca, bağışlayıp) ve üçüncü grupta isimlerin olduğu kelimelerin (baş, yaş, taş, su, bağış) oluşturulması istenmiştir. Bir

varlığı oluşturan isimlerin yanına “İ”, hareket bildiren kelimelerin yanına “F” işaretinin konulması istenmiştir. Öğrencilere hangi gruptaki (ikinci grup) kelimelerin açıkta kaldığı sorulmuş ve onların ikinci gruptaki kelimeleri kullanarak birer cümle kurması amaçlanmıştır.

Etkinlikten sonra öğrencilere, bir varlığın ya da kavramın adı olan kelimelere isim; iş, oluş, hareket bildiren kelimelere de fiil dendiğinin hatırlatılması; fiilimsilerin ise fiil kök ve gövdelerine “-İş, -mA, -mAk, -An, -dIk, -mİş, -Ar, -AcAk, -mAdAn, -Ip, -ArAk, -IncA, -A...-A, -ken, -dIkçA vb.” eklerin getirilerek yapıldığının söylenmesi amaçlanmıştır.

7. etkinlikte metinde altı çizili olarak verilen kelimelerin isim (kasabadan, bahçeleri, mevsimi, tepelerinde, toprakta, yoncalar, gölgelik, işsizler), fiil (geçerdi, sürer, kabarırdı, inerler, dökülürdü, düşer, kaybolurdu) ve fiilimsi (giden, kurtulunca, uzanan, tuttuğu, pişirirken, uzanıp, dolup, sindiği, yıkandıktan, gelip, kurtularak, pişip, oldukça) olarak tabloda uygun yerlere yazılması istenmiştir.

“Okuma Serüvenim Nasıl Başladı?” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8 ve 9. etkinlik (Arhan vd., 2015: 54), fiilimsilerin işlevlerinin ve kullanım özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte karışık olarak verilen “on-Hüseyin-dakikadır-**koşuyor**”, “okula-Hüseyin-gidiyor-**koşarak**”, “yoruldu-çok-Hüseyin-**koşunca**”, “Hüseyin’e-çok-iyi-**koşmak**-gelmedi”, “Hüseyin-**koşan**-takıldı-çocukların-peşine”, “Hüseyin-terden-**oldu-sırılsıklam-koşarken**”, “Bu-Hüseyin-onlara-**koşuşla**-yetişemez”, “adımlarla-Hüseyin-gitti-**koşar**-okula” kelimelerle anlamlı cümlelerin oluşturulması istenmiştir. Bu cümlelerde “koş-” fiilinin aldığı ekler incelenerek aşağıdaki soruların cevaplanması istenmiştir:

Hangi cümlede “koş-” fiilinden türetilen kelime durum bildirmektedir?

“koş-” fiilinden türetilen kelimeler hangi cümlelere zaman anlamı kazandırmıştır?

“koş-” fiilinden türetilen hangi kelimeler sıfat göreviyle kullanılmıştır?

Hangi cümlelerde “koş-” fiili isim görevinde kullanılmıştır?

Hangi cümlelerde “koş-” fiili zaman ve kişi eki almıştır?

9. etkinlikte metinde verilen altı çizili kelimelerden fiilimsi olanların bulunarak bunların türleriyle (bulunmuş kâğıt parçaları-sıfat fiil, sokulduğu bir şehirde-sıfat fiil, ayıramamanın darlığı-isim fiil, yaşayan bir evde-sıfat fiil, ödünç olarak-zarf fiil, bozmamaya çalışarak okumak-zarf fiil, açılışlarını-isim fiil, bitirip-zarf fiil, geri vermek-isim fiil, alınmış dergi koleksiyonları-sıfat fiil, izlemek-isim fiil, emek verilmiş bir madde olarak-sıfat fiil, doğan o basılı nesne-sıfat fiil, okuduğum zaman-sıfat fiil, çizdiğim notlar-sıfat fiil, koyduğum notlar-sıfat fiil, olduktan sonra-sıfat fiil) birlikte yazılması istenmiştir.

“Sarı Traktör” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6 ve 7. etkinlik (Arhan vd., 2015: 59), fiilimsilerin özelliklerine uygun biçimde kullanılması kazanımına yöneliktir.

6. etkinlikte cümlelerin yanlarındaki zarf fiil eklerinin kullanılarak birleştirilmesi istenmiştir.

Çağrıldığı yere yarım saat geç gitti. İşten kovuldu. (-ınca)

Her fena alışkanlıktan kendini korudu. Arkadaşlarını da düşünürdü. (-ken)

Konferansa geç kaldı, kapılar kapandı, o da dışarıda kaldı. (-ınca)

Herkes gözlerini sahneye dikmiş, orkestrayı dinliyor. Loca kapısını açtı.

Kendi evindeymiş gibi güldü ve yerine oturdu. (-erek, -ip)

Bu kitapta tuhaf bir olay okudu. Kitabın etkisinden kurtulamadı. (-alı)

Selam vermedi. Hemen içeri daldı. (-madan)

7. etkinlikte verilen farklı cümlelerin uygun fiilimsi ekleri kullanılarak tek bir cümle hâline getirilmesi istenmiştir.

Gediz Deltası, Türkiye'nin Ege kıyılarındaki en büyük deltasıdır./Tarım alanları ve Akdeniz tipi çalılıklar bir ağ gibi yayılmıştır.

İzmir Körfezi'nin kuzey hattı boyunca devam eder./Gediz Deltası, Foça yakınlarına kadar uzanır.

Gediz Deltası, dört noktada deniz ile buluşur./Bunlardan üç tanesi insan yapısı, bir tanesi de doğal yapı olmak üzere toplam dört adet dalyan bulunur.

“Benim Elli Beş Yıllık Türk Dili’ım” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümündeki 5 ve 6. etkinlik (Arhan vd., 2015: 65), cümlede fiilimsiye bağlı kelime veya kelime gruplarının bulunması kazanımına yöneliktir.

5. etkinlikte birinci sütunda verilen kelimelerle (toplantıda, yazı, boğazdan, yazan, tanıdık, geçmiş, bırakıp, gelince, söylenerek) ikinci sütunda verilen kelimelerin (yazmak, geçmek, bulunmak, kişi, günler, çocuk, gitti, kaçtı, incelersin) anlamlı bir biçimde eşleştirilmesi ve eşleştirilen kelime gruplarıyla birer cümle kurulması istenmiştir. Daha sonra öğrencilerin “Kurduğunuz cümlelerdeki kelime gruplarını tek başlarına kullanabilir misiniz?”, “Kelime gruplarını ayırıp tek başına kullandığınızda cümlelerin anlamlarında bir değişiklik olur mu?”, “Niçin?” sorularını cevaplamaları amaçlanmıştır.

Etkinlikten sonra öğrencilerle aşağıdaki bilgilerin paylaşılması istenmiştir:

Fiilimsilerin kendilerinden önceki ve sonraki kelimelerle oluşturdukları kelime gruplarına fiilimsi grupları denilir. Fiilimsi grupları, isim-fiil grubu, sıfat-fiil grubu ve zarf-fiil grubu olmak üzere üçe ayrılırlar.

İsim-fiil grupları, isim-fiillerin kelimelerle oluşturduğu gruplardır.

Örnek:

O öğrencinin şiir okuyuşunu herkes beğendi.

Sıfat-fiillerin kelimelerle bir araya gelmesiyle oluşan kelime gruplarına sıfat-fiil grubu denilir.

Okunacak kitapların adlarını belirlemelerini istedim.

Zarf-fiillerin kelimelerle oluşturdukları gruplara da zarf-fiil grubu denilir.

Kar yağarken izlemeyi çok seviyormuş.

6. etkinlikte cümlelerde yer alan fiilimsi gruplarının altlarının çizilmesi, isim fiil (çadırda yatmayı, güneşli sakin bir sabaha uyanmak, çalışmanız), sıfat fiil (bakan yamaçlarında, geldiği zaman, yardım ettiğim bir yörük, bildiğim obaya, kaldırılacak harman, yükselen güneş, kırağı yemiş toprak, güneşin vurduğu yerlerden, gireceği sınava hazırlanmak) ve zarf fiil (kana kana, serip götürüyor, durmaksızın) olarak tablodaki uygun yerlerine yazılması istenmiştir.

“Okuma Kültürü” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Arhan vd., 2015: 69-70) 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. etkinlik sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

1. soruda verilen cümlelerde (Ağlayarak yerinden kalktı./Ses çıkarmadan salondan çıktı./Akşam bize gelirken kestane al./Gözlerini yana devirip bayıldı.) kullanılan zarf fiillerden hangisinin (gelirken) zaman anlamı taşıdığı sorulmuştur.

2. soruda verilen cümlelerdeki (Görülmemiş bir indirim yaptılar./Bu seneki seçimlerde aday olmamış./Can çıkmadan huy çıkmazmış./Yanmamış kimse için öyle bir daha.) altı çizili eklerden hangisinin (görülmemiş) diğerlerinden farklı olduğu sorulmuştur.

3. soruda verilen dizelerde (Karanlıklar dağılırken sükûn ürperdi./Her vagona coştı yanık yanık türküler./Masum yüzlü nefercikler bakıp gülendi./Ellerinde, parıldayan keskin süngüler!) kaç fiilimsi (3) olduğu sorulmuştur.

4. soruda verilen cümlelerin (Çakmağını nerede kaybettiye bulamadık./Gezmeye gitmeyi ne kadar çok istiyorsun./Çocukları çok seven ihtiyar bir kadındı./Kaçarken cebindeki paraları düşürmüş.) hangisinde (Çakmağını nerede kaybettiye bulamadık.) fiilimsinin kullanılmadığı sorulmuştur.

5. soruda verilen cümlelerin (Keşke geleceğini önceden söyleseydin./Roman yazmayı çok istiyordu./Susmuş silahların gölgesinde yaşıyorlardı./Beni her gün azarlayıp giderdi.) hangisinde fiilimsinin (Susmuş silahların gölgesinde yaşıyorlardı.) tamlama içerisinde kullanıldığı sorulmuştur.

6. soruda verilen cümlelerin (Trenle Çatalca’ya şöyle bir gidiş geliş.../Tren Kumkapı’ya yaklaşırken pencereden hafif bir serinlik geliyor./Etrafıma bakınarak bir delik beşlik arıyorum./Arkamda ipincecik bir elbise, ayağымda bir yazlık iskarpin...) hangisinde (Arkamda ipincecik bir elbise, ayağымda bir yazlık iskarpin...) fiilimsinin kullanılmadığı sorulmuştur.

7. soruda verilen cümlelerin (Senin yazdığın mektubu hâlâ saklıyorum./Onun çizdiği resim yarışmada ikinci geldi./Şehrimizin tarihî eserlerini gezen kabile nereden gelmiş?/Bahçeye ekilenlerin hepsi zamanından önce yeşerdi.) hangisinde (Onun çizdiği resim yarışmada ikinci geldi.) sıfat-fiillerin isimleştiği sorulmuştur.

8. soruda verilen cümlelerin (Sokağın başında duran çocuk nereye gideceğini şaşırıldı./Kitabın içine bırakılan notu gördün mü?/Küçük kız masaya oturup yemeğini yedi./Karşıdan gelen adam aniden yere düştü.) hangisinde (Küçük kız masaya oturup yemeğini yedi.) “Adam işe erkenden gelince kimseyi bulamadı.” cümlesinde kullanılan fiilimsi ile aynı türde olan bir fiilimsinin kullanıldığı sorulmuştur.

“Atatürk”te “İşte Onun Evrensellik Anlayışı” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 5, 6, 7 ve 8. etkinlik (Arhan vd., 2015: 79), fiilimsilerin özelliklerine uygun biçimde kullanılması ve cümlede, fiilimsiye bağlı kelime veya kelime gruplarının bulunması kazanımına yöneliktir.

5. etkinlikte verilen noktalı yerlerin ilk örnekte olduğu gibi (Büyük şehirlerdeki oyun alanları gid-erek azalıyor.) uygun fiilimsi ekleri ile doldurulması istenmiştir.

6. etkinlikte verilen ifadelerin başına ifade doğruysa “D”, yanlışsa “Y” yazılması istenmiştir.

(D) 1. Fiilimsi ekleri fiil kök veya gövdelerine gelir.

(Y) 2. Fiilimsilerin olumsuz biçimleri yoktur.

(D) 3. Fiilimsiler yardımıyla çok uzun cümleler kurabiliriz.

(Y) 4. Fiilimsilerden sonra hiçbir ek gelmez.

(Y) 5. Fiilimsiler her zaman cümlenin ortasında bulunur.

(D) 6. Bazı fiilimsi ekleri biçim olarak zaman ekleriyle benzerlik gösterir.

(D) 7. Fiilimsi eki almış bazı kelimeler isim görevinde kullanılır.

(D) 8. Fiilimsiler cümle içinde isim, sıfat ve zarf görevlerinde kullanılır.

(D) 9. Fiilimsi olan cümlelerde genellikle birden fazla yargı bulunmaktadır.

(D) 10. Zarf fiiller, cümleye zaman ve durum anlamı katar.

7. etkinlikte verilen metinde geçen fiilimsilerin altının çizilmesi ve hangi fiilimsi türü olduğunun yazılması istenmiştir.

8. etkinlikte verilen cümlelerde altı çizili kelimelerin isim mi fiilimsi mi olduğunun nedenleriyle birlikte yazılması amaçlanmıştır.

Bu bölgede güzelliğiyle ünlü birçok çağlayan (isim) bulunmaktadır.

Ekmek (isim) alması için babasının verdiği parayı düşürmüş.

İş makinelerinin yaygınlaşması kazma (isim), kürek gibi el aletlerinin pabucunu dama attı.

Ateş yakmak isteyen gençlerden birisi çakmak (isim) istemek için yanımıza geldi.

Baharın ilk günlerinde çokça yenilen dondurmanın (isim) sağlık için bazı sakıncaları olabilir.

Birçok yazar (isim) bu şehrin güzelliklerini kitaplarına konu etmiş.

Tarlalarına buğday ekmek (filimsi) isteyen çiftçiler yağmurun yağmasını bekliyor.

Besinleri dondurma (filimsi) onları uzun süre saklamak amacıyla kullanılan yaygın bir yöntemdir.

Senin bu konudaki görüşlerine (isim) kesinlikle katılmıyorum.

Uzmanlar, avlanmak için denize çıkan balıkçıları görüş (isim) mesafesi konusunda uyardı.

“Atatürk” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Arhan vd., 2015: 103-104) C maddesinin 1 ve 2. sorusu ile Ç maddesinin 4. sorusu sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

C maddesinin 1. sorusunda, verilen cümlelere yönelik ifadeler için tabloda doğruysa “D”, yanlışsa “Y” yazılması istenmiştir.

1. Büyük şehirlerdeki oyun alanları giderek azalıyor.
2. Toplantıda tanıdık yüzler vardı.
3. Yarın gece televizyonda bir film gösterilecek.
4. Sınavı kazanmak en büyük isteğiydi.
5. Bir atasözümüz “Erken kalkan yol alır.” der.
6. Eski mahallemize gidince arkadaşlarıma uğrarım.

3 numaralı cümledeki “televizyonda” kelimesi fiilimsidir. (Y)

4 numaralı cümlede isim-fiil kullanılmamıştır. (Y)

2 numaralı cümledeki “tanıdık” kelimesi sıfat-fiildir. (D)

3 ve 6 numaralı cümlelerde fiilimsi yoktur. (Y)

1 numaralı cümlede zarf-fiil kullanılmıştır. (D)

2 ve 5 numaralı cümlelerde sıfat-fiil kullanılmıştır. (D)

C maddesinin 2. sorusunda, verilen cümlelerin (Ben biliyorum. Ali yarın okula gelmeyecek./O, dün bir kazak almış. O kazağı bugün giymiş./Dün biraz rahatsızmış. Bu yüzden okula gelmedi./Bu sene çok çalışmış. Karnesi iyi gelmiş./Karşıdan uzun boylu, sarı saçlı bir çocuk geliyor. O çocuk benim arkadaşım.) uygun fiilimsi ekleriyle birleştirilip ilk örnekteki gibi (Ali'nin yarın okula gelmeyeceğini biliyorum.) tek cümle olarak yazılması amaçlanmıştır.

Ç maddesinin 4. sorusunda, verilen özdeyişlerin (Sanata önem vermeyen milletleri büyük yıkımlar bekler./Size düşen, ağız dalaşına meydan vermeden kalabalığı dağıtmaktır./Milletin sevgisini kazanarak hep birlikte ileri gideceğiz./Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür.) hangisinde (Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür.) fiilimsinin kullanılmadığı sorulmuştur.

1.1.15. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Fiilde Çatı Ekleri

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Evren Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Ün, 2015: 169-185) 3. tema "Milli Kültür"de "Türk Nineleri" ile 4. tema "Kişisel Gelişim"de "Hedeflerine Koş" adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

"Türk Nineleri" adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümünde öğrencilere, eylemlerin özne ve nesnelere göre biçim değiştirdiklerinin ve bu değişimin çatı olarak adlandırıldığının söylenmesi, onların cümledeki fiillerin çatı özelliklerini kavramaları amacıyla tahtaya aşağıdaki cümlelerin yazılması istenmiştir:

Adını tarihe yazdı.

Adnan, çiçekleri sever.

Silgimi kaybettim.

Tarladaki pamukları topladık.

Öğrencilerin etken çatılı fiilleri fark etmeleri amacıyla onlardan, bu cümlelerin öznelerini bulmaları istenmiştir. Öğrenciler cümlelerin öznelerini belirledikten sonra onlara, öznesi olan cümlelerin yüklemine "etken çatılı fiil" adı verildiğinin söylenmesi amaçlanmıştır.

Öğretmenden, tahtaya yazdığı cümlelerin yanına aşağıdaki cümleleri yazması istenmiştir:

Adı tarihe yazıldı.

Çiçekler sevilir.

Silgim kayboldu.

Tarladaki pamuklar toplandı.

Öğrencilerden bu cümlelerin öznelerini belirlemeleri, bu cümlelerde yer alan öznelerin, yüklemde belirtilen eylemi gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini sorgulamaları istenmiştir. Öğrenciler, cümlelerin öznelerinin, yüklemde belirtilen eylemi gerçekleştiremeyeceğini fark ettikten sonra onlara bu tür cümlelerin fiillerine “edilgen çatılı fiiller” adı verildiğinin söylenmesi istenmiştir.

Öğrencilerden, son yazılan cümlelerin öznesi olan kelimelerin, ilk yazılan cümlelerde hangi öge olarak görev yaptığını belirlemeleri istenmiştir. Öğrencilerin, ilk cümlelerdeki nesnelere ikinci cümlelerde özne olarak kullanıldığını fark etmeleri sağlanarak bu tür öznelere, gerçekte işi yapmayan öznelere, “sözde özne” adı verildiğinin onlara söylenmesi amaçlanmıştır. Öğrencilere, fiillerin kök veya gövdelerine “-l” ve “-n” ekleri getirilerek edilgen yapıldığının söylenmesi, onların bu ekleri daha önce fiilden fiil yapma eki olarak öğrendiklerini fark etmelerinin sağlanması istenmiştir.

“Türk Nineleri” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 4. etkinlik (Ün, 2015: 169), cümledeki fiillerin çatı özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

Resim 21: “Türk Nineleri” Metni 4. Etkinlik (Ün, 2015: 169)

Cümleler	Fiillerin çatı özelliği	
	Erken	Edilgen
Her Türk evinde bir dede, bir nane, ikisi de hatta bazen dördü de birlikte yaşarlar.	✓	
Bir Türk evine misafir gittiğiniz zaman, salonun bir köşesinde, bir koltuğa oturmuş bir nane veya bir dede görürsünüz.	✓	
Saçları boyalı, makyajlı, modern nineleri demiyorum.	✓	
Atasözü, bulmaca ve tekerlemenin âlâsını bilirler.	✓	
Ninelerin anılarıyla bir tarih kitabı yazılabilir.		✓
Anlattıklarının hangisinin gerçek hangisinin hayal ürünü olduğu pek anlaşılmaz.		✓
Gençliğinde tanışmış gibi Sultan Vahdettin'den bahseden nineler tanıdım	✓	
Başkaları ise Atatürk'ün Samsun'a gidişini gördüklerini yeminle anlatırlar.	✓	
Misafir, benim gibi yabancıysa Türk nane kofte yapmayı öğretmekten, muska hediye etmeye kadar her türlü ev ve Türk geleneklerinden bir şeyler gösterir, öğretir.	✓	
Ben, saatlerce onların Kurtuluş Savaşı anılarını dinlerken hediye olarak tığ ile yapılmış dantel örtüler veya oyali yemeniler hediye alıyordum.	✓	
Bütün Türk çocukları iki okula gider.	✓	
Aile fertlerinden biri hasta olunca doktor çağırır		✓
Çok yolculuk yapmışlardır.	✓	

4. etkinlikte fiillerin çatı özelliğine uygun sütunun işaretlenmesi istenmiştir.

6. etkinlikte görsellere ait cümlelerin incelenmesi, cümlelerin yüklemelerinin geçişli mi geçişsiz mi olduklarının görsellerin altlarına yazılması istenmiştir.

Öğrenciler etkinliği tamamladıktan sonra, onlara geçişli fiillerdeki iş, hareket, durum veya oluşun gerçekleştirilmesi sırasında başka varlıkların bundan etkilendiğinin, geçişsiz fiillerdeki iş, hareket, durum veya oluşun ise bireysel olduğunun, bundan başka varlıkların etkilendiğinin söylenmesi amaçlanmıştır.

“Kişisel Gelişim” temasının “Tema Sonu Değerlendirme” bölümündeki (Ün, 2015: 202) 4 ve 9. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımına aittir.

4. soruda hangi çocuğun (Hakan) kurmuş olduğu cümledeki yüklem geçişsiz bir eylem olduğu sorulmuştur.

Fatma: Durakta saatlerce bekledim.

Hakan: Bütün gün tembel tembel oturdun.

Yasin: Tekrar tekrar okudum.

Seçil: Elindeki kurabiyeleri bizimle paylaştı.

9. soruda verilen cümlelerde bulunan noktalı yerlere (Nesne alabilen fiillere **geçişli** fiil adı verilir./Yüklemi isim olan cümlelere **isim** cümlesi adı verilir./Öznesi, yüklemde belirtilen işi yapan cümlelerin fiillerine **etken** çatılı fiil adı verilir.) uygun ifadelerin getirilmesi istenmiştir.

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Yıldırım Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Kaplan ve Şen, 2014: 82-87) 3. tema “Zaman ve Mekân”da “Yaşadığımız Günlerin Hesabı”, “Kız Kalesi” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Yaşadığımız Günlerin Hesabı” adlı metnin dil bilgisi bölümünde öğrencilerin cümledeki fiillerin çatı özelliklerini (öznesine göre) kavramalarını sağlamak amacıyla aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması amaçlanmıştır.

Annem, her akşam kitap okur. (“Okuma” işini gerçekleştiren kim?)

Balıkçılar yol kenarındaki dereye avlanıyorlar. (“Avlanma” işini gerçekleştirenler kimler?)

Saat sekiz olmadan herkes uyudu. (“Uyuma” işini gerçekleştiren kim?)

Babam ve annem akşama doğru yola çıktılar. (“Yola çıkma” işini gerçekleştirenler kimler?)

Ablam sabahtan çamaşırları yıkadı. (“Yıkama” işini gerçekleştiren kim?)

Öğrencilere sırasıyla cümlelerin sonunda yer alan soruların sorulması ve onların “annem, balıkçılar, herkes, babam ve annem” cevaplarını bulmalarının sağlanması istenmiştir. Aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılarak aynı şekilde öğrencilere sorular sorulması ve bu cümlelerde öznelerin belli olmadığının öğrencilere fark ettirilmesi istenmiştir.

Her akşam kitap okunur.

Yol kenarındaki dereye avlanılıyor.

Saat sekiz olmadan uyundu.

Akşama doğru yola çıkıldı.

Sabahtan çamaşırlar yıkandı.

“Yaşadığımız Günlerin Hesabı” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7 ve 8. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 82), cümledeki fiillerin çatı özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte verilen cümlelerden hangilerinin öznesinin belli (Onlar her gün buraya gelirler./Ben daha önce oralara gitmiştim./Her sabah erken kalkarım./Yaşlı adam şapkasını yere düşürdü./Küçük çocuk kıydan oldukça açıldı.), hangilerinin belli olmadığının (Salona güzel bir halı serildi./Tören alanı bayraklarla bezenmiş./Tarladaki domates fidanları söküldü./O hastalandığı için büyük üzüntü duyuldu./Mahallemizde yeni bir market açıldı./Bu yıl fidanlar erkenden budandı.) tabloda uygun yere işaretlenmesi istenmiştir.

Etkinlikten sonra öğrencilerden tablodaki cümlelerin fiillerini, bildirilen işi gerçekleştirenin belli olduğu fiiller ve bildirilen işi gerçekleştirenin belli olmadığı fiiller başlıkları altında gruplamaları istenmiştir. Gruplama yapıldıktan sonra öğrencilere iki gruptaki fiillerin yapısı bakımından incelenmesi istenmiştir.

ser-il-	sök-ül-	aç-ıl-
beze-n-	duy-ul-	buda-n-

İkinci gruptaki bu fiillerin “-l” ve “-n” ekini aldığını, bu eklerin fiillerden yeni fiiller türeten yapım ekleri olduğunu öğrencilerin kavramaları amaçlanmıştır.

Öğrencilere öznesi belli olan fiillerin çatısına “etken”, öznesi belli olmayan fiillerin çatısına ise “edilgen” fiil dendiğinin belirtilmesi istenmiştir.

8. etkinlikte verilen cümlelerin yüklemelerinin incelenmesi, etken çatılı fiiller (dolaştık, gittiler, baktı, gidelim) ve edilgen çatılı fiiller (düzenlendi, toplandı, dizildi, dikildi, kurutuldu) olarak gruplandırılması istenmiştir.

“Yaşadığımız Günlerin Hesabı” metninin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde aşağıdaki cümlelerde geçen fiillerin özneye göre çatı özelliklerinin sorulması istenmiştir.

Yollarda çukurlar kazılmış.

Kedim sütünü kana kana içti.

Grubumuzun verdiği konser çok beğenildi.

Konsere yetişmek için bir solukta giyindim.

“Kız Kalesi” adlı dinleme metninin dil bilgisi bölümünde öğrencilerin cümledeki fiillerin çatı özelliklerini (nesneye göre) kavramalarını sağlamak amacıyla aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

Barış bu şiiri dün yazmış. (Barış neyi dün yazmış?)

Kapıları babam boyadı. (Neleri babam boyadı?)

Komşumuz çocukları çok seviyor. (Komşumuz kimleri çok seviyor?)

Yatmadan önce bir elma yedim. (Ben yatmadan önce ne yedim?)

Öğrencilere sırasıyla cümlelerin sonunda yer alan soruların sorulması, onların cümlelerde kullanılan nesnelere (bu şiiri, kapıları, çocukları, bir elma) bulmalarının sağlanması ve aşağıdaki cümlelerin de öğretmen tarafından tahtaya yazılması istenmiştir.

Anneannem bugün bize geldi. (Anneannem bugün neyi geldi?)

Bir köşede sessizce ağladı. (O bir köşede neyi sessizce ağladı?)

Öğretmenden cümlelerin sonundaki soruları öğrencilere sorması, öğrencilerden de bu soruların cümlelere niçin uygun düşmediğini açıklamaları istenmiştir. Öğrencilerin bu cümlelerde nesne kullanılmadığını fark etmelerinin sağlanması amaçlanmıştır.

Öğretmenden “bak-, otur-, sor-, bil-” fiillerini tahtaya yazması, öğrencilerden bu fiilleri kullanarak cümleler kurmaları istenmiştir. İlk iki fiille (bak-, otur-) kurdukları cümlelerde nesne kullanamadıklarına, son iki fiille (sor-, bil-) kurdukları cümlelerde nesne kullanabildiklerine dikkatlerinin çekilmesi istenmiştir.

Bu çalışmalardan hareketle öğrencilere nesne alabilen, cümlede nesneyle kullanılabilen fiillere “geçişli” fiil; nesne alamayan, cümlede nesneyle kullanılmayan fiillere “geçişsiz” fiil dendiğinin belirtilmesi amaçlanmıştır.

“Kız Kalesi” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 8, 9 ve 10. etkinlik (Kaplan ve Şen, 2014: 87), cümledeki fiillerin çatı özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

8. etkinlikte verilen cümlelerin yüklemelerinin incelenmesi, yüklem görevinde olan bu fiillerin nesneye göre çatı özelliğinin yazılması istenmiştir.

Güneş doğar doğmaz perdeleri açtık. (geçişli)

Okula geç kalmamak için erken kalktım. (geçişsiz)

Güller çok güzel kokuyor. (geçişsiz)

Emre bugün Burdur’a gitti. (geçişsiz)

Kardeşim odasında kitap okuyor. (geçişli)

Ankara’daki barajlar doldu mu? (geçişsiz)

Teyzem kollarını yukarı kaldırdı. (geçişli)

Raflardaki kitaplarımı düzenledim. (geçişli)

Alacak mıydın sen bu kalemi? (geçişli)

Kuşlar korktu bu patlama sesinden. (geçişsiz)

Yoksullara yardım etmeliyiz. (geçişsiz)

Tepsiyi masanın üstüne bırakıver. (geçişli)

9. etkinlikte nesne kullanılması gereken cümlelerin işaretlenmesi, sonra bu cümlelerin uygun nesnelere kullanılarak örnekteki gibi (Dayım yurt dışındaki kızına kitap yolladı.) yeniden yazılması amaçlanmıştır.

(×) Dayım yurt dışındaki kızına yolladı. (×) Anladınız mı?

() Annem bu gece uyuyamamış. () Bütün gün bir an oturmamış.

() Gözü yaşlı bir çocuk yanımdan geçti. (×) Siz de çözebilirsiniz.

(×) Büyük makinelerle bir günde yıktılar.

(×) Arabamız yavaş yavaş tırmanıyordu.

Öğrencilere geçişsiz fiillerin, bazı fiil yapma ekleriyle geçişli çatı özelliği kazanabileceklerini kavratmak amacıyla aşağıdaki cümlelerin tahtaya yazılması istenmiştir.

İpteki çamaşırlar **kurumuş**.

Güneş ipteki çamaşırları **kurutmuş**. (Güneş neyi kurutmuş?)

Öğrencilerinizden bu cümleleri ögelerine ayırmaları ve yüklem görevindeki fiillerin (kurumuş, kurutmuş) nesneye göre çatı özelliklerini söylemeleri istenmiştir. Tahtada bu fiillerin kök ve eklerinin ayrılarak öğrencilere gösterilmesi istenmiştir.

kuru-muş (fiil kökü-çekim eki), geçişsiz fiil (Nesne kullanılamaz.)

kuru(mak)-t(mak)-muş (fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-çekim eki), geçişli fiil (Nesne kullanılabilir.)

Öğrencilerinizin “kuru(mak)” fiilinin, geçişsiz iken “-t” fiilden fiil yapım ekini alarak “kurut(mak)” biçimiyle geçişli fiile dönüştüğünü fark etmelerinin sağlanması, aynı işlemi yaparak “-dır, -r” fiilden fiil yapma eklerinin de geçişsiz fiilleri geçişli fiile dönüştürdüğünün açıklaması amaçlanmıştır. Bunun için öğretmenden aşağıdaki cümleleri tahtaya yazması, öğrencilerden ise geçişsiz fiillere geçişlilik özelliği kazandıran “-dır, -r, -t” fiilden fiil yapma eklerini göstermeleri istenmiştir.

Ekmekleri ben pişirdim.

Aşırı sıcaklar çiçekleri soldurdu.

Annemin ninnisi kardeşimi uyuttu.

10. etkinlikte verilen cümlelerdeki fiillere (gezdirdi, kaçırdı, büyüttüler, değiştirdim, kızdırdım, korkutmuş, yüzdürecek, üşütecek, uçurdu, kanatmış) geçişlilik özelliği kazandıran fiilden fiil yapma eklerinin (-dır, -r, -t) yuvarlak içine alınması istenmiştir.

“Kız Kalesi” metninin “Ölçme ve Değerlendirme” bölümünde öğrencilerden, “-kır, seslen-, diz-, sıçrat-, yardım et-, sus-” fiillerini cümlelerde kullanmaları ve nesne alıp almadıklarına göre gruplamaları istenmiştir.

“Zaman ve Mekân” temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümündeki (Kaplan ve Şen, 2014: 89) 15, 16 ve 18. soru, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

15. soruda verilen cümlelerden (Kapı birden açıldı./Günlerim tekdüze geçiyor./Ağaçtaki elmalar tek tek kasalara dolduruldu./Asırlık mobilyalar yeni eve taşındı.) hangisinin (Günlerim tekdüze geçiyor.) yüklemine öznesine göre etken bir fiil olduğu sorulmuştur.

16. soruda verilen cümlelerden (Niçin böyle örtmüşler üstümü./Oyuncakçı amca bana süslü bebekler getir./Bu öyküyü sınıfta okutur musun?/Annemden izin alıp arkadaşım ile buluşacağım.) hangisinin (Annemden izin alıp arkadaşım ile buluşacağım.) yüklemine nesnesine göre geçişli bir fiil olmadığı sorulmuştur.

18. soruda verilen cümlelerden (Hafta sonları annemin pişirdiği tarhana çorbasının kokusuyla uyanırdık./Evimiz sağlam yapıldığı için depremde yıkılmadı./Yaramaz rüzgâr, saçlarımı bir o yana bir bu yana savuruyor./Yokuşu ağır ağır tırmandık asırlık ninemle.) hangisinin (Evimiz sağlam yapıldığı için depremde yıkılmadı.) yüklemine öznesine göre edilgen bir fiil olduğu sorulmuştur.

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe MEB Yayınları Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda (Arhan, Başar ve Demirel, 2015: 130-137) 3. tema “Milli Kültür”de “Orta Oyunu”, “İhtiyar Çilingir” adlı metinlere ait dil bilgisi bölümü incelenmiştir.

“Orta oyunu” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 7 ve 8. etkinlik (Arhan, Başar ve Demirel, 2015: 130), cümledeki fiillerin çatı özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

7. etkinlikte verilen cümlelerde (Sanatkâr eserleriyle topluma nasıl yaşamları gerektiğini söyler./Atatürk’ün fikirleri, sözleri tahlil edilmemiştir./Sanatçı toplumun yaşayışına ayna tutar./İnsanlar toprak medeniyeti ile huzura kavuşturulabilirler./Toprak medeniyeti, fikri ileri topluma benimsetilir./Sanatçı yeni dünya görüşü ortaya koyar.) eylemin kim tarafından yapıldığı sorulmuştur. Yine hangi cümlelerde eylemleri kimin yaptığının belli olmadığı sorulmuştur. Daha sonra verilen cümlelerin karşısındaki fiillerle (yol göster-, iste-, takip et-, sağla-, iste-) tamamlanması istenmiştir.

Öğrencilere öznesi belli olan fiillerin etken fiil, öznesi olmayan fiillerin edilgen fiil olduğunun söylenerek aşağıdaki örneklerin verilmesi istenmiştir.

Örnek: Evimizin bahçesine on fidan diktik. (etken fiil)

Evimizin bahçesine on fidan dikildi. (edilgen fiil)

8. etkinlikte verilen cümlelerin fiillerinin edilgen hâle getirilmesi istenmiştir. Bu cümleler şöyledir:

Milletler sanatta ilerleyerek medeniyete ulaştılar.

Sanatkârlar toplumu geliştirmeye çalışırlar.

İnsanlar toprak medeniyeti ile huzurlu yaşama kavuştular.

Sanatçılar yeni bir dünya görüşü, yeni bir yaşayış düzeni getirmişlerdir.

Yaşadığımız coğrafi bölge içinde geleneğimize uygun, bilime dayanan bir medeniyet kurabiliriz.

Bunda Türk toplumunun hayat istikametini bulurum.

Güven, bizlere bu coğrafi bölge içinde yaşama hududu çizer.

Bunun yüküne katlanabiliriz.

Er geç toprak medeniyetinin üstün geleceğine inanıyor.

Sanayi medeniyetiyle ayakta duramaz, yaşayamazsınız.

“İhtiyar Çilingir” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 10 ve 11. etkinlik (Arhan, Başar ve Demirel, 2015: 136-137), cümledeki fiillerin çatı özelliklerinin kavratılması kazanımına yöneliktir.

10. etkinlikte verilen cümlelerin (Güllerden birini elime alıp koklamaya başladım./Saksıdaki çiçek yapraklarını sehpaye dökmüştü./Çok çalışmazsak sınıfımızı geçemeyebiliriz./Havuzun kenarına konan serçeyi korkuttu./Uzattığı çekici ve keseri tezgâhtan almaz./Etrafa savrulan kar taneleri birdenbire eriyiverdi./ Bu fidanı evin önüne ben dikmiştim.) fiilleri ile varsa nesnelere yazılması istenmiştir. Öğrencilerden bu cümleleri nesnesiz olarak yazması ve yine bu cümlelerden hareketle fiilleri geçişsiz olan cümleler yazması istenmiştir.

Öğrencilere, gerçekleşmesi bir nesneyi gerektiren fiillere geçişli fiil, gerçekleşmesi nesne gerektirmeyen fiillere geçişsiz fiil dendiğinin söylenmesi istenmiştir. Geçişli fiillerde nesne olmadan eylem gerçekleşmediğinin, geçişsiz

fiillerde anlatılan eylemin nesneye geçmediğinin, özneye sınırlandırıldığının belirlenerek aşağıdaki örneklerin öğrencilere verilmesi amaçlanmıştır.

Örnek:

Akşamleyin annem pencereleri kapattı. (geçişli fiil)

Öğlenleri yemekten sonra yarım saat yürüyordum. (geçişsiz fiil)

Öğrencilerden defterlerine, fiilleri geçişli ve geçişsiz olan cümleler yazmaları istenmiştir.

11. etkinlikte verilen cümlelerin okunması, cümlelerdeki fiillerin (götürmüştüm, karar verdim, gülümsedi, alınıyordum, çağdırtırdım, verildi, getirttim, çıkarıldı, verilebilir, bahşedilmedi) yazılarak çatı özelliklerinin (öznesine göre etken/edilgen, nesnesine göre geçişli/geçişsiz) tabloya işaretlenmesi istenmiştir.

“Milli Kültür” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndan (Arhan, Başar ve Demirel, 2015: 141-142) C maddesine ait etkinlik ile Ç maddesinin 6 ve 7. sorusu, sözcükte yapı konusunun kazanımlarına aittir.

C maddesinde verilen cümlelerin (Kaşıkçılık el sanatı hâlâ varlığını sürdürüyor./Kırk gün, kırk gece düğün olmuş./Anadolu insanı ve aydınlar, Kara Tren’le Anadolu’yu tanıyorlardı./Karşılıklı mâni atışmalarının yapıldığı toplantılar düzenlenirdi./Hikâye birinci şahsın ağzından anlatılmıştı.) çatı özelliklerinin (etken/edilgen/geçişli/geçişsiz) karşılıklarına yazılması istenmiştir.

Ç maddesinin 6. sorusunda, verilen cümlelerin (Bütün dünya Mevlâna’yı, Yunus’u anlamaya çalışıyor./Gelecek kuşaklara geleneksel el sanatlarını tanıtmalıyız./Sultan Ahmet Meydanı’na Karagöz’ü izlemeye gelmişler./Harman vakti geldiğinde komşularımıza yardım ederiz.) hangisinin (Harman vakti geldiğinde komşularımıza yardım ederiz.) yüklemine geçişsiz olduğu sorulmuştur.

Ç maddesinin 7. sorusunda, verilen cümlelerin (Şair, şiirlerinde toplumsal sorunları dile getirdi./Konser salonunda müzisyenler hakkında bilgi verildi./Bazı hayırsever vatandaşlar mahalleye okul yaptırdılar./Bağ bozumunda köylüler birbirine yardım ettiler.) hangisinin (Konser salonunda müzisyenler hakkında bilgi verildi.) yüklemine edilgen çatılı bir fiil olduğu sorulmuştur.

5.2. Ortaokul 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarının Dil Bilgisi Bölümünde Yer Alan Sözcükte Yapı Konusunun Alt Konu Başlıklarında Metinle Yürütülen Etkinlik Sayısının Yayınevlerine Göre Dağılımı

Metinle yürütülen etkinlikler, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitaplarında sözcükte yapı konusunun alt konu başlıkları ile ilgili tüm etkinlikler doğrultusunda incelenmiştir. Kazanımlara bağlı olarak verilen etkinlik dağılımı şöyledir:

Tablo 21
İncelenen 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Sözcükte Yapı Konusunu İlgilendiren Tüm Etkinlikler

Konu Başlıkları	6. Sınıflar			7. Sınıflar			8. Sınıflar		
	f								
	Öğün Yayınları	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Meram Yayıncılık	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Evren Yayıncılık	Yıldırım Yayınları	MEB Yayınları
Kök ve Ek	1	4	2						
Sözcük Kökünün Türü	1	3	2						
Yapım Eki ve Çekim Eki	1	4	4						
Gövde	1	1	2						
Yapım Ekinin Türleri	1	2	4						
Yapı Bakımından Sözcükler	4	4	4						
İsim Çekim Ekleri	6	15	12						
Fiil Çekim Ekleri				25	8	11			
Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi				3	3	2			
Fiillerin Yapı Özellikleri				4	6	8			
Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması				2	4	7			
Ek Fiil				4	9	12			
Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri				6	5	12			
Fiilimsi Ekleri									
Fiilde Çatı	2	5	4						
Toplam	15	33	30	44	35	52	13	25	16
ANA TOPLAM=263									

İncelenen 263 etkinlik içinde metinle yürütülen toplam 37 etkinlikle (%14,06) karşılaşmıştır. Bu etkinliklerin yayınevlerine göre dağılımı şöyledir:

Tablo 22
İncelenen 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Sözcükte Yapı
Konusunun Alt Konu Başlıklarında Metinle Yürütülen Etkinlik Sayısı

Konu Başlıkları	6. Sınıflar			7. Sınıflar			8. Sınıflar					
	f											
	Öğün Yayınları	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Meram Yayıncılık	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Evren Yayınları	Yıldırım Yayınları	MEB Yayınları			
Kök ve Ek	-	1	-									
Sözcük Kökünün Türü	-	1	-									
Yapım Eki ve Çekim Eki	-	1	1									
Gövde	-	-	1									
Yapım Ekinin Türleri	-	1	1									
Yapı Bakımından Sözcükler	-	2	-									
İsim Çekim Ekleri	1	5	1									
Fiil Çekim Ekleri										1	2	1
Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi										-	1	-
Fiillerin Yapı Özellikleri										-	2	2
Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması				-	1	-						
Ek Fiil				1	1	-						
Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri				-	-	-						
Fiilimsi Ekleri							2	4	3			
Fiilde Çatı	-	-	-									
Toplam	1	11	4	2	7	3	2	4	3			
Ana Toplam=37												

6 ve 7. sınıflarda metinle yürütülen etkinlik sayısına en fazla sahip olan yayın, Gizem Yayıncılık'tır. 6. sınıflarda metinle yürütülen etkinlik sayısının en az olduğu yayın Öğün Yayınlarıyken 7. sınıfta bu durumu Meram Yayıncılık takip etmiştir. 7. sınıf "Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri" ile 8. sınıf "Fiilde Çatı" konu başlığında metinle yürütülen etkinlik tespit edilememiştir. İlgili alt konu başlıkları şöyledir:

Kök ve Ek Konu Başlığı

Gizem Yay.: “Türkiye’ m Türkiye’ m” metni 8. etkinlik.

Sözcük Kökünün Türü Konu Başlığı

Gizem Yay.: “Nilüfer Prens” metni 12. etkinlik.

Yapım Eki ve Çekim Eki Konu Başlığı

Gizem Yay.: “Eskici” metni 9. etkinlik.

MEB Yay.: “Simyacı” metni 10. etkinlik.

Gövde Konu Başlığı

MEB Yay.: “Mustafa Kemal Atatürk” metni 9. etkinlik.

Yapım Ekinin Türleri Konu Başlığı

Gizem Yay.: “Atatürk’ ten Anılar” metni 13. etkinlik.

MEB Yay.: “Atatürk’ ün Fikir Dünyası” metni 11. etkinlik.

Yapı Bakımından Sözcükler Konu Başlığı

Gizem Yay.: “Komşuluk” metni 10. etkinlik , “Dostluğun Değeri” metni 11. etkinlik.

İsim Çekim Ekleri Konu Başlığı

Öğün Yay.: “Kaşığı” metni 7. etkinlik.

Gizem Yay.: “Erzurum’ u Böyle Savunduk” metni 11. etkinlik, “Ah Şu Gençler” metni 7 ve 10. etkinlik, “Gelecek Senin Çocuğum” metni 10. etkinlik, “Yer Çekimsiz Yaşam” metni 11. etkinlik.

MEB Yay.: “Anadolu’ da Bahar” metni 8. etkinlik.

Fil Çekim Ekleri Konu Başlığı

Meram Yay.: “Güneşe Doğru” metni 9. etkinlik.

Gizem Yay.: “Anadolu’da Kilim Demek” metni 8. etkinlik, “Bilmece” metni 6. etkinlik.

“MEB Yay.: “Öyle Denmez” metni 13. etkinlik.

Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi Konu Başlığı

Gizem Yay.: “Atatürk, Sanat ve İnsan” metni 9. etkinlik.

Fiillerin Yapı Özellikleri Konu Başlığı

Gizem Yay.: “Ümit Dünyası” metni 8. etkinlik, “Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması” metni 12. etkinlik.

MEB Yay.: “Hayata Açılan Kapılar” metni 9. etkinlik, “Yiğitlerimiz Cephane Bekliyor” metni 8. etkinlik.

Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması Konu Başlığı

Gizem Yay.: “Sözlükle Arkadaşlık” metni 8. etkinlik.

Ek Fiil Konu Başlığı

Meram Yay.: “Beğil Oğlu Emren Hikâyesi” metni 6. etkinlik.

Gizem Yay.: “Postal ve Ben” metni 7. etkinlik.

Filimsi Ekleri Konu Başlığı

Evren Yay.: “Yardım Ederken...” metni 10. etkinlik, “Atatürkçü Düşünce” metni 8. etkinlik.

Yıldırım Yay.: “Ergenekon Destanı” metni 10. etkinlik, “Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir” metni 13. etkinlik, “Kefil” metni 12. etkinlik, “Biz Savaşı Sevmedik” metni 12 etkinlik.

MEB Yay.: “Kitaplarla Kurulan Dostluk” metni 7. etkinlik, “Okuma Serüvenim Nasıl Başladı?” metni 9. etkinlik, “İşte Onun Evrensellik Anlayışı” metni 7. etkinlik.

5.3. Ortaokul 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Çalışma Kitaplarının Dil Bilgisi Bölümünde Yer Alan Sözcükte Yapı Konusunun Alt Konu Başlıklarında Yapım ve Çekim Eklerinin Anlamsal İşlevlerine Yer Veren Etkinlik Sayısının Yayınevlerine Göre Dağılımı

Yapım ve çekim eklerinin anlamsal işlevlerine yer veren etkinlikler; 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitaplarında sözcükte yapı konusunun yapım eklerini içeren alt konu başlıkları doğrultusunda incelenmiştir.

5.3.1. Yapım Eklerinin Anlamsal İşlevi

Yapım eklerine yönelik verilen bütün etkinlikler şöyledir:

Tablo 23
İncelenen 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Yapım Eklerini İlgilendiren Etkinlik Sayısı

Konu Başlıkları	6. Sınıflar			7. Sınıflar			8. Sınıflar		
	Öğün Yayınları	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Meram Yayıncılık	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Evren Yayınları	Yıldırım Yayınları	MEB Yayınları
Yapım Eki ve Çekim Eki	1	4	4						
Gövde	1	1	2						
Yapım Ekinin Türleri	1	2	4						
Yapı Bakımından Sözcükler	2	2	2						
Fiillerin Yapı Özellikleri				1	3	7			
Fiilde Çatı Ekleri							1	3	3
Toplam	5	9	12	1	3	7	1	3	3
Ana Toplam=44									

Yapım eklerinin öğretimini içeren toplam 44 etkinlik tespit edilmiştir. Sözcükte yapı konusunun 6. sınıflara ait “Yapım eki ve Çekim eki”, “Gövde”, “Yapım Ekinin Türleri”, “Yapı Bakımından Sözcükler”; 7. sınıflara ait “Fiillerin Yapı Özellikleri”; 8. sınıflara ait “Fiilde Çatı” alt konu başlıkları incelenmiştir. Yapım eklerinin öğretimini içermeyen “Kök ve Ek” ile “Sözcük Kökünün Türü” konu başlıkları değerlendirmeye alınmamıştır. Etkinlikler dört çeşit yapım ekinin anlamsal işlevi ile sınırlandırıldığı için 8. sınıfların kazanımlarına ait olan “Fiilimsi

Ekleri” ile 7. sınıflara ait etkinliklerde olumsuzluk ve soru çekimlerine ek odaklı yaklaşılmayan “Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi” konu başlığı, değerlendirmenin dışında tutulmuştur. 6 ve 7. sınıflarda yapım eklerinin etkinlik sayısının en fazla olduğu yayının MEB Yayınları olduğu tespit edilmiştir. Verilen etkinliklerin bulunduğu konu başlıkları ve bu başlıklara ait etkinlikler şöyledir:

Yapım Eki ve Çekim Eki Konu Başlığı

Öğün Yay.: “Anadolu Adı” metni 6. etkinlik.

Gizem Yay.: “Karamelli Akide Şekeri” metni 10. etkinlik, “Eskici” metni 9, 10 ve 11. etkinlik.

MEB Yay.: “Canım Kitap” metni 5, 6 ve 7. etkinlik, “Simyacı” metni 10. etkinlik.

Gövde Konu Başlığı

Öğün Yay.: “Okul” metni 6. etkinlik.

Gizem Yay.: “Atatürk’ün Hayatı” metni 11. etkinlik.

MEB Yay.: “Mustafa Kemal Atatürk” metni 8 ve 9. etkinlik.

Yapım Ekinin Türleri Konu Başlığı

Öğün Yay.: “Atatürk’ten Anılar” metni 8. etkinlik.

Gizem Yay.: “Atatürk’ten Anılar” metni 12 ve 13. etkinlik.

MEB Yay.: “Atatürk’ün Fikir Dünyası” metni 9, 10 ve 11. etkinlik, “Soylu Bilgi Ağacı” metni 9. etkinlik.

Yapı Bakımından Sözcükler Konu Başlığı

Öğün Yay.: “Eskici” metni 8 ve 9. etkinlik.

Gizem Yay.: “Dostluğun Değeri” metni 11 ve 12. etkinlik.

Gizem Yay.: “Anadolu” metni 7 ve 8. etkinlik.

Fiillerin Yapı Özellikleri Konu Başlığı

Meram Yay.: “İpek Diyarı ve Taht Şehri Bursa” metni 6. etkinlik.

Gizem Yay.: Ümit Dünyası” metni 8. etkinlik, “O Konuşursa Bu Da Düşünür” metni 11. etkinlik, “Sana Borçluyuz” metni 8. etkinlik.

MEB Yay.: Bakardım Güneş Avuçlarımda” metni 9, 10 ve 11. etkinlik, “Hayata Açılan Kapılar” metni 8. etkinlik, “Pembe İncili Kaftan” metni 8 ve 9. etkinlik, “Yiğitlerimiz Cephane Bekliyor” metni 8. etkinlik.

Filde Çatı Ekleri Konu Başlığı

Evren Yay.: “Türk Nineleri” metni 4. etkinlik.

Yıldırım Yay.: “Yaşadığımız Günlerin Hesabı” metni 7 ve 8. etkinlik, “Kız Kalesi” metni 10. etkinlik.

MEB Yay.: “Orta oyunu” metni 7 ve 8. etkinlik, “İhtiyar Çilingir” metni 11. etkinlik.

İncelenen 44 etkinlik içinde yapım eklerinin anlamsal işlevine yer veren toplam 15 etkinlikle (%34,09) karşılaşılmıştır. Bu etkinliklerin yayınevlerine göre dağılımı şöyledir:

Tablo 24
İncelenen 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Yapım Eklerinin Anlamsal İşlevine Ait Etkinlik Sayısı

Konu Başlıkları	6. Sınıflar			7. Sınıflar			8. Sınıflar		
	Öğün Yayınları	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Meram Yayıncılık	Gizem Yayıncılık	Meb Yayınları	Evren Yayınları	Yıldırım Yayınları	MEB Yayınları
Yapım Eki ve Çekim Eki	-	-	1						
Gövde	-	-	1						
Yapım Ekinin Türleri	1	-	2						
Yapı Bakımından Sözcükler	-	-	-						
Fiillerin Yapı Özellikleri				1	-	2			
Filde Çatı Ekleri							1	3	3
Toplam	1	-	4	1	-	2	1	3	3
Ana Toplam=15									

6. sınıflarda Ögün Yayınları ve Gizem Yayıncılıkta “Yapım Eki ve Çekim Eki” konu başlığı ile Gizem Yayıncılıkta “Gövde” konu başlığında yapım eklerinin anlamsal işlevine ait etkinlik tespit edilememiştir. “Yapı Bakımından Sözcükler” konu başlığında ise bu amaca hizmet eden hiçbir etkinlik bulunmamaktadır. 7. sınıflarda Gizem Yayıncılıkta “Fiillerin Yapı Özellikleri” konu başlığı ile ilgili etkinliğe yer verilmemiştir. 6 ve 7. sınıflarda yapım eklerinin anlamsal işlevine ait etkinlik sayısının en fazla olduğu yayının MEB Yayınları olduğu tespit edilmiştir. Gizem Yayıncılıkta ise ekin anlamsal işlevine yönelik etkinliklere rastlanmamıştır. Yapım eklerinin anlamsal işlevlerine ait etkinliklerin bulunduğu konu başlıkları şöyledir:

Yapım Eki ve Çekim Eki Konu Başlığı

MEB Yay.: “Canım Kitap” metni 5. etkinlik.

Gövde Konu Başlığı

MEB Yay.: “Mustafa Kemal Atatürk” metni 8. etkinlik.

Yapım Ekinin Türleri Konu Başlığı

Ögün Yay.: “Atatürk’ten Anılar” metni 8. etkinlik.

MEB Yay.: “Atatürk’ün Fikir Dünyası” metni 9. etkinlik, “Soylu Bilgi Ağacı” metni 9. etkinlik.

Fiillerin Yapı Özellikleri Konu Başlığı

Meram Yay.: “İpek Diyarı ve Taht Şehri Bursa” metni 6. etkinlik.

MEB Yay.: “Bakardım Güneş Avuçlarımda” metni 9. etkinlik, “Pembe İncili Kaftan” metni 8. etkinlik.

Filde Çatı Ekleri Konu Başlığı

Evren Yay.: “Türk Nineleri” metni 4. etkinlik.

Yıldırım Yay.: “Yaşadığımız Günlerin Hesabı” metni 7 ve 8. etkinlik, “Kız Kalesi” metni 10. etkinlik.

MEB Yay.: “Orta Oyunu” metni 7 ve 8. etkinlik, “İhtiyar Çilingir” metni 11. etkinlik.

5.3.2. Çekim Eklerinin Anlamsal İşlevi

Çekim eklerine yönelik verilen bütün etkinlikler ve bu etkinliklerin bulunduğu konu başlıkları şöyledir:

Tablo 25
İncelenen 6 ve 7. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Çekim Eklerini İlgilendiren Etkinlik Sayısı

Konu Başlıkları	6. Sınıflar			7. Sınıflar		
	f					
	Öğün Yayınları	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Meram Yayıncılık	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları
Yapım Eki ve Çekim Eki	1	4	4			
İsim Çekim Ekleri	6	15	12			
Fiil Çekim Ekleri				25	8	11
Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması				2	4	7
Ek Fiil				4	9	12
Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri				6	5	12
Toplam	7	19	16	37	26	42
Ana Toplam=147						

Çekim eklerinin öğretimini içeren toplam 147 etkinlik tespit edilmiştir. Sözcükte yapı konusunun 6. sınıflara ait “Yapım eki ve Çekim eki”, “İsim Çekim Ekleri”; 7. sınıflara ait “Fiil Çekim Ekleri”, “Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması”, “Ek Fiil” alt konu başlıkları incelenmiştir. 8. sınıf düzeyinde çekim eklerinin kazanımlarını içeren herhangi bir konu başlığı bulunmadığı için sadece 6 ve 7. sınıf düzeyleri incelemeye alınmıştır. Ders kitapları içinde, 6. sınıf düzeyinde çekim eklerini ilgilendiren etkinlik sayısının en fazla olduğu yayının Gizem Yayıncılık olduğu görülürken, 7. sınıf düzeyinde bu durumu MEB Yayınları takip etmiştir. 6. sınıf düzeyinde çekim eklerini ilgilendiren etkinlik sayısının en az olduğu yayının Öğün Yayınları olduğu görülürken, 7. sınıf düzeyinde bu durumu Gizem Yayıncılık takip etmiştir.

Verilen etkinliklerin bulunduğu konu başlıkları ve bu başlıklara ait etkinlikler şöyledir:

Yapım Eki ve Çekim Eki Konu Başlığı

Öğün Yay.: “Anadolu Adı” metni 6. etkinlik.

Gizem Yay.: “Karamelli Akide Şekeri” 10. etkinlik, “Eskici” metni 9, 10 ve 11. etkinlik.

MEB Yay.: “Canım Kitap” metni 5, 6 ve 7. etkinlik, “Simyacı” metni 10. etkinlik.

İsim Çekim Ekleri Konu Başlığı

Öğün Yay.: “Bayrağımızın Altında” metni 7. etkinlik, “Yırtıcı İşkembe Çelebi Efendi” metni 8 ve 9. etkinlik, “Gurbetten Mektup Var” metni 6. etkinlik, “Kaşağı” metni 7 ve 8. etkinlik.

Gizem Yay.: “Erzurum’u Böyle Savunduk” metni 11. etkinlik, “İki Kardeş” metni 14. etkinlik, “Ah Şu Gençler” metni 7, 8, 9, 10, 11 ve 12. etkinlik, “Gelecek Senin Çocuğum” metni 8, 9, 10, 11 ve 12. etkinlik, “Yer Çekimsiz Yaşam” metni 10 ve 11. etkinlik.

MEB Yay.: “Dijon’dan Trabzon’a” metni 10. etkinlik, “Anadolu’da Bahar” metni 7 ve 8. etkinlik, “Bayram Yeri” metni 9, 10, 11 ve 12. etkinlik, “Hoşgörüler Diyarı Mardin” metni 9, 10, 11 ve 12. etkinlik, “Atatürk’ün Türk Folkloruna Olan İlgisi” metni 8. etkinlik.

Fiil Çekim Ekleri Konu Başlığı

Meram Yay.: “Bayrak” metni 8. etkinlik, “Gül Kokardı Babaannem” metni 7. etkinlik, “Atatürk, Kültür ve Dil” metni 7, 8 ve 9. etkinlik, “Eskici” metni 10, 11 ve 12. etkinlik, “Güneşe Doğru” metni 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 ve 15. etkinlik, “Uzun Mehmet” metni 4, 5, 6, 7 ve 8. etkinlik, “Kim Olduğunuz Üzerine” metni 7, 8 ve 9. etkinlik.

Gizem Yay.: “Anadolu’da Kilim Demek” metni 8. etkinlik, “Bir Güreş Öyküsü” metni 9. etkinlik, “Sana Borçluyuz” metni 8. etkinliğin birinci sorusu,

“Türkçemiz” metni 8. etkinlik, “Bilmece” metni 6 ve 7. etkinlik, “Dil Devrimi” metni 8 ve 9. etkinlik.

MEB Yay.: “Öyle Denmez” metni 10, 11, 12 ve 13. etkinlik , “Bir İletişim Biçimi Olarak Karikatür” metni 9 ve 10. etkinlik, “Balkondaki Muhabbet Kuşu” metni 8 ve 9. etkinlik, “Unutulmayan Hafta” metni 8, 9 ve 10. etkinlik.

Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması Konu Başlığı

Meram Yay.: “Cazgır” adlı metnin dil bilgisi bölümündeki 6 ve 7. etkinlik.

Gizem Yay.: “Gülnaz ve Ödünç Sevinç” metni 9. etkinlik, “Sana Borçluyuz” metni 8. etkinliğin dördüncü sorusu, “Sözlükle Arkadaşlık” metni 8 ve 9. etkinlik.

MEB Yay.: “Oğuz Destanı” metni 8, 9, 10, 11. etkinlik, “Mehmet Âkif Ersoy” metni 9, 10. etkinlik, “Yüksek Yüksek Tepelere” metni 8. etkinlik.

Ek Fiil Konu Başlığı

Meram Yay.: “Dil Bilir Misin?” metni 5, 6 ve 7. etkinlik, “Beğil Oğlu Emren Hikâyesi” metni 6. etkinlik.

Gizem Yay.: “Yine Bahar Geldi” metni 8. etkinlik, “Yedi Tane Erik Ağacı” metni 9, 10 ve 11. etkinlik, “Uluabat (Apoloyont) Gölü” metni 10, 11 ve 12. etkinlik, “Sana Borçluyuz” metni 8. etkinliğin beşinci sorusu, “Postal ve Ben” metni 7. etkinlik.

MEB Yay.: “Sular” metni 13, 14 ve 15. etkinlik, “Son Kuşlar” metni 9 ve 10. etkinlik, “Kutup Yıldızı” metni 9 ve 10. etkinlik, “Bir Kavak ve İnsanlar” metni 10, 11 ve 12. etkinlik, “Atatürk ve Türk Tiyatrosu” metni 8 ve 9. etkinlik.

Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri Konu Başlığı

Meram Yay.: “Ezgiyle Dönen Dünya” metni 8. etkinlik, “Son Kuşlar” metni 6. etkinlik, “Isıtan Güneşe Şiir” metni 6. etkinlik, “Yukarıda Ne Var, Ne Yok” metni 7. etkinlik, “Türk Hanımlarıyla Birlikte Sahneye” metni 8. etkinlik, “Milli Ahlak” metni 6. etkinlik.

Gizem Yay.: “Atatürk ve Türk Tiyatrosu” metni 8. etkinlik, “İstanbul Liseli Küçük Hasan” metni 7 ve 8. etkinlik, “Niçin Sevgi?” metni 7. etkinlik, “Sana Borçluyuz” metni 8. etkinliğin altıncı sorusu.

MEB Yay.: “Osmanlı Dürüstlüğü” metni 8, 9 ve 10. etkinlik, “Milli Kültür” metni 9, 10 ve 11. etkinlik, “Odcu Haftası Şenlikleri” metni 12, 13 ve 14. etkinlik, “Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir” metni 9. etkinlik, “Emine Teyze’nin Çilek Reçeli” metni 9 ve 10. etkinlik.

İncelenen 147 etkinlik içinde çekim eklerinin anlamsal işlevine yer veren toplam 108 etkinlikle (%73,46) karşılaşmıştır. Bu etkinliklerin yaynevlerine göre dağılımı şöyledir:

Tablo 26
İncelenen 6 ve 7. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarında Çekim Eklerinin Anlamsal İşlevine Ait Etkinlik Sayısı

Konu Başlıkları	6. Sınıflar			7. Sınıflar		
	f					
	Öğün Yayınları	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Meram Yayıncılık	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları
Yapım eki ve Çekim Eki	-	-	1			
İsim Çekim Ekleri	6	13	12			
Fiil Çekim Ekleri				21	6	8
Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması				2	4	6
Ek Fiil				1	4	8
Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri				4	2	10
Toplam	6	13	13	28	16	32
Ana Toplam=108						

6. sınıflarda Öğün Yayınları ve Gizem Yayıncılıkta “Yapım Eki ve Çekim Eki” konu başlığında çekim eklerinin anlamsal işlevine ait etkinlik tespit edilememiştir. Ders kitapları içinde, 6. sınıf düzeyinde çekim eklerinin anlamsal işlevine ait etkinlik sayısının en fazla olduğu yayınların Gizem Yayıncılık ve MEB Yayınları olduğu görülürken, 7. sınıf düzeyinde bu durumu MEB Yayınları takip etmiştir. 6. sınıf düzeyinde çekim eklerinin anlamsal işlevine ait etkinlik sayısının en az olduğu yayının Öğün Yayınları olduğu görülürken, 7. sınıf düzeyinde bu durumu Gizem Yayıncılık takip etmiştir.

Çekim eklerinin anlamsal işlevlerine ait etkinliklerin bulunduğu konu başlıkları şöyledir:

Yapım Eki ve Çekim Eki Konu Başlığı

MEB Yay.: “Canım Kitap” metni 5. etkinlik.

İsim Çekim Ekleri Konu Başlığı

Öğün Yay.: “Gurbetten Mektup Var” metni 6. etkinlik, “Bayrağımızın Altında” metni 7. etkinlik, “Yırtıcı İşkembe Çelebi Efendi” metni 8 ve 9. etkinlik, “Kaşağı” metni 7 ve 8. etkinlik.

Gizem Yay.: “Erzurum’u Böyle Savunduk” metni 11. etkinlik, “İki Kardeş” metni 14. etkinlik, “Ah Şu Gençler” metni 8, 10, 11 ve 12. etkinlik, “Gelecek Senin Çocuğum” metni 8, 9, 10, 11 ve 12. etkinlik, “Yer Çekimsiz Yaşam” metni 10 ve 11. etkinlik.

MEB Yay.: “Dijon’dan Trabzon’a” metni 10. etkinlik, “Anadolu’da Bahar” metni 7 ve 8. etkinlik, “Bayram Yeri” metni 9, 10, 11 ve 12. etkinlik, “Hoşgörüler Diyarı Mardin” metni 9, 10, 11 ve 12. etkinlik, “Atatürk’ün Türk Folkloruna Olan İlgisi” metni 8. etkinlik.

Fiil Çekim Ekleri Konu Başlığı

Meram Yay.: “Gül Kokardı Babaannem” metni 7. etkinlik, “Atatürk, Kültür ve Dil” metni 8. etkinlik, “Eskici” metni 10 ve 12. etkinlik, “Güneşe Doğru” metni 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 ve 15. etkinlik, “Uzun Mehmet” metni 4, 5, 6, 7 ve 8. etkinlik, “Kim Olduğunuz Üzerine” metni 7, 8 ve 9. etkinlik.

Gizem Yay.: “Bir Güreş Öyküsü” metni 9. etkinlik, “Sana Borçluyuz” metni 8. etkinliğin birinci sorusu, “Türkçemiz” metni 8. etkinlik, “Bilmece” metni 7. etkinlik, “Dil Devrimi” metni 8 ve 9. etkinlik.

MEB Yay.: “Öyle Denmez” metni 10. etkinlik, “Bir İletişim Biçimi Olarak Karikatür” metni 9 ve 10. etkinlik, “Balkondaki Muhabbet Kuşu” metni 8 ve 9. etkinlik, “Unutulmayan Hafta” metni 8, 9 ve 10. etkinlik.

Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması Konu Başlığı

Meram Yay.: “Cazgır” metni 6 ve 7. etkinlik.

Gizem Yay.: “Gülnaz ve Ödünç Sevinç” metni 9. etkinlik, “Sana Borçluyuz” metni 8. etkinliğin dördüncü sorusu, “Sözlükle Arkadaşlık” metni 8 ve 9. etkinlik.

MEB Yay.: “Oğuz Destanı” metni 8, 9 ve 10. etkinlik, “Mehmet Âkif Ersoy” metni 9 ve 10. etkinlik, “Yüksek Yüksek Tepelere” metni 8. etkinlik.

Ek Fiil Konu Başlığı

Meram Yay.: “Dil Bilir Misin?” metni 7. etkinlik.

Gizem Yay.: “Uluabat (Apoloyont) Gölü” metni 10, 11 ve 12. etkinlik, “Postal ve Ben” metni 7. etkinlik.

MEB Yay.: “Sular” metni 14 ve 15. etkinlik, “Son Kuşlar” metni 9. etkinlik, “Kutup Yıldızı” metni 9 ve 10. etkinlik, “Bir Kavak ve İnsanlar” metni 11 ve 12. etkinlik, “Atatürk ve Türk Tiyatrosu” metni 8. etkinlik.

Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri Konu Başlığı

Meram Yay.: “Ezgiyle Dönen Dünya” metni 8. etkinlik, “Son Kuşlar” metni 6. etkinlik, “Türk Hanımlarıyla Birlikte Sahneye” metni 8. etkinlik, “Milli Ahlak” metni 6. etkinlik.

Gizem Yay.: “İstanbul Liseli Küçük Hasan” metni 7. etkinlik, “Niçin Sevgi?” metni 7. etkinlik.

MEB Yay.: “Osmanlı Dürüstlüğü” metni 8 ve 9. etkinlik, “Milli Kültür” metni 9, 10 ve 11. etkinlik, “Odcu Haftası Şenlikleri” metni 12 ve 13. etkinlik, “Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir” metni 9. etkinlik, “Emine Teyze’nin Çilek Reçeli” metni 9 ve 10. etkinlik.

5.4. Ortaokul 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının (Öğretmen Kılavuz Kitabı / Öğrenci Çalışma Kitabı) Dil Bilgisi Bölümünde Yer Alan Sözcükte Yapı Konusuna Ait Etkinliklerde Yapım Eklerinin Kullanım Sıklıkları Ve Oranlarının Yayınevlerine Göre Dağılımı

Yapım eklerinin kullanım sıklıkları ve oranları, 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programının kazanımlarına bağlı olarak, ders kitaplarının dil bilgisi bölümünde yer alan açıklamalar ve etkinlikler doğrultusunda incelenmiştir. Öğretmen kılavuz kitapları ile öğrenci çalışma kitaplarında yer alan etkinliklerde verilen sözcüklere gelen yapım eklerinin kullanım sıklıkları ve oranları tespit edilmiştir.

Yapım eklerine odaklanan açıklamalar ve etkinlikler incelenirken, sözcükte yapı konusuyla ilgili alt konu başlıklarına yönelik sınırlamalar göz önünde tutulmuştur. Bu doğrultuda, sınıf düzeyi dikkate alınarak sözcükte yapı konusuna ait 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında “Kök ve Ek”, “Sözcük Kökünün Türü”, “Yapım Eki ve Çekim Eki”, “Gövde”, “Yapım Ekinin Türleri” ve “Yapı Bakımından Sözcükler” alt konu başlıkları; 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında “Fiillerin Yapı Özellikleri” alt konu başlığı; 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında “Fiilde Çatı” alt konu başlığı değerlendirilmeye alınmıştır. Çalışma, Türkçedeki dört çeşit yapım ekinin kullanım sıklığı ile sınırlandırıldığı için 8. sınıfların kazanımlarına ait olan “Fiilimsi Ekleri” ile 7. sınıflarda olumsuzluk ve soru çekimlerine ek odaklı yaklaşılmayan “Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi” başlığı, değerlendirmenin dışında tutulmuştur. Eklerin kullanım sıklığı tespit edilirken öğretmen kılavuz kitaplarında dil bilgisi bölümünde yer alan açıklamalara ait etkinlikler, öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinlikler ve tema sonu değerlendirme soruları incelemeye alınmıştır.

Araştırmanın dördüncü bölümünde “Akademik Düzeydeki Dil Bilgisi Kitaplarında Eklerin İşlevlik Derecesi” başlığı incelenmiş ve araştırmacıların ifade etmiş olduğu işlevlik derecesi yüksek olan yapım eklerinin türlerine yönelik tablolarla ders kitaplarının dil bilgisi bölümünde ilgili konuya yönelik işlenen yapım eklerinin kullanım sıklıkları ve oranlarına yönelik tablolar arasında tutarlılığın olup olmadığı incelenmiştir.

Ders kitaplarının dil bilgisi bölümünde verilen dört çeşit yapım ekinin kullanım sıklıkları ve oranları tespit edilirken frekans (f) ve yüzde (%) hesaplamaları kullanılmıştır. Bu hesaplamalar aşağıda tablolaştırılarak sunulmuştur.

5.4.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

Tablo 27
İsimden İsim Yapma Eklerinin Ders Kitaplarındaki Kullanım Sıklıkları ve Oranları

Ekler	6. Sınıflar			7. Sınıflar			8. Sınıflar			Toplam	%
	f										
	Öğün Yayınları	Gizem Yayınları	MEB Yayınları	Meram Yayınları	Gizem Yayınları	MEB Yayınları	Eyren Yayınları	Yıldırım Yayınları	MEB Yayınları		
-İlk	27	21	39			1				88	33,20
-CI	17	12	30							59	22,26
-II	17	14	16							47	17,73
-CA	9	4	4							17	6,41
-sIz	6	3	3							12	4,63
-DAş	6	3								9	3,39
-cIk	1	2	1							4	1,50
-CII	2	1	1							4	1,50
-(ş)Ar		1	3							4	1,50
-tI		2								2	0,75
-ki	2									2	0,75
-Aç			1			1				2	0,75
-sAl		1				1				2	0,75
-ncI		1								1	0,37
-k		1								1	0,37
-IAyIn		1								1	0,37
-Ak		1								1	0,37
-An		1								1	0,37
-(I)l		1								1	0,37
-Ay			1							1	0,37
-ImSI	1									1	0,37
-ArI			1							1	0,37
-gil	1									1	0,37
-kAn		1								1	0,37
-sII			1							1	0,37
Ana Toplam										265	99,56

Ders kitaplarında (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı) verilen dil bilgisi etkinliklerinde sözcüğe gelen toplam 265 isimden isim yapma ekine yer verilmiş ve 25 ek incelemeye alınmıştır. Bu ekler içerisinde en sık kullanılan isimden isim yapma ekinin “-İlk” eki (f=88 %33,20) olduğu tespit edilmiştir. Bu eki “-CI” eki (f=59 %22,26), “-II” eki (f=47 %17,73), “-CA” (f=17 %6,41) ve “-sIz” eki (f=12 %4,63) ile “-DAş” eki (f=9 %3,39) takip etmektedir. Ders kitaplarında kullanım sıklığı yüksek olan ekler, genel itibariyle akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında

işleklik derecesi yüksek olarak verilen “-Ilk, -CI, -II, -sIz, -cIk, -CA, -ncI, -(ş)Ar” ekleriyle uyumaktadır. İncelenen akademik dil bilgisi kitaplarındaki eklerden farklı olarak “-DAş” (f=9 %3,39), “-CII” ve “-şAr” (f=3 %1,50) ekinin diğer isimden isim yapma eklerinden daha sık kullanıldığı ve isimden isim yapma eklerinin öğretiminin 6. sınıflarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu eklerin en işlek olanları dışında 6. sınıf ders kitaplarının hepsinde görülmediği anlaşılmaktadır. 7. sınıflarda sadece MEB Yayınlarında “-Ilk, -Aç ve -sAl” ekleri tekrarlanmıştır. 8. sınıflarda ise “Fiilde Çatı” başlığı incelendiği için isimden isim yapma ekleri hiç kullanılmamıştır.

5.4.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri

Tablo 28
İsimden Fiil Yapma Eklerinin Ders Kitaplarındaki Kullanım Sıklıkları ve Oranları

Ekler	6. Sınıflar			7. Sınıflar			8. Sınıflar			Toplam	%
	f										
	Öğün Yayınları	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Meram Yayıncılık	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Evren Yayınları	Yıldırım Yayınları	MEB Yayınları		
-IA	13	18	15	10	16	6				78	69,02
-A	3	3	1		1	1				9	7,96
-Al	3	1	3			1				8	7,07
-Ar	2	1	2	1		1				7	6,19
-ImsA	1	1	1							3	2,65
-I		2	1							3	2,65
-DA		1			1					2	1,76
-sA	2									2	1,76
-kır			1							1	0,88
Ana Toplam										113	99,94

Ders kitaplarında (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı) verilen dil bilgisi etkinliklerinde sözcüğe gelen toplam 113 isimden fiil yapma ekine yer verilmiş ve 9 ek incelemeye alınmıştır. Bu ekler içerisinde en sık kullanılan isimden fiil yapma ekinin “-IA” eki (f=78 %69,02) olduğu tespit edilmiştir. Bu eki “-A” eki (f=9 %7,96), “-Al” eki (f=8 %7,07) ve “-Ar” eki (f=7 %6,19) takip etmektedir. Ders kitaplarında kullanım sıklığı yüksek olan ekler, akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında işleklik derecesi yüksek olarak verilen “-IA, -Al, -I” eklerinden ilk ikisiyle uyumaktadır. Ancak “-I” eki diğer eklerin kullanım sıklığına göre daha düşüktür. Tabloda isimden fiil yapma eklerinin öğretiminin 6. sınıflarda yoğunlaştığı

görülmektedir. Bu eklerde en işlek olan “-IA” ekinin 6 ve 7. sınıf düzeyindeki ders kitaplarında tekrarlandığı anlaşılmaktadır. İncelenen akademik dil bilgisi kitaplarında “-IA” eki dışında işlek olan “-AI” ekinin ise 7. sınıflarda sadece MEB Yayınlarında bir kez tekrarlandığı görülmektedir. Yine 6. sınıf Türkçe Öğün Yayınları ders kitabında “-I” ekine yer verilmemiş ve bu ek diğer sınıf düzeylerinde hiç tekrarlanmamıştır. 8. sınıflarda ise isimden fiil yapma eklerinin öğretilmesine yer verilmemiştir.

5.4.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri

Tablo 29
Fiilden İsim Yapma Eklerinin Ders Kitaplarındaki Kullanım Sıklıkları ve Oranları

Ekler	6. Sınıflar			7. Sınıflar			8. Sınıflar			Toplam	%	
	f											
	Öğün Yayınları	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Meram Yayıncılık	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Evren Yayıncılık	Yıldırım Yayınları	MEB Yayınları			
-GI	8	6	21							35	21,08	
-GIn	11	2	7							20	12,04	
-I	5	3	11							19	11,44	
-(I)m	6	3	7			1				17	10,24	
-(I)k	2	8	4							14	8,43	
-IcI	3	2	6							11	6,62	
-Ak	3	3	3							9	5,42	
-Ar			6							6	3,61	
-(I)t			5							5	3,01	
-GAç	1	1	2							4	2,40	
-GAn	3		1							4	2,40	
-ç	1	1	1							3	1,80	
-AnAk		1	1			1				3	1,80	
-GIç		1	2							3	1,80	
-(I)n		2								2	1,20	
-(n)tI		1	1							2	1,20	
-mAn		1	1							2	1,20	
-GA		1	1							2	1,20	
-AcAn			1							1	0,60	
-Ay	1									1	0,60	
-elge			1							1	0,60	
-CA			1							1	0,60	
-(I)l					1					1	0,60	
Ana Toplam										166	99,89	

Ders kitaplarında (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı) verilen dil bilgisi etkinliklerinde sözcüğe gelen toplam 166 fiilden isim yapma ekine yer verilmiş ve 23 ek incelemeye alınmıştır. Bu ekler içerisinde en sık kullanılan fiilden isim yapma ekinin “-GI” eki (f=35 %21,08) olduğu tespit edilmiştir. Bu eki “-GIn” eki (f=20 %12,04), “-I” eki (f=19 %11,44), “-(I)m” eki (f=17 %10,24) ve “-(I)k” eki (f=14 %8,43) takip etmektedir. Ders kitaplarında kullanım sıklığı yüksek olan ekler, akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında işlevlik derecesi yüksek olarak verilen “-(I)m, -(I)k, -Ak, -GI, -GIn, -GAn, -Icl, -I, -(n)tI” eklerinden “-mAk, -GI, -I, -GIn, -(I)m, -Iş, -(I)k, -Icl” ekleriyle, genel itibariyle, uyuşmaktadır. Ancak -GAn ve -(n)tI eklerinin kullanım sıklıkları ve oranları ders kitaplarında düşüktür. Kullanım sıklığı yüksek olan ilk sekiz fiilden isim yapma ekine, 6. sınıflara ait yayınevlerinde yer verildiği görülmektedir. Yine 6. sınıflarda yer alan fiilden isim yapma eklerinin en fazla tekrarlandığı yayının MEB Yayınları olduğu anlaşılmaktadır. 7. sınıflarda sadece “-(I)m ve -AnAk” ekleri tekrarlanmıştır. 8. sınıflarda “Fiilde Çatı” başlığı incelendiği için fiilden isim yapma ekleri hiç kullanılmamıştır.

5.4.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

Tablo 30
Fiilden Fiil Yapma Eklerinin Ders Kitaplarındaki Kullanım Sıklıkları ve Oranları

Ekler	6. Sınıflar			7. Sınıflar			8. Sınıflar			Toplam	%
	Öğün Yayınları	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Meram Yayıncılık	Gizem Yayıncılık	MEB Yayınları	Eyren Yayıncılık	Yıldırım Yayınları	MEB Yayınları		
-I	3	3	4		2	5	5	18	10	50	24,63
-t	4	7	3		4	9		8	5	40	19,70
-DIr	6	3	5	1	5	8		5	2	35	17,24
-n	5	5	5	2	3	3	1	8	1	33	16,25
-ş	8	5	2	5	3	2				25	12,31
-r	2	2			2	4		3		13	6,40
-Ar	1				2	2				5	2,46
-AIA				1		1				2	0,98
Ana Toplam										203	99,97

Ders kitaplarında (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı) verilen dil bilgisi etkinliklerinde sözcüğe gelen toplam 203 fiilden fiil yapma ekine yer verilmiş ve 8 ek incelemeye alınmıştır. Bu ekler içerisinde en sık kullanılan fiilden fiil yapma ekinin “-l” eki (f=50 %24,63) olduğu tespit edilmiştir. Bu eki “-t” eki (f=40 %19,70), “-DİR” eki (f=35 %17,24), “-n” (f=33 %16,25) ve “-ş” eki (f=25 %12,31) ile “-r” eki (f=13 %6,40) takip etmektedir. Ders kitaplarında kullanım sıklığı yüksek olan ekler, genel itibariyle, akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında işlevlik derecesi yüksek olarak verilen “-n, -l, -ş, -r, -t, -DİR, -AlA” ekleriyle uyushmaktadır. Tabloda fiilden fiil yapma eklerinin öğretiminde tüm sınıf düzeyinde genele yayıldığı görülmektedir. Diğer yapım ekleri ile karşılaştırıldığında tekrarlanma sıklığının en fazla olduğu eklerin fiilden fiil yapma ekleri olduğu anlaşılmaktadır. Fiilden fiil yapma eki olan -AlA ekine sadece 7. sınıf ders kitaplarında yer verildiği görülmektedir. 8. sınıf ders kitaplarında ise -ş, -Ar ve -AlA eklerinin öğretime rastlanmamıştır. Yine -r ekinin sadece Yıldırım Yayınlarında öğretildiği görülmektedir. Fiilden fiil yapma ekleri, daha çok “fiilde çatı” konusunda ayrıntılı olarak verilmesi gerekirken, -l eki dışında diğer fiilden fiil yapma eklerinin kullanım sıklığının sınıf düzeyleri ile karşılaştırıldığında yüksek olmadığı görülmüştür.

5.5. Ortaokul 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının (Öğretmen Kılavuz Kitabı / Öğrenci Çalışma Kitabı) Dil Bilgisi Bölümünde Yer Alan Sözcükte Yapı Konusuna Ait Etkinliklerde Öğretime Yer Verilmeyen Yapım Eklerinin Dağılımı

Öğretime yer verilmeyen yapım eklerinin dağılımı, Türkçe ders kitaplarının dil bilgisi bölümünde yer alan açıklamalar ve etkinlikler doğrultusunda incelenmiştir. Öğretmen kılavuz kitabı ile öğrenci çalışma kitaplarında yer alan etkinliklerde görülmeyen ekler tespit edilmiştir.

İncelenen eklerde sözcükte yapı konusuyla ilgili alt konu başlıklarına yönelik sınırlamalar göz önünde tutulmuştur. Bu doğrultuda, sınıf düzeyi dikkate alınarak sözcükte yapı konusuna ait 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında “Kök ve Ek”, “Sözcük Kökünün Türü”, “Yapım Eki ve Çekim Eki”, “Gövde”, “Yapım Ekinin Türleri” ve “Yapı Bakımından Sözcükler” alt konu başlıkları; 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında “Fiillerin Yapı Özellikleri” alt konu başlığı; 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında “Fiilde Çatı” alt konu başlığı değerlendirmeye alınmıştır. Çalışma, Türkçedeki dört çeşit

yapım ekinin kullanımı ile sınırlandırıldığı için 8. sınıfların kazanımlarına ait olan “Fiilimsi Ekleri” ile 7. sınıflarda olumsuzluk ve soru çekimlerine ek odaklı yaklaşılmayan “Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi” başlığı, değerlendirmenin dışında tutulmuştur. Öğretimine yer verilmeyen yapım ekleri tespit edilirken, öğretmen kılavuz kitaplarının dil bilgisi bölümünde yer alan açıklamalara ait etkinlikler, öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinlikler ve tema sonu değerlendirme soruları incelemeye alınmıştır. Ders kitaplarının dil bilgisi bölümünde yer verilmeyen isimden isim, isimden fiil, fiilden isim ile fiilden fiil yapma ekleri aşağıda tablolaştırılarak sunulmuştur.

Tablo 31
İncelenen 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Öğretimine Yer Verilmeyen Yapım Eklerinin Dağılımı

İsimden İsim Yapma Ekleri						
-A	-Al	-Az	-cAk	-cAğIz	-cel	-dak
-DAm	-DIrIk	-GA	-lAk	-mAn	-(I)mtIrak	-(I)n
-sI	-ş	-şIn	-(I)t			
İsimden Fiil Yapma Ekleri						
-Aş	-I	-(I)k	-Ir	-sIn		
Fiilden İsim Yapma Ekleri						
-AGAn	-AlAk	-AmAç	-AmAk	-baç	-cAk	-GIt
-mAç	-mIr	-mIk				
Fiilden Fiil Yapma Ekleri						
-A	-DAr	-I				

Ders kitaplarının (öğretmen kılavuz kitabı / öğrenci çalışma kitabı) dil bilgisi bölümünde öğretimine yer verilmeyen yapım ekleri, bu eklerin kullanım sıklıkları ve oranlarını içeren dördüncü alt problemde hareketle karşılaştırmaya gidilerek tespit edilmiştir. Yapım eklerinin içinde toplam 18 isimden isim, 5 isimden fiil, 10 fiilden isim ve 3 fiilden fiil yapma eki ile karşılaşılmıştır. Ek sayısına bağlı olarak yapım ekleri içerisinde en fazla yer verilmeyen ek türlerinin sayısına bağlı olarak isimden isim ve fiilden isim yapma ekleri olduğu görülmektedir. Bu eklerin hiçbiri; 6, 7 ve 8. sınıf düzeyinde tekrarlanmamıştır.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda sonuçlara yer verilmiş ve bu sonuçlar bilimsel çalışmalarla desteklenerek tartışılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlara bağlı olarak öneriler geliştirilmiştir.

6.1. Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmanın temel amacı, ortaokul Türkçe ders kitaplarında (öğretmen kılavuz kitabı/öğrenci çalışma kitabı) sözcükte yapı konusuna ait dil bilgisi etkinliklerinin işlenişinde görülen eksiklikleri ve yanlışlıkları belirlemektir.

Sözcükte yapı konusunun alt konu başlıkları, İlköğretim 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın sözcükte yapı ile ilgili dil bilgisi kazanımlarına bağlı olarak incelenmiş ve bu problemlere yönelik "Etkinlik Dağılım Tabloları" oluşturulmuştur. Yapılan bu araştırmanın sonuçları ve yorumları devam eden bölümde sunulmuştur.

6.1.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Yayınevlerinde sözcükte yapı konusuna ait alt konu başlıklarının işleniş şekillerinde karşılaşılan yanlışlar ve eksiklikler değerlendirilmiştir:

6. sınıflara ait "**Kök ve Ek**" konu başlığında, verilen uygulamalarda fiilimsilerle karşılaşılmıştır. Öğün Yayınlarında (Kelebek ile Kar Tanesi metni) "severek", Gizem Yayıncılıkta (Türkiye'm Türkiye'm metni) "geren" sözcüğünün kök ve ek ayrımının yapılması istenmiştir. Ancak "severek" sözcüğüne gelen -erek eki ile "geren" sözcüğüne gelen -en eki bir fiilimsi eki olduğu için bu ek yerine daha belirgin görülen bir ek seçimine gidilebilirdi. 8. sınıfların kazanımlarına ait olan fiilimsi eklerinin sözcükte yapı konusuna giriş özelliği gösteren bu başlıkta verilmesi uygun değildir. Doğrudan kök ve eki öğrencilere hissettirecek sözcüklere yer verilmesi gerekir. Kök ve ek terimlerinin kavranmasına yönelik açıklamalarda Türkçenin sondan eklemeli bir dil olduğunun vurgulanmasının yanında, Türkçede kökün sabit kaldığının ve sözcüğün anlamını tahmin etmede kök-ek birleşmelerinden yararlanıldığının öğrencilere uygun etkinliklerle açıklanması gerekir. Söz varlığı açısından bu açıklamalar yapılmalıdır.

6. sınıflara ait “**Sözcük Kökünün Türü**” konu başlığında “ortak kök” terimi ile karşılaşmıştır. Gizem Yayıncılık (Nilüfer Prens metni) ve MEB Yayınlarında (Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması metni) “boya-mak, eski-mek” gibi bazı sözcüklerde kökün hem isim hem de fiil özelliği taşıdığı belirtilmesi amaçlanmıştır. Fakat Türkçede bir kök hem isim hem fiil özelliği taşıyamaz. İsim ve fiiller birbirinden tamamen ayrılmışlardır. Bu durum eski dönemlerde belirli sayıda sözcüklere gelen eklerin düşmesi ile ilgilidir. Fiilden isim türeten eklerin düşmesi yoluyla bazı sözcükler hem fiil hem de isim gibi algılanmışlardır. Ortak kök terimi, Türk dilinin özelliğini yansıtmayan bir terimdir. Ortak kökün Türkçede sayıca az olduğu da bilinmektedir. Fakat bu terim Hint-Avrupa dil ailesinden olan İngilizce için kullanılabilir. İngilizcede birçok sözcük cümle içerisinde isim ve fiil özelliği taşıyabilmektedir.

- Örnek: 1) I want to drink **water (noun)**. Ben **su** içmek istiyorum.
 2) I **watered (verb)** my flowers. Ben çiçeklerimi **suladım**.
 3) I have washed my **face (noun)**. Ben **yüzümü** yıkadım.
 4) I will **face (verb)** my fear Ben korkumla **yüzleşeceğim**.

Birinci cümlede water (su) sözcüğü ile üçüncü cümlede face (yüz) sözcüğü, isim olarak kullanılırken ikinci cümlede water (sulamak) sözcüğü ile dördüncü cümlede face (yüzleşmek) sözcüğü fiil olarak kullanılmıştır. İngilizcede çoğu sözcük bu şekilde kullanılabilir. Türkçede ise su ve yüz sözcüğünün ek almadan fiil şeklinde kullanılması imkânsızdır.

6. sınıflara ait “**Yapım Eki ve Çekim Eki**” konu başlığında, verilen örneklerde yine fiilimsilerle karşılaşmıştır. Gizem Yayıncılıkta (Dağlar Görünmez Oldu metni) “yiyen, kovduğu, uçan” sözcüklerinin eklerinin ve çeşitlerinin yazılması amaçlanmıştır. Öncelikle dört çeşit yapım ekinin öğretilmesine zemin oluşturmak gerekir. Aynı şekilde “boyunca” sözcüğünün (Karamelli Akide Şekeri metni) öğrenciler tarafından köküne ve ekine ayrılması istenmiş ve öğretmen kılavuz kitabında bu sözcüğün morfolojik ayrımı “boy-unca” şeklinde gösterilmiştir. Bu sözcüğün biçimsel yapısı, öğrencilerin düzeyinin üzerindedir. Sözcüğün kök ve ek ayrımı, boy- (isim kökü) u- (iyelik eki) n- (zamir n’si) -ca (eşitlik eki) şeklindedir. Öğrencilere yapım eklerinin kavratılması için bu örnekte daha belirgin ve kolaydan zora doğru giden bir yaklaşıma yer verilmemiştir. Yine MEB Yayınlarında verilen

etkinliklerde (Canım Kitap metni) “sevda” sözcüğünün ekine ve köküne ayrılması istenmiştir. Ancak “sevda” sözcüğü köken olarak Türkçe bir sözcük olmayıp dilimize Arapçadan geçmiş bir sözcüktür.

6. sınıflara ait “**Gövde**” konu başlığında, MEB Yayınlarında (Mustafa Kemal Atatürk metni) verilen “gülünce, gülen” sözcüklerine fiilimsi eklerinin gelmesi dışında işlenişte bir problemle karşılaşılmamıştır. Fakat sözcüğün en az bir yapım eki olarak gövde konumuna gelmesi ve daha sonra üzerine uygun yapım eklerini alması, sözcük ailesi ya da kök ailesi terimlerinin öğrencilere kavratılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Öğrencilerin aynı köke birden fazla yapım eki getirerek sözcük ailesi oluşturabildiklerinin farkına varması gerekir. Öğretmen kılavuz kitaplarında sözcük ailesi ya da kök ailesi terimi ile karşılaşılmamıştır. Aynı zamanda gövde konusunun kazanımına ait herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

6. sınıflara ait “**Yapım Ekinin Türleri**” konu başlığında, Gizem Yayıncılıkta metin içinde verilen yapım eklerinin dört çeşit yapım ekine göre sınıflandırılıp ilgili kutucuklara yazılması amaçlanmıştır. Ancak verilen “korkuyordum” sözcüğündeki (Atatürk’ten Anılar metni) -u eki, fiilden isim türeten yapım eki başlığında verilmiştir. Bu sözcüğün kökü olan “kork-” eylemi, üzerine herhangi bir fiilden isim yapan yapım eki almamıştır. Sözcüğün morfolojik ayrımı kork- (fiil kökü) u- (yardımcı ünlü) yor- (şimdiki zaman eki) du- (görülen geçmiş zaman eki-birleşik zaman çekimi) şeklindedir. Yine bir fiilimsi örneği olan “koşanı” sözcüğünün (Atatürk temasının “Öğrendiklerimizi Değerlendirelim” bölümü) kök-ek türü ve türediği sözcük türü açısından incelenmesi istenmiştir.

6. sınıflara ait “**Yapı Bakımından Sözcükler**” konu başlığında yayınevleri incelenmiş ve birleşik sözcüklerin oluşum türleri ile ilgili öğrencilere herhangi bir açıklamanın yapılmadığı tespit edilmiştir. “Belirtisiz isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, isnat grupları, birleşik fiiller, ikilemeler, kısaltma grupları ve kalıplaşmış çekimli fiillerden oluşan ifadeler, yeni bir kavramı karşıladıklarında birleşik kelimeler oluştururlar” (TDK, 2011: 358). Birleşik kelimelerin oluşum türlerinin öğrencilere sezdirilmesi gerekir. Ancak Öğün Yayınlarında birleşik sözcüklerin bitişik ve ayrı yazımıyla ilgili olarak öğrencilerin “TDK Yazım Kılavuzu”nun “Birleşik Kelimelerin Yazılışı” bölümüne yönlendirebileceği ifade edilmiştir. Yine Gizem Yayıncılıkta (Toplum Hayatı temasının “Öğrendiklerimizi

Değerlendirelim” bölümü) “kokuyor” sözcüğü türemiş sözcükler başlığında verilmiştir. Bu sözcüğün kökü olan “kok-” eylemi üzerine herhangi bir fiilden isim yapan yapım eki almamıştır. Sözcüğün morfolojik ayrımı kok- (fiil kökü) u- (yardımcı ünlü) yor- (şimdiki zaman eki) şeklindedir.

6. sınıflara ait **“İsim Çekim Ekleri”** konu başlığında kazanımlara bağlı olarak çekim eklerinin yayınevlerinde öğretim sırası şu şekilde ilerlemektedir:

çokluk eki → hâl eki → iyelik eki → tamlama ekleri (ilgi+iyelik)

Çekim ekleri, işlevsel özellikleri dikkate alınarak öğretilmelidir. Programda zamir öğretimine yönelik verilen kazanımdan sonra hâl eklerinin öğretimi kazanımı değil, iyelik ekleri kazanımının gelmesi daha uygundur. Çünkü isim tamlamalarının kuruluş özelliklerini kavramada zamirler, ilgi eki ve iyelik eklerinin öncelikli olarak kavratılması gerekir.

Bir diğer sorun, yardımcı ünsüz sorundur. Türkçede asıl yardımcı ünsüz y'dir. Zamir n'si ise zamanla sözcük ve ek arasında vazife görerek ikinci derecede bir yardımcı ünsüz özelliği göstermiştir (Ergin, 2009: 145-146). Üçüncü teklik kişiye gelen iyelik eki ise bazen “-I” iken bazen “-sI” ekidir. “-sI” eki Türkçenin eski zamanlarında görülen ve günümüze kadar yerini korumuş bir ektir. (Ergin, 2009: 223). Bu ekin incelenen yayınlarda değişik şekilde anlatıldığı görülmüştür. Öğün Yayınlarında yardımcı ünsüz olarak “n, s, y” ünsüzleri verilmiştir. Gizem Yayıncılıkta ise “y” yardımcı ünsüzüne örnek verilirken diğer “n ve s” yardımcı ünsüzü diye herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. MEB Yayınlarında ise yardımcı ünsüz olarak “y ve n” sesleri verilmiştir. Bu yayında “s” bir yardımcı ünsüz olarak değil, iyelik eki olan “-sI” şeklinde verilmiştir. Bu farklılıklar öğrenciler açısından sıkıntı oluşturabilmektedir. Yayınlarda ortak ve doğru bir kullanımın gerçekleştirilmesi gerekir.

Ders kitaplarında tamlama kurmaya yarayan ilgi ve iyelik ekleri ile ilgili de sorunlar tespit edilmiştir. Öğün Yayınlarında yapılan açıklamada (Yırtıcı İşkembe Çelebi Efendi metni) 3. teklik şahıs iyelik eki tamlayan eki, ilgi eki de tamlanan eki olarak gösterilmiştir. Açıklamada tamlayan ekinin ilgi eki, tamlanan ekinin ise 3. teklik şahıs iyelik eki olarak gösterilmesi gerekirdi. Yine bu yayında ilgi eki terimi ile karşılaşılmıştır. Gizem Yayıncılıkta ilgi eki terimi kullanılmayıp tamlayan

(belirten) eki olarak belirtilmiştir. MEB Yayınlarında ise (Hoşgörüler Diyarı Mardin metni) isim tamlamasına özgü eklerin ilgi (-n) ve iyelik eki (-i) olduğu bilgisine yer verilmiştir. Ancak ilgi eki -n şeklinde değil, -In ve -nIn ekleri şeklinde verilmeliydi. İlgi eki ve iyelik ekinin işlevi üzerine odaklanmak gerekir. Tamlamalarda tamlayan ve tamlanan bölümünü oluşturan eklerin ön plana çıkarılması gerekir.

7. sınıflara ait **“Fiil Çekim Ekleri”** konu başlığında, genel olarak işlenişte bir problemle karşılaşılmamıştır. Şimdiki zaman ekleri olan “-yor, -mAktA, -mAdA” ekleri dikkate alındığında, “-yor” şimdiki zaman ekinin tüm yayınlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak “-mAktA” ekinin kullanımına MEB Yayınları dışında Meram Yayıncılık ve Gizem Yayıncılıkta rastlanmazken “-mAdA” eki hiçbir yayında kullanılmamıştır. Meram Yayıncılıkta (Güneşe Doğru metni) kişi eklerinin anlatımı sırasında “gizli özne” terimi ile karşılaşmıştır. 8. sınıflarda cümlelerin ögesi konusuna ait olan özne terimi ile ilgili bilginin bu başlık altında verilmesi doğru değildir. Öznenin kişi ekinin kullanımına bağlı olarak söylenmesi veya söylenmemesi konuşanın ya da yazarın isteğine kalmış bir durumdur. Türkçede kişi ekleri, eylemi gerçekleştiren kişinin doğrudan anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle öznenin cümlede belirtilmemesi özneyi gizli kılmaz. Özne, alınan kişi eki doğrultusunda cümle içinde gayet açık bir şekilde görülebilmektedir.

7. sınıflara ait **“Fiilin Olumsuzluk ve Soru Çekimi”** konu başlığı incelendiğinde fiillerin olumsuzluk ve soru çekimlerine ek odaklı yaklaşılmadığı görülmektedir. Aynı zamanda bu başlıkta yapım eki veya çekim eki açısından da bir değerlendirmenin gerçekleşmediği görülmektedir. Fiile sadece taşıdığı anlam açısından yaklaşmıştır. Olumsuzluk eki olan -mA eki, bir fiilden fiil yapma eki olup fiili olumsuzluk açısından çekimlemektedir. Bu ekin çekim eklerine yakın bir özellik gösterdiği de bilinmektedir. Soru eki ise çekim özelliği taşıyan bir ektir. Bu eklerin hangi türe ait olduğunun öğrencilere öğretilmesi, onların zihinlerindeki soru işaretlerini ortadan kaldırmış olacaktır.

7. sınıflara ait **“Fiillerin Yapı Özellikleri”** konu başlığında birleşik fiiller, Meram Yayıncılıkta kurallı birleşik fiiller ile yardımcı fiille kurulan birleşik fiiller olarak ikiye ayrılırken Gizem Yayıncılık ve MEB Yayınlarında anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) fiillere de yer verilerek üçe ayrılmıştır. Meram Yayıncılıkta (İpek Diyarı ve Taht Şehri Bursa) verilen türemiş yapıları fiillerde verilen ek ayrımlarında

kimi zaman “-le-ş, -le-n” ayrımı söz konusuysen kimi zaman da “-leş, -len” ayrımı ile karşılaşılmaktadır. Bu tarz ek ayrımlarından herhangi birinin seçilmesi gerekir. Bu iki ayrım, öğrencilerin eki kavramasını zorlaştırabilir. MEB Yayınlarında “Kavramlar ve Çağrışımlar” temasının “Tema Değerlendirme Soruları”ndaki 8. soruda verilen fiillerin (sevdi, telefon etti, anlatamadım, uyutur) hangisinin (telefon etti) birleşik fiil olduğu sorulurken “anlatamadım” sözcüğünün verilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü bu sözcük de, anlatabilmek birleşik fiilin olumsuz hâlidir.

7. sınıflara ait “**Fiil Kiplerinde Zaman ve Anlam Kayması**” konu başlığı incelendiğinde, yayınevlerinde seçilen örneklerin uygun olduğu görülmüştür. Zaman ve anlam kaymasının oluşmasını sağlayan sözcüklerin öğrencilere sezdirilmesi gerekir. Ekin zaman olarak değişikliğe uğramasında, zaman zarfları ile tarihte yaşamış kişilerin anlatıldığı zamanla ilgili çıkarımlarda bulunabilmek son derece önemlidir. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz:

Örnek: 1) Yarın işe başlıyorum.

2) Nasrettin Hoca, bir gün pazara gitmek için yola koyulur.

Birinci ve ikinci cümlenin şekil olarak almış olduğu zaman ekleri öğrencilere sorulduktan sonra asıl ifade edilen zamanın öğrenciler tarafından yanıtlanması istenebilir. Verilen yanıtın sebebi öğrencilere sorulur. Böylece öğrencilere zaman ve anlam kaymasına sebep olan sözcükler hissettirilmiş olacaktır. Birinci cümlede geçen zaman zarfı (yarın) sayesinde eylemin şekil olarak aldığı şimdiki zaman eki yerine gelecek zaman eki getirilerek de kurulabileceğinin öğrencilere sezdirilmesi gerekir. İkinci cümlede ise verilen Nasrettin Hoca örneği, öğrencinin onun geçmiş zamanda yaşamış olduğu bilgisine sahip olması ile ilgilidir ve eylemin şekil olarak aldığı geniş zaman eki yerine bir geçmiş zaman eki getirilerek de kurulabileceğini öğrencilere fark ettirebilmek gerekir. Etkinliklere başlamadan önce bu tür örneklere yer verilmesi daha uygun olacaktır. Zaman kaymasındaki bir diğer unsur, bürün olgularından olan vurgudur. Eylemin vurgulandığı yer veya söyleyiş tarzı da zamanın ve anlamın kaymasına sebep olabilir.

Örnek: 1) Anne – (mutfaktan) Kerem! Yemek hazır. Hadi gel.

Kerem – (odada otururken) Geliyorum anne.

2) Postacı – (kapı zilini çalarak) Kimse yok mu?

Ev sahibi – (yüksek sesle) Geldim.

Birinci örnekte, Kerem ile annesi arasında geçen konuşmada Kerem'in oturduğu yerden “geliyorum” eylemini kullanması şekil olarak şimdiki zaman anlamı taşısa da anlam olarak gelecek zaman anlamını taşımaktadır. İkinci örnekte ise postacı ile ev sahibi arasında geçen konuşmada, ev sahibinin “geldim” eylemini kullanması, şekil olarak geçmiş zaman anlamı taşısa da anlam olarak şimdiki zaman anlamını taşımaktadır.

7. sınıflara ait “**Ek Fiil**” konu başlığı, sözcükte yapı konusunun en sorunlu konularından biridir. Özellikle ders kitaplarında verilen etkinliklerdeki yanlışlar, gerek öğretmen gerek öğrenci için birtakım olumsuzluklara sebep olmaktadır. Etkinliklerde ek fiilin yanlış tanıtılması, işlevinin sezdirilememesi, öğretmenin işini zorlaştırırken, öğrencinin de bu konuyu anlamasını engellemektedir.

Türkçede ek fiil, “i-” fiili olarak bilinmektedir. Bu fiil, isimlere gelerek onların yüklem olmasını sağladığı gibi fiillere gelerek de birleşik zamanlı çekimler oluşturabilmektedir. Ders kitapları incelendiğinde, ek fiilin “i-” fiili olarak değil, “idi, imiş ve ise” şeklinde öğretildiği görülmektedir. Bu durum, öğrencilerin konuyu sanki üç farklı ek fiil varmış gibi öğrenmesine sebep olabilir. Bu fiile gelen kip eklerini öğrenmiş öğrencilerin ek fiili bu üç farklı yapı olarak öğrenmesi doğru bir yaklaşım değildir. “i-” ek fiili işlevi ile birlikte öğretildiğinde öğrencilerin konuyu kavraması daha kolay gerçekleşecektir. Aksi hâlde bir anlam karmaşasına yol açabilir.

Ders kitaplarında “i-” fiili, üç farklı kip ekiyle birlikte öğretilmiştir. Meram Yayıncılıkta “Dil Bilir Misin?” adlı metinde “çalışkandı, çalışkanmış, çalışkansa” sözcüklerine gelen “-dı, -mış, -sa” ekleri ek fiil olarak tanımlanmıştır. Kip eki özelliği taşıyan bu eklerin ek fiil olarak gösterilmesi, daha önce öğrendiği bildirme ve tasarlama kipleri ile çelişmekte ve öğrencinin bilgileri anlamlandırmasını zorlaştırmaktadır. “Dil Bilir Misin?” adlı metnin 5. etkinliğinde verilen cümlelerde kip ve kişi eki almış isimlerin (hayat tecrübesinin sonucudur, milletin aynasıdır, Türk'tür, Yunus Emre'dir.) altlarının çizilmesi istenmiştir. Ancak ek fiil, isimlere geldiğinde isimleri fiilleştirme özelliği kazansa da gelen her kişi eki, bildirme işlevi kazanarak bu işlevde kullanılmaya başlamıştır. Ancak bu örneklerde kişi eklerine rastlanılmamaktadır. “çalışkandır” örneğine gelen -dır ekinin “i-” ek fiilinden sonra gelmediğinin öğrencilere gösterilmesi gerekir. Çünkü bu ek, aynı eski dönemlerden

gelen “yorı-” fiilinin (Ergin, 2009: 296) ekleşerek -yor şimdiki zaman eki olarak kullanılması gibi “dur-” fiilinin de ekleşerek -dır bildirme eki görevinde kullanılması ile ilgilidir. MEB Yayınlarında “Sular” adlı metnin 14. etkinliğinde verilen cümlelerde ek fiille çekimlenmiş isimlerin (ağaçlarıymış, çeşmenizdi, sulardır, gölmüş, sularımızdı, yöntemmiş) altının çizilmesi, aldıkları kip ve kişi eklerinin (-mış/-, -di/-niz, -dır/-, -müş/-, -dı/-mız, -miş/-) isimlerin karşısına yazılması amaçlanmıştır. Ancak “çeşmeniz ve sularımız” sözcüklerine gelen -niz ve -mız ekleri bir kişi eki olarak gösterilmiştir. Bu ekler isme gelen iyelik ekleridir. Tüm bu incelemeler sonucunda ek fiil konusunun öğretiminde ciddi anlamda sorunların yaşandığı görülmektedir.

7. sınıflara ait **“Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri”** konu başlığı, anlatılan ek fiil konusunun devamı niteliğindedir. Bu nedenle ek fiilin doğru anlaşılması, birleşik zamanlı çekimlerin de doğru anlaşılmasını sağlayacaktır. Ek fiilin ikinci görevi, herhangi bir bildirme veya dilek kipiyle çekimlenmiş fiile gelerek, üzerine tekrar kip eki alabilme özelliği kazanarak birleşik zamanlı çekimler oluşturabilmesidir. Meram Yayıncılıkta “Ezgiyle Dönen Dünya” adlı metinde verilen örneklerden bazıları şöyledir:

uğra-r-dı/fiil kökü-geniş zaman eki-ek fiil (geçmiş zaman eki)
gid-ecek-ti-k/fiil kökü-gelecek zaman eki-ek fiil-1. çoğul kişi eki
yağ-ar-dı/fiil kökü-geniş zaman eki-ek fiil

İncelenen örneklerin birincisinde ek fiil bir geçmiş zaman eki gibi gösterilmiştir ve esas vurgulanması gereken “-i-” fiiline yer verilmemiştir. İkinci ve üçüncü cümlede ise bildirme kipleri ek fiil olarak gösterilmiştir. Aynı durum “Son Kuşlar” adlı metinde de tekrar etmiştir. Gizem Yayıncılıkta verilen “Çocukken bol bol masal dinlerdim.” cümlesinde geniş zaman kip ekini almış bir fiile ek fiilin “-di” çekimi getirildiğinin öğrencilere açıklanması, “-i-” fiilinin sezdirilmeye çalışıldığını göstermektedir. MEB Yayınları “Odcu Haftası Şenlikleri” metninin 12. etkinliğinden sonra fiillere kip eklerinden sonra -(i)di, -(i)miş, -(i)se ek fiillerinin getirilmesiyle iki kip ekinin yan yana geldiğinin, bu durumun da birleşik zamanlı fiilleri oluşturduğunun söylenmesi amaçlanmıştır. Aynı metnin 14. etkinliğinde ise verilen cümlelerin fiillerine “-di, -miş, -se” ek fiillerinden birinin getirilerek yeni bir cümle yazılması amaçlanmıştır. Bu iki etkinlikteki açıklama farklılıkları, ek fiilin ne olduğu

ve fiillerde birleşik zamanlı çekimler oluşturma işlevinin neye ait olduğunun öğrencilere öğretilmesini zorlaştıracaktır.

Ders kitaplarındaki bir diğer sorun, fiillerin birleşik zamanlı çekimlerinde -dİr bildirme ekine yer verilmesidir. Bildirme eki olarak da bilinen "-dİr" ek fiili, birleşik zamanlı fiiller oluşturmazlar. Eklenmiş olduğu sözcüklere kesinlik veya olasılık anlamları kazandırır. Ek fiilin konusuyla ilgili olan bu ekin fiillerin birleşik zamanlı çekimlerinde yer almaması gerekir. Meram Yayıncılıkta böyle bir durumla karşılaşmamıştır. Gizem Yayıncılıkta bu ek, "İstanbul Liseli Küçük Hasan", "Niçin Sevgi?" metinlerinde görülürken MEB Yayınlarında ise "Milli Kültür" ve "Anadolu'da Konukseverlik Gelenekseldir" metinlerinde yer almış ve bir birleşik zaman oluşturuyormuş gibi anlatılmıştır. Fiillerin birleşik zamanlı çekimlerini işleyen 7. sınıf yayınevlerinin hiçbirinde "geniş zamanın hikâyesi" veya "şimdiki zamanın rivayeti" gibi terimlere yer verilmemiştir ve fiile taşıdığı anlam (terk edilmiş alışkanlık, gerçekleşmemiş niyet) açısından yaklaşmıştır. Zaman olarak sadece geçmiş zaman anlamı verilmiştir.

8. sınıflara ait "**Fiilimsi Ekleri**" konu başlığı incelendiğinde, genel olarak etkinliklerin işlenişinde bir problemle karşılaşmamıştır. Fiilimsilerin öğretilmeden önce isim ve fiil ayrımının bir kez daha yapılması, uygun bir yaklaşımdır. Özellikle fiilimsilerin özelliklerinin öğrencilere öğretilmesi gerekir. Yıldırım Yayıncılık ve MEB Yayınlarında fiilimsilerin özelliklerine yer verilirken Evren Yayınlarında bu özelliklerle karşılaşmamıştır. İncelenen yayınevlerinde daha çok, fiilimsilerin birden fazla yargı bildiren cümleleri tek bir cümle hâline getirebilmesi özelliğine yönelik dil bilgisi etkinliklerine yer verilmiştir. Fiilimsilerin fiillere gelerek tam anlamıyla fiil özelliğini kaybetmediği bilinmektedir. Bu durumun açıkça ve seviyeye uygun bir şekilde öğrencilere sezdirilmesi gerekir. Fiilimsi ekleri, cümlenin kuruluşunda önemli bir göreve sahiptir. Ders kitaplarında fiilimsi eklerinin taşıdığı zamanın da öğretilmesi önemlidir. Özellikle sıfat fiillerde -dİk, -AcAk, -Ar eklerinin zaman ekleri ile benzerlik gösterdiğinin etkinliklerle verilmesi gerekir. Bu ekler, akademik açıdan bir yapım eki özelliği gösterse de diğer yapım ekleri gibi kesin bir çizgiyle doğrudan bir isme dönüştüğünü söylemek de doğru olmayacaktır. Özellikle isim fiil ile sıfat fiil eklerinin fiili isme dönüştürme gücüyle zarf fiil eklerinin fiili isme dönüştürme gücü aynı değildir. Bu nedenle fiilimsi eklerinin öğrencilere öğretilirken cümle içindeki işlevine bağlı olarak öğretilmesi

gerekmektedir. Olası kesin yargılardan veya muğlâk ifadelerden kaçınmak gerekir. Fiilimsileri, fiillere gelen fiilimsi ekleri sayesinde cümlede isim gibi kullanılan, ancak fiil anlamlarını da tam olarak yitirmeyen yapılar olarak tanımlayabiliriz. Fiilimsi ekleri ile diğer yapım ekleri arasındaki ayrımı öğrencilere fark ettirebiliriz. Bu farklılıklar şu şekilde açıklanabilir:

1) Bir sözcüğe gelen yapım eki, sözcüğü gövde durumuna getirdikten sonra yapım ekinin türüne bağlı olarak sözcüğe yeniden bir yapım eki daha getirilebilmektedir. Fiilimsi eklerinde ise bu durum son derece kısıtlıdır ve genellikle fiilimsi türlerini oluşturmak amacıyla bir araya gelmişlerdir.

2) Fiile gelen fiilimsi eklerinin üzerine çekim eklerini alabilmesi de yapım eki almış bir sözcüğün üzerine çekim eki alabilme durumu ile karşılaştırıldığında kısıtlıdır.

3) Fiilimsi eklerinin bir sözcüğe gelerek yeni bir türetme gerçekleştirilmesi veya yeni bir kavrama karşılık gelmesi, diğer yapım ekleri ile karşılaştırıldığında sınırlıdır.

Bu farklılıkların etkinlik yoluyla öğrencilere öğretilmesi gerekir. Ders kitaplarında, bu üç özelliğe yönelik etkinliklerle karşılaşılmamıştır. Bu tür etkinliklerin hazırlanması, fiilimsi eklerinin görevleri ile kullanım alanlarının kavratılmasını sağlayacaktır.

8. sınıflara ait **“Fiilde Çatı Ekleri”** konu başlığında, fiilin çatısı özneye göre etken ve edilgen, nesneye göre geçişli ve geçişsiz çatı olarak değerlendirilmiştir. Öncelikle yüklemi fiil olan cümlelerde (fiil cümleleri) çatı aranırken yüklemi isim olan cümlelerde (isim cümleleri) çatının aranmayacağı ile ilgili etkinliklerin öğrencilere yaptırılması gerekir. Ders kitaplarında bu tür etkinliklerle veya açıklamayla karşılaşılmamıştır. İncelenen yayınlarda öznesine göre fiilin edilgen olmasını sağlayan -l ve -n eklerinin işlevine yer verilmiştir. Ancak nesneye göre geçişli ve geçişsiz fiillerde rol oynayan -dır, -r ve -t eklerinin işlevleri ile ilgili açıklama, yalnızca Yıldırım Yayıncılıkta görülmüş olup, Evren Yayınları ve MEB yayınlarında bu eklerin öğretimi ile ilgili herhangi bir açıklamaya yer verilmemiş ve bu ekler sadece birkaç örnek sözcük üzerinde gösterilmiştir. Çatı konusunun kazanımı incelendiğinde, öznesine göre dönüşlü ve işteş çatı terimleri ile nesnesine göre

ettirgen ve oldurgan çatı terimlerinin kullanılmadığı görülmektedir. Bu terimlerin verilmemesi, özne veya nesne açısından öğrencilere ekin sözcüğe kattığı anlamı kavratmak için engel değildir. Öğrencilere geçişsiz bir eylemin geçişli duruma getirilmesinde -dır, -r ve -t ekinin ya da eyleme işteşlik anlamının verilmesinde -ş ekinin kullanıldığı öğretilir. Bunun dışında fiile gelen her -l ve -n eki, fiili edilgen çatıya dönüştürmeyebilir. Bu ayrımın örneklerle öğrencilere verilmesi gerekir.

Örnek: 1) Doğum günü için getirilen hediye paketi açıldı.

2) Genç adam, kıyıda oldukça uzaklara açıldı.

Her iki cümlede de “açıl-” fiili kullanılırken bu fiilin cümleye kattığı anlamlar farklıdır. Birinci cümlede hediye paketini açan kişi belli olmadığı için öznesine göre edilgen çatılı fiildir. İkinci cümlede ise kıyıda açılma işini yapan genç adam olduğu için öznesine göre etken çatılı fiildir. Ancak her iki fiilde de -l eki kullanılmıştır. Dolayısıyla cümlenin anlamını incelemeyen fiilde çatıyı incelemek, doğru bir yaklaşım olmayacaktır. İncelenen yayınevlerinde bununla ilgili herhangi bir açıklama ya da etkinlikle karşılaşılmamıştır.

6.1.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Yayınevlerinde sözcükte yapı konusunun alt konu başlıklarına ait tüm dil bilgisi etkinlikleri ile metinle yürütülen dil bilgisi etkinlikleri karşılaştırılmıştır. İncelenen 263 etkinlik içinde metinle yürütülen toplam 37 etkinlikle (%14,06) karşılaşılmıştır. Bu sayı oldukça düşüktür. Sözcükte yapı konusunun alt konu başlıklarından “Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri” ile “Fiilde Çatı” konusunda metinle yürütülen etkinlik tespit edilememiştir.

Çeçen (2007: 29-30)’e göre metne dayalı dil bilgisi öğretiminde sezdirme esas alınır. Öğrencinin yanlış bir kullanımla karşılaşmaması için kullanılacak metinlerin dilin kusursuz işlendiği metinler olmasına dikkat edilmelidir. Bu yaklaşım, dil bilgisinin kullanımına dayandığı için sonuçları da kullanıma yönelik olmaktadır. Dolayısıyla amaç, bazı kuralların ezberletilmesi değil, dil becerilerinin gelişimine katkıda bulunmaktır.

Temizkan (2014: 135)’a göre dil bilgisi öğretiminde dilin uygulama sahası olan metinlerden hareket edilmesi aynı zamanda dil kurallarının ortaya çıkış sistematığına uygun bir yaklaşımla öğretim yapılması demektir.

6.1.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Türkçe dersi öğrenci çalışma kitaplarında, yapım ekleri ile çekim eklerinin anlamsal işlevine yer veren etkinlik sayısı incelenmiştir. Sözcükte yapı konusunun yapım eklerini ilgilendiren alt konu başlıkları (yapım eki ve çekim eki, gövde, yapım ekinin türleri, yapı bakımından sözcükler, fiillerin yapı özellikleri, fiilde çatı ekleri) incelenmiş ve toplam 44 etkinlik tespit edilmiştir. Bu etkinliklerin içinde yapım eklerinin anlamsal işlevine yer veren toplam 15 etkinlikle (%34,09) karşılaşmıştır. Çekim eklerini ilgilendiren alt konu başlıkları da (yapım eki ve çekim eki, isim çekim ekleri, fiil çekim ekleri, fiil kiplerinde zaman ve anlam kayması, ek fiil, fiillerin birleşik zamanlı çekimleri) incelenmiş olup toplam 147 etkinlik tespit edilmiştir. Bu etkinliklerin içinde çekim eklerinin anlamsal işlevine yer veren toplam 108 etkinlikle (%73,46) karşılaşmıştır.

Etkinlikler dört çeşit yapım ekinin anlamsal işlevi ile sınırlandırıldığı için 8. sınıfların kazanımlarına ait olan “Fiilimsi Ekleri” konu başlığı ile 7. sınıflarda eke tür odaklı yaklaşılmayan “Fiillerin Olumsuzluk ve Soru Çekimi” konu başlığı değerlendirmenin dışında tutulmuştur. Yapım eklerinin anlamsal işlevine yer veren etkinlikler 6, 7 ve 8. sınıf öğrenci çalışma kitaplarında incelenirken, çekim eklerinin anlamsal işlevine yer veren etkinlikler, kazanımlara bağlı olarak sadece 6 ve 7. sınıf çalışma kitaplarında incelenerek bulunmuştur.

İncelemeler sonucunda çekim eklerinin anlamsal işlevine yer veren etkinlik sayısının ve oranının yapım ekleri ile kıyaslandığında daha fazla olduğu görülmüştür. Çekim eklerinin sayısı, yapım eklerine göre daha sınırlıdır ve aynı zamanda çekim eklerinin öğretiminde anlama yönelik terimler kullanılmaktadır. Bu sonucun ortaya çıkmasında bu özelliklerin etkisinin olduğu öngörülmektedir. Örneğin, bulunma hâl eki olan -DA eki, eklendiği sözcüğe bulunma anlamı katarken çokluk eki olan -LAR eki, eklendiği sözcüğün sayısını artırmaktadır. Bu eklerin anlamsal değeri çalışma kitaplarında bu şekilde açıkça verilirken aynı durum yapım eklerinin öğretiminde geçerli değildir. Bu nedenle yapım ekleri öğrencilere sadece tür açısından öğretilmemelidir. Örneğin, -CI ekinin isimden isim yapma eki olduğunu bilen öğrenci, aynı zamanda bu ekin sözcüğe kattığı anlamları da bilmelidir. Çalışma kitaplarında yapım eklerinin anlamsal işlevine yönelik etkinliklere daha fazla yer verilmeli ve bu ekler gelişigüzel öğretilmemelidir.

Üstünova (2004: 4), geleneksel dil bilgisi daha çok biçime önem verdiği için dil incelemelerinde sıklıkla eklerin biçimsel işlevleri üzerinde durulduğunu, anlamsal işlevlerinin pek ön plana çıkarılmadığını vurgulamıştır. Bu nedenle eklerin sözcüğe katmış olduğu anlamsal işlevi öğrenmek, öğrencilerin söz varlığını geliştirmeleri ve sözcüğün hangi kökten türemiş olduğunu görmesi açısından önem arz etmektedir. Türkçe çalışma kitaplarında çekim eklerinin yanında yapım eklerinin de anlamsal işlevine ait etkinlik sayısının artırılmasında yarar vardır.

6.1.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Türkçe ders kitaplarında yapım eklerinin kullanım sıklıkları ve oranları, ders kitaplarının dil bilgisi bölümünde yer alan açıklamalar ve etkinlikler doğrultusunda incelenmiştir. Öğretmen kılavuz kitabı ile öğrenci çalışma kitaplarında yer alan etkinliklerde dört çeşit yapım ekinin kullanım sıklıkları ve oranları tespit edilmiştir. Yapım eklerinin kullanım sıklıkları ve oranları tespit edilirken frekans (f) ve yüzde (%) hesaplamaları kullanılmıştır.

Araştırmanın dördüncü bölümünde “Akademik Düzeydeki Dil Bilgisi Kitaplarında Eklerin İşleklik Derecesi” başlığı incelenmiş ve araştırmacıların ifade etmiş olduğu işleklik derecesi yüksek olan yapım eklerinin türlerine yönelik tablolarla ders kitaplarının dil bilgisi bölümünde işlenen yapım eklerinin kullanım sıklıkları ve oranlarına yönelik tablolar arasında tutarlılığın olup olmadığı incelenmiştir.

İsimden isim yapma ekleri incelendiğinde toplam 265 ekle karşılaşılmıştır. Bu ekler içinde en işlek kullanılan eklerin -Iık (f=88 %33,20), -CI (f=59 %22,26), -II (f=47 %17,73), -CA (f=17 %6,41) ve -sIz (f=12 %4,63) olduğu görülmüştür. Ders kitaplarında kullanım sıklığı yüksek olan ekler, genel itibarıyla akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında işleklik derecesi yüksek olarak verilen “-Iık, -CI, -II, -sIz, -cIık, -CA, -ncI, -(ş)Ar” ekleriyle uyumaktadır.

İsimden fiil yapma ekleri incelendiğinde toplam 113 ekle karşılaşılmıştır. Bu ekler içinde en işlek kullanılan eklerin -IA (f=78 %69,02), -A (f=9 %7,96), -Al (f=8 %7,07), ve -Ar (f=7 %6,19) olduğu görülmüştür. Ders kitaplarında kullanım sıklığı yüksek olan ekler, akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında işleklik derecesi

yüksek olarak verilen “-IA ve -AI” ekleri ile uyuşmaktadır. Ancak “-I” eki diğer eklerin kullanım sıklığına göre daha düşüktür.

Fiilden isim yapma ekleri incelendiğinde toplam 166 ekle karşılaşılmıştır. Bu ekler içinde en işlek kullanılan eklerin -GI (f=35 %21,08), -GIn (f=20 %12,04), -I (f=19 %11,44), -(I)m (f=17 %10,24) ve -(I)k (f=14 %8,43) olduğu görülmüştür. Ders kitaplarında kullanım sıklığı yüksek olan ekler, akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında işleklilik derecesi yüksek olarak verilen “-(I)m, -(I)k, -Ak, -GI, -GIn, -GAn, -IcI, -I, -(n)tI” eklerinden “-GI, -I, -GIn, -(I)m, -(I)k, -IcI” ekleriyle, genel itibariyle uyuşmaktadır. Ancak -GAn ve -(n)tI eklerinin kullanım sıklıkları ve oranları ders kitaplarında düşüktür.

Fiilden fiil yapma ekleri incelendiğinde toplam 203 ekle karşılaşılmıştır. Bu ekler içinde en işlek kullanılan eklerin -I (f=50 %24,63), -t (f=40 %19,70), -DIr (f=35 %17,24), -n (f=33 %16,25), -ş (f=25 %12,31) ve -r (f=13 %6,40) olduğu görülmüştür. Ders kitaplarında kullanım sıklığı yüksek olan ekler, genel itibariyle akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında işleklilik derecesi yüksek olarak verilen “-n, -I, -r, -t, -DIr,” ekleriyle uyuşmaktadır. Ancak 8. sınıflarda -ş ve -AlA eklerinin öğretimine yer verilmediği tespit edilmiştir.

Dört çeşit yapım ekinin kullanım sıklığı incelenmiş olup akademik düzeydeki dil bilgisi kitaplarında işleklilik derecesi fazla olan yapım ekleriyle Türkçe ders kitaplarında sıklıkları ve oranları yüksek olan yapım eklerinin genel itibariyle uyumlu olduğu görülmüştür. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda ek öğretiminin sınıf düzeylerine yayılmadığı ve aşamalı olarak öğretilmediği görülmüştür. 8. sınıflarda yapım eklerini ilgilendiren fiilde çatı konusunda fiilden fiil yapma eklerinin öğretimine yer verildiği için isimden fiil yapma ekleri ile fiilden fiil yapma eklerinin öğretimi 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerine kadar sürdürülebilmektedir. Ancak isimden isim yapma ekleri ile fiilden isim yapma eklerinin ancak 7. sınıf düzeyine kadar öğretildiği görülmektedir. 8. sınıflarda fiilimsi eklerinin öğretimi sırasında isim, fiil ve fiilimsi arasındaki farklar, öğrencilere kavratılırken isimden isim ve fiilden isim yapma eklerinin öğretimine de devam edilebilir.

Dil bilgisi etkinliklerinde yer alan eklerden bazılarının sadece bir sınıf düzeyinde ve bir kez tekrarlanmış olması, öğrencilerin bu ekleri ilerleyen sınıf

düzeylerinde unutmalarına neden olabilir. Bu nedenle eklerin öğretiminde sınıf düzeyi ve tekrarlanma durumunun göz önüne alınması önemlidir.

6.1.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Öğretimine yer verilmeyen yapım eklerinin dağılımı, ders kitaplarının dil bilgisi bölümünde yer alan açıklamalar ve etkinlikler doğrultusunda incelenmiştir. Öğretmen kılavuz kitabı ile öğrenci çalışma kitaplarında yer alan etkinliklerde görülmeyen ekler tespit edilmiştir. Bu ekler şöyledir⁶:

İsimden İsim Yapma Ekleri

-A: ilke, komuta	-cAk: yacvrucak	-dak: fırıldak, ışıldak
-Al: özel, yerel, ilkel	-cAğIz: çocukcağız	-Dam: yöntem, gündem
-Az: ayaz	-cel: güncel	-DİrIk: boyunduruk
-GA: özge, başka	-lAk: sulak, otlak	-mAn: kocaman
-(I)mtİrak: mavimtırak	-(I)n: boyun	-sİ: çocuksu
-ş: Aliş, Maviş	-şIn: sarışın	-(I)t: yaşıt, eşit, karşıt

İsimden Fiil Yapma Ekleri

-Aş: yanaş(mak)	-I: taşı(mak)	-(I)k: acık(mak)
-Ir: delir(mek)	-sIn: gereksin(mek), yüksün(mek)	

Fiilden İsim Yapma Ekleri

-AGAn: olağan, gezegen, durağan	-AlAk: yatalak, çökelek
-AmAç: dönemeç, tutamaç	-AmAk: basamak
-baç: dolambaç, saklambaç	-cAk: salıncak
-GI: örgüt	-mAç: yırmaç, bulamaç
-mİr: yağmur	-mIk: ilmik, kusmuk

⁶ Daha fazla bilgi için Korkmaz (2009), "Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi", s. 33-136; Eker (2013), "Çağdaş Türk Dili", s. 263-285; Vural ve Böler (2012), "Ses ve Şekil Bilgisi", s. 155-182'ye bkz.

Fiilden Fiil Yapma Ekleri

-A: tıka(mak)

-Dar: dönder(mek)

-I: kazı(mak), sürü(mek)

Ders kitaplarının dil bilgisi bölümünde öğretimine yer verilmeyen yapım eklerinin içinde toplam 18 isimden isim (-A, -Al, -Az, -cAk, -cAğIz, -cel, -dak, -Dam, -DIrIk, GA, -lAk, -mAn, -(I)mtIrak, -(I)n, -sI, -ş, -şIn, -(I)t), 5 isimden fiil (-Aş, -I, -(I)k, -Ir, -sIn), 10 fiilden isim (-AGAn, -AlAk, -AmAç, -AmAk, -baç, -cAk, -GIIt, -mAç, -mIr, -mIk) ve 3 fiilden fiil (-A, -Dar, -I) yapma eki ile karşılaşmıştır. İncelenen bu ekler, işleklik sahası geniş olmayan ve ancak birkaç sözcükte görülen yapım ekleridir. İşleklik sahası geniş olmayan eklerin öğretimi, ileri sınıf düzeylerinde gerçekleştirilebilir. Çünkü konuşma dilinde kullanılmayan sözcükler kadar, bu sözcüklere gelen ekler de ölmektedir.

Kök ile ek arasındaki anlam ilişkisine bağlı olarak, bazı sözcüklerde ekin hissedilemeyecek kadar kökle bütünleştiği görülebilir. Bu durumda o sözcükler öğretilirken yapı olarak basit bir sözcük gibi değerlendirilebilirler. Bu noktada seçilecek sözcüklerde kök ile ek arasındaki ayrımın öğrenciler tarafından fark edilecek düzeyde olmasına dikkat etmek gerekir. Özellikle ek-kök ilişkisi hakkında tartışmalı olan sözcüklerin öğretilmemesi ve bunun yerine ekin daha belirgin kullanıldığı örneklerin seçilmesinde yarar vardır. Örneğin, Öğün Yayınlarında “Eskici” adlı metnin dil bilgisi bölümüne ait 9. etkinlikte “eşit” sözcüğü bir yapım eki alıp türemiş sözcük oluştururken, basit yapılı bir sözcük olarak değerlendirilmiştir. Ancak eşit ya da yaşıt gibi sözcüklere gelen -(I)t eki, eklendiği sözcüğe denklik anlamı katmaktadır. Yine Gizem Yayıncılıkta (Karamelli Akide Şekeri metni 10. etkinlik) okul sözcüğü -I yapım ekini alarak türemiş bir sözcük olarak değerlendirilirken, MEB Yayınlarında (Canım Kitap metni 6. etkinlik) basit bir sözcük olarak değerlendirilmiştir.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde, ders kitaplarındaki bu ikilemler ortadan kaldırılmalı ve işleklik derecesi zayıf olan eklerin zamanla dilimizden yok olmaması için sınıf düzeylerinde yeri geldikçe bu örneklere yer verilmelidir.

6.2. Öneriler

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sonucu elde edilen bulgulardan ve sonuçlardan yola çıkarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

1) Türkçede yeni kavramlara karşılık bulma yollarının öğrencilere kavratılması için ders kitaplarında daha fazla etkinliğe yer verilmeli ve bu konuda gerekli açıklamalar yapılmalıdır.

2) Ekler, anlamsal işlevleri ile birlikte öğretilmelidir. Özellikle yapım eklerinin öğretiminde anlamsal işlevler ön plana çıkarılmalı ve etkinlikler bu özelliğe göre düzenlenmelidir.

3) Ek öğretiminde en işlek olan eklerden en az işlek olan eklere doğru bir öğretimin gerçekleştirilmesi ve bunun sınıf düzeylerine bağlı olarak belli bir taslak hâlinde verilmesi gerekir.

4) Ders kitaplarında dört çeşit yapım eki ile fiilimsi eklerinin arasındaki ayrımın öğrencilere net olarak gösterilmesi ve buna yönelik etkinliklerin oluşturulması gerekir.

5) Yapım ve çekim eklerinin metin destekli öğretimine önem verilmeli ve öğrencilere eklerin metin oluşturma süreçlerindeki öneminin kavratılması sağlanmalıdır.

6) Öğrencilerin söz varlığını geliştirme çalışmalarında sözcüğün anlamını tahmin etmeyi sağlayan eklerin öğretimine önem verilmeli ve öğrencilerin anlamını bilmediği sözcükler hakkında fikir yürütürken kök ve ek arasındaki anlam ilişkisini kullanmaları sağlanmalıdır.

7) Ek öğretiminin dört temel dil becerisini geliştirecek şekilde etkinliklerle sunulması önemlidir. Dil bilgisi bölümünde öğretilen eke yönelik dinleme, konuşma, okuma ve yazma etkinliklerine yer verilmelidir.

8) Bu çalışmayla Türkçede eklerin kullanım sıklığı ile ilgili bir derlem çalışmasının gerekli olduğu görülmüştür. Yapılacak olan derlem çalışmaları, ders kitaplarında öğretilmesi planlanan eklerin belli bir düzeyi hedefe almasını sağlayacak ve eklerin öğrencilere gelişigüzel bir şekilde öğretilmesinin önüne geçecektir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. (2004). *Dil Bilim ve Türkçe Yazuları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Aksan, Doğan. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle DilBilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, Doğan. (2013). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arı, Gökhan. (2010). “Kelime Öğretimi”. (Ed.: Cemal Yıldız), *Yeni Öğretim Programına Göre Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. s. 311-333.
- Balcı, Ahmet. (2014). “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programlarında Dil Bilgisi Öğretimi”. (Ed.: Murat Özbay), *Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. s. 1-45.
- Banguoğlu, Tahsin. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baş, Bayram. (2014). “Okuma ve Dinleme Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi”. (Ed.: Murat Özbay), *Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. s. 197-227.
- Başdaş, Cahit. (2011). Türkçede Eklerin Hiyerarşisi ve Ara Ekler. http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/cahit_basdas_turkcede_eklerin_hiyerarşisi.pdf. (Erişim Tarihi: 08.03.2016).
- Bertram, R, Laine, M, ve Virkkala, M. M. (2000). The role of derivational morphology in vocabulary acquisition: Get by with a little help from my morpheme friends. *Scandinavian Journal of Psychology*, 41(4), 287-296.
- Bilgin, Muhittin. (2006). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Anı Yayınları.
- Boz, Erdoğan. (2012). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi:(Tasnif Denemesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Branch, Hannele. (1999). Who's afraid of Finnish?. *The Finnish Institute in London*.
<http://www.lausti.com/articles/languages/finnishlanguage.htm>.
 (Erişim Tarihi: 08.03.2016).
- Büyükkantarcioglu, Nalan. (2000). Türkçe Sözcük Biçimlenmesinde Düzlemler ve Türetmeler. *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 1, 81-94.
- Büyüköztürk, Ş, Kılıç Çakmak, E, Akgün, Ö.E, Karadeniz, Ş, ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cebiroğlu, Gülşen ve Adalı, Eşref. (2004). Sözlüksüz Köke Ulaşma Yöntemi. http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/morfo_soz.pdf.
 (Erişim Tarihi: 08.03.2016).
- Coşkun, Eyyup. (2005). *İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çeçen, Mehmet A. (2007). *Metne Dayalı Dil Bilgisi Öğretimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çifci, Musa. (2014). "Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri". (Ed.: Abdurrahman Güzel, Halit Karatay), *Türkçe Öğretimi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, s. 1-22.
- Çotuksöken, Yusuf. (2012). *Uygulamalı Türk Dili*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Delice, İbrahim. (2000). Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi. *Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 221-235.
- Demir, Nurettin ve Yılmaz, Emine. (2005). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Demircan, Ömer. (2005). *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Birleşmeleri*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Demircan, Ömer. (2013). *Türkçenin SesDizimi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Demirel, Özcan ve Şahinel, Melek. (2006). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Demirtaş, Tuğba. (2014). “Finlandiya Ana Dili ve Edebiyat Öğretim Programı”. (Ed.: Havva Yaman), *Dünyada Ana Dili Öğretimi -Program İncelemeleri-* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. s. 245-271.
- Dilaçar, Agop. (1964). *Türk Diline Genel Bir Bakış*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, Yusuf. (2013). *Dinleme Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dolunay, Salih K. (2009). İlköğretim İkinci Kademedeki Zaman Ekleri ve Fonksiyonlarının Öğretimi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Eker, Süer. (2013). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet. B. (2011). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet. B. (2013). Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri. *Dil Araştırmaları Dergisi*, sayı:12, s. 17-22.
- Erdem, İlhan. (2007). *İlköğretim II. Kademedeki Dil Bilgisi Öğretiminin Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Erdem, İlhan. (2008). Öğretmen Görüşlerine Göre Dil Bilgisi Konularının Öğretilme Güçlükleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. Kış 2008, 6(1),s. 85-105.
- Erdem, İlhan ve Çelik, Muhittin. (2011). Dil Bilgisi Öğretim Yöntemi Üzerine Değerlendirmeler. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter*, s. 1030-1041.
- Erdem, İlhan. (2014). “Konuşma Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi”. (Ed.: Murat Özbay), *Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. s. 229-260.
- Erdem, Mevlüt. (2011). Türkçede Çekim ve Yapım Eklerinin Özellikleri ve Sınırları. *Bilig* 58. 71-90.

- Ergin, Muharrem. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınevi.
- Gedizli, Mehmet. (2012). Türkçede Tek Şekilli Ve Çok İşlevli Yapım Ekleri. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 3351-3369.*
- Gencan, Tahir N. (2007). *Dil Bilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- Göçer, Ali. (2009). Türkçe Eğitiminde Öğrencilerin Söz Varlığını Geliştirme Etkinlikleri Ve Sözlük Kullanımı. *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic,4(4), 1025-1055.*
- Göğüş, Beşir. (1978). *Orta Dereceli Okullarda Türkçe ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Gül Yayınevi.
- Greenberg, Joseph H. (2008). Anlamlı Dil Unsurlarının Diziminde Görülen Bazı Evrensel Dilbilgisi Kuralları. (çev.: Uluhan Özalan). *Dil Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Güz 2008, s. 63-86.
- Güneş, Firdevs. (2010). Türkçemizin Gücü ve Geleceği, *Yenises Dergisi*, 169, 20-21.
- Güneş, Firdevs. (2013). Dil Bilgisi Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(7), 71-92.
- Güneş, Firdevs. (2014). *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Haspelmath, Martin ve Sims, Andrea D. (2010). *Understanding Morphology*. London: Routledge.
- Hatiboğlu, Vecihe. (1981). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, Mehmet. (2002). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İşcan, Âdem ve Kolukısa, Hamza. (2005). İlköğretim İkinci Kademe Dil Bilgisi Öğretiminin Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C.5, S.1, ss. 299-308.
- İşcan, Âdem. (2007). İşlevsel Dil Bilgisinin Türkçe Öğretimindeki Yeri. *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 253-258.

- Johanson, Lars. (2014). *Türk Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (çev.: Nurettin Demir). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Kaplan, Mehmet. (2005). *Dil ve Kültür*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, Günay. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karadağ, Özay ve Kurudayıoğlu, Mehmet. (2010). Türkçedeki Kelime Türetme Özelliğinin İlköğretim Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarına Yansıması. *Journal of Türklük Bilimi Arastirmalari*, 15(27).
- Karadağ, Özay ve Maden, Sedat. (2013). Yazma Eğitimi: Kuram, Uygulama, Ölçme ve Değerlendirme, A. Güzel ve H. Karatay, (Ed). (2013). *Türkçe Öğretimi El Kitabı*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Karadüz, Adnan. (2014). “Dil Bilgisi Öğretimi”. (Ed.: Ahmet Kırkılıç, Hayati Akyol), *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. s. 285-318.
- Karasar, Niyazi. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (12. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karatay, Halit. (2007). Kelime Öğretimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27 (1), 141-153.
- Karatay, Halit. (2014). *Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kerimoğlu, Caner. (2014). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Koç, Nurettin. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Korkmaz, Zeynep. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köksal, Aydın. (2003). *Dil ve Ekin*. İstanbul: Toroslu Yayınları.

- Kurudayıoğlu, Mehmet. (2006). “Türkçenin Morfolojik Yapısının Kelime Hazinesi Açısından Önemi”, *Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Bilkent Üniversitesi, s. 497-505.
- Lyovin, Anatole V. (1997). *An Introduction to the Languages of the World*. New York: Oxford University Press, USA.
- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi (6-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- MEB. (2009). *İlköğretim Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- MEB. (2015). *İlköğretim Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- MEB. (2015). http://mevzuat.meb.gov.tr/html/derskit_1/evrak5525.pdf (Erişim Tarihi: 08.03.2015).
- Onan, Bilginer. (2005). *İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Öğretiminde Dil Yapılarının Anlama Becerilerini (Okuma/Dinleme) Geliştirmedeki Rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Onan, Bilginer. (2009). “Eklemeli Dil Yapısının Türkçe Öğretiminde Oluşturduğu Bilişsel (Kognitif) Zeminler”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Hatay, C. 6, S.11, s.237-264.
- Onan, Bilginer. (2009). Türkçe Dil Yapılarının Ana Dili Eğitimindeki İşlevleriyle İlgili Bazı Tespitler. *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2009/4. Ankara. s. 83-92.
- Onan, Bilginer. (2013). *Dil Eğitiminin Temel Kavramları*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Onan, Bilginer. (2014). *Anlama Sürecinde Türkçenin Yapısal İşlevleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özbay, Murat. (2006). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*. Ankara: Öncü Basımevi.

- Özbay, Murat ve Melanlıoğlu, Deniz. (2008). Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(5), s. 30-45.
- Öztürk, Jale. (2003). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Kitaplarının Dil Bilgisi Bölümlerinin Değerlendirilmesi. *Güneyde Kültür Dergisi*, 14, 138.
- Ruhlen, Merritt. (2012). Dilin Kökeni: Geçmişe ve Geleceğe Bakış. (çev.: Ahmet Bican Ercilasun). *Dil Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10, Bahar 2012, s. 167-182.
- Sağır, Mukim. (2002). *İlköğretim Okullarında Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Sağır, Mukim ve Atalay, Tazegül D. (2016). *Yeni Programa Uygun Etkinliklerle Dil Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Sarıtosun, Nadiye. (1995). *Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. İstanbul: Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Saussure, Ferdinand. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*. (çev.: Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Sever, Sedat. (2000). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Temir, Ahmet. (2002). *Ural-Altay Dilleri Teorisi, Türk Dünyası El Kitabı*. İkinci Cilt: Dil-Kültür-Sanat, Ankara.
- Temizkan, Mehmet. (2014). "Metin Temelli Dil Bilgisi Öğretimi ve Uygulamaları". (Ed.: Murat Özbay), *Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. s. 129-150.
- Temur, Turan. (2006). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Yazı Dilindeki Kelime Hazinesinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Toivanen, Jorma. (2014). "The Acquisition of Finnish". (Ed.: Dan Isaac Slobin), *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition*. New York: Psychology Press. s. 87-182.

- Toklu, Osman. (2003). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topbaş, S. (1998). “Dil, Anadili ve Türkçe Öğretimi”. (Ed.: Seyhun Topbaş). *Türkçe Öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1066, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 587. s. 1-21.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstünova, Kerime. (2004). “Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz”, *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 6/ 6.173-182.
- Vural, Hanifi ve Böler, Tuncay. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yaman, Havva. (Ed.) (2014). *Dünyada Ana Dili Öğretimi -Program İncelemeleri-* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- 6, 7, 8. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları
- Kaplan, Fatma. (2015). *İlköğretim Türkçe 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: Öğün Yayınları.
- Kaplan, Fatma ve Şen, Gülay Y. (2014). *İlköğretim Türkçe 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: Gizem Yayıncılık.
- Komisyon. (2015). *İlköğretim Türkçe 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Sarbay, Ayla. (2015). *İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. İstanbul: Meram Yayıncılık.
- Kaplan, Fatma ve Şen, Gülay Y. (2012). *İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: Gizem Yayıncılık.
- Komisyon. (2015). *İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.

Ün, Fatma K. (2015). *İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: Evren Yayıncılık.

Kaplan, Fatma ve Şen, Gülay Y. (2014). *İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: Yıldırım Yayınları.

Arhan, Serdar, Başar, Sema ve Demirel, Tuncay. (2015). *İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.

